

МАУП

Міжрегіональна
Академія управління
персоналом

Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні

Випуск 10

Хмельницький, 2021

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Випуск 10

Хмельницький – 2021

А 102 Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2021. Вип. 10. 288 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті за матеріалами інтернет-конференції студентів та молодих вчених «Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні». Авторами статей розкрито такі питання: служба в органах місцевого самоврядування; правовий статус суб'єктів господарювання; інструменти примирення сторін в цивільному судочинстві; сучасні досягнення криміналістики; шляхи вдосконалення законодавства України та проблеми його адаптації до правової системи Євросоюзу; питання діяльності правоохоронних органів в Україні.

Редакційна колегія:

Білий Л. Г., директор Хмельницького інституту МАУП, кандидат педагогічних наук, доцент (головний редактор); **Авсієвич А.В.**, доктор філософії в галузі права (Хмельницький інститут МАУП); **Андрушко А.В.**, кандидат юридичних наук, доцент (Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова); **Жданкіна Л.К.**, кандидат юридичних наук (Конституційний суд України); **Мота А.Ф.**, доктор юридичних наук, доцент (Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького); **Охман О.В.**, кандидат юридичних наук (Хмельницький інститут МАУП); **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент (Хмельницький інститут МАУП); **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (Хмельницький економіко-правовий коледж МАУП); **Циганюк Ю.В.**, доктор юридичних наук, доцент (Хмельницький інститут МАУП).

Рецензенти:

*Дем'янова О.В., кандидат юридичних наук, доцент (м. Хмельницький)
Рабовська С.Я., кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ).*

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 2 від 22.02.2021 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом
© автори статей,
2021

А.В. Авсієвич,
доктор філософії в галузі права
(м. Хмельницький)

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ: ПЕРЕВАГИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Міжнародний комерційний арбітраж (третейський суд) є різновидом комерційного арбітражу, який історично виник в Англії і на європейському континенті для розгляду спорів між купцями на ярмарках, торгових місцях і при здійсненні торгівлі на Балтійському морі [1, с.465].

Наявні дані свідчать про тривалу історію арбітражу. У своїй капітальній праці А. Ф. Волков досліджував історію виникнення арбітражу в римському праві, його розвиток в середні століття, коли з'явилися торгові третейські суди, а також в період бурхливого розвитку торгівлі в XVIII-XIX століттях [2, с.65]. Разом з тим про становлення комерційного арбітражу в його власному юридико-соціальному розумінні і як певному прообразі сучасного арбітражу можна говорити, мабуть, з XVIII століття, коли відзначається активний розвиток і законодавства про арбітраж, і арбітражної практики. І тільки в XX столітті, на нашу думку, він набув широкого визнання і відповідний правовий статус.

Законодавство Англії, Німеччини, Росії та інших країн адекватно відображало природу арбітражу як альтернативного способу вирішення спорів, що виникають у сфері економічного обороту, в основі якого лежить договір і який виключає юрисдикцію державних судів з розгляду конкретних справ. Власне кажучи, це стало визначальним моментом для подальшого розвитку арбітражу та інших альтернативних способів вирішення комерційних спорів. У цьому аспекті цікаво звернути увагу на розвиток доктрини неарбітражного вирішення спорів на тлі підвищення значимості міжнародного комерційного арбітражу в США, які в сучасних умовах, можна сказати, є лідером престижності арбітражних інститутів, хоча свого часу американські суди активно проповідували цю доктрину і негативно ставилися до арбітражу. Негативна точка зору американських судів пояснюється впливом різних факторів – стурбованістю тим, що суди позбавляються юрисдикції, скептицизмом до компетентності та справедливості арбітражного

процесу, підозрою, що арбітражні угоди можуть бути продуктом нерівних ринкових позицій.

Починаючи з 1920 року, коли стали прийматися законодавчі акти про арбітраж, і до прийняття Федерального арбітражного акту США 1925 г. (United States Federal Arbitration Act), по суті судова практика і ставлення судів до доктрини неарбітражного вирішення спорів не змінилася. Однак Акт став підставою для застосування в подальшому Нью-Йоркської конвенції 1958, що в цілому було позитивним. Конгрес США прийняв поправки до другого розділу Акта, відповідно до яких Нью-Йоркська конвенція повинна була застосовуватися як національний закон США. Оскільки Федеральний арбітражний акт має вищу силу порівняно з законами штатів, справи, які розглядаються державним судом і підпадають під дію Нью-Йоркської конвенції, повинні вирішуватися відповідно до Акту, а не закону того чи іншого штату. Правда, слід зазначити одну важливу деталь – Акт залишав досить широку можливість судового розсуду в частині визначення арбітрабельності комерційних спорів. Дж. Борн звернув увагу, що Федеральний арбітражний акт не містив положень, які безпосередньо пов'язані з предметом неарбітражного вирішення спорів і тим самим залишав розвиток доктрини на розсуд судів [4, с.324].

До приєднання США до Нью-Йоркської конвенції доктрина неарбітражного вирішення спорів була підтверджена в справі Вілко проти Свона (1953 р), в якому по суті вперше федеральні суди зіткнулися з питанням неарбітражного вирішення спорів відповідно до Федерального арбітражного акту. Ця справа стала принциповою і вона започаткувала формування погляду щодо доктрини неарбітражного вирішення спорів. Суть даної справи зводилася до того, що інвестор пред'явив позов до брокерської фірмі у зв'язку з неналежним представленням його інтересів при купівлі цінних паперів відповідно до законодавства про цінні папери США (Закон про цінні папери 1933 г.) [3, с.9].

У контракті на купівлю зазначалося, що спори повинні вирішуватися шляхом арбітражу. Брокерська фірма звернулася до суду з проханням відмовити в прийнятті позову. Суд вирішив, що арбітражна угода позбавить позивача переваг розгляду спору в суді відповідно до Закону про цінні папери та прийняв позов. Апеляційний суд скасував це рішення і в подальшому справа розглядалася Верховним судом США. Верховний суд США прийшов до висновку, що справа має вирішуватися відповідно до Закону про цінні папери

1933 році, а не Федеральним арбітражним актом. Суд констатував, що, хоча Конгрес і схильний до посилення ролі арбітражу, існують деякі закони того ж Конгресу, які вимагають судового розгляду справ. Закон про цінні папери є одним із законів, який демонструє бажання Конгресу, щоб будь-які порушення Закону про цінні папери розглядалися в державному суді.

Верховний суд США визначив як питання державної політики, що Закон про цінні папери забезпечує захист інвесторів і покупців цінних паперів шляхом судового розгляду і, таким чином, не можна відмовити в праві на судовий розгляд і при наявності в угодах застереження про арбітраж. Посилаючись на справу Вілко, федеральні суди нижчих інстанцій почали застосовувати доктрину неарбітражного вирішення спорів з метою захисту суспільних цінностей або законодавчих цілей. Так, вимоги, які стосуються патентних прав, стали вважатися такими, що мають суспільний інтерес і не можуть вирішуватися арбітражем. Федеральні суди вважали також, що федеральні антитрастові позови є надто важливими для того, щоб розглядатися шляхом «приватного» арбітражу [4, с.325].

У наступні кілька років в результаті складається судової практики на підставі справи Вілко проти Свона склався досить великий перелік позовів, які не могли підпадати під юрисдикцію арбітражу. Однак дуже цікаво відзначити, що Верховний суд США поступово все-таки почав встановлювати суворі обмеження на застосування цієї доктрини, і в літературі цей факт оцінюється як поступовий занепад доктрини неарбітражного вирішення спорів [3, с.11].

Договірна природа арбітражу, таким чином, означає, що його формування має бути прерогативою сторін. Установа або обрання арбітражу здійснюється сторонами.

Слід зазначити і те, що арбітраж як спосіб розгляду спорів є специфічним юридичним інструментом, так би мовити, договірної правозастосовчої влади, а не проявом (або формою) державного правозастосування, яке здійснюється в першу чергу судами, що входять в судову систему тієї чи іншої держави і наділеними такою владою безпосередньо законом.

Таким чином, комерційний арбітраж – це недержавний суд, заснований сторонами, джерелом правозастосовчої діяльності якої є угода сторін, а не припис закону, який виключає юрисдикцію

державного суду з розгляду конкретної справи в рамках, передбачених угодою [5, с.1].

Як зазначалося вище, міжнародний комерційний арбітраж є різновидом комерційного арбітражу. У той же час саме комерційний арбітраж отримав більш широке застосування саме при розгляді спорів, що виникають із зовнішньоекономічних угод.

Чинне законодавство різних держав, як правило, закріплює можливість розглядати міжнародними комерційними арбітражами цивільні справи між національними, з одного боку, і іноземними суб'єктами права - з іншого, а в ряді випадків - і можливість розглядати арбітражами цивільні справи у спорах між іноземними суб'єктами права.

Так, відповідно до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» в міжнародний комерційний арбітраж можуть передаватися спори, що виникають з договірних та інших цивільно-правових відносин при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори їх учасників, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України (ст. 1) [6].

У ст. 3 Регламенту міжнародного арбітражного суду при Білоруській Торгово-промисловій палаті прямо передбачено, що арбітражний суд поряд з іншими розглядає і спори між іноземними суб'єктами господарювання, розташованими за межами Білорусі [3, с.12].

В умовах все більшого розвитку і спеціалізації міжнародного економічного обміну, міжнародно-правового регулювання комерційного арбітражу його значення, безумовно, зростає. При цьому в ряді публікацій справедливо підкреслюється ефективність арбітражу, його переваги при розгляді міжнародних цивільних справ у порівнянні з національними судами. Більш того, деякі автори висловлюють думку про невідповідність суддів національних судів в питаннях торгово-промислової, фінансово-кредитної, міжнародної діяльності та недостатності одних лише професійно-юридичних знань суддів для об'єктивного і кваліфікованого розгляду спорів. Нарешті, робиться висновок, що арбітраж займає відносно міжнародних цивільних справ чи не таке ж становище, як державний суд щодо цивільних справ [7, с.5-6].

На нашу думку, незважаючи на ефективність та соціальну значимість міжнародного комерційного арбітражу, необхідно враховувати ступінь його можливого застосування, так само як і ступінь застосування і використання судового процесу для розгляду і дозволу міжнародних цивільних справ. Хоча для бізнесменів-міжнародників арбітраж більш привабливий, ніж суд, все ж в деяких випадках доцільніше для захисту прав і охоронюваних законом інтересів використовувати судовий захист.

З яких причин арбітраж може бути краще суду? Перевага арбітражу полягає перш за все в тому, що він забезпечує прийнятну, доступну і більш просту, на відміну від судової, процедуру вирішення спорів. Іншими словами, мова йде про процедуру, встановленої сторонами, яка в цілому може бути адекватною і пристосованою для прийняття узгоджених рішень. Навіть в тих випадках, коли сторони звертаються в постійно діючий комерційний арбітраж, який має свої правила процедури, вони можуть внести корективи в процедуру арбітражу. Відповідно до ст. 15 Арбітражного регламенту Міжнародної торгової палати при провадженні справи арбітр керується правилами, що випливають з Регламенту, а у випадках, коли його положень недостатньо, - будь-якими правилами, які встановили сторони. В Арбітражному регламенті ЮНСІТРАЛ передбачається, що якщо сторони вирішили передати на розгляд арбітражу спори згідно з цим Регламентом, то такі спори підлягають вирішенню відповідно до Регламенту з тими змінами, про які сторони можуть домовитися в письмовій формі (ст. I) [3, с.12].

Вельми істотно і те, що сторони можуть формувати склад арбітражу, який розглядає і вирішує справу. Це сприяє довірі сторін до арбітрів і їх компетентності.

Виробництво в арбітражі дозволяє узгодити взаємоприйнятний мову арбітражного розгляду. У Типовому законі ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж встановлено, що сторони можуть на свій розсуд домовитись про мову чи мови, які використовуватимуться в арбітражному розгляді. В разі відсутності такої домовленості це визначає арбітражний суд. Домовленість або визначення, якщо в них не обумовлено інше, стосуються будь-якої письмової заяви сторони, будь-якого слухання справи та будь-якого арбітражного рішення, постанови чи іншого повідомлення арбітражного суду (ст. 22). Норма, що закріплює таке право сторін, міститься і в національному законодавстві про арбітраж, а також в арбітражних регламентах постійно діючих арбітражів. Важливою

особливістю виробництва в арбітражі є його конфіденційний характер, на відміну від гласності судового процесу, що також є його перевагою. Так, відповідно до ст. 20.7 Арбітражного регламенту Міжнародної торгової палати арбітражний трибунал може вжити заходів для захисту комерційних секретів і конфіденційної інформації. Стаття 12 Регламенту Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України встановлює, що голова МКАС, його заступники, арбітри і секретаріат зобов'язані дотримуватися конфіденційності щодо стала їм відома інформації про спори, що розглядаються в МКАС [3, с.13].

До переваг арбітражу належить і можливість обрати не тільки прийнятну арбітражну процедуру, а й прийнятне право. Так, відповідно до ст. 33 Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ арбітражний суд застосовує право, яке сторони узгодили як підлягає застосуванню при вирішенні спору по суті. При відсутності такого узгодження сторін арбітражний суд застосовує право відповідно до колізійних норм, які він вважає застосовними.

Рішення комерційного арбітражу, на відміну від рішень суду, є остаточними, що сприяє завершеності будь-якого арбітражного провадження. Вони не підлягають ні апеляції, ні подальшому оскарженню, хоча в установленому порядку рішення арбітражу може бути оголошено недійсним (ст. IX Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж), а також державний суд має право відмовити у визнанні та приведення у виконання арбітражного рішення компетентним органом (ст. V Нью-Йоркської конвенції про визнання і приведення у виконання іноземних арбітражних рішень).

Одним з найбільш істотних переваг арбітражу є наявність механізму, що забезпечує визнання і виконання рішень комерційного арбітражу за рахунок конвенційного регулювання цього питання. Згідно Нью-Йоркської конвенції про визнання і приведення у виконання іноземних арбітражних рішень країни, які підписали угоду, взяли на себе зобов'язання виконання іноземних арбітражних рішень. У судовій системі вирішення спорів аналогічних міжнародних договорів такого масштабу не існує.

Іноді можна почути думку, що перевага, що віддається арбітражному вирішенню спорів, що впливають з міжнародних комерційних угод, пояснюється тим, що арбітражний розгляд, як правило, більш швидке і тягне за собою значно менші витрати, ніж судове [8, с.9; 9, с.25]. Можна не сумніватися і, більш того, знаходить своє підтвердження ідея терміновості арбітражу. Вона закріплена в

уніфікованих документах, присвячених арбітражу, а також у багатьох регламентах постійно діючих комерційних арбітражів. Так, згідно зі ст. 13.2 Регламенту Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України термін арбітражного розгляду справи не повинен перевищувати 6-ти місяців з дня отримання Арбітражним судом належно оформленого позову і суми арбітражного збору.

Відповідно до п. «Г» ст. 55.1 Регламенту Арбітражний суд припиняє арбітражний розгляд справи, якщо вважає, що продовження розгляду стало з якихось причин непотрібним чи неможливим. Однак, незважаючи на те, що терміновість арбітражу - безсумнівний факт, навряд чи можна погодитися з тим, що саме в цьому - перевага арбітражу перед судочинством. Так само як необґрунтовано стверджувати, що розгляд справ в арбітражі може мати на меті понести менші витрати [10, с.342].

Зазначені переваги підтверджують, що арбітраж в сфері міжнародного економічного обороту є унікальним юридичним інструментом, що дозволяє остаточно вирішити правовий спір, при цьому подолати ряд труднощів правового і фактичного характеру, які можуть виникнути при зверненні до державного суду. Наприклад, учасники угоди А. і Б. з різних країн укладають міжнародний контракт. У разі виникнення спору А. може звернутися до суду з позовом за місцем знаходження Б. Він змушений буде підшукати юристів в країні Б., знають законодавство, судову практику, з'ясувати компетенцію відповідних національних судів, процедуру розгляду справ, правила встановлення застосовного права, можливості апеляції і оскарження судових рішень, вторинного розгляду справи і т. п. Якщо в зв'язку з невиконанням контракту Б. змушений буде звернутися до суду в країні А., то перед ним виникнуть аналогічні питання. Якщо ж сторони укладають угоду про арбітраж в країні А., Б. або в третій країні, то проблеми, які виникають при зверненні до державного суду, практично будуть виключені.

Міжнародна практика створила різні види комерційного арбітражу: випадковий і інституційний. Випадковий арбітраж створюється для вирішення конкретного спору (австрійський юрист Ламмош назвав його арбітражем *ad hoc*). Після дозволу того чи іншого спору арбітраж припиняє існування. Процедура випадкового арбітражу може визначатися сторонами самостійно або шляхом домовленості про застосування модельних правил арбітражу (наприклад, Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ).

В даний час широкого поширення набули постійно діючі, або інституційні, арбітражі. Вони засновуються при торгових палатах, біржах, різних асоціаціях, організаціях і т. П. Інституційний арбітраж організується як арбітражне установа, не входить до державного апарату і є недержавним утворенням. Склад інституційного арбітражу може формуватися різними способами. Як правило, він утворюється з осіб, внесених до списку арбітрів, органом тієї організації, при якій він перебуває. У деяких арбітражних установах коло осіб, які можуть входити до складу арбітражу, визначається не списком арбітрів, а членством у відповідній організації.

Для інституційного арбітражу, на відміну від арбітражу *ad hoc*, характерно також наявність власних правил процедури, які передбачають порядок утворення складу арбітражу і вирішення комерційних спорів.

Інституційний арбітраж зазнав певну еволюцію в своєму розвитку. В цьому відношенні слід відзначити спеціалізацію постійно діючих арбітражів. Так, поряд з арбітражами, так би мовити, загальної юрисдикції, які розглядають будь-які спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших форм міжнародних економічних зв'язків, створюються арбітражі зі спеціальною (обмеженою) юрисдикцією (торгові, морські і т. п.). До арбітражів спеціальної юрисдикції належать, наприклад, Лондонська Асоціація Морських Арбітрів (the LMAA), арбітражна процедура в СОТ, Арбітражний суд Асоціації з бавовни в Польщі, Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України, Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті Російської Федерації та ін. відповідно до Положення про морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті Російської Федерації комісія вирішує спори, які випливають з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають з торговельного мореплавства (з фрахтування суден, морського перевезення вантажів, морського буксирування суден та інших плавучих засобів і т. д.). Аналогічним чином визначається компетенція інших спеціалізованих арбітражів [3, с.16].

З огляду на тенденцію інституалізації арбітражу, деякі вчені вважають, що сфера арбітражу звужується. Погодитися з такими твердженнями, на наш погляд, немає підстав.

Уніфікація статутних норм арбітражу і арбітражної процедури, яка простежується в чинному національному законодавстві, міжнародно-договірних документах і модельних

правилах про арбітраж, дозволяє прийти до висновку нема про пріоритеті інституційних арбітражів, а про зближення арбітражу ad hoc та інституційного арбітражу, а також про деяку асиміляції арбітражних процедур. Примітно, що Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж закріпила рівне ставлення до арбітражу ad hoc та інституційного арбітражу. Згідно з п.п. «В» п. 2 ст. I даної Конвенції термін «арбітраж» позначає розгляд спорів як арбітрами, призначеними за кожним окремим справі (арбітраж), так і постійно діючими арбітражними органами. Відповідно до ст. 2 Закону Канади «Про комерційний третейське судочинство» від 17 червня 1986 р третейське судочинство означає будь-яку третейське судочинство, незалежно від того, здійснюється воно чи ні постійним третейським установою. Зближення арбітражу ad hoc та інституційного арбітражу полягає не тільки в асиміляції процедур розгляду спорів, а й в зближенні статутних підстав їх діяльності. Особливо це проявляється в можливості, що надається сторонам, при формуванні арбітражу встановлювати компетентний орган для призначення арбітрів, вирішення питань про їх відвід, заміні і т. П. Делегування такого роду повноважень компетентному органу нагадує механізм інституційного регулювання арбітражу. Так, відповідно до ст. 6 Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ, якщо сторони не дійшли згоди про вибір одноособового арбітра, одноосібний арбітр призначається компетентним органом [7, с.7-8].

У разі, коли в арбітражній угоді або згодом не був визначений компетентний орган, регламент передбачає, що будь-яка сторона може просити Генерального секретаря Постійного третейського суду в Гаазі призначити компетентний орган. Це питання було погоджено Секретаріатом ЮНСІТРАЛ з Генеральним секретарем Постійного третейського суду.

Тенденція зближення арбітражу ad hoc та інституційного арбітражу – очевидний факт. Однак, незважаючи на зближення арбітражних процедур, а також деяких статутних підстав діяльності арбітражів, не можна не помітити, що це зближення не може привести до нівелювання двох різновидів міжнародного комерційного арбітражу. Більш того, представляється, що арбітраж ad hoc має досить специфічну сферу застосування і навіть переваги перед інституційним арбітражем. Йдеться про те, що арбітраж ad hoc може мати необмежену спеціалізацію і «більш інтернаціональний» склад арбітрів, що при розгляді деяких спорів, безсумнівно, важливо і більш переважно для сторін-учасниць.

Незважаючи на широке визнання і поширення арбітражу, в деяких випадках, як уже зазначалося, доцільніше при виникненні спору з міжнародного контракту звертатися до державного суду, а не до арбітражу. При цьому необхідно виходити, головним чином, з особливостей законодавства країни, де рішення передбачуваного арбітражу повинно виконуватися примусово. Якщо за законодавством даної країни рішення може бути переглянуте судом з питань права, то в разі сумніву в добровільному виконанні рішення боржником доцільно звертатися до державного суду, так як це скоротить час розгляду спору. Крім того, хоча рішення арбітражу носить остаточний характер, однак законодавство окремих країн може містити ряд особливостей на цей рахунок.

Список використаних джерел та літератури:

1. The new Encyclopedia Britannica. Volume 22. 1993. 655 p.
2. Волков А. Ф. Торговые третейские суды. Историко-догматическое исследование. Спб., 1913. 292 с.
3. Комаров В. В., Погорецкий В. Н. Международный коммерческий арбитраж. Х.: Право, 2009. 164 с.
4. Gary B. Born, International Commercial Arbitration in the United States: Commentary & Materials (Deventer; Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1994). 1041p.
5. Lew J., Mistelis L., Kröll S. Comparative International Arbitration. Kluwer Law International: The Hague, London, New York, 2003. P. 1–16.
6. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text>.
7. Лебедев С. Н. Международное сотрудничество в области коммерческого арбитража. М.: Юрид. лит., 1980. 215 с.
8. Минаков А. И. Арбитражное соглашение и практика рассмотрения внешнеэкономических споров. М.: Юрид.лит., 1985. 144 с.
9. Комаров А. Разрешение международных коммерческих споров. Закон. 1994. № 2. С. 25-27.
10. Шмиттгофф К. Экспорт: право и практика международной торговли. М.: Юрид.лит., 1993. 512 с.

К.М. Безбідович,
здобувачка освітнього ступеня магістра права
(м. Вінниця)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ ТА ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ВІДПОВІДНО ДО НОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

17 червня 2019 р. набрав чинності Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (*далі – Закон*) №2275-VIII, який був прийнятий Верховною Радою України в цілому 06.02.2018 р.[1]. Цей Закон визначає правовий статус товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, порядок їх створення, діяльності та припинення, права та обов'язки їх учасників.

Відповідно до Пояснювальної записки до проекту Закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», у парламентарів була доволі амбітна мета: «Вдосконалення регулювання відносин, які пов'язані зі створенням, діяльністю та припиненням товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Усунення значних вад, які існують у чинному законодавстві, та приведення його у відповідність із нормами та концептуальними підходами, характерними для законодавчих актів Європейського Союзу та країн-членів ЄС. Прийняття окремого комплексного закону про товариства з обмеженою відповідальністю та споріднені з ними товариства з додатковою відповідальністю стане логічним продовженням шляху розвитку українського законодавства, закладеного прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства», надасть можливість врегулювати відповідні відносини з належним ступенем деталізації, забезпечити необхідну гнучкість регулювання, усунути існуючі в діючих актах дублювання та розбіжності, дозволить значно покращити інвестиційний клімат та умови здійснення підприємницької діяльності» [2].

Відповідно до нового Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» відбулися зміни в правовому статусі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Законом внесено нововведення стосовно органів управління товариством, зокрема, створення наглядової ради. Відповідно до нового Закону учасники товариства, які не повністю внесли вклади,

несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників. Відтепер згідно з Законом № 2275 кількість учасників ТОВ та ТДВ не обмежується.

Учасникам товариства, їх якісному складу (громадянство, резиденство, вік тощо) законодавці вирішили не приділяти увагу, але поряд з цим зняли обмеження щодо кількісного складу учасників, що обумовлено, за словами авторів Закону, створенням умов для зміни організаційно-правової форми акціонерних товариств, які де-факто не є класичними акціонерними товариствами, а обрали таку форму виключно через існування обмеження щодо кількості учасників ТОВ.

Ще одним нововведенням стало звуження кола обов'язків учасників товариств. Відповідно до ст. 6 Закону, учасники товариства зобов'язані дотримуватися статуту та виконувати рішення загальних зборів, при цьому вони можуть мати обов'язки, встановлені законом і статутом товариства.

Натомість ст. 117 Цивільного кодексу України поряд з вище наведеними обов'язками учасників товариства встановлює обов'язок виконувати свої зобов'язання перед товариством, у тому числі ті, що пов'язані з майновою участю, а також робити вклади у розмірі, в порядку та засобами, передбаченими установчим документом, та не розголошувати комерційну таємницю і конфіденційну інформацію про діяльність товариства. Важко зрозуміти причину таких нововведень на думку І. Дерев'янка, адже задекларованою метою проекту Закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» було створення окремого комплексного закону з належним ступенем деталізації та усуненням розбіжностей, присутніх у чинних актах. Очевидно, що ця мета не досягнута. До того, передбачені поки що чинним ЗУ «Про господарські товариства» обов'язки учасників ТОВ складно назвати великим тягарем, тому скорочення законодавчо встановлених обов'язків учасників може призвести до зловживань з боку недобросовісних учасників. Адже для стабільної роботи товариства має бути унормований чіткий баланс між правами та обов'язками його учасників. Як показує судова практика, відсутність на законодавчому або установчому рівні фіксації збалансованих прав та обов'язків унеможливорює захист прав учасників і товариства загалом від бездіяльності недобросовісних учасників, що в результаті призводить до корпоративних конфліктів та блокування діяльності товариства [3].

Законом передбачено, що у статуті товариства обов'язково потрібно зазначати відомості про:

- повне та скорочене (за наявності) найменування товариства;
- органи управління товариством, їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень;
- порядок вступу до товариства та виходу з нього.

Закон передбачив питання, які можуть вирішуватися лише одностайним голосуванням:

- затвердження грошової оцінки негрошового вкладу учасника;
- перерозподіл часток між учасниками товариства у випадках, передбачених цим Законом;
- створення інших органів товариства, визначення порядку їх діяльності;
- прийняття рішення про придбання товариством частки (частини частки) учасника [1].

А також питання для прийняття яких потрібно три чверті голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань:

- внесення змін до статуту товариства, прийняття рішення про здійснення діяльності товариством на підставі модельного статуту;
- зміна розміру статутного капіталу товариства;
- прийняття рішень про виділ, злиття, поділ, приєднання, ліквідацію та перетворення товариства, обрання комісії з припинення (ліквідаційної комісії), затвердження порядку припинення товариства, порядку розподілу між учасниками товариства у разі його ліквідації майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, затвердження ліквідаційного балансу товариства [1].

Прикінцевими та перехідними положеннями Закону передбачено внесення змін до ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» в частині державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи складу учасників ТОВ [3].

Новим Законом також визначено положення щодо скликання загальних зборів учасників. Тепер збори можна скликати:

- з ініціативи виконавчого органу товариства;
- на вимогу наглядової ради товариства;

- на вимогу учасника або учасників товариства, які на день подання вимоги в сукупності володіють 10 або більше відсотками статутного капіталу товариства.

Водночас товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів або виплачувати дивіденди, якщо:

- товариство не здійснило розрахунків з учасниками товариства у зв'язку із припиненням їх участі у товаристві або з правонаступниками учасників товариства відповідно до цього Закону;

- майна товариства недостатньо для задоволення вимог кредиторів за зобов'язаннями, строк виконання яких настав, або буде недостатньо внаслідок прийняття рішення про виплату дивідендів чи здійснення виплати [4].

Нововедення потребують уважного, точного, прискіпливого оформлення установчих документів, з метою нормальної господарської діяльності товариств.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 року №2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69. 2. Проект Закону про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю від 13.05.2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59093. 3. Дерев'янка І. Закон про ТОВ: що змінилося і навіщо?. *Юридична газета online*. 2018. № 16 (618). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/zakon-pro-tov-shcho-zminilosya-i-navishcho.html>. 4. Новий Закон про ТОВ і ТДВ: що змінилося. *Вісник. Офіційно про податки*. 2018. 18 червня. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100008244-noviy-zakon-pro-tov-i-tdv-scho-zminilosya>

М.З. Берцюх,

старший викладач, магістр права

(м. Хмельницький)

ПРАВО ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА СЛУЖБУ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У сучасних умовах державотворення важливе значення має реалізація права громадян України на службу в органах місцевого самоврядування. Особа, яка має намір набути статусу посадової особи

місцевого самоврядування, має відповідати високим вимогам, адже в майбутньому така особа буде уповноваженою на виконання функцій місцевого самоврядування, а також на професійній основі буде виконувати повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій. Тому актуальними є дослідження змісту і особливостей права громадян України на службу в органах місцевого самоврядування.

У Європейській хартії місцевого самоврядування [1] передбачено, що право громадян на участь в управлінні державними справами є одним з демократичних принципів, які поділяються всіма державами-членами Ради Європи та може здійснюватися саме на місцевому рівні. Розвиток та подальше реформування інституту місцевого самоврядування, через призму подальшого організаційно-правового удосконалення, вимагає якісної та системної реформи кадрового забезпечення. У системі конституційних прав людини право на службу в органах місцевого самоврядування є одним із найбільш основоположних та фундаментальних [2, с. 5]. Відповідно до ч. 2 ст. 38 Конституції України громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування [3].

Характеризуючи право на службу в органах місцевого самоврядування, варто звернути на його зв'язок із правом на працю. По-перше, ці права об'єднує те, що вони покликані забезпечувати реалізацією здатності до праці, у тому числі своїх професійних навиків, знань та вмінь. По-друге, їх реалізація пов'язана із виникненням, зміною та припиненням трудових (службово-трудова) правовідносин. По-третє, їх реалізація здійснюється через укладення трудового договору. По-четверте, із змісту цих прав впливає можливість застосування до правомочної особи заходів заохочення, а також дисциплінарної та матеріальної відповідальності [2, с. 7].

Слід зауважити, що право на службу в органах місцевого самоврядування пов'язано із розумінням поняття «служба в органах місцевого самоврядування». Так, Падалко Г.В. визначає певні узагальнення щодо розуміння правової природи служби в органах місцевого самоврядування: 1) служба в органах місцевого самоврядування – це діяльність, насамперед, муніципального владно-управлінського характеру, а муніципальні службовці – це, перш за все, управлінські працівники, носії муніципально-владних повноважень; 2) служба в органах місцевого самоврядування – це галузь суспільного розподілу праці, а муніципальні службовці – це

фахівці з муніципального управління; 3) служба в органах місцевого самоврядування – це різновид інтелектуальної праці, а муніципальні службовці – це носії знань у галузі муніципального права та місцевого самоврядування; 4) служба в органах місцевого самоврядування – це інститут обслуговування інтересів територіальних громад, а муніципальний службовець – особа, що здійснює обслуговуючу діяльність у сфері місцевого самоврядування; 5) служба в органах місцевого самоврядування – це діяльність, змістом якої є вплив на людей, а муніципальний службовець – особа, що працює з людьми – жителями – членами відповідних територіальних громад; 6) служба в органах місцевого самоврядування – це діяльність, предметом якої є інформація, а муніципальний службовець – особа, що безпосередньо працює з інформацією; 7) служба в органах місцевого самоврядування – це різновид професійної діяльності, а муніципальний службовець – професійний працівник; 8) служба в органах місцевого самоврядування – це діяльність щодо реалізації завдань і функцій місцевого самоврядування, а муніципальний службовець – працівник, що здійснює такі функції (функціонер); 9) служба в органах місцевого самоврядування – це процес функціонування спеціально створеного інституту – органів місцевого самоврядування, а муніципальний службовець – особа, що займає посаду в органі місцевого самоврядування; 10) служба в органах місцевого самоврядування – це практична реалізація компетенції органів місцевого самоврядування, а муніципальний службовець – особа, що безпосередньо здійснює службові повноваження, передбачені посадою; 11) служба в органах місцевого самоврядування – це діяльність, що оплачується з коштів місцевого бюджету, а муніципальний службовець – особа, яка одержує грошову винагороду з коштів місцевого бюджету [4, с. 188-189].

Законодавчо закріпленим є поняття «служба в органах місцевого самоврядування», проте в науці муніципального права вживається і термін «муніципальна служба». Так, служба в органах місцевого самоврядування – це професійна, на постійній основі діяльність громадян України, які займають посади в органах місцевого самоврядування, що спрямована на реалізацію територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування та окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом [5]. Служба в органах місцевого самоврядування (муніципальна служба) є видом публічної служби.

Правові, організаційні, матеріальні та соціальні умови

реалізації громадянами України права на службу в органах місцевого самоврядування врегульовані нормами Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» [5], який також визначає загальні засади діяльності посадових осіб місцевого самоврядування, їх правовий статус, порядок та правові гарантії перебування на службі в органах місцевого самоврядування. Проте дія зазначеного Закону України не поширюється на технічних працівників та обслуговуючий персонал органів місцевого самоврядування, тобто щодо них вказані норми права не застосовуються.

Як зазначають Костюк В.Л. і Мозолевський П.В., за своєю суттю, право на службу в органах місцевого самоврядування – це право на здійснення громадянами України професійної діяльності шляхом зайняття посад в органах місцевого самоврядування відповідно та у порядку, передбаченому законодавством. Основними ознаками права на службу в органах місцевого самоврядування є наступні: 1) передбачає здійснення професійної діяльності шляхом зайняття посад в органах місцевого самоврядування; 2) поширюється виключно на громадян України; 3) реалізація цього права провадиться за спеціальною процедурою обрання (затвердження) або на підставі конкурсу; 4) пов'язано із укладенням трудового договору та прийняттям присяг, присвоєнням спеціальної категорії (спеціального рангу); 5) супроводжується виникненням, зміною та припиненням службово-трудових правовідносин; 6) реалізація цього права супроводжується низкою обмежень, у тому числі з питань запобігання корупції та фінансового контролю; 7) наявність граничного віку реалізації, який становить 65 років; 8) наявність спеціальних підстав припинення; 9) підлягає державному нагляду (контролю), громадському контролю; 10) підлягає юрисдикційному захисту [2, с. 8].

Право громадян України на службу в органах місцевого самоврядування – це закріплена Конституцією України та деталізована законами України політична, індивідуальна можливість здійснювати службу в органах місцевого самоврядування, що належить кожному громадянину України за принципом рівності та за умови, що він має відповідну освіту і професійну підготовку, володіє державною мовою в обсягах, достатніх для виконання службових обов'язків і діє з метою забезпечення реалізації завдань та функцій місцевого самоврядування. Сьох К. Я. формулює ознаки права громадянина України на службу в органах місцевого самоврядування: 1) закріплена в Конституції й законах України та гарантована

державою можливість громадян України; 2) рівність кожного громадянина України у доступі до муніципальної служби; 3) можливість громадянина України стати службовцем органів місцевого самоврядування чи відмовитись від даної можливості; 4) можливість здійснювати службу в органах місцевого самоврядування з метою забезпечення реалізації завдань та функцій місцевого самоврядування. Основною ознакою даного права є закріплена в Конституції й законах України та гарантована державою можливість громадян України. Це означає, що дане право, його зміст та порядок його реалізації закріплено в Конституції України та в законах України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 р. та ін. Дане право громадянина не лише закріплюється державою в чинному законодавстві України, а також встановлюються юридичні, економічні, політичні, соціальні гарантії втілення в життя даної можливості громадян України. Іншою ознакою даного права є рівність кожного громадянина України у доступі до муніципальної служби. Ця ознака означає те, що тільки громадяни України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на даній території, за умови, якщо мають відповідну освіту і професійну підготовку, якщо володіють державною мовою в обсягах, достатніх для виконання службових обов'язків, можуть стати службовцями органів місцевого самоврядування [5]. Ознака права громадянина України стати службовцем органів місцевого самоврядування чи відмовитись від даної можливості проявляється у активній чи пасивній формі дій громадянина, який має свободу вибору – виконувати дану діяльність чи відмовитись від виконання даної діяльності, оскільки не хоче чи не може стати муніципальним службовцем. І останньою ознакою є можливість здійснювати службу в органах місцевого самоврядування з метою забезпечення реалізації завдань та функцій місцевого самоврядування. Забезпечення і реалізація завдань та функцій органів місцевого самоврядування здійснюється посадовими особами місцевого самоврядування [6, с. 85].

Під змістом конституційного права громадян України на службу в органах місцевого самоврядування необхідно розуміти систему взаємопов'язаних можливостей, що складають сутність цього права та визначають його основні особливості, за допомогою яких кожен громадянин України має реальну здатність мати доступ до

муніципальної служби. Зміст конституційного права громадян України на службу в органах місцевого самоврядування складається з таких можливостей: а) обиратись чи призначатись на відповідні посади в органи місцевого самоврядування та проходити службу в цих органах шляхом виконання завдань та функцій, що віднесені до їх компетенції; б) вимагати від компетентних посадових осіб органів місцевого самоврядування належної поведінки, що спрямована на створення сприятливих умов для ефективного проходження служби громадянами України на відповідній посаді в органах місцевого самоврядування; в) звертатись до компетентних органів місцевого самоврядування чи держави та їх посадових осіб чи суду із зверненнями про охорону, захист чи відновлення конституційного права громадян України на службу в органах місцевого самоврядування; г) користуватися можливостями, що наповнюють зміст конституційного права громадян України на службу в органах місцевого самоврядування, з метою задоволення своїх законних потреб та інтересів [7, с. 52].

Костюк В. і Мозолевський П. виокремили основні тенденції удосконалення законодавчого забезпечення права на службу в органах місцевого самоврядування: 1) розробка системних підходів до визначення професійних, ділових та морально-етичних вимог до громадян, які приймаються на службу до органів місцевого самоврядування; 2) визначення процедури здійснення права на службу в органах місцевого самоврядування (наприклад, обрання, проведення конкурсу тощо); 3) визначення доступних механізмів укладення трудового договору, умов праці посадових осіб місцевого самоврядування; 4) забезпечення мотивації громадян до служби в органах місцевого самоврядування; 5) визначення механізмів професійного наставництва в органах місцевого самоврядування; 6) визначення чітких підстав припинення служби місцевого самоврядування [2, с. 9].

Проаналізувавши нормативне забезпечення права громадян на публічну службу в Україні, ураховуючи досвід європейських країн, Сьох К. Я. окреслила такі напрями оптимізування цієї сфери:

- запровадити спеціалізовані органи та посадових осіб у системі місцевого самоврядування (наприклад, уповноважений у справах територіальної громади, місцевий омбудсмен);
- урегулювати статус територіальної громади, відносини між органами державної виконавчої влади й органами місцевого самоврядування;

– удосконалити процедури діяльності посадових осіб у системі державної влади та місцевого самоврядування;

– підвищити професійний рівень підготовки посадових осіб органів державної влади й органів місцевого самоврядування в контексті децентралізації;

– обмежити бюрократизацію в діяльності органів і посадових осіб органів державної влади й органів місцевого самоврядування, запровадивши принцип субсидіарності в законодавство України та практику його реалізації [8, с. 217].

Як слушно визначає Москальчук К.М., зміст конституційного права доступу громадян України до служби в органах місцевого самоврядування – це система суб'єктивних можливостей громадян України використовувати таке соціальне благо, як доступ до служби в органах місцевого самоврядування; претендувати на зайняття адміністративних посад у цих органах за умови, що вони відповідають кваліфікаційним вимогам, що висуваються для зайняття таких посад; вимагати належної поведінки від зобов'язаної сторони, коли йдеться про порушення цього права, а також звертатися по його захист до державних органів [9, с. 14]. З використанням інтегративного підходу, зміст права доступу громадян України до служби в органах місцевого самоврядування формують: а) можливість громадян використовувати доступ до служби в органах місцевого самоврядування як соціальне благо та кореспондуючий обов'язок держави, який полягає у визнанні та гарантуванні місцевого самоврядування в Україні (правочористування); б) можливість громадян України, які відповідають ряду недискримінаційних цензів, претендувати на зайняття адміністративних посад в органах місцевого самоврядування, та кореспондуючий обов'язок цих органів як роботодавців вдатися до низки діянь (право-поведінка); в) можливість суб'єктів розглядуваного права вимагати належної поведінки від зобов'язаної сторони, коли йдеться про доступ до служби в органах місцевого самоврядування, та кореспондуючий їй обов'язок органів публічної влади скоригувати свою поведінку так, щоб не порушувати відповідне право (право-вимога); г) можливість суб'єкта розглядуваного права звернутися по захист свого права до державних органів у разі, якщо він реалізував правочвимогу, але це не задовольнило його, та кореспондуючий обов'язок державних органів сприяти реалізації права доступу громадян України до служби в органах місцевого самоврядування (право-претензія) [9, с. 8].

Відповідно до чч. 1, 2 ст. 5 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» [5] право на службу в органах місцевого самоврядування мають громадяни України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань,

статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території. На посаду можуть бути призначені особи, які мають відповідну освіту і професійну підготовку, володіють державною мовою та регіональними мовами в обсягах, достатніх для виконання службових обов'язків відповідно до вимог статті 11 Закону України «Про засади державної мовної політики».

У контексті реалізації права громадян України на службу в органах місцевого самоврядування важливе значення мають обмеження, пов'язані з прийняттям на службу в органи місцевого самоврядування. Зокрема, на службу в органи місцевого самоврядування не можуть бути прийняті особи:

- 1) визнані судом недієздатними;
- 2) які мають судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку;
- 3) які за рішенням суду позбавлені права займати посади в органах державної влади та їх апараті або в органах місцевого самоврядування протягом установленого строку;
- 4) які в разі прийняття на службу в органи місцевого самоврядування будуть безпосередньо підпорядковані близьким особам.

На посадових осіб місцевого самоврядування поширюються вимоги та обмеження, встановлені Законом України «Про запобігання корупції» [5; 10].

Слід звернути увагу і на можливість судового захисту громадянами України права на доступ до служби в органах місцевого самоврядування, оскільки згідно з ч. 1 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема: спорах з приводу *прийняття громадян на публічну службу*, її проходження, звільнення з публічної служби; спорах щодо оскарження рішень атестаційних, конкурсних, медико-соціальних експертних комісій та інших подібних органів, рішення яких є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб; спорах щодо формування складу державних органів, органів місцевого самоврядування, обрання, призначення, звільнення їх посадових осіб [11]. При цьому Кодекс адміністративного судочинства України до справ незначної складності відносить справи щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби, окрім справ, в яких позивачами є службові особи, які у значенні Закону України «Про запобігання корупції»

[10] займають відповідальне та особливо відповідальне становище (п. 1 ч. 6 ст. 12); встановлює місячний строк для звернення до суду у справах щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби (ч. 5 ст. 122); у Главі 10 «Розгляд справ за правилами спрощеного позовного провадження» визначає особливості розгляду адміністративних справ щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби [11].

Отже, в сучасних умовах цілком виправдано встановлені загальні, спеціальні, кваліфікаційні вимоги до громадян України, які можуть бути призначені на посади в органах місцевого самоврядування, а також обмеження, пов'язані з прийняттям на службу в органи місцевого самоврядування. Законодавство надає особам можливість захищати право на службу в органах місцевого самоврядування, що було порушене у зв'язку з недотриманням чинного законодавства, у тому числі шляхом встановлення незаконних дискримінаційних обмежень тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
2. Костюк В., Мозолевський П. Право на службу в органах місцевого самоврядування: сутність, проблеми, тенденції законодавчого забезпечення. *Журнал східноєвропейського права.* 2017. № 41. С. 4-11. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12944/Kostiuk_Pravo_na_sluzhbu_v_orhanakh_mistsevoho_samovriaduvannia_sutnist_problemy_tendentsii_zakonodavchoho_zabezpechennia.pdf?sequence=5&isAllowed=y.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4285>.
4. Падалко Г. В. Конституційно-правовий статус посадових осіб місцевого самоврядування в Україні. *Держава і право.* 2012. Вип. 55. С. 184-190.
5. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.
6. Сьох К. Я. Поняття конституційного права громадян України на службу в органах місцевого самоврядування. *Право і суспільство.* 2011. № 2. С. 83-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_2_18.
7. Сьох К. Я. Зміст конституційного права громадян України на службу в органах місцевого самоврядування. *Право і суспільство.* 2012. № 3. С. 48-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2012_3_13.
8. Сьох К. Я. Удосконалення правового регулювання прав громадян України на публічну службу в умовах децентралізації влади та євроінтеграції. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2018. № 1 (15). С. 205-221.
9. Москальчук К. М.

Конституційне право доступу громадян України до служби в органах місцевого самоврядування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2013. 20 с. 10. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2#Text>. 11. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

І.А. Білоус,
здобувачка освітнього ступеня магістра права
(м. Вінниця)

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ ТА РОЗІРВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ

Стосовно господарських договорів діють окремі правила щодо підстав їх укладання і змісту господарських договірних зобов'язань. Законодавством про господарські договори встановлено, що ті з них, які спрямовані на забезпечення пріоритетних потреб України в продукції, роботах та послугах, укладаються на підставі відповідних державних замовлень. Юридичною особливістю в такому разі є те, що зміст господарського договору, який укладається на підставі державного замовлення (державний контракт), повинен відповідати цьому замовленню ч.5 ст.179 ГК України. У теорії права такі договори визначаються як плановані [1, с. 11].

Однією з основ забезпечення стабільності майнового обороту є сумлінне виконання його учасниками як вимог закону, так і прийнятих на себе договірних зобов'язань, що прямо виражено у вимозі (принципі) належного виконання зобов'язання.

На думку, С. Бродовського аналіз інституту договору доводить, що укладення, зміна і розірвання договору як стадії його здійснення відрізняються одна від одної за метою їх здійснення, а тому використання однієї класифікаційної ознаки для їх вивчення є неможливим [2, с. 44]. Дослідження інституту договору потрібно здійснювати багатоступеневим аналізом, що передбачає необхідність пошуку в кожному елементі науково обґрунтованих рис, особливостей та об'єднуючих ознак.

В. В. Луць зазначає, що поняття свободи договору включає право сторін за своєю угодою змінити, розірвати або продовжити дію укладеного ними договору. Тому зі змісту свободи договору випливає реальна можливість сторін, з врахуванням вимог нормативно-правових актів, змінити їх права, обов'язки та умови договору [3, с. 41].

В юридичній літературі відсутнє чітке визначення поняття зміни і розірвання договору, хоча воно широко використовується в працях дослідників проблем цивільного права і судової практики. В це поняття вкладається різний зміст і воно (поняття) часто позначається різними термінами. Іноді ведуть мову про відмову від виконання зобов'язання, але ототожнюють його з поняттям розірвання договору [4, с. 81].

Зі зміною економічного устрою в доктрині договірної права України принцип незмінності договорів трансформувався у принцип стабільності договірних відносин. Зміна договору, за винятком окремих випадків, не заборонена законодавством, але для забезпечення стабільності цих відносин ним регламентується. Разом з тим держава здійснює вплив на процес адаптації договорів до нових умов та потреб сторін шляхом встановлення підстав, порядку й наслідків їх зміни й розірвання.

Зміна й розірвання договору є особливими підставами та способами зміни і припинення невиконаних зобов'язань з волі однієї або всіх сторін через зміну умов договору або припинення його дії як підстави виникнення зобов'язання. При зміні й розірванні договору сторони керуються загальними положеннями про зобов'язання, оскільки договір є однією з підстав виникнення зобов'язань. А в силу вольової характеристики договору при його зміні і розірванні слід враховувати положення законодавства про припинення зобов'язань за волевиявленням сторін.

У правовій системі України відсутнє чітке нормативне визначення терміна порядку зміни і розірвання договору. С. Бродовський пропонує визначати його як нормативно-логічну послідовність стадій, що проходять сторони на основі передбачених договором чи законодавством підстав, з метою зміни чи розірвання укладених між ними договорів на майбутнє [4, с. 82].

Зміна чи розірвання договору є діями спрямованими на зміну чи припинення прав і обов'язків його сторін. Тому правила статей 651-654 Цивільного кодексу України не поширюються на домовленості про зміну та розірвання договору з особою, яка не є

стороною останнього.

Зміна та розірвання договору є підставою та способом розірвання та змін договірних зобов'язань.

Відповідно до змісту ст. 651 Цивільного кодексу України підстави зміни або розірвання договору можуть мати договірний і позадоговірний характер. Деякі автори визначають випадки розірвання договору, що не залежать від вій контрагентів, коли в момент укладення договору сторони виходили з того, що відповідні обставини є:

- непередбачуваними для кожної сторони договору - в момент укладення договору сторони вважали, що обставини такого роду не виникнуть;

- непереборними;

- надмірними – якщо залишити договір у початковому вигляді, співвідношення майнових інтересів буде для сторони порушеним, а шкода настільки великою, що вона б втратила б те, на що вправі була б розраховувати при укладенні договору;

- ні звичаї ділового обороту, ні сутність договору не передбачають необхідності покладення на заінтересовану особу ризику, який викликаний змінами обставин [5].

С. Бродовський підкреслює, що істотні умови господарського договору мають істотне значення тільки для формування договору, а після його укладення сторони вправі змінити і навіть виключити окремі умови договору без яких-небудь негативних наслідків у формі визнання такого договору недійсним.

На думку С. Бродовського, зміна істотних умов господарського договору після його укладення - це автономне право сторін, яке не може і не повинно бути обмежене. Виключення окремих істотних умов зі змісту договору після його укладення частково можна компенсувати положеннями ст. 213 Цивільного кодексу України. Оскільки для укладення господарського договору обов'язковим є досягнення згоди з усіх істотних умов, то, на думку автора, для існування договору, досягнення його мети і виконання необхідною є наявність у змісті договору істотних умов, які визнані такими законом і є необхідними для даного виду договору [4, с. 83].

Зміна і розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускається, якщо інше не передбачено законом або договором. У випадку одностороннього відмовлення від виконання договору повністю або частково, коли така відмова допускається законом або угодою сторін, договір вважається

розірваним або зміненим. Рішення суду в цих випадках не потрібні.

Згідно зі ст.ст. 651-652 Цивільного кодексу України в тих випадках, коли можливість зміни або розірвання договору не передбачена законом або договором і сторонами не досягнуто про це згоди, договір може бути змінений або розірваний за вимогою однієї зі сторін тільки за рішенням суду і тільки в наступних випадках:

- при істотному порушенні договору іншою стороною;
- у зв'язку з істотною зміною обставин з яких сторони виходили при укладанні договору;
- в інших випадках, передбачених законом або договором.

Істотним є таке порушення стороною договору, коли в результаті заподіяної ним шкоди інша сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладанні договору. Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах. У випадку одностороннього відмовлення від договору в повному обсязі або частково, якщо право на таке відмовлення встановлено договором або законом, договір вважається відповідно розірваним або зміненим [5].

Існують повні особливості розірвання господарських договорів, заснованих на державному замовленні. Згідно зі ст. 206 Господарського кодексу України державний контракт підлягає розірванню при зміні або скасуванні державного замовлення, яким передбачено припинення дії контракту, з моменту, коли про це стало відомо сторонам зобов'язання. Наслідки розірвання державного контракту для його сторін визначені відповідно до закону [5].

Сторона договору, що вважає за необхідне змінити або розірвати договір (заінтересована сторона), зобов'язана направити другій стороні пропозицію про зміну або розірвання договору. Друга сторона зобов'язана у встановлений двадцятиденний строк направити стороні, яка зробила пропозицію про зміну або розірвання договору:

- повідомлення про згоду з пропозицією;
- або повідомлення про відмовлення від пропозиції;
- або повідомлення про згоду змінити договір на інших умовах.

У першому випадку договір вважається відповідно зміненим або розірваним у момент одержання повідомлення про згоду стороною, яка зробила пропозицію про зміну або розірвання договору.

В другому випадку, а також у випадку неотримання відповіді

у встановлений строк, заінтересована сторона в праві звернутися з вимогою про зміну або розірвання договору до суду, який і вирішить виниклий спір.

У третьому випадку сторона, яка зробила пропозицію про зміну договору, може погодитися з пропозицією контрагента. У такій ситуації договір вважається зміненим на умовах запропонованих контрагентом. Якщо сторона, що зробила пропозицію про зміну договору, не погодиться з зустрічною пропозицією контрагента, вона вправі звернутися до суду з вимогою про зміну договору. У цій ситуації умови, що підлягають зміні, будуть визначатися рішенням суду.

Вимога про зміну або про розірвання договору може бути заявлена стороною в суд тільки після одержання відмовлення іншої сторони на пропозицію змінити або розірвати договір або неотримання відповіді у встановлений двадцятиденний строк з урахуванням часу поштового обігу.

Відповідно до ст. 4 Господарського процесуального кодексу України підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи та у встановленому порядку набули статус суб'єкта підприємницької діяльності, мають право звертатися до господарського суду відповідно до встановленої підвідомчості господарських справ за захистом своїх порушених праві охоронюваних законом інтересів. У випадках, передбачених законодавчими актами України, у господарський суд мають право також звертатися державні та інші органи, громадяни, які не є суб'єктами й підприємницької діяльності [7].

Відповідно до ст. 563 Цивільного кодексу якщо судовим рішенням договір змінений або розірваний, договір вважається відповідно зміненим або розірваним з дня набрання чинності даного рішення, якщо інший строк набрання чинності не встановлений рішенням суду. При зміні або розірванні договору в судовому порядку засноване на ньому зобов'язання відповідно змінюється або припиняється з моменту набрання чинності рішенням суду про зміну або розірвання договору [5].

Зміна і розірвання договору, так само як і його укладання, підпорядковуються певним правилам. Насамперед, дії по зміні або розірванню договорів за своєю юридичною природою є угодами. Отже до них застосовуються загальні правила про вчинення угод, зокрема правила про форму вчинення угод. Поряд з цим, до зміни і

розірвання договорів застосовуються спеціальні правила, що відносяться до форми їхнього вчинення. Відповідно до ст. 654 Цивільного кодексу України зміна або розірвання договору вчиняється в тій самій формі, що й договір, що змінюється або розривається, якщо інше не встановлено договором або законом чи не випливає із звичаїв ділового обороту.

Крім того, не можна розірвати або змінити вже виконаний договір. Договір, як і засноване на ньому зобов'язання, припиняються внаслідок їхнього належного виконання. Тому не можна розірвати або змінити те, що до моменту зміни або розірвання вже не існує. Так, якщо сторони уклали договір купівлі-продажу нерухомого майна, нотаріально його засвідчивши і зареєструвавши у встановленому законом порядку, а потім виконали цей договір (продавець передав у власність покупця майно, а покупець заплатив продавцеві покупну ціну), то надалі вони не можуть дійти згоди про зміну або розірвання цього договору, оскільки він припинив своє існування в момент його належного виконання [5].

Отже, правова форма розірвання договору застосовується лише до тих зобов'язань, строк виконання яких до моменту розірвання договору не настав і з яких ще не припинено триваюче виконання.

Розірвання договору є юридичним фактом, який тягне за собою припинення на майбутнє зобов'язальних правовідносин, які виникли із договору та всіх взаємних прав і обов'язків, які становлять його зміст.

Відповідно зміна договору тягне за собою збереження договору і зобов'язання, що з нього виникло, але на інших умовах.

Права і обов'язки, які випливають із зобов'язань, взятих на себе сторонами протягом періоду, що передував розірванню договору, повністю зберігаються. Крім того, можливим є виникнення нового зобов'язання з відшкодування збитків, пов'язаних з розірванням господарського договору. Таким чином, йдеться про припинення зобов'язань, взятих на себе сторонами договору на майбутнє. Вони припиняються в повному обсязі фактом розірвання договору. Тому з розірванням договору пов'язується і право сторін припинити подальше виконання таких зобов'язань і відмовитися від подальшого прийняття виконання від контрагента. Отже з моменту розірвання договору відпадає і відповідальність за наступне невиконання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Проблеми правового регулювання договірних відносин суб'єктів господарювання: монографія / В. М. Адам та ін.; за заг. ред. М. С. Долинської. Львів: ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2019. 247 с. 2. Бродовський С. Окремі питання зміни і розірвання договору в цивільному праві України. *Право України*. 2005. № 3. С. 42-44. 3. Луць А. В. Свобода договору в цивільному праві. К.: Школа, 2004. 60 с. 4. Бродовський С. Щодо укладення зміни і розірвання договору в цивільному праві України. *Право України*. 2005. № 12. С. 80-83. 5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 365. 6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18; №№ 19-20; 21-22. Ст. 144. 7. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

І.П. Білоус,
практичний психолог
(м. Хмельницький)

ЗНАЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ

В умовах глобалізаційних процесів сучасного суспільства проблема академічної доброчесності набуває дедалі більшого значення. Стрімкий розвиток технологій та вільний доступ до продуктів інтелектуальної власності полегшують процес використання та поширення інформації, але разом з цим набувають усе більших обертів процеси запозичення, привласнення і використання чужих ідей та думок [1]. Саме тому поглиблення та розширення знань з проблеми академічної доброчесності та впровадження отриманих знань та принципів на практиці є дуже актуальним та важливим завданням сучасного освітньо-наукового простору. Неможливий розвиток освіти та науки без дотримання стандартів та принципів академічної доброчесності, саме вона є показником розвитку суспільства. Академічна доброчесність є моральним ядром академічної культури. Ось чому пояснення основних засад академічної доброчесності студентам та молодим науковцям в процесі навчальної, виховної та наукової діяльності стає одним із найбільш важливих завдань. Саме на молодь покладають

великі надії щодо утвердження і поширення високих етичних і моральних ідеалів та належних стандартів доброчесності у процесі навчання та наукової діяльності [1; 3]. Академічна доброчесність є сукупністю етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час 18 навчання, викладання та провадження наукової та творчої діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових досягнень [4].

Академічна культура не може бути перенесена чи запозичена. Вивчення європейських практик є важливою основою для розробки власних методів та засобів зрощення та розвитку академічної культури, адаптованих до реалій соціально-економічного розвитку держави, правового регулювання даної проблеми та ментальності.

Практика навчальних закладів та наукових установ різних країнах світу показує доцільність існування значної кількості документів нормативного характеру як кодексів честі. У вітчизняній практиці вони теж використовуються, однак не демонструють дієвості [3]. Оскільки засвоєння принципів академічної доброчесності ґрунтується на органічній вбудові їх в мотиваційну структуру особистості. Якщо ж мотивація навчання першопочатково передбачає орієнтацію на формальні атрибуції вищої освіти (67% студентів з опитаних), то навіть при інформованості про академічну доброчесність (53% студентів), форми її порушення (39-77% студентів) та при періодичних перевірках робіт на плагіат (52% студентів) все ж 78% студентів свідомо порушують принципи академічної доброчесності. Такі результати були отримані при проведенні соціологічного дослідження на вибірці 1928 студентів різних закладів вищої освіти в межах проекту «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку», реалізованого Східноукраїнським фондом соціальних досліджень та Інститутом соціально-гуманітарних досліджень ХНУ імені В. Н. Каразіна в 2015 році [2].

В дослідженні виявлено, що порушенню академічної доброчесності, сприяють: велика кількість письмових робіт, їхня однотипність, неактуальність змісту запитам сучасності, відсутність розуміння доцільності виконання, окрім формального накопичення балів.

Відповідно забезпечення академічної доброчесності має орієнтуватися на обмеження можливостей її порушення та усунення сприятливих для цього чинників. Викладачі мають акцентувати увагу

на доцільності виконання завдань 19 для професійної підготовки в цілому та майбутньої професійної діяльності, таким чином вбудовуючи їх у логіку розгортання професійного майбутнього. Завдання мають бути проблемними, актуальними з високою варіативністю та диференційованістю оцінювання, а їх виконання має спиратися на творче мислення.

Дотримання засад академічної доброчесності є двостороннім процесом, в який включені викладачі та студенти. Саме викладачі є прикладом та взірцем для наслідування молодого покоління. Втілення в життя ідеалів доброчесності та високого професіоналізму надихає молодь розвиватися, створювати власні наукові проекти та досягати нових вершин в освіті та науці на принципах академічної доброчесності. Відсутність єдиної позиції викладачів щодо порушень академічної доброчесності дезорієнтує студента, наштовхує на сумніви щодо вартості зусиль дотримання академічної доброчесності, адже це важчий шлях, підриває цінність проголошених загальноосвітніх стандартів академічного життя.

Плекання цінностей академічного життя, приналежності до академічної спільноти та підтримання відповідної організаційної культури в закладах вищої освіти є фундаментом для можливості впливу на ціннісно-мотиваційну структуру особистості студента. Здорова академічна культура є безцінним символічним капіталом навчального закладу, що знаходить своє вираження у писаних і неписаних нормах, які визнаються університетською спільнотою. Вони творять неповторний профіль того чи іншого університету [3].

Постійне заохочення студентів до етичної поведінки під час навчальних занять та при самостійній роботі закладає фундамент для довготривалої академічної доброчесності. Оскільки забезпечення академічної доброчесності має орієнтуватися не на покарання та дисциплінарні заходи, а на допомогу, інформаційно-просвітницьку та роз'яснювальну роботу, що підтверджується практикою навчальних закладів демократичних країн Заходу.

Окрім того, потрібно звернути увагу і на роботу з підвищенням статусу вищої освіти загалом як цінності індивідуальної, професійної та суспільної, що 20 сприятиме входженню принципів академічної доброчесності в свідомість її здобувача.

Дотримання принципів академічної доброчесності сприятиме конкурентоспроможності вітчизняної класичної освіти та загальноуніверситетських стандартів в світовому освітньо-науковому просторі в умовах зростаючого запиту на практичну орієнтованість

освітніх програм, розвитку інформаційних та комунікаційних технологій, глобалізаційних процесів в сучасному суспільстві. Лише на засадах відкритості, чесності, прозорості та толерантності може відбуватися продуктивна співпраця та взаємодія всіх учасників освітньо-наукового процесу. Дотримання принципів академічної доброчесності кожен повинен починати з себе, бо саме найкраще вчить власний приклад. Саме доброчесність є мірилом внутрішньої культури людини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: кол. моногр. / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. – Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. – 169 с. 2. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку. Основні результати дослідження за проектом № 49169; кер. В. С. Бакіров. – Київ, 2015. – URL: <http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2015-07-17/2015.pdf>. 3. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. – К.: Таксон, 2016. – 234 с. 4. Закон України «Про освіту»: станом на 22 вересня 2017 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2017. – 122 с.

Н.С. Бобрик,

*здобувач освітнього ступеня магістра
(м. Київ)*

РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

На сьогоднішній день, основними складовими процесу державотворення є реформи, у ході яких здійснюється удосконалення у різних сферах державного управління. Однією із таких реформ, є реформа правоохоронної системи.

Передусім, буде доцільним визначити, що ж таке правоохоронна система держави - це державні правоохоронні органи, які на підставі законодавства здійснюють правоохоронну (правозастосовну та правозахисну) діяльність. Діяльність яких спрямована на забезпечення законності і правопорядку, захист прав та

інтересів громадян, суспільства і держави. Діяльність, яка полягає у впливі на поведінку людини або групи людей які вчинили правопорушення, для попередження та припинення таких правопорушень.

В контексті цієї теми розглянемо реформу щодо безпеки громадян.

Мета реформи - створення безпечного середовища для існування та розвитку вільного суспільства через формування та реалізацію державної політики у сфері внутрішніх справ, зміцнення довіри до органів системи МВС з боку суспільства, продовження розвитку України як безпечної європейської держави, в основі якої лежать інтереси її громадян та висока ефективність усіх складових системи МВС [1].

Цілями та завданнями такої реформи передбачено:

- Забезпечення охорони публічної (громадської) безпеки і порядку на прилеглий території до об'єктів госпіталізації осіб, хворих на COVID – 19, обсервації (ізоляції), контроль за дотриманням режиму обсервації (ізоляції), самоізоляції.

- Поширення проекту «Поліцейський офіцер громади». Відбір та навчання поліцейських для об'єднаних територіальних громад, залучених до проекту областей, їх фінансування та матеріально-технічне забезпечення.

- Надання методичної та практичної допомоги органам місцевого самоврядування в утворенні поліцейських станцій, у тому числі в складі центрів безпеки. Відбір, навчання та матеріально-технічне забезпечення поліцейських для об'єднаних територіальних громад.

- Розроблення та подання до Верховної Ради України проекту Закону України «Про Статут Національної гвардії з охорони Національною гвардією ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів та спеціальних вантажів».

- Інженерне облаштування державного кордону.

- Оснащення підрозділів охорони державного кордону засобами виявлення безпілотних літальних апаратів та засобами протидії безпілотним літальним апаратам.

- Розвиток Єдиної авіаційної системи безпеки та цивільного захисту.

- Удосконалення системи запобігання пожежам та надзвичайним ситуаціям техногенного характеру.

- Забезпечення розвитку електронних сервісів для спрощення доступу громадян України, іноземців та осіб без громадянства до адміністративних послуг Державної міграційної служби України тощо [1].

У ході виконання вищезазначених цілей та завдань ключовими результатами стали:

1. Створені нові підрозділи: Національна поліція України, Національна гвардія України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Сервісні центри МВС. 156 пунктів надання адміністративних послуг по всій країні. Створено патрульну поліцію, підрозділу спеціального призначення КОРД (Корпус оперативно-раптові дії) – аналогом американського S.W.A.T. Запущено дорожню поліцію та кіберполіцію. Запущено реформу Державної міграційної служби та Державної прикордонної служби України. Основний результат якої отримання Україною безвізового режиму з 32 країнами Європейського Союзу.

2. Правоохоронний сервіс. Почала працювати єдина лінія 102 та call-центру Нацполіції. Запущено єдиний аналітичний сервісний центр (UASC), розпочав роботу Ситуаційний центр Національної поліції. Створена нова поліцейська система правоохоронної інфраструктури в сільській місцевості, для невеликих міст і селищ - групи швидкого реагування. Створено єдину систему авіаційної безпеки та цивільного захисту МВС. 55 бортів компанії Airbus Helicopters стануть основою сучасної вертолітної служби в органах МВС Держслужбі із надзвичайних ситуацій, Державній прикордонній службі, Національній гвардії та Національній поліції. Перші вертольоти вже прибули в Україну. Запущено нові підрозділи річкової та морської поліції.

3. Захист державного кордону. В ДПСУ розроблено та затверджено Концепцію інтегрованого управління кордонами та цільову правоохоронну програму. Облаштування та реконструкція державного кордону, План інженерного облаштування українсько-російської ділянки кордону. Запущено проект Нове обличчя кордону, створено загін спеціального призначення ДОЗОР. Зі створенням ДСНС ліквідовано пожежну інспекцію. Працює нова система профілактики та запобігання надзвичайним ситуаціям з обов'язковою перевіркою підприємств високого ступеня ризику і державних

установ. Розширено мережу місцевих пожежних команд. Вперше до забезпечення пожежної охорони залучені добровольці. ДМС почалася видача пластикової ID-картки. У червні 2017 року ЄС запроваджено безвізовий режим для громадян України власників біометричних закордонних паспортів [2].

Підводячи підсумок, можна зазначити, що реформування системи правоохоронних органів сприяє таким критеріям:

- покращенню оперативності реагування на повідомлення про події що загрожують особистій чи публічній безпеці;
- надійній охороні державного кордону та забезпечення зручних умов при його перетинанні;
- запобігання та швидкій ліквідації надзвичайних ситуацій.
- удосконалення надання адміністративних послуг у сфері яка відноситься до компетенції органів системи МВС.

Список використаних джерела та літератури:

1. Урядовий портал. Безпека для громадян. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/bezpeka-ta-oborona/bezpeka-dlya-gromadyan>.
2. Єдиний портал органів системи МВС України. Реформа. URL: http://mvs.gov.ua/ua/reform_2020

Н.Л. Бондаренко-Зелінська,
кандидат юридичних наук, доцент професор кафедри
(м. Хмельницький)

ІНСТРУМЕНТИ ПРИМИРЕННЯ СТОРІН В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Будь-яке цивілізоване суспільство прагне конструктивного розвитку та гармонійних суспільних відносин. Невипадково в більшості розвинених країн створюються такі механізми захисту членів суспільства від неправомірного посягання на їх права і свободи, які покликані забезпечити врегулювання та вирішення конфліктів, що виникають в суспільстві, на засадах взаєморозуміння та взаємної згоди в діяльності людей, їх об'єднань, держави.

Не стала виключенням і Україна, яка в своїй Конституції закріпила орієнтир на розвиток демократичної, соціальної, правової держави та пріоритет таких соціальних цінностей як людина, її життя

і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, а також гарантувала право кожного члена суспільства будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.[7, ст. ст. 1, 3, 55] Крім того, Україною ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до ст. 13 якої кожному гарантується право на ефективний засіб юридичного захисту [4, с. 15]. Водночас попри конституційні гарантії і міжнародні зобов'язання реально в вітчизняному механізмі захисту прав та інтересів особи домінують юрисдикційні способи вирішення конфліктних ситуацій, хоча багаторічний досвід їх застосування так і не дозволив їм досягнути такого рівня ефективності, який би відповідав потребам сучасного суспільства.

Невипадково проведена наприкінці 2017 року реформа у сфері правосуддя та судоустрою було орієнтована на суттєве оновлення процесуального законодавства [4, с. 15], в т.ч. за рахунок розширення переліку способів захисту прав особи.

Водночас серед новел цивільного процесуального законодавства особливу увагу привертає нова примирна процедура – врегулювання спорів за участю судді.

В юридичній доктрині, вже тривалий час наполегливо звучать думки про необхідність застосування для захисту прав особи способів альтернативного врегулювання конфліктів (спорів) в т.ч. на засадах примирення, що на противагу тривалому і витратному судовому провадженню є більш ефективним. Неодноразово об'єктом наукової уваги були окремі з таких процедур (переговори, медіація, арбітраж) [1; 5; 8; 9; 10; 16; 18]. Але, як це не парадоксально, на перший погляд, в новій редакції процесуальних кодексів наприкінці 2017 року законодавцем було регламентовано порядок врегулювання спорів за участю судді – процедуру, яка відносно нещодавно стала предметом наукової уваги і недостатньо ґрунтовно досліджена вітчизняними науковцями, а на практиці застосовувалась лише в кількох пілотних судах України в межах канадсько-українського проекту «Освіта суддів заради економічного зростання»[6]. Закономірно виникло запитання, чому законодавець обрав саме цей інструмент примирення сторін, в той час коли з 1994 року в Україні робляться спроби впровадження медіації в національний механізм захисту прав особи, а з 2008 року ведеться відповідна законопроектна робота [11; 12; 13; 14]. Чому ж не медіація отримала законодавчу регламентацію? Або чому законодавець не регламентував переговори – спосіб

врегулювання конфліктів, який в Україні врегульований на рівні окремих правових норм, проте широко застосовується на практиці?

На нашу думку, така ситуація обумовлена в першу чергу особливостями історико-правових умов виникнення та розвитку примирних процедур на території України [5]. Вітчизняний процес розвитку способів врегулювання спорів альтернативних судовому активізувався в Україні лише кілька останніх десятиліть назад (після відступу державотворчих процесів від авторитарності та переходу до ринкових відносин). Водночас, цьому передувала багатовікова історія втручання держави в процеси самостійного вирішення правових спорів їх учасниками, знецінення приватних інтересів в цьому процесі, що призвело до деформування ініціативності в більшості пересічних українців, формування національного менталітету, для якого характерною є схильність в конфліктній ситуації покладатися на позицію авторитетної особи (фахівця, посадовця або судді). [1, с. 41-52] Тому більш-менш динамічно в нашій країні можуть реформуватися ті способи врегулювання спорів, які містять знайомий і зрозумілий українцям елемент — посередника, який за сторін вирішить спір.

Сутність інституту врегулювання спору за участі судді полягає в можливості використання примирної процедури судом в процесі здійснення правосуддя в цивільних справах. Передбачається, що до початку розгляду цивільної справи по суті, суддя, що здійснює правосуддя в конкретній справі, за згодою сторін, може провести попередню зустріч зі сторонами, щоб дізнатися про їх аргументи. Надалі, для кращого розуміння процесу сторонами і отримання повної інформації, суддя міг проводити окремі наради з кожною зі сторін. Таким чином суд має можливість з'ясувати, на які поступки готові піти заінтересовані особи для вирішення справи і спрямувати їх до прийнятного результату. У разі врегулювання розбіжностей сторони підписували умови примирення, які в обов'язковому порядку підлягали затвердженню ухвалою суду. [18] При цьому на відміну від медіації, при якій учасники конфлікту самостійно повинні визначити найбільш оптимальне для них рішення, посередник – суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору. Тож не дивно, що в новій редакції ЦПК України [17] з деякими змінами отримала формальне закріплення саме ця процедура.

Разом з тим, попри переваги врегулювання спорів за участю судді, за майже три роки, практика примирення сторін за допомогою окресленої процедури не набула широкого поширення.

Вбачається, що в першу чергу позитивний потенціал цього способу захисту прав та інтересів учасників спірних правовідносин нівелює недостатній рівень обізнаності суспільства в основний його масі. З одного боку це обумовлено відносною новизною даного інституту, а з іншого – відсутністю доступної інформації про нього, що не дозволяє сформувати у пересічних громадян (потенційних сторін конфлікту) чіткого уявлення про сутність і переваги мирного врегулювання спору за допомогою судді. Недостатнім є і кадрове забезпечення відповідними фахівцями. В переважній більшості країн світу саме судді відіграють визначальну роль в популяризації примирних процедур. Натомість в Україні спостерігається переважно негативне ставлення самих суддів до примирних процедур. Це обумовлено їх часто поверхневими знаннями про способи врегулювання спорів на засадах примирення у зв'язку з відсутністю необхідної підготовки та відповідних навичок. Якщо у світовій практиці підготовка посередників розвивається в напрямку професіоналізації і відображає широкий спектр підходів до посередництва як до зрілої професії, а також різних форм навчання, то в Україні, підготовка фахівців тривалий час здійснюється в формі тренінгів в рамках короткострокових проектів. Тому не дивно, що кількість українських фахівців-посередників (в т.ч. серед суддів) є недостатньою.

Інакше кажучи, примирні процедури загалом і врегулювання спорів за участю судді зокрема в Україні потребують більш інтенсивної підтримки з боку держави, яка могла б виражатися не тільки в законодавчій регламентації, але й більш активній соціальній рекламі, а також в фінансуванні підготовки необхідних фахівців.

Але всі ці заходи потребують часу та значних фінансових та організаційних ресурсів. Що ж можна зробити оперативно для покращення ситуації?

На нашу думку, ситуацію можна було б виправити застосувавши дещо нестандартний підхід до вирішення існуючої проблеми. Так, компанією Apple Consulting®¹ було запропоновано цікаву методику прийняття ефективних рішень у складних,

¹СМС – Система Менеджменту Ситуацій [Електронний ресурс] Платформа масових відкритих онлайн-курсів Prometheus. – URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:AC+SMS101+2018_T2/about

конфліктних, кризових, «хронічних негативних» ситуаціях, яку повни назвали – *Система Менеджменту Ситуацій (СМС)*.

Дана методика була розроблена для прийняття рішень, у першу чергу, в сфері бізнесу, але її потенціал цінний і для примирних процедур. Адже в результаті її застосування особа, яка перебуває в конфліктній ситуації може продукувати не менше чотирьох альтернативних рішень її врегулювання. Таким чином дві сторони конфлікту паралельно використовуючи вказану методику продукують вісім рішень..

Також така варіативність має велике позитивне значення для сприяння примиренню адже: по-перше ілюструє конфліктуючим сторонам, що судовий спосіб не є єдиним варіантом вирішення їх конфлікту; по-друге сторони отримують можливість вибору варіантів, серед яких висока ймовірність того, що виявиться і такий, що буде взаємовигідним для них; по-третє, в процесі застосування методики сторони взагалі можуть виявити, що припущення, якими вони обґрунтовували для себе конфлікт є хибними і конфлікту як такого взагалі немає.

Особливо практично значимим в СМС є можливість застосування програмного забезпечення, що суттєво полегшує процес використання методики для тих, кому складно її швидко освоїти самостійно.

Також за допомогою СМС можливо допомогти сторонам зрозуміти свої потреби та інтереси, що є підґрунтям для їх вимог та заперечень в суді, що дозволить сторонам спору адекватно оцінити ситуацію, та, поряд з знайденими ними варіативними рішеннями, почати вести конструктивний діалог.

Більше того, якщо детальніше проаналізувати правові норми, що регламентують цивільне судочинство, то можна виявити, що не тільки немає жодних перепон для застосування подібної методики але й в контексті запровадження в Україні електронного судочинства як складового елементу електронної демократії подібні новації тільки вітаються.

Підсумовуючи слід визнати, що усвідомлення причин, що гальмують впровадження примирних процедур в національний механізм захисту прав та інтересів особи дозволяє шукати ефективні способи їх усунення. Більше того сам по собі факт законодавчого закріплення процедури врегулювання спору за участю судді в діючих процесуальних кодексах сприяє поступовій зміні свідомості громадян, популяризації мирного врегулювання конфліктів та формуванню

демократичної держави в Україні. Використання ж потенціалу СМС або подібних методик в процедурі врегулювання спору за участю судді не тільки покращить показник застосування цієї примирної процедури, але й за рахунок збереження та відновлення нормальних взаємовідносин між конфліктуючими сторонами, сприятиме гармонізації відносин в суспільстві в цілому, адже ця та подібні методика прийняття рішень можуть застосовуватись у всіх сферах суспільного та приватного життя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вступ до альтернативного вирішення спорів : навч. посіб. / Г. В. Анікіна, Ю. В. Білоусов, Н. Л. Бондаренко-Зелінська [та ін.] ; під ред. У. Хелльманна, Н. Л. Бондаренко-Зелінської. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2017. 234 с. 2. Давыденко Д. Л. Вопросы юридической терминологии в сфере «альтернативного разрешения споров» Третейский суд. 2009. № 1. С. 40–53. 3. Дрофенко І. В. Домовимося чи посудимося? /Юридична газета. 2008. № 47 (120). С. 6-8. 4. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2017 році. К., 2018. 86 с. Євроінтеграційний портал. URL : https://eu-ua.org/sites/default/files/imce/layout_16_02_final.pdf. 5. Каменков В. С., Бондаренко-Зелінская Н. Л. К вопросу о модернизации национального механизма защиты прав человека. Університетські наукові записки. 2014. № 2. С. 79-90. 6. Канада пропонує служителям вітчизняної Феміди вирішувати спори поза судовою процедурою. Онуфріївський районний суд Кіровоградської області. URL: <https://on.kr.court.gov.ua/sud1119/2/201347/>. 7. Конституція України від 28.06.1996 р. (редакція від 30.09.2016 р.) Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n2091> 8. Навроцька Ю. В. Правові механізми досудового врегулювання спорів за участю судді: концепція запровадження в Україні. Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції / за заг. ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький, 2015. С. 369-374. 9. Огречук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів : Дисер. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2016. 213 с. 10. Паркинсон Л. Семейная медиация. М. : Межрегиональный центр управленческого и политического консультирования, 2010. 400 с. 11. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) : наказ Мінсоцполітики № 892 від 17.08.2016 Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#n13>. 12. Про медіацію : Проект Закону України № 3665 від 17.12.2015 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463. 13. Про медіацію : Проект Закону України № 3665-1 від 29.12.2015 р. Верховна Рада

України. Законодавство України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57620. 14. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України № 276/2015 від 20.05.2015 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>. 15. Рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (Заява № 40450/04), від 15.10.2009 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479. 16. Романенко М. А. Альтернативные формы разрешения правовых конфликтов в сфере прав человека и гражданина : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2008. 18 с. 17. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2014 р. (редакція від 28.08.2018 р.) Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n7582>. 18. Що таке процедура досудового врегулювання спорів за участю судді. Івано-Франківський окружний адміністративний суд. URL: <http://adm.if.court.gov.ua/sud0970/dvs/whatis>.

О.В. Вінцовська,
здобувач освітнього ступеня магістра права
(м. Хмельницький)
Л.Г. Білий
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

На сучасному етапі розвитку Української держави, коли правова та економічна системи перебувають в стані реформування, масштабнішого розуміння потребують проблеми, пов'язані із забезпеченням виконання різних видів зобов'язань.

Ринкові умови господарювання спричиняють необхідність у зручних та досконалих способах забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Прийняття Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) ознаменувало нову еру в регулюванні цивільно-правових відносин. Цей нормативний акт містить чимало новел. До того ж необхідно врахувати той факт, що ЦК України 2003 року вніс певні зміни у ряд

інститутів цивільного права, у тому числі – і до інституту забезпечення виконання зобов'язань. Так, наприклад, наведений у ньому перелік способів забезпечення виконання зобов'язання є невичерпним, що суттєво відрізняється від положень ЦК УРСР, та являється безумовно позитивним кроком законодавця в країні з ринковою економікою.

Проте, з часу прийняття Цивільного кодексу України – які найбільш точно і конкретно регулюють дане питання, виникла нагальна необхідність у підготовці коментованих матеріалів, що обумовлено кількома причинами.

По-перше, за цей період прийнято низку нових законів та нормативно-правових актів, які по-новому врегулювали окремі правовідносини та потребують належного правового регулювання.

По-друге, в правовій системі України сформувалися певні нові правові інститути, що вимагають правового аналізу.

По-третє, наука цивільного права сформулювала нові погляди на відповідні проблеми, що мають бути враховані у разі тлумачення та застосування дискусійних положень.

Традиційно проблемі загального поняття «забезпечення зобов'язань» юридичною наукою приділяється значно менше уваги, ніж питанню видів забезпечення виконання зобов'язань. До того ж висловлення окремих авторів щодо питання забезпечення виконання зобов'язань дещо відрізняються одне від одного.

Так, Г. Шершеневич, перш ніж перейти до розгляду окремих видів забезпечення зобов'язань, вказував: «Зобов'язання надає право вимагати, але не примушувати до виконання дії, обіцяної боржником. Якщо з цього боку немає і не може бути ніякого забезпечення в тому, що встановлене зобов'язання буде виконано, то, принаймні, необхідно забезпечити вірителю той майновий інтерес, що для нього пов'язується із зобов'язанням» [9, с.101].

Норми, що регулюють зобов'язання, складають один із найважливіших інститутів цивільного права – зобов'язальне право [2, с.22].

Інститут зобов'язання – це один із найдавніших і найвагоміших інститутів цивільного права. Він охоплює безліч проблем пов'язаних з відносинами, що виникають у процесі реалізації особою своїх законних прав щодо розпорядження власним майном і можливістю виступати носієм цивільних прав і обов'язків.

Одним з найбільш поширених видів цивільних правовідносин є зобов'язальні. Зміст зазначених правовідносин

становлять обов'язок боржника вчинити на користь кредитора певні дії, які полягають у передачі майна, виконанні роботи, оплати грошової суми тощо, або утриматися від них, і право кредитора вимагати вчинення цих дій. Таким чином, зобов'язальні правовідносини опосередковують цивільний обіг.

Законодавець в статті 509 Цивільного кодексу України чітко закріпив поняття зобов'язання, - ним є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості [5, с.239].

Суб'єктами зобов'язання виступають його учасники, визначені законодавцем як боржник і кредитор. Кредитор – це особа, яка має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (певної дії або утримання від неї), а боржник – це протилежна сторона, яка має борг перед кредитором і повинна вчинити дії (або утриматись від них), які вимагає кредитор.

Об'єктом зобов'язання – є те, на що спрямовані права та обов'язки суб'єктів, а саме дії, майно, гроші тощо. Дії можуть різнитися за характером, так як наприклад передача речі у власність або в користування і оплата грошей та відшкодування збитків. Дії повинні бути реальними і відповідати в часі. Майном можуть бути будь-які речі матеріального світу не вилучені з цивільно-правового обігу (зброя, наркотичні та вибухові засоби тощо).

Змістом зобов'язання – є сукупність прав і обов'язків суб'єктів зобов'язання. Більшість зобов'язань являють собою майнові відносини, але поруч існують немайнові зобов'язання такі як, наприклад, зобов'язання, що виникають з авторського права.

За діючими цивільно-правовими нормами зобов'язання бувають односторонні (дарування, застава) і взаємні (купівля-продаж, міна) [2, с.549].

Найбільш поширеною підставою виникнення зобов'язальних правовідносин є договір та інші правочини. ЦК України пропонує перелік різних договорів. Умови цих договорів визначають зміст цивільно-правового зобов'язання. Останні можуть виникати також із юридичних фактів, пов'язаних зі створенням об'єктів авторського права та промислової власності. Адже з об'єктами права інтелектуальної власності пов'язано існування певних майнових і

деяких особистих немайнових прав, які, з одного боку, можуть передаватися за договорами іншим особам, а з іншого – не порушуватися внаслідок протиправних дій.

Значну групу підстав виникнення зобов'язань становлять правопорушення. Внаслідок виникнення правопорушення виникає право потерпілої сторони вимагати відшкодування завданої шкоди і зобов'язок заподіювача компенсувати її. Зазначені права і зобов'язки становлять зміст деліктного зобов'язання.

Зобов'язання можуть виникати з інших юридичних фактів. Це можуть бути як дії, так і події. До таких підстав належать юридичні вчинки, настання подій, що зумовлюють виникнення, зміну чи припинення правовідносин.

ЦК України передбачає ряд принципів, властивих для зобов'язань. Серед них – добросовісність. Мається на увазі, що сторони зобов'язуються виконувати зобов'язки належним чином, здійснювати права, не зловживаючи ними і не порушуючи прав боржника та інших осіб.

Встановлюється також принцип розумності зобов'язань. Відповідно до вказаного принципу сторони зобов'язання мають виходити з розумності витрат, строків виконання зобов'язань, розміру збитків, завданих внаслідок невиконання зобов'язань тощо.

Зобов'язання має виконуватися на засадах справедливості. Це означає, що учасники повинні керуватися моральними нормами суспільства про справедливість для досягнення мети [6, с.359].

Статтею 510 ЦК України визначено сторони у зобов'язанні: ними є боржник і кредитор. Причому, у зобов'язанні на стороні боржника або кредитора можуть бути одна або одночасно кілька осіб.

Кредитором і боржником може бути фізична і юридична особа. Водночас законом ставляться вимоги щодо обсягу дієздатності учасників зобов'язальних відносин. Крім того, в зобов'язаннях про відшкодування заподіяної шкоди необхідно, щоб боржник був деліктоздатною особою.

Кредитором і боржником можуть бути кілька осіб. Тобто може мати місце множинність осіб у зобов'язанні. Це може бути один кредитор і кілька боржників, і навпаки, кілька боржників і один кредитор. Можливим є множинність осіб одночасно на боці кредитора або боржника.

В зобов'язанні сторона може мати одночасно права і зобов'язки. Тому вона буде вважатися боржником у тому, що вона зобов'язана виконати, і кредитором стосовно того, що вона може

вимагати в іншій стороні. Наприклад, в зобов'язанні за договором купівлі-продажу продавець є боржником щодо передачі речі покупцю і кредитором, коли йдеться про вимогу оплати проданої речі. Покупець є кредитором в зобов'язанні, що виникає на підставі договору купівлі-продажу у тому, що він має право вимагати передачі речі, а боржником – щодо оплати її вартості [3, с.9].

Водночас у випадках, встановлених договором, певні права можуть мати також треті особи. Зокрема за договором страхування вигодонабувач має право вимагати від страховика виплати страхового відшкодування у разі настання страхового випадку. Третя особа, наприклад, може вимагати вчинення певних дій від обдаровуваного, якщо такий обов'язок покладений на нього договором дарування [7, с.147].

В свою чергу законодавець свідомо розмежовує, та дещо конкретизує поняття «зобов'язання» та «господарське зобов'язання», так стаття 173 Господарського кодексу України вперше легально закріплює поняття і визначення господарського зобов'язання, за якою – господарським визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених цим Кодексом, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (уповноважена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку [1, с. 175].

Зобов'язальні правовідносини є органічною складовою системи господарських правовідносин. Разом з іншими типами останніх вони індивідуалізують вимоги норм господарського права щодо взаєморозташування та взаємодії суб'єктів господарювання та інших учасників відносин у сфері господарювання, наділяють цих суб'єктів взаємними правами і обов'язками. Таким чином, господарські зобов'язання є однією з передумов господарської діяльності.

У юридичних формах господарських зобов'язань, і тільки у них, реалізується господарський обіг – процес переміщення товарів (результатів виконаних робіт, наданих послуг) із сфери виробництва у сферу розподілу та обміну і через неї – у сферу споживання. У юридичних формах господарських зобов'язань здійснюються також

певні організаційно-господарські (управлінсько-господарські) дії [1, с.179].

Зобов'язальні правовідносини передбачають юридичний зв'язок певних осіб - учасників зобов'язання, що відрізняє їх від правовідносин абсолютного характеру, де праву суб'єкта протистойть обов'язок усіх і кожного утримуватися від дій, які порушують це право (право власності, право господарського відання тощо). У зобов'язанні беруть участь дві сторони: зобов'язана сторона, зокрема боржник, зобов'язаний вчинити певну дію, що становить зміст зобов'язання, чи утриматися від певних дій, та уповноважена сторона, зокрема кредитор, який має право вимагати виконання зобов'язання.

Інтереси уповноваженої і зобов'язаної сторін у господарському зобов'язанні не суперечать одні одним. Вони підпорядковані меті досягнення єдиного економічного результату і мають реалізовуватися у межах встановленого правового господарського порядку з додержанням вимог законодавства. Кожна сторона повинна вжити усіх заходів, необхідних для належного виконання нею зобов'язання, враховуючи інтереси другої сторони та забезпечення загальногосподарського інтересу.

Частина 2 статті 173 ГК України основними видами господарських зобов'язань називає майново-господарські та організаційно-господарські зобов'язання. У теорії до видів господарських зобов'язань відносять також внутрішньогосподарські зобов'язання. Згідно із статтею 3 Господарського кодексу України внутрішньогосподарськими є відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами. За умови, коли вказані структурні підрозділи є відокремленими і згідно із статтею 55 Господарського кодексу України визнаються суб'єктами господарювання, зазначені відносини можуть набувати ознак зобов'язань, визначених у статтях 173, 175, 176 Господарського кодексу України, і регулюватися правовими нормами, що регулюють господарські зобов'язання [1, с. 190].

Законодавець також визначив підстави виникнення господарських зобов'язань та закріпив їх в ст.174 Господарського кодексу України, проте вони є просто витягом з деякою конкретизацією ст. 11 Цивільного кодексу України, отже:

Господарські зобов'язання можуть виникати:

- безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність;

- з акта управління господарською діяльністю;
- з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать;
- внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання, придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав;
- у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів, а також внаслідок подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання [8, с. 344].

Підставами виникнення господарських зобов'язань є юридичні факти – дії та події, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання. Причому перелік підстав, передбачених у статті 174 Господарського кодексу України, не є вичерпним. У практиці іноді виникнення зобов'язань пов'язується з необхідністю існування юридичного складу, тобто сукупності двох або декількох юридичних фактів, наявність яких потрібна для того, щоб настали юридичні наслідки. Так, відповідні положення нормативно-правового акта – постанови Кабінету Міністрів України «Про запровадження аукціонів з продажу нафти, газового конденсату, скрапленого газу та вугілля» від 4 квітня 2000 р. разом з актом управління – рішенням Мінекономіки України щодо визначення на конкурсних засадах базової біржі є підставою для виникнення зобов'язання між визначеним названою постановою видобувним чи переробним підприємством і цією біржею з організації і проведення аукціону з продажу вказаних енергоресурсів [4, с. 347].

Господарське зобов'язання може виникати з господарського договору та інших угод (правочинів), передбачених нормами господарського, цивільного чи іншого закону, а також з угод (правочинів), прямо не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать [1, с. 99].

Зобов'язання із заподіяння шкоди, з придбання або збереження майна за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав вважаються господарськими, якщо обидва їх учасники є суб'єктами господарювання. Вони регулюються Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом України.

Створення об'єктів інтелектуальної власності є підставою виникнення господарських зобов'язань, пов'язаних з використанням у господарській діяльності прав інтелектуальної власності [5, с. 148].

В свою чергу Цивільний кодекс України підкреслює, що одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не передбачено договором або законом. Підстави припинення окремих видів зобов'язань встановлені ЦК України і законами, що регулюють особливості цих зобов'язань. Наприклад, згідно з ч.4 ст. 849 ЦК України за-мовник має право у будь-який час до закінчення роботи відмовитись від договору-підряду, виплативши підрядникові плату за виконану частину роботи та відшкодувавши йому збитки, завдані розірванням договору.

Позичальник має право відмовитися від одержання позики частково або в повному обсязі, повідомивши про це кредитодавця до встановленого договором строк) його надання, якщо інше не встановлено договором або законом. Одностороння зміна умов договору допускається також, якщо інше не передбачено договором або законом. Так, згідно з ч.2 ст.1061 ЦК України банк має право змінити розмір відсотків, які виплачуються на вимогу, якщо інше не встановлено договором. Сторони самі можуть визначити в договорі порядок внесення змін і припинення зобов'язань [8, с. 256].

Таким чином проаналізувавши вище наведене необхідно підкреслити, що поняття зобов'язання законодавець закріпив як у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України), так і вперше офіційно закріпив поняття господарського зобов'язання у Господарському кодексі України (далі – ГК України), відповідно до яких – за зобов'язанням одна особа – боржник, зобов'язується вчинити на користь іншої особи – кредитора, певну дію (передати майно, виконати роботу, сплатити гроші тощо) або утриматись від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Булгакова І.В. Господарське право України: Навч. посіб. К.: Прецедент, 2013. 346 с.
2. Карнаух Т. М. Притримання як спосіб забезпечення виконання зобов'язань: Монографія. Краматорськ: ТОВ «Тритон-МФ», 2016. 204 с.
3. Крат В. Залог: спорність или бесспорность? Юридическая практика. 2010. № 52. С. 6.

4. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Кол. авт.: Г.Л. Знаменський, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та ін.; За заг. ред. В.К. Мамутова. К.: Юрінком Інтер, 2014. 688 с.

5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / За ред. В.М. Коссака. К., 2010. 743с.

6. Харитонов Є.О., Калітенко О.М., Зубар В.М. та ін. Цивільне та сімейне право України у запитаннях та відповідях. Х.: ТОВ «Одісей», 2004. 640 с.

7. Цивільне право України. Особлива частина. Договірні зобов'язання: Навч. посібник / Національна академія внутрішніх справ України / С.С. Бичкова. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2016. 348 с.

8. Цивільний кодекс України: Коментар. Х.: ТОВ «Одісей», 2013. 856 с.

9. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского торгового права. Т.1. М.: Статут, 2003. 480 с.

У.Б. Воробель,
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
(м. Львів)

«КОШТІВ НА МАРКИ НЕ МАЄ»: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧО ЗАКРІПЛЕНОГО ПРАВА УЧАСНИКІВ СПРАВИ НА ІНФОРМАЦІЮ ПРО ДАТУ, ЧАС І МІСЦЕ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Право бути належним чином повідомленим про дату, час та місце судового розгляду належить до основоположних процесуальних прав учасників справи. Відповідно до ст. 8 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [1] ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи.

Розгляд справи за відсутності учасника процесу, щодо якого немає відомостей про вручення йому судової повістки, є порушенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, наприклад, скасовуючи рішення Богунського районного суду м. Житомира від 04 травня 2017 року та ухвалу Апеляційного суду

Житомирської області у складі від 11 жовтня 2017 року, Верховний Суд зазначив, що неповідомлення або неналежне повідомлення однієї зі сторін справи у цивільному процесі істотно порушує принцип рівності сторін – один із складників ширшої концепції справедливого судового розгляду, котрий передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище в порівнянні з опонентом (пункт 26 рішення Європейського суду з прав людини від 15 травня 2008 року у справі «Надточій проти України») [2].

Не повідомлення належним чином про дату, час та місце проведення судового засідання учасників справи є несумісним і з принципом змагальності, оскільки позбавлення цих суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин інформації щодо розгляду справи позбавляє їх можливості реалізовувати широкий спектр наданих законодавцем процесуальних прав.

До того ж питання належного повідомлення учасників справи перебуває під контролем судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 376 ЦПК України порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування апеляційним судом судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення, якщо справу (питання) розглянуто судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце засідання суду (у разі, якщо таке повідомлення є обов'язковим), якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою.

У випадку встановлення факту розгляду справи за відсутності будь-кого з учасників справи, належним чином не повідомлених про дату, час і місце судового засідання касаційним судом, судові рішення підлягають обов'язковому скасуванню з направленням справи на новий розгляд (п. 5 ч. 1 ст. 411 ЦПК України).

Форми, способи та порядок інформування учасників судового процесу передбачено главою 7 ЦПК України «Судові виклики і повідомлення». І хоча із набуттям чинності нової редакції ЦПК України акцент щодо способу інформування учасників цивільної справи про дату, час та місце розгляду справи змістився в сторону сучасних засобів електронного інформування, зокрема, надання переваги у надсиланні судових повісток на офіційні електронні адреси перед традиційними поштовими, проте незмінною залишається вимога щодо дотримання належності такого інформування.

Так, відповідно до ч. 6 ст. 128 ЦПК України судова повістка, а у випадках, встановлених ЦПК України, разом з копіями відповідних документів надсилається на офіційну електронну адресу відповідного учасника справи, у випадку наявності у нього офіційної електронної адреси або разом із розпискою рекомендованим листом з повідомленням про вручення у випадку, якщо така адреса відсутня, або через кур'єрів за адресою, зазначеною стороною чи іншим учасником справи.

У разі ненадання учасниками справи інформації щодо їх адреси судова повістка надсилається:

1) юридичним особам та фізичним особам - підприємцям – за адресою місцезнаходження (місця проживання), що зазначена в єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань;

2) фізичним особам, які не мають статусу підприємців, – за адресою їх місця проживання чи місця перебування, зареєстрованою у встановленому законом порядку (ч. 7 ст. 128 ЦПК України).

Видається, що для правильного розуміння категорії «належне повідомлення» учасників цивільної справи про дату, час та місце судового розгляду важливу роль відіграє обрання судом відповідного способу інформування та дотримання відповідних умов його застосування. На нашу думку, усі способи повідомлення учасників судового процесу доцільно поділити на загальний (первинний) та спеціальні (вторинні) способи повідомлення. Загальний (первинний) спосіб інформування – надіслання судових повісток на офіційну електронну адресу відповідного учасника справи, у випадку наявності у нього офіційної електронної адреси або разом із розпискою рекомендованим листом з повідомленням про вручення у випадку, якщо така адреса відсутня, або через кур'єрів за адресою, зазначеною стороною чи іншим учасником справи. Загальність (первинність) такого способу повідомлення учасників справи проявляється у тому, що на відміну від інших способів інформування, для його застосування не потрібне настання специфічних обставин, застосування його судом не залежить від жодних додаткових умов.

Інші ж способи інформування учасників судового процесу про дату, час, місце судового засідання чи вчинення (проведення) відповідних процесуальних дій можуть бути застосовані лише у випадку настання або дотримання певних конкретно визначених законодавцем умов, а тому, на нашу думку, їх можна вважати спеціальними (вторинними) способами повідомлення.

До них належать: 1) виклик або повідомлення свідка, експерта, перекладача, спеціаліста, а у випадках термінової необхідності, передбачених ЦПК України, зокрема у справах про видачу обмежувального припису – також учасників справи телефонограмою, телеграмою, засобами факсимільного зв'язку, електронною поштою або повідомленням через інші засоби зв'язку (зокрема мобільного), які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику; 2) вручення відповідним учасникам судового процесу судових повісток сторонами чи їх представниками, за умови попередньої згоди останніх покладення на них такого обов'язку; 3) вручення судових повісток безпосередньо в суді, в тому числі у разі відкладення розгляду справи повідомлення про дату, час і місце наступного засідання під розписку; 4) виклик до суду через оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України відповідача, третьої особи, свідка, зареєстроване місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи якого невідоме, а також заінтересована особа у справах про видачу обмежувального припису; 5) за наявності відповідної письмової заяви учасника справи, який не має офіційної електронної адреси, та технічної можливості, повідомлення про призначення справи до розгляду та про дату, час і місце проведення судового засідання чи проведення відповідної процесуальної дії з використанням засобів мобільного зв'язку, що забезпечують фіксацію повідомлення або виклику, шляхом надсилання такому учаснику справи текстових повідомлень. Отже, застосування судом спеціальних (вторинних) способів повідомлення буде вважатись належним лише у випадку дотримання законодавчо визначених умов допустимості їх використання.

Таким чином, категорія належного повідомлення учасників цивільної справи охоплює: конкретний спосіб повідомлення, передбачений цивільним процесуальним законодавством; дотримання встановленої законом процедури повідомлення з урахуванням обраного способу, зокрема застосування судом спеціальних способів повідомлення лише у випадку дотримання законодавчо визначених умов допустимості їх використання; своєчасність такого повідомлення; наявність у суду доказів, що підтверджують фіксацію повідомлення або виклику.

Однак, як показує практика, певні обставини вносять свої корективи у фактичну реалізацію законодавчо визначеної процедури інформування учасників справи про дату, час та місце судового розгляду. Зокрема, йдеться про припинення судами надсилання

поштової кореспонденції в судових справах, зокрема і тої, котрою здійснюється повідомлення учасників справи про судові засідання.

Так, наприклад, Західний апеляційний господарський суд на своїй інтернет сторінці повідомив про те, що у зв'язку із відсутністю достатнього фінансування на 2020 рік та забезпечення поштовими марками, ним з 22.09.2020 року тимчасово припиняється відправка поштової кореспонденції [3]. Таке ж рішення 02.11.2020 року було оголошено і Канівським міськрайонним судом Черкаської області [4]. А згодом інформацію про тимчасове припинення направлення поштової кореспонденції було розміщено і на інтернет ресурсах Личаківського районного суду міста Львова (23.11.2020) [5] та Шевченківського районного суду міста Києва (25.11.2020) [6].

Однак ці ж суди з метою своєчасного повідомлення про день та час судових засідань рекомендували сторонам використовувати сучасні альтернативні способи для отримання процесуальних документів та іншої інформації із суду. Так, наприклад, з метою дотримання вимог процесуального закону та продовження здійснення судочинства *Личаківський районний суд міста Львова просив учасників судових процесів* при поданні документів подавати заповнену заяву про надсилання судової повістки у вигляді SMS-повідомлень, вказуючи свій номер мобільного телефону, та/або електронну адресу, а також для отримання інформації про дату судового розгляду використовувати сайт суду розділ «Список справ призначених до розгляду» або за номерами службових телефонів: 0-800-501-492 – контакт-центр чи 261-28-74 – загальна канцелярія суду [5].

Шевченківський районний суд міста Києва аналогічно рекомендував: при подачі документів до суду надавати письмову згоду на надсилання судової повістки у вигляді SMS-повідомлень, вказуючи свій номер мобільного телефону; ознайомлюватись з датою призначення справи до розгляду на офіційному веб-сайті суду у розділі «Громадянам»: Списки судових справ, призначених до розгляду; отримувати процесуальні документи електронною поштою (крім копій рішень) або особисто (в тому числі копії рішень) за відповідним зверненням до суду; для отримання інформації телефонувати до єдиного контакт-центру судової влади України за номером 0-800-501-492 (безкоштовно по всій території України); а також використовувати підсистему «Електронний суд» [6].

У світлі таких рекомендацій та картини, що склалася в цілому, постає запитання про дотримання у цьому випадку такої вимоги

повідомлень учасників цивільних справ як належність. Це питання видається риторичним. Адже, як уже вище зазначалось, категорія належного повідомлення учасників цивільної справи має охоплювати такі параметри як: конкретний спосіб повідомлення, передбачений цивільним процесуальним законодавством; дотримання встановленої законом процедури повідомлення з урахуванням обраного способу, зокрема застосування судом спеціальних способів повідомлення лише у випадку дотримання законодавчо визначених умов допустимості їх використання; своєчасність такого повідомлення; наявність у суду доказів, що підтверджують фіксацію повідомлення або виклику.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv>.
2. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25 квітня 2018 року у справі № 295/5011/15-ц. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73727554> (дата звернення: 30.11.2020).
3. Припинення відправлення поштової кореспонденції. URL : <https://wag.court.gov.ua/sud4870/pres-centr/news/997749/> (дата звернення: 30.11.2020).
4. Тимчасове припинення направлення поштової кореспонденції у Канівському міськрайонному суді Черкаської області. URL : <https://kn.ck.court.gov.ua/sud2308/pres-centr/news/1015290/> (дата звернення: 30.11.2020).
5. Суд призупиняє відправлення поштової кореспонденції!!! URL : <https://lk.lv.court.gov.ua/sud1312/pres-centr/news/1027092/> (дата звернення: 30.11.2020).
6. Шевченківський районний суд м. Києва повідомляє про тимчасове припинення направлення поштової кореспонденції в межах розгляду справ всіх категорій. URL : <https://sh.ki.court.gov.ua/sud2610/pres-centr/news/1028819/> (дата звернення: 30.11.2020).

А.С. Ганзюк,
здобувач освітнього ступеня магістра
(м. Хмельницький)
А.Ф. Гуменюк,
кандидат економічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Податок на додану вартість запроваджений в Україні з 1 січня 1992 року і був введений Законом України «Про податок на додану вартість» від 20 грудня 1991 року. З 1993 року в Україні був чинний Декрет Кабінету Міністрів «Про податок на додану вартість» від 26 грудня 1992 року, який регулював порядок адміністрування податку на додану вартість протягом 1993–1997 років, тобто до 1 жовтня 1997 року. З 1 жовтня цього року в Україні діяв Закон України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997 року, який у багатьох планах позитивно відрізнявся від положень раніше діючого Декрету Кабінету Міністрів України. Базуючись на основних положеннях світової практики, цей закон, найбільше в першій редакції, був одним із основних прогресивних законів про податок на додану вартість серед країн СНД. Проте до тексту закону вводилося сто двадцять дев'ять змін. Крім того, існувала маса законодавчих документів, що також регулювали порядок сплати податку на додану вартість. На сьогоднішній день справляння в Україні ПДВ регулюється Розділом V Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI із змінами та доповненнями [1]. Обчислення та контроль за справлянням податку виконує спеціальний контролюючий орган – Державна фіскальна служба України, яка також виконує нормативне регулювання порядку реєстрації, перереєстрації і її анулювання, ведення реєстру й обліку платників ПДВ.

Для Польщі характерний роздільний механізм сплати ПДВ для запобігання податковому шахрайству.

Польський інструмент роздільної оплати, започаткований 1 липня 2018 року, має на меті укріпити систему ПДВ, запобігаючи випадкам махінації на етапі трансакції, щоб забезпечити високу стабільність податкових надходжень і припинити несплату податків за допомогою виведення грошових коштів за кордон.

У Польщі базова ставка податку на додану вартість за продаж товарів і послуг складає 23%. Закон про ПДВ завбачає кілька знижених податкових ставок:

- 8% - знижена ставка: будівельно-ремонтні роботи і монтаж; реконструкція та обслуговування, пов'язані з житлом і належною інфраструктурою, житловими приміщеннями або їх елементами, за винятком приміщень господарського призначення; деякі послуги громадського харчування.

- 5% - знижена ставка: продукція сільськогосподарського виробництва, худоба, книги і спеціалізовані журнали.

- 0% - ставка для внутрішньої доставки експорту.

Відповідно до Закону про досліджуваний податок на товари і послуги будь-який платник податків має право на компенсацію ПДВ. Його обчислення відбувається в розрахунковому періоді, за який одержується рахунок-фактуру, або в один з подальших двох розрахункових періодів: щомісяця або щокварталу [2].

Податкова система Російської Федерації (РФ) заснована на певних принципах та механізмах взаємодії суб'єктів, що приймають участь у суспільних відносинах з одночасним їх правовим регулюванням, що складаються в сфері оподаткування.

Елементами податкової системи РФ іменують не тільки податки і збори, а й оподатковуваних суб'єктів господарювання (Російська Федерація, суб'єкт РФ, муніципальне утворення), і функціонують від їхнього імені податкові органи, правозахисні органи, платників податків, платників зборів і податкових агентів. Крім того, до складу податкової системи включено принципи її організації і функціонування, а ще норми податкового права, механізм податкового контролю та відповідальності за порушення [3, с.298.]:

Відповідно до Податкового кодексу Росії визначено 14 податків і зборів і 4 спеціальних режими оподаткування, у тому числі: федеральні податки (податок на додану вартість, акцизи, єдиний соціальний податок, податок на доходи фізичних осіб, водний податок, податок на прибуток організацій, збори за користування об'єктами тваринного миру й водних біологічних ресурсів; податок на видобуток корисних копалин, державне мито), регіональні податки (податок на майно організацій, транспортний податок, податок на ігровий бізнес), місцеві податки (земельний податок, податок на майно фізичних осіб) [4].

Правовою базою сплати ПДВ є положення частини першої «Налогового Кодексу» (НК), а також гл. 21 «Податок на додану

вартість» частини другої НК. Податок на додану вартість – це є непрямий федеральний податок, що стягується на всіх етапах виробництва і реалізації товарів (робіт, послуг). Зазначимо, що в Російській Федерації функціонує система справляння ПДВ, яка не базується на прямому виявленні та при оподаткуванні доданої вартості, як це здійснюється в багатьох європейських країнах, де зазначений податок відіграє роль вбудованого регулятора економіки. У Російській Федерації сама додана вартість не є об'єктом оподаткування. Замість цього податком обкладаються її елементи: вартість реалізованих товарів, робіт і послуг.

Податковий період встановлено квартал. Визначено три види податкових ставок: 0%, 10%, і 18%, а також обрахунок податкової ставки розрахунковим шляхом.

Податкова система Ізраїлю однотипна до податкової системи Великобританії. Основними законодавчими документами щодо оподаткування є закони «Про державне господарство» та «Про податок на майно», а також указ «Про прибутковий податок», затверджені парламентом (кнесетом) держави. Контроль за нарахуванням та сплатою податків забезпечується міністерством фінансів, у складі якого є керівництво державними доходами. У свою чергу, в його складі виокремлюють два великих підрозділи, які і займаються стягненням податків: управління прибутковими податками та нерухомого майна (прямі податки) і управління мита та податку на додану вартість, тобто управління непрямих податків. Для всіх платників в Ізраїлі єдина ставка ПДВ становить — 17 %. Тільки на операції некомерційних установ та організацій ставка встановлена у розмірі 8,5 %.

Список використаних джерел та літератури:

1. Податковий кодекс України: Закон України №2755-VI від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс] // – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> 2. Воз А. Роз'яснення нововведень щодо ПДВ у Польщі / А. Воз // Офіційний сайт Nexia DK. - Режим доступу: <https://nexia.dk.ua/rozasnennia-novovveden-shchodo-pdv-upolshchi/> 3. Тедеев А.А. Налоговое право России: учебник для СПО / А. А. Тедеев, В.А. Парыгина. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2016. – 499 с. 4. Світовий досвід оподаткування: Росія. / Офіційний портал Державної фіскальної служби України. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/arkchiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/russia/>.

СУЧАСНІ ДОСЯГНЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ У СФЕРІ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Конституція України проголошує, що «держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» (ч. 4 ст. 13 Конституції України). Даною нормою Основного Закону гарантується охорона суспільних відносин і суспільних інтересів в сфері права власності, встановлюється обов'язок держави протистояти всім зазіханням, що завдає майнову шкоду особі, суспільству і державі.

Успішність протидії зазіханням на власність залежить від безлічі факторів, до числа яких можна віднести професіоналізм органів досудового розслідування і суддів, процес удосконалення кримінального законодавства та системи профілактики даного виду злочинів. Але при всій варіативності названих чинників, одним з найбільш значущих для ефективної боротьби зі злочинними посяганнями є правильна кваліфікація діянь, суть якої зводиться до встановлення відповідності між ознаками діяння і ознаками складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою. Вірна кваліфікація на початковій стадії здійснення слідчої діяльності забезпечує, наприклад, можливість вибору найбільш підходящої методики розслідування, найбільш вірного шляху пошуку і дослідження доказів та багато чого іншого. Саме тому слід мати чітке уявлення про те, які елементи і ознаки складу злочину передбачені в кримінальній нормі в якості обов'язкових, по яким з них слід розмежовувати одні склади від інших.

Зауважимо, що тематика подається дослідження є актуальною ще й з огляду на значну поширеність злочинів проти власності, які традиційно займають одне з перших місць в загальній масі злочинів. Техніко-криміналістичні засоби та методи, тактико-криміналістичні та організаційно-криміналістичні прийоми і рекомендації розраховані на використання їх при розкритті та розслідуванні будь-яких злочинів. Тим часом характер слідів, які зазвичай залишаються на місці події, і особливості їх вилучення при розслідуванні, наприклад

злочинів проти власності, істотно відрізняються. А, відповідно, і дослідження сучасних досягнень криміналістики у сфері розкриття та розслідування злочинів проти власності має свою незаперечну актуальність.

У контексті дослідження необхідно визначити, що боротьба зі злочинністю – одна з найбільш пріоритетних завдань, що стоять перед державою, виконання якої вимагає постійного збільшення ефективності правоохоронної діяльності, особливо під час досудового розслідування. Дієвим засобом підвищення результативності зазначеного процесу є використання даних природних і технічних наук для розкриття та попередження злочинів. Використання в кримінальному процесі цих даних має здійснюватися також (а може бути, і головним) через експертизу, яка дозволяє впровадити в судочинство досягнення науки і техніки і є засобом наукового пояснення, тлумачення фактів. Це збільшує надійність і переконливу силу зібраних по справі матеріалів, забезпечує встановлення об'єктивної істини.

Розвиток науки і техніки вимагає від правознавців і практиків, що займаються проблемами криміналістики, вдосконалення, а також появи нових наукових положень, технічних рішень і засобів для задоволення інтересів практики.

Корисливі злочини проти власності є відокремленою групою злочинних посягань, що характеризується наявністю ряду спільних рис. Дані спільні риси дозволяють говорити про існування загальних правил визначення обставин, які підлягають встановленню та побудови методики розслідування. З іншого боку, такі риса як спосіб викрадення майна обумовлює значну специфіку методики розслідування кожного злочину даної групи.

А сучасні досягнення криміналістики у сфері розкриття та розслідування злочинів проти власності полягають у використанні сучасних надбань криміналістичної характеристики злочину, процесуальних аспектів розслідування, сучасних надбать експертної діяльності.

Криміналістична характеристика злочинів проти власності являє собою систему відомостей про типові криміналістично значущі ознаки (рис, особливості) даного роду злочинів, аналіз яких дозволяє робити висновки про оптимальні шляхи їх розкриття та розслідування.

Важливим структурним елементом криміналістичної характеристики є обстановка здійснення злочину, що включає місце і

час здійснення крадіжки, предмет злочинного посягання, матеріальні елементи навколишнього середовища методикою розслідування крадіжок визначаються сукупністю обставин вчинення злочину. Така загальна характеристика як обстановка вчинення злочину втілюється в ряд ознак об'єктивного та суб'єктивного характеру. Для окреслення основних слідчих версій та проведення певних слідчих та процесуальних дій визначальне значення має найповніше врахування названих рис. Також важливе значення належить таким факторам, як характеристика потерпілого та його поведінки, зв'язок між винною особою та потерпілим.

Розслідування злочинів проти власності завжди було одним з важливих напрямків діяльності правоохоронної системи держави. В реаліях сучасності боротьба зі злочинами проти власності набуває особливої актуальності, що пов'язано з якісною зміною злочинного середовища, яка стала більш організованою і технічно оснащеною. У зв'язку з викладеним вважаємо, що результативність розслідування злочинів проти власності буде залежати від того, наскільки «енергійно» слідчий проводить процес розслідування. Під енергійністю розуміють оперативність проведення всіх необхідних заходів, а саме своєчасне отримання повідомлення; негайний виїзд для огляду місця події із застосуванням високотехнологічного обладнання, максимальне вилучення інформації з слідів, які могли бути виявлені на місці події.

Розслідування злочинів є специфічним видом складної спеціальної діяльності. Основним структурним елементом розслідування злочину є дії - слідчі, інші процесуальні, оперативно-розшукові, службові перевірочні і організаційно-технічні дії. А от інфраструктуру розслідування злочину, тобто систему елементів, що мають забезпечувальну роль, складають умови розслідування злочину, інформаційна забезпеченість слідчого, науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення, а також мобілізація учасників розслідування. Успіх розслідування злочинів, безумовно, залежить від умінь, знань і здатності нестандартно творчо мислити слідчим, а також, забезпечення слідчого добре розробленою методикою розслідування даного виду злочину.

В аспекті попередження злочинів проти власності, щодо потенційного суб'єкта даного злочинного діяння необхідно реалізовувати такі основні завдання:

- використання оперативно-розшукової інформації про осіб, що готують злочини проти власності, для схиляння до відмови від його вчинення;

- своєчасне роз'єднання виявлених груп, які вчиняють злочини проти власності, в т.ч. організованих, з метою припинення їх злочинної діяльності;

- накопичення, систематизація та використання інформації про осіб, які вчинили злочини проти власності, з метою забезпечення своєчасного вжиття до них передбачених законом заходів.

У попередженні злочинів проти власності важливе значення має інформування громадян про місце, час і можливі способи вчинення злочинів проти власності. А саме, де відбуваються певні види злочинів, наприклад пограбування - відбуваються в неосвітлених малолюдних місцях, крадіжки - в магазинах, на ринках, де не забезпечено збереження матеріальних цінностей і т.д.

Таким чином, якщо громадяни будуть в повній мірі обізнані щодо зазначених схем і способів вчинення злочинів, це дозволить, скоротити кількість скоєних злочинів проти власності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>. 2. Салтевский М.В. Криминалистическая характеристика: структура, элементы. Глава 22 / Специализированный курс криминалистики. К., 1987. 3. Филиппов А.Г. Криминалистика учебник для вузов. М.: Юрайт, 2017. 466 с.

О.В. Герус,

студентка 2 курсу,

(м. Київ),

Г.Л. Шведова,

кандидат юридичних наук

(м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ

В ст. 59 Кримінального кодексу України зазначено, що конфіскація майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю

засудженого. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються [1].

Проблема конфіскації майна полягає саме в тому, чи доцільно в цивілізованому суспільстві призначати таку, на мій погляд, сувору санкцію до людини. Адже так втрачають свою власність не лише особи, щодо яких відкрито кримінальну справу, але і їх родичі та сім'я.

З цією проблематикою, працювало багато вчених. Та, на нашу думку, досить широко та «правильно» розкрив її Бажанов М.І., який є прихильником думки щодо недоцільності використання такого виду покарання як конфіскація майна. Через те, що:

а) цивілізоване кримінальне право не знає конфіскації майна як виду покарання;

б) це покарання властиве феодальному праву і праву тоталітарних держав;

в) воно має чисто фіскальний характер;

г) безпідставно ущемлює право приватної власності;

г) істотно зачіпає майнові й особисті права членів сім'ї засудженого, які безневинно страждають у цьому випадку [2 с.175].

Ми з цим цілком погоджуюсь, адже проблема конфіскації майна є досить актуальною. Так, ця санкція є своєрідною шоковою терепією для особи (це є добре, адже, все бажання щось грабувати, отримувати кошти злочинним шляхом пропаде), але в той же час вона зачіпає майнові права сім'ї. Особа може бути єдиним годувальником в сім'ї – тоді сім'я втрачає все, починаючи від нажитого і закінчуючи тим, що більше ніхто не буде їх утримувати матеріально.

Недарма, що Європейський Суд, практикує таку міру покарання, але через те, що конфіскація майна, порушує певні положення Конвенції Прав та Свобод людини – Європейський Суд, старається застосовувати в своїй практиці спеціальну конфіскацію майна. Адже, такий вид покарання, перш за все, порушує право на недоторканість майна. Тому країни мають право вносити в законодавство правки, згідно з якими, поряд з Конвенцією Прав та Свобод людини, можна застосовувати такий вид покарання, як конфіскація майна. З даним видом покарання виникає безліч питань та проблем. Одними з таких прикладів можна назвати конфіскацію майна третіх осіб. Слід зазначити, що треті особи можуть бути як добросовісними власникам, так і навпаки. З цим виникає ряд проблем, а саме:

- З'ясування питання, яким чином набула дана особа майна;
- Як конфіскувати майно, та не зашкодити добросовісному власнику та не завдати йому ніякої шкоди.

Отже, на нашу думку, конфіскація майна третіх осіб є важливою складовою «конфіскації майна», яку потрібно більш детально розкрити в чинному законодавстві. Адже, досить часто обвинувачені передають своє майно третім особам, щоб зберегти його. І після отримання вироку, вони все одно все залишають собі, тому що нічого не заважатиме. Тому було б доцільно додати санкцію для таких осіб, через те, що вони добровільно погодились стати співучасниками в корупційному злочині, хоча й прямого діяння не вчиняли. В такій санкції дуже важливо врахувати момент, що це може бути як юридична особа, так і фізична.

Гарним прикладом служить законодавство Литви. В якому зазначено, що за будь-яких обставин(за переписом майна на родичів, або фіктивною угодою), не зважаючи на те, чи була третя особа судима за корупційний злочин – майно повністю конфіскується.

Практика Європейського Суду показує, що даний вид покарання необхідний, але, в той же час, не цілком гуманний. Тому повну конфіскацію майна стараються замінити на часткову або спеціальну конфіскацію майна, в тих випадках, коли це можливо. На нашу думку, це правильно. Судима людина відчуває все покарання на собі, але після закінчення свого строку, вона не лишається, наприклад, без житла.

На разі наше законодавство постійно змінюється. І, на жаль, стало більш суворішим, в першу чергу, по відношенню до сім'ї особи майно, якої підлягає конфіскації. В даному випадку, було б доцільно перейняти практику Європейського Суду. Так даний вид покарання виконував свою основну функцію та був би своєрідною шоковою терапією, але не порушував Конвенції з прав людини.

Слід зазначити, що проблеми застосування конфіскації майна в кримінальному праві та механізм його реалізації, закладений у нормах Кримінального Кодексу України, мають окремі упущення смислового і юридичного характеру. Це обумовлює необхідність розгляду проблемних питань даної теми, адже так застосування такої санкції, як конфіскація майна порушує завдання кримінального кодексу України, а саме правове забезпечення на власність особи. Та одночасно суперечить завданням кримінального провадження щодо захисту особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень.

Отже, це свідчить про необхідність забезпечення потерпілому доступ до правосуддя та вжиття заходів щодо забезпечення відшкодування заподіяної шкоди.

На цьому етапі, можна зробити висновок, що в законодавстві ці норми суперечать одна одній. Та з якого боку ми б не досліджували цю проблему та сторону захисту не займали – чийсь права порушуються.

Це яскраво виражено, якщо дослідити чинний перелік майна та предметів, які не підлягають конфіскації, зазначений в кримінально-виконавчому кодексі.

Ознайомившись з чинним переліком речей та минулим – можемо побачити різницю в тому, що з цього переліку прибрали будинок. Тепер сім'я, яка проживала за рахунок правопорушника не зможе залишити собі дім та буде вимушена терміново шукати вихід з ситуації, як покращити своє матеріальне становище. Виходячи з вище наведеного, ми вважаємо, що наше законодавство потребує певних змін та доопрацювань, а саме:

- доопрацювання чинного переліку майна, яке підлягає конфіскації;

- повну конфіскацію майна було б доречно відмінити, а в санкціях статей залишити часткову або спеціальну конфіскацію майна.

За допомогою внесення таких змін, законодавець не буде порушувати права інших осіб, котрі ніяк не винні у вчинку, наприклад, їх родича.

Отже, можна дійти висновку, що конфіскація майна необхідна як вид покарання за вчинення певних кримінальних правопорушень, але в той же час цю санкцію необхідно передивитись та внести певних змін за для того, щоб вона не вчиняла дискомфорту оточуючим, котрі також мають відношення до власності правопорушника.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України: кодекс від 05.04.2001, редакція від 14.11.2020 [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Бажанов М.И. Наказание в проекте УК Украины / М.И. Бажанов // Проблемы законности. Респ. міжвідом. наук. зб. – Вип. 38. – Харків, 1999. – С. 174–175.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України// Відомості Верховної Ради України: кодекс від 13.04.2012, редакція від 11.09.2020, [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
- 4.

Науково-практичний коментар НПК Кримінально-Виконавчого кодексу України, [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://mego.info/матеріал/стаття-49-майно-що-підлягає-конфіскації> 5. Пироженко О. С. Спеціальна конфіскація : загальні аспекти й еволюція вітчизняної кримінально-правової думки / О. С. Пироженко // Вісник Кримінологічної асоціації України. - 2015. - № 3. - С. 70-79. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkauk_2015_3_8. 6. Богатирьов І. Г. Конфіскація майна – за і проти / І. Г. Богатирьов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2015. - Вип. 3. - С. 38-44. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2015_3_7.

Ю.В. Гончар,

*здобувач освітнього ступеня магістра
(м. Київ)*

О.В. Охман,

*кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)*

ЗДОРОВ'Я ОСОБИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА КОНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ

Однією з головних соціальних цінностей, які охороняються нормами КК України, є здоров'я людини. Стосовно здоров'я багатьох людей ця цінність набуває особливого юридичного значення та потребує кримінально правової охорони на найвищому рівні. Особливо важливою є охорона від суспільно небезпечних посягань, які спеціально спрямовані на завдання шкоди здоров'ю багатьох людей. Актуальність теми нашого дослідження зумовлена тим, що в сучасних умовах в Україні, не дивлячись на гостру суспільну необхідність, здоров'я багатьох людей ще не отримали свого належного відображення як самостійні об'єкти національної безпеки України, наслідком чого є недостатній рівень кримінально-правової охорони такої цінності.

Досліджувана проблема висвітлювалася у вітчизняних підручниках, науково-практичних коментарях, монографічних роботах та окремих наукових публікаціях стосовно злочинів проти життя та здоров'я особи. Ці питання вивчали П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, В.П. Ємельянов, К.В. Катеринчук, О.М. Костенко, А.В. Савченко, М.І.

Хавронюк, В.Б. Харченко, С.С. Яценко та деякі інші учені. Разом із тим особливості кримінально-правової охорони здоров'я людей як самостійного об'єкта вивчення, досить мало науково досліджувалось.

Ст. 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Звідси особливої уваги потребують питання кваліфікації кримінальних правопорушень проти найціннішого людського блага – здоров'я, оскільки в кримінально-правовому аспекті ці посягання визнаються одними з найнебезпечніших. Кримінальна відповідальність за вчинення таких кримінальних правопорушень передбачена розділом II Особливої частини КК України (статті 121–128, 130, 133), який має назву «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» [2].

Слід також ураховувати, що деякі питання забезпечення надійної охорони здоров'я людини врегульовано міжнародним законодавством, зокрема, Європейською конвенцією «Про захист прав людини і основоположних свобод» від 4 листопада 1950 р., ратифікованою Україною 17 липня 1997 р. [3]; Конвенцією ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р., ратифікованою УРСР 26 січня 1987 р. [4]; Європейською конвенцією про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26 листопада 1987 р., ратифікованою Україною 24 січня 1997 р. тощо [5].

Спеціальні питання кваліфікації кримінальних правопорушень проти здоров'я особи висвітлені в ППВСУ «Про судову практику в справах про необхідну оборону» від 26 квітня 2002 р. № 1 [6] та «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2 [7].

Конституція України захищає особу та її здоров'я від посягань, що вчиняються з певних мотивів – расових, національних, релігійних та інших. В окремих кримінально-правових нормах, що спрямовані на охорону здоров'я особи, передбачено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення, що вчиняються з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості (ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126 та ч. 2 ст. 127 КК України). На думку Н.В. Уварової: «під злочинами проти життя та здоров'я особи, вчиненими з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, пропонується розуміти суспільно небезпечні, протиправні, винні діяння проти життя та здоров'я особи, вчинені суб'єктом злочину з

мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» [8, с. 51]. Ці нововведення щодо кримінальних правопорушень проти здоров'я особи з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості (2009 р.) відображено в положеннях ст. 24 та ст. 35 Конституції України. Отже, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Здоров'я особи – це стан людського організму, за якого нормально функціонують усі його органи та тканини. При цьому в преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) зазначено, що здоров'я – це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [9]. Отже, при визначенні поняття здоров'я особи, як об'єкта кримінально-правової охорони, слід враховувати, що захисту підлягає людина як носій біологічних і соціальних властивостей. Посягання на здоров'я особи зовні проявляється як заподіяння шкоди організму потерпілого, а наслідки заподіяння такої шкоди не лише біологічні (порушення звичайного функціонування органів і тканин, фізичний біль), а й соціальні. Соціальне значення здоров'я полягає в тому, що воно та його рівень визначають можливість участі людини в житті суспільстві.

Ст. 35 Конституції України зазначає, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. «Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей». Заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, є абсолютною та не має винятків, а тому не допускає порушення в період війни або іншого надзвичайного стану, що передбачено ст. 64 Конституції України. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Отже, положення Конституції України щодо охорони здоров'я особи від злочинних посягань знайшли своє відображення в КК України. У розділі II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» КК України виокремлено інститути, і предметом нашого дослідження є один із них – кримінальні правопорушення проти здоров'я особи. Законодавець виділяє їх в окремий інститут залежно від можливих спричинених наслідків, одними з яких є тілесні ушкодження.

При визначенні кримінально-правового поняття «тілесне ушкодження», слід мати на увазі необхідність виділення в ньому таких ознак:

1) протиправність – злочинне тілесне ушкодження за цією ознакою відмежовується від правомірного, заподіяного в стані необхідної оборони, при затриманні злочинця тощо;

2) винність – тілесне ушкодження є кримінально караним у тому разі, коли воно заподіяно навмисно або з необережності. Причому, як видно з поданої схеми, необережне легке тілесне ушкодження не тягне за собою кримінальної відповідальності;

3) спрямованість проти організму іншої людини. Заподіяння шкоди самому собі не тягне за собою кримінальної відповідальності (за єдиним винятком коли таке ушкодження є способом ухилення від призову на військову службу);

4) застосування насильства – зовнішнього фізичного або психічного впливу на чужий організм [10, с. 40].

Підсумувавши викладене, можна зробити висновок, що тілесне ушкодження це протиправний, винний фізичний або психічний вплив на чужий організм, який полягає в порушенні анатомічної цілісності або фізіологічних функцій органів і тканин. Поняття «тілесне ушкодження» в кримінально-правових нормах використовується в подвійному значенні для вказівки одночасно: 1) на суспільно небезпечне діяння – ушкодження, яке полягає в заподіянні розривів, порізів, опіків, переломів, у порушенні функціонування органів і тканин організму потерпілого; 2) на суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю іншої людини.

У ч. 1 ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження» КК України передбачено не лише кримінальну відповідальність за їх спричинення, а й визначено їх головні ознаки: 1) небезпечне для життя в момент заподіяння; 2) спричинення втрати будь-якого органу або його функцій; 3) психічна хвороба; 4) стійка втрата

працездатності не менш як на одну третину; 5) переривання вагітності; 6) непоправне знівечення обличчя. У диспозиції ч. 2 цієї статті передбачено один з можливих наслідків умисного тяжкого тілесного ушкодження – смерть потерпілого.

Кримінальну відповідальність передбачено в ч. 1 ст. 122 КК України «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження». Ознаками такого тілесного ушкодження є відсутність небезпеки для життя та наслідків, передбачених у диспозиції ч. 1 ст. 121 КК України, але таке, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину. У ст. 125 КК України зазначено види легких тілесних ушкоджень, а саме: легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності (ч. 2) та легке тілесне ушкодження, що не спричинило зазначених наслідків (ч. 1).

У ст. 123 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання» та ст. 124 «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» КК України передбачено привілейовані склади тяжких тілесних ушкоджень. Теорія кримінального права не використовувала термін «привілейовані» до кримінальних правопорушень проти здоров'я особи, однак він широко застосовується щодо злочинів проти життя особи. На думку К.В. Катеринчук: «доцільно його застосувати й щодо злочинів проти здоров'я особи, оскільки пом'якшення кримінальної відповідальності за цей вид тілесних ушкоджень зумовлено такими обставинами: 1) суспільно небезпечне діяння особи спровоковано протизаконним насильством або тяжкою образою з боку потерпілого; 2) суб'єктивна сторона складу злочину характеризується емоційним станом суб'єкта (ст. 123 КК України); 3) у разі перевищення меж необхідної оборони (меж захисту в обстановці крайньої необхідності) та заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 124 КК України)» [11, с. 26].

За особливостями конструкції об'єктивної сторони злочину проти здоров'я особи є з матеріальним складом (ст.ст. 121-128, ч. 2-4 ст. 130, ст. 133 КК України) та формальним складом (ст. 121 КК України в частині – небезпека для життя в момент спричинення та ч. 1 ст. 130 КК України). За формою вини тілесні ушкодження можна поділити на умисні та вчинені з необережності. До умисних належать злочини, що передбачають кримінальну відповідальність за тілесні ушкодження в ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження», ст. 122

«Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», ст. 123 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання», ст. 124 «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця», ст. 125 «Умисне легке тілесне ушкодження» КК України. З необережності, відповідно до ст. 128 КК України, кримінальна відповідальність настає лише в двох випадках – це тяжке та середньої тяжкості тілесне ушкодження.

Відповідно до заподіяних наслідків в КК України передбачено: тілесні ушкодження, фізичний біль, сильний фізичний біль та фізичні чи моральні страждання. Погоджуємося з думкою В.М. Смітєнка: «ст. 130 «Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби» та ст. 133 «Зараження венеричною хворобою» КК України визначаються «спеціальним різновидом» тілесних ушкоджень – зараження окремими видами небезпечних інфекційних хвороб» [12, с. 125].

До кримінальних правопорушень проти здоров'я особи, на думку С.І. Селецького, належать такі: «усі види тілесних ушкоджень, побої і мордування, катування, погроза вбивством, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані [13, с. 28]. О.М. Джу́жа та А.В. Савченко пропонують таку класифікацію складів кримінальних правопорушень проти здоров'я особи: «злочини проти здоров'я особи (ст. 121–128; 130; 133 КК України): тілесні ушкодження (ст. 121–125; 128 КК України); завдання фізичних або моральних страждань (ст. 126; 127 КК України); зараження соціальними хворобами (ст. 130; 133 КК України)» [14, с. 9].

Отже, аналіз даного питання дає підстави зробити висновок, про те, що в Україні немає єдиної класифікації кримінальних правопорушень проти здоров'я особи. Більшість науковців, які досліджували дану проблематику, надають усе нові пропозиції класифікації кримінальних правопорушень проти здоров'я особи, аргументуючи їх по-різному. Оскільки на сьогодні не існує єдиного погляду щодо цього питання, пропонуємо дослідити всі доступні вчення та свою класифікацію або підтримаємо пропозицію інших науковців, яка є загальноприйнятою та поширеною. Відповідно до вищезазначеного щодо класифікації складів кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи II розділу Особливої частини КК України, закріпилась думка, що до кримінальних

правопорушень проти здоров'я особи належать усі види тілесних ушкоджень (ст. 121–125, 128 КК України), побої і мордування (ст. 126 КК України), катування (ст. 127 КК України), зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 КК України) та зараження венеричною хворобою (ст. 133 КК України). Тобто, можемо визначити, що конституційні положення щодо охорони здоров'я особи, відображені в повній мірі у заборонних нормах Особливої частини КК України (ст.ст. 121–128, 130, 133 КК України).

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 14.11.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: Конвенція, Міжнародний документ від 10.12.1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.
5. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню: Конвенція, Міжнародний документ від 26.11.1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text.
6. Про судову практику у справах про необхідну оборону: Постанова Верховного суду України від 26.04.2002 № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-02#Text>.
7. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Верховного суду України від 07.02.2003 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>.
8. Уварова Н.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2012. 213 с.
9. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я: ВООЗ; Статут, Міжнародний документ від 22.07.1946. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_599#Text.
10. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. / за ред. д.ю.н., проф. В.К. Грищука, д.ю.н., проф. О.М. Омельчука. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2016. 642с.
11. Злочини проти здоров'я особи: проблеми кримінально-правової теорії та практики [Текст] : монографія / К.В. Катеринчук. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 408 с.
12. Смитиенко В.Н. Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР. Киев: Выща шк.,

Голов. изд-во, 1989. 243 с. 13. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. Київ: Центр учбової літ., 2012. 330 с. 14. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посіб. / В.В. Коваленко, О.М. Джужа, А.В. Савченко, В.В. Кузнецов та ін.; за заг. ред. В. В. Коваленка; за наук. ред. О. М. Джужи, А. В. Савченка. Київ: Атіка, 2011. 648 с.

А.Ф. Гуменюк,

кандидат економічних наук, доцент

(м. Хмельницький)

П.М. Сем'янчук,

кандидат економічних наук

(м. Хмельницький)

РОЗПОДІЛ І ОБЛІК СУДОВИХ ВИТРАТ МІЖ УЧАСНИКАМИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

У практичній діяльності суб'єктів господарювання вирішення спорів між підприємствами супроводжується понесенням судових витрат. Проблемними питаннями є саме: визначення складу судових витрат, забезпечення та передплата судових витрат, розподіл судових витрат між учасниками. Судові витрати, які складаються із судового збору та витрат, пов'язаних із розглядом справи однакові і не залежать від адміністративного, цивільного чи господарського процесу. Такі витрати спрямовуються на :а) юридичну професійну допомогу; б) проведення експертизи із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів; в) витребування доказів, проведення огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпечення доказів; г) здійснення інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду.

Судовий збір – це обов'язковий платіж, який сплачується за подання до суду заяв, скарг, а також за видачу документів судами. Порядок його сплати і розмір, а також сума сплати залежить від: виду документа, який ви подаєте до суду або хочете отримати; - категорії платника; - ціни позову- при майновому характері позову або розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 01 січня, який визначається в законі про Держбюджет на поточний рік, - при немайновому.

Для прикладу, за подання позову з вимогою немайнового характеру судовий збір у поточному році становить 2102 грн. Слід зазначити, що якщо в позові об'єднані декілька вимог, то згідно з ч. 3 ст.6 Закону №3674 збір сплатити доведеться по 2102 грн. за кожен таку вимогу.

Категорія таких витрат як професійна юридична допомога вміщує гонорар адвоката за представництво в суді; іншу юридичну допомогу, пов'язану з підготовкою справи до розгляду; допомогу, пов'язану зі збором доказів; вартість послуг помічника адвоката; іншу юридичну допомогу, пов'язану зі справою. Їх розмір визначається в договорі з адвокатом.

За рішенням суду витрати на професійну допомогу підлягають відшкодуванню, якщо належним чином підтверджені документально і співмірні зі складністю справи та виконаних адвокатом робіт; часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт; обсягом наданих адвокатом послуг; ціною позову і значенням справи для сторони, у тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи. Причому у разі недотримання вимог співмірності, за клопотанням іншої сторони, суд може зменшити розмір витрат на юридичну допомогу, що підлягають розподілу між сторонами. Доводити порушення співмірності витрат повинна сторона, що подає клопотання. При чому судова практика говорить про те, що відшкодуванню підлягають витрати, пов'язані з юридичною допомогою виключно адвоката.

Витрати на залучення спеціалістів та проведення експертиз несе сторона, яка заявила клопотання про виклик свідків, залучення спеціаліста, перекладача або експерта. З практики судів такі витрати суд зобов'язує такого учасника заздалегідь сплатити витрати на ці дії.

Свідкам, спеціалістам, перекладачам і експертам оплачуються проїзд, а також добоє у разі переїзду до іншого населеного пункту. Крім того, спеціалістам, перекладачам і експертам має бути виплачена винагорода за виконану роботу, а свідкам – компенсація за втрачений заробіток або відрив від звичайних занять. Для відшкодування суттєво, щоб такі витрати знову ж таки були підтверджені документально і були співмірні із складністю роботи, її обсягом і часом, витраченим на її виконання.

Особа, яка надала доказ на вимогу суду, має право вимагати відшкодування витрат на забезпечення доказів та їх огляд. Розмір грошової компенсації суд визначає на підставі наданих такою особою

документів, що доводять здійснення відповідних витрат у межах, установлених постановою КМУ від 27.04.2006 р. № 590.

До витрат на інші процесуальні дії, необхідні для підготовки справи можна віднести, зокрема, витрати сторін та їх представників, пов'язані з явкою до суду. Інших витрат, пов'язаних із здійсненням процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або її підготовки до розгляду, ЦПКУ, КПКУ і КАСУ не встановлюють.

Слід зауважити, що при поданні позову до господарського суду або суду загальної юрисдикції кожна сторона повинна надати попередній розрахунок судових витрат, які вона понесла або очікує понести у зв'язку з розглядом справи. Такий розрахунок не буде остаточним, він може зрости або зменшитися під час розгляду справи. Якщо такий розрахунок не надати, то надалі суд може відмовити стороні у відшкодуванні відповідних судових витрат, за винятком сплаченого судового збору.

У цивільних і господарських спорах суд може зобов'язати сторони внести на депозитний рахунок у вигляді забезпечення попередньо визначену суму судових витрат. Оформляється таке рішення суду ухвалою. Також суд може зобов'язати учасника справи, який заявив клопотання про виклик свідка, призначення експертизи, залучення спеціаліста, перекладача, про забезпечення, витребування доказів за їх місцезнаходженням, попередньо оплатити витрати, пов'язані з відповідною процесуальною дією. Якщо клопотання заявляє декілька учасників справи, вони оплачують авансом такі витрати в рівних частках. Внести передплату слід у встановлений судом строк, в іншому випадку суд має право відхилити відповідне клопотання.

Суд розподіляє судові витрати між сторонами при прийнятті рішення. Але в залежності від підсудності спору правила можуть відрізнятися.

За адмінспорами залежно від статусу позивача і результату справи: якщо рішення прийнято на користь суб'єкта господарювання, то в такому разі суд присуджує всі здійснені нею документально підтверджені судові витрати відшкодувати за рахунок бюджетних асигнувань суб'єкта владних повноважень, який виступав стороною у справі; якщо рішення прийнято на користь позивача-суб'єкта владних повноважень, то у такому випадку з відповідача стягаються виключно судові витрати суб'єкта владних повноважень, пов'язані із залученням свідків і проведенням експертиз.

За господарськими спорами судові витрати розподіляють залежно від складу спору і результату справи. При цьому, судовий збір покладається в спорах, що виникають при: укладенні, зміні та розірванні договорів, - на сторону, яка безпідставно ухиляється від прийняття пропозицій іншої сторони, або на обидві сторони, якщо судом відхилена частина пропозицій кожної із сторін; виконанні договорів і за іншими підставами, - на сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

Інші судові витрати розподіляються наступним чином: у разі задоволення позову лягають на відповідача; у випадку відмови в позові- на позивача; якщо частково задоволений позов, то на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

За цивільними спорами судові витрати розподіляються залежно від результату справи. При цьому судовий збір покладається на сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог. Інші судові витрати, які пов'язані з розглядом справи, також, як і в господарському процесі, покладаються: при задоволенні позову- на відповідача; при частковому задоволенні позову- на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI (станом на 12 травня 2019 р.) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 14. Ст. 87. 2. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (станом на 20 січня 2021 р.) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112. 3. Радишевська О.Р. Особливості справляння судового збору в Україні: колізійні аспекти вітчизняного законодавства. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhivnomeriv/1-7-2014/item/269-osoblyvosti-spravlyannya-sudovoho-zboru-v-ukrayini-kolizyniaspekty-vitchyznyanoho-zakonodavstva-radyshevska-o-r>. 4. Зварич О.В. Судовий збір в Україні: проблеми та перспективи. Фінанси України. 2013. № 2. С. 59–69. 5. Сакара Н.Ю. Про правову природу судового збору. Проблеми законності. 2016. № 132. С. 135–146. 6. Цивільний процес України: подручнику / за заг. ред. Р.М. Мінченко. Херсон : ОЛДІПЛЮС, 2014. 720 с. 7. Черемнов Д.В. Функції інституту судових витрат у цивільному процесі України з огляду на практику Європейського суду з прав людини. Практика ЄСПЛ з питань цивільного процесуального права: матеріали круглого столу, м. Одеса, 5 квітня 2016 р. Одеса : Юридична література. С. 59–62. 8. Богомол О.В. Судові витрати у господарському судочинстві України : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 168 с.

М.М. Іваненко,
здобувач
(м. Київ)

В.І. Курило,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НААН України,
Заслужений юрист України
(м. Київ)

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У нашій державі гарантовано Конституцією те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Забезпечення прав і свобод людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Також, «єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу як безпосередньо, так і зокрема, через органи місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 5) [1].

Кожен суб'єкт суспільних відносин в Україні має право вільно здійснювати будь-яку господарську діяльність, яка не заборонена законом, та дотримуватись установлених державою правил здійснення такої діяльності. Держава здійснює законодавче регулювання відносин щодо забезпечення дотримання прав усіма суб'єктами господарювання, створює гарантії такого дотримання, контролює, через надання відповідної компетенції органам державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, виконання ними конституційних та законодавчих обов'язків та загального рівня правомірності у своїй діяльності.

У вітчизняній правовій науці дослідження різних аспектів адміністративного, господарського, податкового, цивільного захисту суб'єктів господарювання органами державної виконавчої влади здійснювали багато науковців – представників зазначених галузей права таких як Арістова І.В., Бандурка О.М., Григор'єва Х.А., Гуржій Т.О., Захарчук А.С., Косиця О.О., Курило В.І., Кучерявенко М.П., Мушенок В.В., Нікітенко В.О., Олійник О.В., Петлюк Ю.С., Піддубний О.Ю., Піддубна Д.С., Шведова Г.Л та багато інших.

Проте, одним із мало досліджених видів взаємовідносин органів самоуправління та суб'єктів господарювання є взаємодія

органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання, що викликає цікавість у автора та є *метою* даного дослідження.

Як основне *завдання* дослідження, автор визначає проведення міжгалузевого аналізу нормативно-правових актів конституційного права (Конституція України [1]), господарського права (Господарський кодекс України [2]), адміністративного права (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3]), на підставі якого встановити та згрупувати наявний законодавчо закріплений спектр напрямів захисту прав суб'єктів господарювання органами місцевого самоврядування, що в результаті, на думку автора, може сприяти підвищенню рівня захисту прав таких суб'єктів особливо у віддалених від центру регіонах, а також забезпечить взаємовигідну співпрацю усіх суб'єктів територіальних громад та всебічний розвиток сільських регіонів.

Отже, «місцеве самоврядування є правом територіальної громади вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» – саме таке тлумачення здійснив Конституційного Суду України своїм Рішенням у справі № 1-16/2002 № 12-рп/2002 від 18.06.2002 [4]. Статтею ст. 140 Конституції України, конкретизовано порядок реалізації права місцевого самоврядування та визначено суб'єктний склад його органів: «місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи» [1].

У відповідності до своєї преамбули, Господарський кодекс України (надалі – ГК України), відповідно до Конституції України, встановлює «правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності» [2]. Повністю розуміючи, що у відповідності до ст. 2 ГК України, «учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності» [2], визначаємо предметом нашого дослідження є «адміністративні та інші відносини управління за участі суб'єктів господарювання, в яких органи місцевого самоврядування не є суб'єктом, наділеним господарською

компетенцією, і безпосередньо не здійснює організаційно-господарських повноважень щодо суб'єкта господарювання» (абз. 5 п. 1 ст. 4) [2].

Тобто, нами аналізуються управлінські (адміністративні) відносини органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання як учасниками господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством (господарські організації - юридичні особи, державні, комунальні та інші підприємства, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці (п.1, п.2 ст. 55) [2].

Отже, здійснений вище аналіз норм Конституції та ГК України дає підстави зробити проміжне узагальнення про те, що органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи) мають організаційно-правові повноваження щодо забезпечення виконання прав та контролю за виконанням обов'язків суб'єктами господарювання.

На нашу думку, досягнення поставленого завдання щодо встановлення законодавчо закріпленого спектру напрямів захисту прав суб'єктів господарювання органами місцевого самоврядування можливе при подальшому аналізі норм Конституції України [1] та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3]

Повноваження територіальних громади села (селища) безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування щодо зареєстрованих чи здійснюючих свою діяльність у межах юрисдикції певної громади суб'єктів господарювання визначені у Конституції України:

- затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку і контроль за їх виконанням;
- затвердження бюджетів відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контроль за їх виконанням;
- встановлення місцевих податків і зборів відповідно до закону;
- отримання у відповідності до закону окремих повноважень органів виконавчої влади (ст. 143) [1].

- в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території (ст. 144) [1].

Ще одним важливим джерелом, яке визначає повноваження органів місцевого самоврядування щодо захисту прав суб'єктів господарювання є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 року № 280/97-ВР, який відповідно до Конституції України визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування [4].

Досить важливим у контексті нашого дослідження про захист прав суб'єктів господарювання органами місцевого самоврядування є необхідність здійснення аналізу ст. 18 зазначеного вище Закону, яка дає можливість визначити, що відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що не перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад:

1) будуються на договірній і податковій основі та на засадах підконтрольності у межах повноважень, наданих органам місцевого самоврядування законом (п. 1);

2) з питань, віднесених до їх відання, на їх вимогу підприємства, установи та організації, надають відповідну інформацію (п. 2);

3) можуть виступати з ініціативою щодо перевірок, організовувати їх проведення, а при здійсненні повноважень у сфері контролю за додержанням законодавства про працю та зайнятість населення проводити перевірки на підприємствах, в установах та організаціях, а також фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників (п. 3) [3].

Отже, аналіз зазначених вище норм Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» дає підстави для конкретизації прав суб'єктів господарювання, гарантії захисту яких повинні здійснюватися органами місцевого самоврядування:

- на участь у створенні, обговоренні та сприянні реалізації програм соціально-економічного та культурного розвитку того населеного пункту чи регіону, в якому здійснює свою господарську діяльність відповідний суб'єкт чи проживають його наймані працівники;

- на участь у обговоренні та сприянні виконання бюджетів відповідних адміністративно-територіальних одиниць;

- на звернення з обґрунтуванням про встановлення адекватних ставок місцевих податків і зборів, а також отримання по них податкових пільг чи інших преференцій (повне чи часткове звільнення від сплати);

- на отримання відстрочення чи розстрочення сплати місцевих податків чи зборів на взаємовигідній договірній основі з можливостями контролю виконання договірних зобов'язань обома сторонами;

- на не розповсюдження наданої інформації про показники фінансово-господарського стану та іншої конфіденційної інформації;

- право на правомірне здійснення перевірок у сфері контролю за додержанням законодавства про працю та зайнятість населення.

Як висновок до даного дослідження зазначимо, що забезпечення зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва, підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальної спрямованості відповідно до вимог Конституції України, утвердження суспільного господарського порядку в економічній системі України неможливе без активної нормотворчої, управлінської та контрольної діяльності органів місцевого самоврядування. Правомірна діяльність органів місцевого самоврядування щодо виявлення, у межах своєї законодавчої компетенції, порушень норм чинного законодавства України сприятиме захисту інтересів правомірних суб'єктів господарювання, оскільки припинятиме вчинення правопорушення недобросовісними суб'єктами, а також сформує стійку основу для здійснення заходів забезпечення прав людини у різних сферах суспільного існування та гарантуватиме дотримання відповідних соціально-економічних прав і свобод.

Повністю погоджуючись із позицію вітчизняних науковців В. І. Курила та В.В. Мушенка про те, що «стратегія держави вимагає змін у сфері фінансів, які повинні бути орієнтовані на регіон, адже ринкова економіка вимагає суттєвого збільшення використання фінансових ресурсів на території їх створення» [5, с. 50], зазначимо, що для суб'єктів господарювання повинно активно реалізовуватися право на місцеву бюджетну підтримку та пільгове оподаткування місцевими податками і зборами. Проте, наразі поряд із зміцненням фінансової основи розвитку територіальних громад, органи місцевого

самоврядування повинні забезпечувати комплекс визначених нами та інших прав територіальних суб'єктів господарювання для формування у межах громади сприятливого промислового, інформаційного, інвестиційного тощо середовища, яке, у свою чергу активне сприятиме соціально-економічному розвитку такої громади.

Перспективою подальших наукових досліджень за обраною автором даного дослідження темою повідомлення може стати дослідження та формування ефективного адміністративно-правового механізму налагодження конструктивної взаємодії між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями, як представниками державної виконавчої влади у регіонах, у сфері здійснення заходів спільного захисту прав суб'єктів господарювання та створення системи гарантій такого захисту. Також, для удосконалення рівня ефективної спільної реалізації ними таких заходів, необхідним буде нормативно-правове забезпечення повноти та досконалості регулювання відповідного статусу та компетенції згаданих органів, удосконалення порядку делегування повноважень, уточнення обсягів їх компетенції на рівні як базових законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3] та «Про місцеві державні адміністрації» [6], так і спеціальних законодавчих актів, які передбачають реалізацію згаданої компетенції в окремих сферах, їх гармонізацію між собою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua>. 2. Господарський кодекс України: Офіційний текст. Міністерство юстиції України. К.: Юрінком Інтер, 2010. 214с. 3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 року № 280/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/conv/print>. 4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 140 Конституції України (справа про об'єднання територіальних громад) від 18.06.2002 Справа № 1-16/2002 № 12-рп/2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-02#Text>. 5. Kurylo V., Mushenok V. Place and the role of local taxes in the functioning of united local communities. Organizational and economic mechanisms of development of the financial system: collective monograph; edited by M. Bezpartochnyi. ISMA University. Riga: Landmark SIA. 2016. P. 36–52. 6. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV. Відомості Верховної Ради України, 1999. № 20-21. ст.190.

МЕХАНІЗМ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ

Щоб визначити механізм боротьби із корупцією в Україні, доцільним буде ознайомитися із самим поняттям «корупція». Отже, відповідно до п.6 ч.1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», корупція – це використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1].

Починаючи з 2014 року Україна на державному рівні провела чимало важливих реформ для боротьби з корупцією. Головною метою антикорупційної реформи стало створення дієвої системи запобігання проявам корупції, що базуватиметься на принципах правопорядку, належного управління державними справами та майном, чесності й невідкупності, активного громадського контролю [2].

Найпершими завданнями у механізмі боротьби із корупцією стало удосконалення законодавства щодо протидії корупції, запровадження «Єдиного державного реєстру декларацій» та формування органу, який буде забезпечувати функціонування цього реєстру.

У ході удосконалення законодавства було прийнято Закон України «Про запобігання корупції», який був введений в дію 26 квітня 2015 року. Цим законом визначаються основні правові засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, а також превентивні складові антикорупційної системи. Такими складовими є:

- наявність спеціалізованого органу з питань запобігання корупції;
- антикорупційні обмеження;
- регулювання конфлікту інтересів;
- захист викривачів;

- відповідальність за корупційні та пов'язані з ними правопорушення;
- усунення наслідків таких правопорушень тощо.

Наступним етапом антикорупційної реформи стало запровадження «Єдиного державного реєстру декларацій», який став одним із складових механізму протидії корупції та перш за все гарантував громадський контроль за одержанням прибутків службовцями. Реєстр запрацював у серпні 2016 року і був створений на виконання Закону України «Про запобігання корупції». Основними завданнями електронного декларування стали:

- введення даних суб'єктом декларування;
- перевірка декларацій;
- оприлюднення.

А забезпечення функціонування реєстру було покладено на Національне агентство з питань запобігання корупції. Відповідно до ч.1 ст. 4 Закону України «Про запобігання корупції» Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – Національне агентство) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику [1]. На яке було поставлено одразу ряд повноважень, ними стали:

- Аналіз ситуації з корупцією в Україні та розробка відповідної Антикорупційної стратегії та державну програму з її реалізації.
- Виявлення корупційної норми у законодавстві та проектах актів.
- Контроль дотримання правил етичної поведінки, законодавства щодо запобігання конфлікту інтересів у діяльності публічних службовців;
- Контроль та перевірка декларацій публічних службовців, проведення моніторингу способу їх життя.
- Адміністрування: Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення; Єдиного державного реєстру фінансових звітів політичних партій.
- Співпраця з викривачами корупції, надання їм правового та іншого захисту [3].

Також складовою механізму протидії корупції є формування антикорупційної стратегії. Антикорупційна стратегія – це документ, який допомагає забезпечити командну роботу всіх органів влади для подолання корупції. У цій Антикорупційній стратегії корупція

розглядається як ключова перешкода стабільному економічному зростанню та розбудові ефективних та інклюзивних демократичних інститутів [4].

Результати аналізу стану корупції в Україні, ефективності антикорупційної політики попередніх періодів та міжнародних стандартів та у сфері запобігання та протидії корупції дали змогу сформулювати такі основні принципи антикорупційної політики на майбутні чотири роки:

1) оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування, реалізація якого передусім передбачає: усунення дублювання повноважень різними органами; тимчасове припинення реалізації малоефективних повноважень, які характеризуються високим рівнем корупційних ризиків; усунення випадків реалізації одним і тим же органом повноважень, поєднання яких створює додаткові корупційні ризики;

2) цифрова трансформація реалізації повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, прозорість діяльності та відкриття даних як основа для мінімізації корупційних ризиків у їх діяльності;

3) створення на противагу існуючим корупційним практикам більш зручних та законних способів задоволення потреб фізичних і юридичних осіб;

4) забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, що створює додатковий стримувальний ефект для всіх суб'єктів правовідносин;

5) формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права [5].

Отже, механізмом боротьби із корупцією в Україні є антикорупційна реформа, яка включає в себе міжнародні стандарти, що поєднали у собі:

- вдосконалення норм законодавства;
- створення реєстру декларування, реєстру корупціонерів та реєстру фінансової звітності політичних партій;
- формування антикорупційних органів;
- розробка антикорупційної стратегії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 28.12.2014 року № 77-VIII в редакції від 27.10.2020

поку. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>. 2. Боротьба з корупцією. Урядовий портал URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotba-z-korupciyeyu/borotba-z-korupciyeyu>. 3. Про НАЗК. Повноваження, плани та звіти. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/pro-nazk/>. 4. Антикорупційна стратегія. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/departament-koordinatsiyi-antykoriptsijnoyi-polityky/antykoriptsijna-strategiya/>. 5. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2020 – 2024 роки. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/Antykoriptsijna-strategiya-na-2020-2024-roky-za-rezultatamy-publichnyh-obgovoren-16.09.2020.pdf>

Р.С. Кірін,

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
(м. Київ)*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І БЕЗПЕКИ МЕШКАНЦІВ МІСТ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Протягом 2014–2015 рр. внаслідок конфліктної ситуації та бойових дій густозаселені й унікальні за рівнем урбанізації Донецька і Луганська області (далі – ДЛО) (відповідно 90,7% та 86,7% містян порівняно з 69,0% в Україні) зазнали найбільших втрат людності міських поселень на тлі дезорганізації життєдіяльності населення та надання соціальних послуг, повного або часткового руйнування житлового фонду і стратегічно важливих інфраструктурних об'єктів. Спостерігаються ознаки руйнівної деурбанізації цих регіонів. У зв'язку із переселенням частини мешканців постраждалих територій і формуванням нових міграційних потоків, пов'язаних із розгортанням воєнних дій, середня щільність населення зменшилась на 20%, що є критичним з огляду на найближчі перспективи відновлення потенціалу людності поселень Донбасу [1].

Як проголошено у Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [2] перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав з порушенням процедури, визначеної

Конституцією та законами України, Гаазькими конвенціями 1907 р., IV Женевською конвенцією 1949 р., а також всупереч Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р., Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією (далі – РФ) 1997 р. та іншим міжнародно-правовим актам є окупацією частини території суверенної держави Україна та міжнародним протиправним діянням з усіма наслідками, передбаченими міжнародним правом.

Особливо гостро потребують допомоги громадяни, які живуть поблизу лінії розмежування. Населення «сірої зони» позбавлене основних прав і свобод фактично так само, як і ті, хто залишився на тимчасово непідконтрольних Україні територіях. За даними ООН з боку підконтрольних Україні територій їх кількість складає близько 200 тис. осіб.

Лінія розмежування (лінія дотику, лінія зіткнення), а також «сіра зона» між контрольованими і неконтрольованими територіями ДЛЮ розділяє сторони конфлікту на Сході України. Підконтрольні українській владі райони, прилеглі до «сірої зони», є надзвичайно політично чутливими, сильно мілітаризованими і підпадають під особливий, відмінний від решти країни, режим управління. За відсутності комплексного політичного врегулювання і невизначених його перспективах невідомо, як довго триватиме ця ситуація. Протягом найближчих років частині громадян України, можливо, доведеться жити в умовах дуже специфічних і незвичайних структур управління та високого рівня небезпеки в деяких районах, прилеглих до лінії зіткнення [3].

Для подальшого дослідження особливостей захисту прав і безпеки мешканців міст на постконфліктних територіях (далі – ПКТ) уявляється доречним з'ясувати значення термінів, що визначають певні «зони», «території», «лінії», адже мова йтиме не просто про відповідний простір, а про місце життєдіяльності зазначеної категорії громадян країни. Серед легітимних дефініцій, що вживаються у джерела права національної безпеки, можна виокремити наступні:

1) лінія зіткнення - умовне розмежування між тимчасово неконтрольованою територією та контрольованою територією [4];

2) лінія розмежування - умовна лінія на місцевості між тимчасово окупованими територіями (далі – ТОТ) та контрольованими територіями, яка проходить по передньому краю передових позицій об'єднаних сил [5];

3) тимчасово неконтрольована територія - територія, на якій органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження [4];

4) ТОТ - територія окремих районів, міст, селищ і сіл ДЛО, визначена відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями», на якій органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження. Перелік населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, визначається Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) [6, п. 38.1, підрозділ 10 «Інші перехідні положення»];

5) ТОТ у ДЛО на день ухвалення закону [7] визнаються - частини території України, в межах яких збройні формування РФ та окупаційна адміністрація РФ встановили та здійснюють загальний контроль, а саме:

а) сухопутна територія та її внутрішні води у межах окремих районів, міст, селищ і сіл ДЛО;

б) внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території, визначеної п.1 ч.1 ст.1 закону [7];

в) надра під територіями, визначеними пп. 1 і 2 ч.1 ст.1 закону [7], та повітряний простір над цими територіями;

межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у ДЛО, визначаються Президентом України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних Сил України (далі – ЗСУ) [8];

б) територія проведення антитерористичної операції (далі – АТО, з 30 квітня 2018 р.- операції Об'єднаних сил, далі – ООС) - територія України, на якій розташовані населені пункти, визначені у затвердженому КМУ переліку, де проводилася АТО [9], розпочата відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»» від 14 квітня 2014 р. № 405/2014 [10, 11];

7) район проведення АТО - визначені керівництвом АТО ділянки місцевості або акваторії, транспортні засоби, будівлі, споруди, приміщення та території чи акваторії, що прилягають до них і в межах яких проводиться зазначена операція [12];

8) територія населених пунктів на лінії зіткнення - територія населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення, перелік яких визначений КМУ [6, 13];

9) інша територія України - територія України, крім ТОТ та території населених пунктів на лінії зіткнення [6].

30 квітня 2018 р. Президент України підписав Указ «Про затвердження рішення РНБО «Про широкомасштабну антитерористичну операцію на території Донецької та Луганської областей», яким вводиться в дію рішення Ради національної безпеки і оборони. Глава держави також підписав два накази Верховного Головнокомандувача ЗСУ: 1) «Про початок операції об'єднаних сил із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей» (згідно з наказом, з 14:00 30 квітня 2018 р., розпочато ООС відповідно до плану ООС); 2) «Про затвердження положення про Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України».

Зокрема, у зонах безпеки, прилеглих до району бойових дій діє особливий порядок, що передбачає надання органам сектору безпеки і оборони, іншим державним органам України спеціальних повноважень, необхідних для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ. Межі зон безпеки, прилеглих до району бойових дій, визначаються начальником Генерального штабу - Головнокомандувачем ЗСУ за поданням Командувача об'єднаних сил [7].

Відповідно до зазначених рішень Президента України на території ДЛЮ у зонах безпеки та районі бойових дій почне діяти особливий порядок. Так, зоною безпеки, прилеглою до району бойових дій, вважаються такі населені пункти та території: Виноградне, Курахове, Очеретине, Розівка, Вовчярівка, Біла Гора, Новоайдар, Садки, Макарівка, Простяне, вздовж Державного кордону, ур. Чернявка, вздовж адміністративного кордону Луганської та Харківської областей, Ольгівка, вздовж адміністративного кордону Донецької та Харківської областей, Знаменівка, вздовж адміністративного кордону Донецької та Дніпропетровської областей, Комишуваха, вздовж адміністративного кордону Донецької та Запорізької областей, Урзуф, вздовж морського узбережжя, Приморське. Рішенням командувача об'єднаних сил у зоні безпеки можуть створюватися райони обмеженого та забороненого доступу.

Згідно з розпорядженням районом бойових дій визначено - район, що охоплений бойовими діями уздовж лінії зіткнення, де підрозділи ЗСУ, інших військових формувань та правоохоронних органів виконують бойові завдання щодо недопущення прориву противника в глибину території держави [14].

Нарешті, серед наведених вище ділянок, так чи інакше диференційованих між собою, виділяють ще одну зону – так звану «сіру зону», під якою розуміють буферну (демлітаризовану) смугу «нейтральної» території, що простягається уздовж лінії розмежування сторін (по фронту). Її ширина в деяких місцях досягає кількох кілометрів, а в інших - всього дві-три сотні метрів. У той час як на фронті триває режим припинення вогню, саме ця територія перетворилася в найгарячіше місце конфлікту [15].

Населені пункти сірої зони перебувають в особливому побутовому занепаді, а їх жителі страждають від правового вакууму, що утворився через відсутність там українських органів влади.

Міжнародні організації відзначають системне порушення фундаментальних прав і свобод громадян у зоні проведення АТО, у тому числі й на підконтрольних Україні територіях ДЛЮ, зазначаючи у своїх звітах, що внаслідок збройного конфлікту на Донбасі порушуються право на життя, свободу, безпеку, соціальний захист, медичні послуги, освіту та працю, свободу пересування, справедливий судовий захист. Головною причиною порушення прав людини на Донбасі є збройний конфлікт та його наслідки: - загроза життю людей, ушкодження та руйнування об'єктів соціальної, інженерної та транспортної інфраструктури; - обмеження доступу населення до основних соціальних послуг; - масове безробіття. Інфраструктура регіону постраждала в результаті бойових дій. За оцінками експертів, більша частина руйнувань припадає на житлові будинки і системи енерго-, водо-, тепlopостачання. Загальна сума збитків тільки в Донецькій області перевищує 1,25 млрд. грн. [3].

Водночас значна частина соціальної інфраструктури та великі промислові підприємства залишилися на невідконтрольній Україні території. Військові дії, міграція в результаті бойових дій, інформаційний вплив з боку РФ і окремих районів ДЛЮ, втрата економічного потенціалу особливо негативно впливають на область в цілому і громади, які проживають на територіях, контрольованих українським урядом біля лінії зіткнення [16].

Таким чином, виходячи із поняття «інша територія України» (територія України, крім ТОТ та території населених пунктів на лінії

зіткнення), її також слід диференціювати, перш за все, за критерієм впливу на них військових (бойових) дій, а саме: 1) контрольована територія, яку не охопив вплив бойових дій; 2) контрольована територія, яка зазнала впливу бойових дій (деокупована територія). Остання розглядається як ПКТ.

Отже, на підконтрольних територіях ДЛО існує гостра потреба налагодження умов для безпеки та соціального захисту громадян, які постраждали від конфлікту. Попри те, що підконтрольні території були звільненні від сепаратистів у червні - серпні 2014 р., їхні мешканці досі не відчують позитивних змін, пов'язаних із відновленням основних складових мирного життя. Це створює значну загрозу для підтримання необхідного рівня довіри до держави, центральних та місцевих органів влади, знищує соціально-психологічні передумови для соціально-економічного відновлення регіону, поглиблює почуття відчуженості мешканців цих територій до української держави. Відсутність належного реагування на цю загрозу призведе до неможливості забезпечити повну політичну реінтеграцію як підконтрольних, так і захоплених сепаратистами територій [17].

Критичними напрямками державної політики на ПКТ ДЛО слід визнати: - загроза життю людей через продовження військових дій; - заміновані території; - розмінування інфраструктурних об'єктів; - руйнування або пошкодження житлових будинків різних форм власності; - руйнування об'єктів інфраструктурних та інженерних мереж; - відсутність води, газу, електроенергії в окремих населених пунктах; - негативні зміни у соціальній структурі населення; - проблеми із доступністю до освітніх та медичних послуг; - питання внутрішньо переміщених осіб, у тому числі - забезпечення їх житлом та роботою; - дилема свободи пересування та безпеки людей на лінії розмежування тощо.

Натомість чинне законодавство специфічно визначає суб'єктне коло, яке пов'язане із зазначеними вище територіями щодо тимчасових заходів для забезпечення їх підтримки [11]:

а) суб'єкти господарювання, що здійснюють діяльність на території проведення АТО;

б) особи, які проживають у зоні проведення АТО;

в) особи, які переселилися із зони АТО під час її проведення.

Для цих категорій громадян врегульовано низку господарських охоронних відносин, зокрема:

1) мораторій на 1.1) виконання договірних зобов'язань та на нарахування пені та штрафів на основну суму заборгованості за

кредитними та іншими договірними зобов'язаннями; 1.2) проведення перевірок органами і посадовими особами, уповноваженими законами здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності; 1.3) нарахування пені за несвоєчасне внесення платежів за житлово-комунальні послуги;

2) особливості: 2.1) державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців; 2.2) діяльності переміщених вищих навчальних закладів; 2.3) оформлення документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, громадянам, які проживають у зоні проведення АТО та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ у ДЛЮ або переселилися з такої зони у період проведення відповідної операції та/або здійснення зазначених заходів; 2.4) дії документів дозвільного характеру; 2.5) заходів щодо збереження майна, що знаходиться в іпотеці;

3) забезпечення реалізації права на: 3.1) спадкування; 3.2) освіту;

4) звільнення від сплати за користування земельними ділянками державної та комунальної власності;

5) скасування орендної плати за користування державним та комунальним майном і концесійного платежу за право на створення (будівництво) та/або управління (експлуатацію) державним та комунальним майном.

Натомість, спостерігається небезпечна ситуація правової невизначеності: громадяни фактично живуть в умовах воєнного стану, однак держава формально залишається відповідальною за надання повного обсягу гарантій безпекового та соціального характеру, не маючи для цього необхідних ресурсів та правових підстав для запровадження особливого порядку забезпечення таких гарантій, зокрема, стосовно підтримки соціальної інфраструктури. Розрив між формально-правовими зобов'язаннями та реальною присутністю держави, особливо поблизу лінії розмежування, породжує відчуття повної незахищеності та безнадії, підриває лояльність місцевого населення до української влади. Масштаб і гострий характер проблем, з яким стикається населення підконтрольних Україні територій ДЛЮ, вимагає від держави комплексного аналізу стану забезпечення їх основних прав і свобод. Це надасть можливість розширити та систематизувати інформацію про стан гуманітарної ситуації на цих територіях для формування подальшої відповідної державної політики та надання ефективної і цілеспрямованої допомоги з боку

міжнародних організацій. Також буде сприяти підвищенню рівня довіри населення до держави, органів центральної та місцевої влади, консолідації українського суспільства, ефективному процесу реінтеграції звільнених територій [17].

Окремого аналізу не тільки встановлених особливостей правового режиму для суб'єктів ПКТ Податковим кодексом України [6] (далі – ПК), а й стану їх реалізації, потребують приписи, згідно із якими тимчасово, на період проведення АТО та/або здійснення заходів із забезпечення проведення ООС, справляння податків і зборів здійснюється з урахуванням особливостей, визначених у ПКУ [6, п. 38.1, підрозділ 10 «Інші перехідні положення»] для:

1) платників податків, які станом на 14 квітня 2014 р. мали місцезнаходження (місце проживання): 1.1) на ТОТ, що визнана такою відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» [18]; 1.2) в населених пунктах на лінії зіткнення;

2) платників податків, які мають об'єкти оподаткування місцевими податками, зборами на цих територіях.

Цікаво, що у зазначеній постанові парламенту ТОТ визнані окремі райони, міста, селища і села ДЛЮ, в яких відповідно до Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування, до моменту:

а) виведення усіх незаконних збройних формувань, російських окупаційних військ, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України;

б) відновлення повного контролю України за державним кордоном України.

В той же час, дія цього пункту ПКУ не поширюється на ТОТ України, визнану відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». В останньому мова йде про сухопутну територію Кримського півострова, її води, морську акваторію, виключну (морську) економічну зону, континентальний шельф, надра і повітряний простір. Хоча у ст. 1 цього закону встановлено, що ТОТ України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України.

Таким чином, в правовому забезпеченні захисту прав і безпеки мешканців міст на ПКТ пропонується встановити наступні пріоритети:

- 1) безпековий напрям: 1.1) розвиток громадянської освіти, зокрема освіти в сфері знань про права і безпеки людини; 1.2) розвиток військово-цивільного співробітництва на ПКТ, широке інформування про проекти та їх результати; 1.3) створення системи інформування правоохоронними органами про роль і функції блокпостів і контрольно-пропускних пунктів (далі – КПВВ) на ПКТ; 1.4) оснащення і розвиток структури КПВВ за рахунок державного бюджету; 1.5) вирішення питання нелегальних транспортних перевезень через лінію розмежування шляхом прийняття відповідного нормативно-правового акту;
- 2) соціальний напрям: 2.1) введення спеціальних заходів щодо підвищення рівня довіри до органів державного управління на ПКТ (проблема соціальних виплат, компенсацій, правової допомоги тощо); 2.2). вирішення проблеми підвищеного навантаження на соціальну сферу (проблема банківського, пенсійного, адміністративного обслуговування); 2.3) підвищення рівня координації виконання державних програм органами влади і місцевого самоврядування (проблема моніторингу і контролю за ресурсами, координації з боку уряду, міжнародної технічної допомоги); 2.4) підтримка системи медичної, психологічної та психіатричної допомоги; 2.5) продовження та подальший розвиток програм щодо інтеграції переміщених осіб (проблема забезпечення житлом, працевлаштування, соціальний захист).

Список використаних джерел та літератури:

1. Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрямки державної політики. НАН України. Київ. 2015. URL : http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/Vidrodgennya_Donbasu.pdf. 2.
- Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#n2>. 3.
- Громадяни і держава на підконтрольних територіях Донецької та Луганської області. Проблеми, виклики, бачення майбутнього. Український незалежний центр політичних досліджень. 2017. – 36 с. URL : http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/sirazona_UK.pdf. 4.
- Про затвердження Порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції : постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 99. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2017->

%D0%BF#Text. 5.Про затвердження Порядку в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб, переміщення товарів з таких територій : постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 815. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2019-%D0%BF#Text>. 6.Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>. 7. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>. 8. Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях : Указ Президента України від 7 лютого 2019 р. № 32/2019 // Офіційний вісник України від 22.02.2019 — 2019 р., № 15, стор. 5, ст. 526. 9.Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1275 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 28-р). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-%D1%80#Text>. 10.Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» : Указ Президента України від 14 квітня 2014 р. № 405/2014 // Офіційний вісник Президента України від 14.04.2014 — 2014 р., № 14, стор. 3, ст. 745. 11.Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції : Закон України від 2 вересня 2014 р. № 1669-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-18#Text>. 12. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>. 13. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення : розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1085 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 79-р). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80#Text>. 14. Командування Операції об'єднаних сил визначило зону безпеки на Донбасі. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2450602-komanduvannya-operacii-obednanih-sil-viznacilo-zonu-bezpeki-na-donbasi.html>. 15. «Сіра» зона АТО. URL : <https://ukranews.com/ua/news/4230-sira-zona-ato>. 16. Україна. Оцінка відновлення та розбудови миру. Аналіз впливу кризи та потреб на східній Україні. Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй, Група Світового банку. Том 1. Зведений звіт. URL : http://RPA_V1_Ukr_4Web_lowres.pdf. 17. Стан забезпечення прав і свобод

людини у зоні проведення АТО на підконтрольних територіях Донецької та Луганської областей України : Аналітична записка. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/AZ-Prava-ta-svobodi-ATO--ea8ca.pdf>. 18. Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями : Постанова Верховної Ради України від 17 березня 2015 р. № 254-VIII // Офіційний вісник України від 03.04.2015 — 2015 р., № 24, стор. 18, ст. 655.

Л.П. Климчук,
магістрантка 2 року навчання
(м. Хмельницький)
О.В. Охман,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ТІЛЕСНОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

Вивчення кримінального законодавства зарубіжних держав, виявлення його недоліків та досягнень дає можливість удосконалювати національне законодавство способом запозичення та виокремлення кращих зразків норм Кримінального кодексу. У сучасних умовах становлення в Україні правової держави та адаптації вітчизняного законодавства до законодавства держав Європейського союзу, значення порівняльно-правового методу стає як ніколи актуальним та потрібним. Для підвищення якості та ефективності Кримінального кодексу України слушним є розглянути зарубіжний досвід кримінально-правового забезпечення охорони тілесної недоторканності особи [1]. Такий аналіз дасть можливість не тільки порівняти нормативно-правові акти, але і, як наслідок, допоможе віднайти шляхи вдосконалення Кримінального кодексу України в частині встановлення кримінальної відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень.

Дослідження питання щодо тілесних ушкоджень й досі залишається одним з найменш розроблених в Особливій частині Кримінального кодексу України. Окремі аспекти визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень та міжнародний досвід забезпечення кримінально-правової охорони особи від тілесних ушкоджень

розглядали такі науковці, як П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, О.Ф. Бантишев, М.І. Галукова, В.К. Грищук, О.О. Дудоров, І.О. Зінченко, І.В. Красницький, В.О. Навроцький, М.І. Хавронюк, О.М. Юрченко тощо. Аналіз кримінально-правової літератури свідчить, що проблемні питання, що стосуються поняття відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень, не були самостійним об'єктом комплексного та системного кримінально-правового дослідження.

Згідно з «Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень» затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6 передбачено, що з медичного погляду тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих чинників – фізичних, хімічних, біологічних, психічних [2]. Так, правила фактично не виключають психічне насильство з низки факторів, які можуть заподіяти тілесне ушкодження, якщо в разі цього воно викликає порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій. Душевна (психічна) хвороба визнається одним з наслідків, які належать до тяжких тілесних ушкоджень. До психічних захворювань правила не відносять пов'язані з ушкодженнями реактивні стани (психози, неврози). Ступінь тяжкості ушкодження, яке викликало реактивний стан нервової системи, визначається за ознакою тривалості розладу здоров'я. Як уважають українські науковці, незважаючи на те, що шкода від психічного насильства іноді є більш значною, її не можна оцінювати за правилами оцінки тілесних ушкоджень за аналогією з фізичним насильством. Тому, варто відмовитися від спроб оцінювати ступінь тяжкості психічного насильства такою мірою [3, с. 17].

Аналіз Кримінального кодексу Республіки Білорусь вказує, що злочини у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень передбачені главою 19 «Злочини проти життя та здоров'я» розділу VII «Злочини проти людини». Ст. 147 «Умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження» Кримінального кодексу Республіки Білорусь передбачено, що заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження, тобто ушкодження, небезпечного для життя, або такого, що спричинило втрату зору, мови, слуху, якого-небудь органу чи втрату його функцій, переривання вагітності, психічний розлад (захворювання), інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою загальної працездатності не менш як на одну третину, або такий, що викликав розлад здоров'я, пов'язаний з травмою скелета, на

строк понад чотири місяці, чи такий, що знайшов вираз у непоправному знівеченні обличчя чи шиї, – карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років чи позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років [4].

Диспозиція цієї норми має схожі риси з ч. 1 ст. 121 Кримінального кодексу України. Поняття «тяжких тілесних ушкоджень» взагалі є майже подібними. Наприклад, віднесення до тяжких тілесних ушкоджень втрати слуху, зору хоча і не передбачено прямо в Кримінальному кодексі України, однак «Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень» зазначають, що ушкодження підпадають під категорію «не загрозливі для життя ушкодження, що належать до тяжких за кінцевим результатом та наслідками». Замість утрати мови в Правилах передбачена утрата язика. Слід відзначити в ч. 1 ст. 147 Кримінального кодексу Республіки Білорусь віднесення до тяжких тілесних ушкоджень «розлад здоров'я, пов'язаний з травмою скелета, на строк понад чотири місяці». У Правилах зазначається, що до ушкоджень, які небезпечні для життя, належать: ті, що проникають у канал хребта, в тому числі й без ушкодження спинного мозку та його оболонки; переломи-вивих та переломи тіл чи обох дуг шийних хребців, односторонні переломи дуг I або II шийних хребців, а також переломи зубовидного шийного хребця; в тому числі без порушення функції спинного мозку; закриті ушкодження спинного мозку в шийному відділі тощо. Таким чином, травма скелета за вітчизняним законодавством може відноситись до тяжких, однак в Україні не передбачений термін такої травми – понад чотири місяці. Отже, щодо віднесення тілесних ушкоджень до тієї чи іншої категорії, залежно від ступеня тяжкості, є прерогативою судово-медичної експертизи. Ми ж, в свою чергу, можемо лише віднайти деякі відмінності в їх змісті (порівняно із законодавством інших країн), однак вести мову про їх переваги чи недоліки вважаємо недоцільним, так як подібний аналіз не охоплюється предметом нашого дослідження та не входить до сфери юридичної компетенції.

Зауважимо, що на відміну від ч. 1 ст. 121 Кримінального кодексу України, в Кримінальному кодексі Республіки Білорусь за подібне діяння передбачене альтернативне покарання у вигляді обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на строк від чотирьох до восьми років. Нагадаємо, що в Кримінальному кодексі України покарання за подібне діяння є безальтернативним (позбавлення волі) та в цілому більш тривалим

(від п'яти до восьми років). На нашу думку, якщо ідея впровадження альтернативного покарання є дискусійною, то строки такого покарання, з огляду на ступінь суспільної небезпеки даного діяння, є більш вдалим в Кримінальному кодексі України.

Потрібно зазначити, що в Кримінальні кодекси деяких країн СНД закріплені такі ознаки тяжкого тілесного ушкодження, як захворювання на наркоманію та токсикоманію, а саме в Кримінальному кодексі Азербайджану, Казахстану, Росії, Таджикистану, а така ознака, як повна втрата професійної працездатності закріплена в Кримінальному кодексі Азербайджану, Грузії, Казахстану, Росії, Таджикистану та Туркменістану.

Ст. 117 глави XX «Злочини проти здоров'я» Кримінального кодексу Грузії має назву «Умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю». Ч. 1 передбачає: «1. Умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, тобто тілесне ушкодження, небезпечне для життя чи таке, що призвело до втрати зору, слуху, мови чи якого-небудь органу або втрати його функцій, психічного захворювання, переривання вагітності, непоправного знівечення обличчя чи іншого ушкодження здоров'я, небезпечного для життя і поєданого зі стійкою втратою загальної працездатності не менше ніж на одну третину чи із завчасно повною втратою професійної працездатності, - карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років» [5]. Вказана норма за своїм змістом нагадує ч. 1 ст. 121 Кримінального кодексу України та ч. 3 ст. 147 Кримінального кодексу Республіки Білорусь. Втім, на відміну від КК РБ санкція є безальтернативною, проте м'якшою, ніж в Кримінальному кодексі України. Ч. 2 ст. 117 Кримінального кодексу Грузії закріплює: «Те саме діяння, що спричинило смерть,- карається позбавленням волі на строк від чотирьох до шести років».

Переконані, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть – один з найбільш тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи, а тому, верхня межа покарання (до шести років) виглядає занадто м'якою. Ч. 3 цієї статті передбачає: «Заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, вчинене: а) у зв'язку зі здійсненням потерпілим чи його близькими родичами службової діяльності чи виконанням громадського обов'язку; б) у зв'язку з захопленням в якості заручника; в) способом, який умисно створює небезпеку життю чи здоров'ю інших людей; г) з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, - карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років». Перші три обставини передбачені і в

Кримінальному кодексі Республіки Білорусь. Що стосується четвертої – з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, вона не є новою для КК України. Наприклад, така обставина передбачена у п. 9 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України. Отже, не включення такої кваліфікуючої мети до ч. 2 ст. 121 Кримінального кодексу України виглядає як недолік, який необхідно виправити, адже вона свідчить про стійкий кримінально протиправний шлях суб'єкта кримінального правопорушення. Ч. 4 зазначає: «Передбачене ч. 3 цієї статті діяння, що спричинило смерть, - карається позбавленням волі на строк від шести до восьми років». На нашу думку, достатньо було б обмежитись однією частиною статті, в якій було б встановлено кримінальну відповідальність за умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що призвели до смерті та задати певний часовий діапазон покарання (як в Кримінальному кодексі України та Республіки Білорусь). Запропонований же підхід хоча і виглядає більш конкретизованим, однак, в той же час, не виправдано значно розширює обсяг статті, робить її більш складною для сприйняття.

О.Л. Гулько зазначає, що: всі, за винятком – Кримінального кодексу Росії, Кримінальні кодекси країн СНД під час формулювання норми про відповідальність за заподіяння тяжкого тілесного ушкодження закріпили наступну ознаку: в Кримінальних кодексах України, Азербайджану, Республіки Білорусь, Киргизстану, Молдови, Таджикистану, Узбекистану в низці ознак тяжкого тілесного ушкодження називається «інший розлад здоров'я»; в КК Казахстану, Туркменистану – «інша шкода, небезпечна для життя», а в Кримінальному кодексі Республіки Білорусь – «розлад, пов'язаний з травмою кісток скелету». Видається, що така ознака, закріплена в ч. 1 ст. 147 Кримінального кодексу Республіки Білорусь, безумовно, заслуговує на певну увагу з боку українського законодавця і за умови відповідного медичного обґрунтування ступеня тяжкості може бути включена в діючу редакцію ч. 1 ст. 121 Кримінального кодексу України [6, с. 85].

Варто також охарактеризувати склади кримінальних правопорушень, що встановлюють відповідальність за заподіяння середньої тяжкості та легких тілесних ушкоджень у зарубіжних країнах. Ст. 108 Кримінального кодексу Республіки Туркменістан «Умисне завдання шкоди здоров'ю середньої тяжкості» закріплює: «1. Умисне заподіяння тілесного ушкодження чи іншої шкоди здоров'ю, не небезпечної для життя і такої, що не спричинила наслідків, передбачених ст. 107 цього Кодексу, але такої, що викликала

довготривалий розлад здоров'я чи значну стійку втрату загальної працездатності менш ніж на одну третину, - карається виправними роботами на строк до двох років чи позбавленням волі на строк до трьох років. 2. Те саме діяння, якщо воно вчинене: а) відносно жінки, яка завідомо для винного знаходилася в стані вагітності; б) відносно двох чи більше осіб; в) відносно особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цією особою свого службового чи громадського обов'язку; г) двома чи більше особами без попередньої змови чи групою осіб за попередньою змовою; д) способом, що носить характер мучення чи катування; е) з хуліганських мотивів; ж) на ґрунті соціальної, національної, расової чи релігійної ненависті чи ворожнечі» з) повторно, - карається позбавленням волі на строк до п'яти років» [7].

Досліджувана норма також є типовою для країн пострадянського простору. В частині покарань вона майже повністю збіжна зі ст. 122 Кримінального кодексу України. Також наголосимо, що шкода здоров'ю має назву «середньої тяжкості», як і в Кримінальному кодексі України. В той же час майже всі країни колишнього СРСР окреслюють діяння не як тілесне ушкодження, а як «шкода здоров'ю», що, виходячи з диспозиції ч. 1 ст. 108 Кримінального кодексу Республіки Туркменістан, є більш ширшим поняттям. На нашу думку, наявність подібної різниці не свідчить про недолік у вітчизняному законодавстві. Це можна скоріше пояснити різницею в понятійних апаратах різних країн та побудовою Кримінальних кодексів.

Розглянемо також, зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за умисне легке тілесне ушкодження. В Кримінальному кодексі Республіки Білорусь кримінальна відповідальність за умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження зафіксована в ст. 153 «Умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження», в якій значиться, що умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, тобто ушкодження, що призвело до короткострокового розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, - карається громадськими роботами або штрафом, або виправними роботами на строк до одного року чи арештом. Викладене дає змогу дійти висновку, що в Білорусії передбачена кримінальна відповідальність лише в разі, якщо легке тілесне ушкодження спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності. Названа норма нагадує ч. 2 ст. 125 Кримінального кодексу України. Покарання, передбачені в ст. 153

Кримінальному кодексі Республіки Білорусь майже ідентичні з тими, що вказані в ч. 2 ст. 125 Кримінального кодексу України (за виключенням закріплення у вітчизняному законодавстві можливої санкції у вигляді обмеження волі). В той же час відзначмо, що в ст. 153 Кримінального кодексу Республіки Білорусь відсутні межі покарань (окрім виправних робіт). Так, не встановлено розміру штрафу, мінімальної та максимальної тривалості громадських та виправних робіт, арешту, що, беззаперечно, є значним законодавчим недоліком, який, в певних випадках, може дозволити судовій гілці влади маніпулювати законом.

Ст. 120 Кримінального кодексу Грузії «Умисне заподіяння легкої шкоди здоров'ю» декларує: «Умисне заподіяння легкої шкоди здоров'ю, що призвело до його короткострокового розладу чи незначної або нестійкої втрати загальної працездатності, - карається штрафом чи виправними роботами на строк до шести місяців, чи позбавленням волі на строк до одного року».

На відміну від подібної норми Кримінального кодексу Республіки Білорусь, в Кримінальному кодексі Грузії зазначаються верхні межі санкцій (окрім штрафу), що свідчить про більш вдале, з юридичної точки зору, формулювання ст. 120 останнього законодавчого акту. Практично дублює назву і диспозицію ст. 120 Кримінального кодексу Грузії ст. 117 Кримінального кодексу Республіки Вірменія. За цей злочин встановлено покарання у вигляді штрафу в розмірі від п'ятидесятикратного до вісімдесятикратного розміру мінімальної заробітної плати або виправних робіт на строк не більше одного року, або арешту на строк не більше двох років [8]. Отже, кримінальна відповідальність за умисне заподіяння легких тілесних ушкоджень передбачена не в усіх країнах. Наприклад, у Республіці Казахстан ст. 108 мала назву «Умисне заподіяння легкої шкоди здоров'ю». Диспозиція повторювала назву статті, а санкція передбачала штраф у розмірі до двохсот місячних розрахункових показників або виправні роботи у тому ж розмірі, або залучення до громадських робіт на строк до ста вісімдесяти годин, або арешт на строк до шістдесяти діб [9]. Однак, ця норма була виключена зі змісту Кримінального кодексу відповідно до Закону Республіки Казахстан від 03.07.2017 № 84-VI «Про внесення змін і доповнень в деякі законодавчі акти Республіки Казахстан з питань удосконалення правоохоронної системи» [10].

Безсумнівно, умисне заподіяння легких тілесних ушкоджень є одним з найменш небезпечних діянь серед групи злочинів у вигляді

заподіяння тілесних ушкоджень, тому розгляд його, наприклад, в якості адміністративного правопорушення – допустимий. Втім, все ж таки вважаємо, що враховуючи виняткову важливість життя та здоров'я людини, які є найвищими соціальними цінностями, більш правильно встановлювати за нього саме кримінальну відповідальність. Кримінальний кодекс України в частині встановлення кримінальної відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень має ряд спільних рис з Кримінальними кодексами досліджуваних зарубіжних країн, особливо в частині розподілу тілесних ушкоджень на три види. Саме через наявність спільних рис з кримінальним законодавством цих країн, можлива ефективна інтеграція деяких законодавчих положень до Кримінального кодексу України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний кодекс України: прийнятий від 5 квітня 2001 року. № 2341-III. Дата оновлення: 27.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>.
3. Наконечна Л.А. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2016. 21 с.
4. Уголовный кодекс Республики Беларусь URL: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#load_text_none_1_
5. Уголовный кодекс Грузии URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=230>.
6. Гуаль Л.О. Відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень за кримінальним правом окремих зарубіжних держав. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. № 4. 2016. С. 80-92.
7. Уголовный кодекс Туркменистана: от 12 июня 1997 года № 222-I. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31295286.
8. Уголовный кодекс Республики Армения. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>.
9. Уголовный кодекс Республики Казахстан URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=0;0.
10. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования правоохранительной системы: Закон Республики Казахстан от 03.07.2017 № 84-VI. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33354739#pos=1;-95

ІНФОРМАЦІЙНА РЕВОЛЮЦІЯ – СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Існування людства, формування і розвиток суспільства і держави пов'язане з інформацією. Еволюція засобів збору, передачі та обробки інформації містить події, які приводили до інформаційних революцій. Інформаційна революція – радикальна зміна інструментальної основи, способів передачі та документування інформації, а також обсягу інформації, доступної активній частині людства.

Досягнення в галузі інформаційних і комунікаційних технологій розвивають нові економічні, соціальні та культурні відносини в житті людей, які описуються єдиним поняттям «інформаційне суспільство».

У сучасному світі інноваційні процеси стали визначальним чинником конкурентоспроможності національних економік. Сьогодні світом володіє не той, хто має ресурси, а той, хто має інтелектуально-інноваційний потенціал і технології для видобутку, оброблення та збереження цих ресурсів. Основою розвитку сучасної економіки розвинених країн є «база знань», а саме знань, що моментально впроваджені у виробництво. Сучасне суспільство все більш набуває рис «суспільства знань», а саме соціальної системи, яка будується і розвивається навколо процесів виробництва, розподілу і використання наукових знань, процесів, що конструюють соціальну реальність, її економічні, політичні, ментальні структури, спосіб життя людини. Україна вибрала курс на розвиток національної економіки за інноваційною моделлю. Обрання такого курсу означає, що головним джерелом економічного зростання країни мають стати наукові знання та процеси їх розширеного продукування і комерційного використання. Сьогодні в Україні науковою діяльністю займається близько 150 тисяч осіб, причому з них 30-40 тисяч є науковими керівниками (завідувачами відділами, лабораторіями тощо). Спеціаліст, який приходить в науку після закінчення інституту, ще не менше 3 років оволодіває методологією наукових досліджень, і тільки після цього він може зробити внесок в науку, а для того, щоб стати грамотним керівником, проходить не менше 5 років. За кожний рік затримки віддачі в науку держава втрачає 20 тисяч грн. Ці тенденції змушують глибоко замислитись над соціокультурним статусом, функціями та новими

завданнями вищої освіти та університетів як її центрального елемента. В еру інформаційної глобалізації університети, як динамічні рушії інноваційного та інтелектуального розвитку суспільства, постають одним з головних суспільних інститутів. Особливої ваги набуває активізація економічної функції університетів як генераторів та творців нових фундаментальних знань. [1,с.3].

Засоби комп'ютерної техніки складають базис всього комплексу технічних засобів інформаційних технологій і, насамперед, вони призначені для обробки і перетворення різних видів інформації, використовуваної в управлінській діяльності. Засоби комунікаційної техніки забезпечують одну з основних функцій управлінської діяльності — передачу інформації в рамках системи управління та обмін даними з зовнішнім середовищем. Вони припускають використання різноманітних методів і технологій, у тому числі із застосуванням комп'ютерної техніки. Засоби організаційної техніки призначені для механізації і автоматизації управлінської діяльності в усіх її проявах. ІТ реалізують процеси, які використовують сукупність засобів і методів збору, обробки і передачі даних для отримання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу або явища (інформаційного продукту). Використання ІТ сприяє створенню нових видів продуктів і послуг, які якісно змінюють спосіб життя людей, створюють додаткові можливості для впровадження інноваційних технологій, істотно змінюють і процес виробництва, і роль виробника, сприяючи прояву його творчих здібностей, саморозвитку його як особистості [3, ст. 15].

Ще одним поняттям, що використовується для характеристики інформаційного суспільства є поняття «інформаційна індустрія», яка розглядається як сукупність її галузей, таких як телекомунікаційна, комп'ютерна промисловість, виробництво побутової електроніки, розробка програмного забезпечення, надання всіляких послуг зв'язку та передачі даних, створення, зберігання, обробка інформації в усіх її видах. Україна законодавчо закріпила основні принципи розвитку інформаційного суспільства досить пізно. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» затверджено 9 січня 2007 [2]. До цього моменту питаннями планування та розвитку інформаційного суспільства в Україні займалися переважно громадські організації та фонди, які розробляють власні стратегічні проекти. У цілому, поширення нових ІТ стало домінуючим чинником, що визначає прискорення процесів трансформації суспільства. Використання ІТ є найважливішою основою суспільного

розвитку на межі змін в ІТ, змін у мотивації людської діяльності і формуванні інформаційного суспільства ХХІ століття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Іваненко О.Ю. Носачова Ю.В. Основи наукових досліджень. - К., 2020. – 132 с. 2. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 - 2015 роки» // Урядовий кур'єр. -2007.- № 28. 3. Емельянов С. Л., Якутко В. Ф. Информатика и информационные технологии.- Харьков: Бурун Книга, 2007. - 358 с.

О. В. Когут,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ КАРАНТИНУ

2020 став важким роком не лише для нашої країни, а і для всього світу. Сьогодні, напевно, вже не залишилось жодної сфери суспільного життя, на яку б не вплинула пандемія вірусу COVID-19. Наслідки поширення коронавірусної хвороби відчувають не лише громадяни більшості країн світу, а і малий та великий бізнес, державна влада. Без перебільшення можна сказати, що майбутнє кожного з нас, країни в цілому, та і всього світу залежить від адекватності реагування на пандемічну кризу, здатності протидіяти її проявам. На початку грудня цього року Генеральна Асамблея ООН навіть провела спеціальне засідання, присвячене пандемії COVID-19. Стрімке поширення коронавірусу COVID-19 серед населення примусило шукати шляхи, спрямовані на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби. Це і запровадження карантину та комендантської години, закриття кордонів та деяких об'єктів, обмеження в'їзду-виїзду, відтермінування або скасування деяких подій (культурних, спортивних, релігійних), перехід на дистанційну форму роботи та навчання тощо. Не залишаються осторонь і законодавці, які намагаються прийняти відповідні положення, спрямовані як на протидію COVID-19, так і на допомогу різним сферам суспільного життя, роботодавцям, працівникам, звичайним

громадянам. Спробуємо проаналізувати законодавчі новели адміністративно-деліктного законодавства та практику їх втілення в життя.

Першим «законодавчим» кроком для нашої країни став Закон України від 17 березня 2020 року "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих, на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)" [1]. Цим Законом було внесено зміни та доповнення до п'яти кодексів (Кодексу законів про працю України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Податкового кодексу України, Митного кодексу України) та п'яти законів ("Про відпустки", "Про торгово-промислові палати в Україні", "Про публічні закупівлі", "Про Державний бюджет України на 2020 рік", "Про запобігання корупції"). Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) стосувалися доповнення КУпАП статтею 443 (Порушення правил щодо карантину людей), викладу в новій редакції статті 16414 (Порушення законодавства про закупівлі), закріплення за судом розгляду справ за порушення правил щодо карантину людей та наділення правом складати протоколи по цій статті уповноважених на те посадових осіб органів внутрішніх справ (Національної поліції); органів охорони здоров'я, органів державної санітарно-епідеміологічної служби та уповноважених на те відповідними органами місцевого самоврядування. Ст.443 встановила адміністративну відповідальність за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України "Про захист населення від інфекційних хвороб", іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами у вигляді штрафу на громадян від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від двох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [2].

18 листопада 2020 року на офіційному сайті Державної судової адміністрації України було опубліковано досить цікаву інформацію щодо розгляду справ за статтею 44-3 "Порушення правил щодо карантину людей" станом на 17.11.2020 [3]. Аналіз цієї інформації показує, що за період дії ст.443 на розгляд судів надійшло 50594 протоколи (по Хмельницькій області – 1869), повернуто 8597 протоколів, в тому числі для належного оформлення 8131 (по

Хмельницькій області повернуто 252 протоколи, з них для належного оформлення 235). Було розглянуто по всій Україні 26429 справи, у тому числі накладено штраф в 2171 випадку (по Хмельницькій області розглянуто 900, накладено штраф у 107 випадках). Отже, відсоток розглянутих справ становить 52%, з них справ, у яких суд підтвердив правомірність накладення штрафу, становить 8,2 % (по Хмельницькій області – 11,2%). І цей відсоток має тенденцію до зменшення. Такий висновок ми зробили проаналізувавши судові рішення по справам за ст.443 КУпАП на прикладі ста справ, розглянутих з 29 жовтня по 26 листопада 2020 року Хмельницьким міськрайонним судом Хмельницької області [4].

Проведений аналіз судових рішень показав, що найчастіше справи стосувались перевезення більшої кількості пасажирів, ніж дозволено, торгівлі продуктами харчування без захисних масок та рукавичок, прийому відвідувачів закладами громадського харчування тощо. За досліджуваний період було прийнято лише три рішення про визнання особи винною у вчиненні правопорушення, передбаченого 443 КУпАП. У двох випадках було накладено штраф в розмірі 17 тисяч гривень на продавця за прийом відвідувачів без одягнених засобів індивідуального захисту (справа № 686/27758/20) та перебування у громадському місці без засобів індивідуального захисту, перебування на вулиці без документів, що посвідчують особу (справа № 686/27730/20), а також було застосовано до неповнолітнього захід впливу у вигляді попередження за перебування у громадському місці без одягнутої маски-засобу індивідуального захисту (справа № 686/24421/20).

У 16-ти випадках приймалися рішення про визнання особи винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 443 КУпАП та закриття провадження по справі на підставі ст. 22 КУпАП у зв'язку з малозначністю вчиненого правопорушення, звільнивши особу від адміністративної відповідальності і обмежившись усним зауваженням. У 39-ти випадках суд просто звільняв особу від адміністративної відповідальності, обмежившись усним зауваженням. Підставами таких рішень було визнання особами своєї вини, притягнення до відповідальності вперше та відсутність істотної шкоди суспільним інтересам і державі.

20 рішень стосувалися закриття провадження в справі за відсутністю складу адміністративного правопорушення: ненадання належних доказів (справа № 686/28910/20) або неналежне їх

оформлення (справа № 686/28210/20); особа не є суб'єктом інкримінованого їй правопорушення (справи № 686/28769/20; № 686/28809/20); відсутність посилань на конкретні пункти, абзаци нормативно-правових актів та їх реквізитів, що порушила особа, яка притягається до адміністративної відповідальності (справа № 686/28210/20); відсутність в діях особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, складу інкримінованого правопорушення (справи № 686/27873/20; № 686/27631/20). У 2-х випадках провадження закривалось у зв'язку із закінчення строків, передбачених ч.2 ст.38 КУпАП.

В 11-ти випадках матеріали справи направлялись до відповідних підрозділів поліції на доопрацювання: відсутність вказівки на суть правопорушення; незазначення, які правила щодо карантину людей та які конкретно положення порушено (справи № 686/28369/20, № 686/27857/20); відсутність копій документів, які посвідчують особу, яка притягається до адміністративної відповідальності, зокрема, її статус суб'єкта господарювання, посадової особи (справа № 686/27995/20); незабезпечення особи перекладачем (справа № 686/26256/20); складання протоколу за відсутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності та відсутність відмітки про вручення протоколу (справа № 686/26002/20) тощо.

Отже, судова практика за ст.443 КУпАП свідчить про недоліки та порушення при складанні протоколів, внаслідок чого суди або закривають провадження, або повертають протоколи. Така «прискіпливість» судів викликана, на нашу думку, і вагомістю покарання та бланкетністю статті (останнього стосується і рішення Конституційного Суду України від 28 серпня 2020 року, в якому наголошується, що обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина може встановлюватися виключно законом, а встановлення такого обмеження підзаконним актом суперечить Конституції України [5]). Також не слід забувати і про завантаженість судів, які не мають об'єктивної можливості розглянути справу у встановлений строк. Але COVID-19 не відступає, а світова практика показує, що своєчасні карантинні заходи є ефективними в боротьбі з ним.

Тому важливим (хоча і дещо запізним) вважаємо прийняття 6 листопада 2020 року Закону України "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)" [6], яким доповнено

ст.443 частиною другою, що передбачає відповідальність вже за конкретні дії: перебування в громадських будинках, спорудах, громадському транспорті під час дії карантину без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіраторів або захисних масок, що закривають ніс та рот, у тому числі виготовлених самостійно, що тягне за собою накладення штрафу від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Крім того, внесено зміни до статей 219, 221, 222, 236 з метою закріплення розгляду цих справ за виконавчими комітетами (виконавчими органами) сільських, селищних, міських рад; районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (судьями); органами Національної поліції; органами державної санітарно-епідеміологічної служби.

Вказані зміни не передбачають необхідність складання протоколу за правопорушення передбачене ч.2 ст.443 КУпАП. Отже, зазначені органи приймають лише постанову по справі (а виконавчі комітети – рішення). Але, на нашу думку, доцільно було б внести відповідні зміни і до ст.258, яка присвячена випадкам, коли протокол про адміністративне правопорушення не складається. Адже опосередковано нашого випадку стосується сьогодні лише положення ч.2 ст.258 (протокол не складається у разі вчинення адміністративних правопорушень, розгляд яких віднесено до компетенції Національної поліції) та ч.3 (протоколи не складаються і в інших випадках, коли відповідно до закону штраф накладається і стягується, а попередження оформлюється на місці вчинення правопорушення). Але ж розгляд справ за ст.443 віднесено до компетенції і інших органів, а законодавче положення про стягнення штрафу на місці вчинення правопорушення відсутнє.

Таким чином, особа може бути оштрафована на місці вчинення правопорушення, але не слід забувати про її право на оскарження. І, як зазначено в ч.4 ст.288, особа, яка оскаржила постанову у справі про адміністративне правопорушення, звільняється від сплати державного мита. Але тут слід звернути увагу на Постанову Великої Палати Верховного Суду від 18.03.2020 року у справі № 543/775/17 [7]. Так, Верховний Суд дійшов висновку, що за подання позовної заяви про скасування постанови про адміністративне правопорушення належить сплачувати судовий збір у розмірі 0,2 прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Свою позицію суд мотивує таким чином: по-перше, тепер за подання до суду заяв та скарг сплачується судовий збір, а не державне мито; по-друге, Закон України "Про судовий збір" не передбачає винятків для

позову про скасування постанови про адміністративне правопорушення.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо правильним чітке формулювання протиправності дій у ч.2 ст.443 КУпАП та наділення відповідних органів правом стягувати помірний штраф на місці вчинення правопорушення. Можливо, це сприятиме заохоченню громадян до носіння масок в місцях, де є висока небезпека зараження і важко дотримуватись соціальної дистанції. Правда, може виникнути питання про те, що відноситься до громадських будинків та споруд. Відповідь знаходимо в п.3.6 Державних будівельних норм України: Загальна назва будинків і приміщень, які призначені для розміщення закладів, підприємств, організацій, які надають послуги фізичним особам (населенню) або юридичним особам (громаді та державі) [8]. Щодо притягнення до відповідальності без складання протоколу по ч.2 ст.443 КУпАП, то вважаємо, що доцільно внести відповідні зміни у ст.258 КУпАП. Змін потребує і процедура оскарження: або шляхом вилучення зі ст.288 КУпАП положення щодо звільнення від сплати державного мита, або шляхом заміни поняття «державне мито» на «судовий збір» та внесення до Закону України "Про судовий збір" винятку для позову про скасування постанови про адміністративне правопорушення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17 березня 2020 року № 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#n9>. 2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. 3. Оперативна інформація щодо розгляду справ за статтею 44-3 "Порушення правил щодо карантину людей" станом на 17.11.2020. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1024681/>. 4. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справи про адмінправопорушення (з 01.01.2019); Адміністративні правопорушення в галузі охорони праці і здоров'я населення; Порушення правил щодо карантину людей. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>. 5. У справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України „Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів“, положень частин першої, третьої статті 29 Закону України „Про Державний бюджет України на 2020 рік“, абзацу дев'ятого пункту 2 розділу

II „Прикінцеві положення“ Закону України «Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2020 рік“»: рішення КСУ від 28 серпня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text>. 6. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 6 листопада 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000-20#п6>. 7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.03.2020 року у справі № 543/775/17 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88952415>. 8. ДБН В.2.2-9: 2018. URL: https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN_V-2-2-9-2018-Gromadski-budynky.pdf

О.Г. Козицька,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В КІБЕРПРОСТОРІ

Початок XXI століття характеризується стрімким розвитком цифрових інформаційно-комунікаційних технологій. Значна кількість людей, особливо молодого віку, вже не може уявити свого життя без соціальних мереж, де майже щодня розміщуються нові фотографії, коментарі, позначаються відвідування популярних закладів та інших місць (користування соціальними мережами стає настільки активним, що вже в медичних наукових колах розглядають необхідність визнання залежності від соціальних мереж як виду психопатологічного розладу [3]). Крім того, ділове та побутове спілкування сьогодні відбувається переважно за допомогою мобільного зв'язку, електронної пошти, месенджерів, покупки здійснюються в Інтернет-магазинах та оплачуються коштами з електронних гаманців.

Зазначені технології суттєво полегшують вирішення ряду побутових і професійних питань, але, разом з тим, і призводять до підвищення уразливості персональних даних, адже вони практично безконтрольно депонуються в окремих сегментах кіберпростору. Як зазначають М. П. Поляков та О. Ю. Смолін, щоденними, щохвилинними свідками нашого буття стають технічні прилади, а життя соціуму організоване таким чином, що людині вже не уникнути

цифрової фіксації свого існування. Виникає паралельне цифрове відображення нашої повсякденності, внаслідок чого електронне відображення відомостей про життєдіяльність людства формується вже без інтелектуальної участі самої людини [7, с. 141].

Вказана тенденція ставить під загрозу забезпечення одного із основоположних прав людини, визначеного у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – права на повагу до приватного і сімейного життя [5] та призводить до того, що у кіберпросторі можна самостійно відшукати або просто купити персональні дані практично кожної людини.

Ринок контрафактної електронної продукції, який пропонує необмеженому колу осіб у вільному продажу значну кількість електронних баз даних громадян, які містять відомості про їх сімейний, майновий стан, місце роботи, проживання, паспортні дані, банківські вклади, номери телефонів, стан здоров'я, наявність судимості тощо, сформувався в Україні ще у 90-х роках ХХ століття [2, с. 200]. Навесні цього року в месенджері Телеграм з'явився анонімний канал і бот, за допомогою яких можна було знайти особисту інформацію про громадян України. Так, бот висвітлював інформацію, яка містилася в окремих державних реєстрах, а також базах даних приватних компаній. Зокрема, бот видавав результати з раніше викрадених баз даних Приватбанку і Нової пошти. У травні в каналі повідомили, що в базі з'явилися відомості про посвідчення водія 5,2 млн. українців. Будь-який користувач боту міг безкоштовно зробити п'ять запитів, а за 500 доларів – отримати доступ до всієї бази. Усього, якщо вірити розробникам бота, вони зібрали 900 гігабайт баз даних: 110 млн. номерів телефонів, 148 млн. контактів, 4,5 млрд. адрес електронної пошти, 3,4 млрд. паролів, 51 млн. ідентифікаційних кодів та 4,3 млн. номерів автомобілів [1].

Разом з тим, не можна не відмітити і той факт, що нерідко громадяни самостійно оприлюднюють в кіберпросторі конфіденційну інформацію про себе та своїх рідних і знайомих, зокрема розміщують персональні дані в соціальних мережах, на сайтах знайомств та сайтах оголошень про продаж майна або з пошуку роботи тощо. Це призводить не лише до того, що опублікованими даними може скористатися будь-хто, в тому числі і з протиправною метою, але й до порушення особистих прав тих людей, кого вони стосуються.

Наведемо приклад з судової практики Європейського Союзу. Так, Європейський Суд справедливості в своєму рішенні від 06.11.2003 (справа «Lindquist») визнав порушенням принципом

обробки персональних даних розміщення фізичною особою на веб-сайті імен, посад, хобі, телефонних номерів, сімейних обставин колег та відомостей про перелом ноги однією із співробітниць. Зокрема, суд розцінив вказані дії як автоматизовану обробку персональних даних, не пов'язану з особистими цілями, оскільки вказані відомості потенційно стають відомими невизначеному колу людей. Розміщення відомостей про перелом ноги було кваліфіковано, як незаконна обробка персональних даних спеціальної категорії (відомості про здоров'я) [10].

Однак, зупинимось більш детально на розгляді вітчизняного законодавства, яке регулює інформаційні відносини в суспільстві, а також визначає, які саме відомості відносяться до персональних даних особи. Так, стаття 32 Конституції України зазначає, що «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [6].

Закон України «Про захист персональних даних» вказує, що персональні дані – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Персональні дані можуть бути віднесені до конфіденційної інформації про особу законом або відповідною особою [8].

Відповідно статті 11 закону України «Про інформацію», інформацією про фізичну особу (персональними даними) є відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а конфіденційною інформацією про фізичну особу є дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адресу, дату і місце народження [9].

Для визначення того, чи можна особу ідентифікувати, мають враховуватися всі засоби, використання яких ймовірно очікувати для її встановлення. Не слід забувати, що до персональних даних можна віднести дуже багато різної інформації. В Україні більшість телекомунікаційних компаній погодилися, що номер телефону і номер мобільного абонента, навіть того, який не уклав письмову угоду, а використовує послуги передплатеного зв'язку, придбавши стартовий пакет, – це персональні дані. У цьому випадку особа може бути досить просто ідентифікована. Також у більшості випадків не

викликає жодних сумнівів, що реєстрація на будь-якому сайті без конкретного прізвища, а лише за псевдонімом є обробкою персональних даних [4, с. 4–5].

Крім того, до персональних даних особи, які зберігаються в кіберпросторі можна віднести файли–cookies, дані геолокації щодо місця розташування електронних приладів, в тому числі мобільних телефонів, інформацію логін та пароль, які використовуються для входу на різноманітні веб-сторінки та багато інших.

Основні проблеми захисту персональних даних в кіберпросторі, на нашу думку, пов'язані з:

а) недосконалістю чинного законодавства (відсутній чіткий перелік відомостей, що відносяться до персональних даних особи, не визначено порядок обробки графічних та відеоданих із зображенням особи, не встановлена кримінальна відповідальність за незаконні дії з персональними даними, які не віднесені до конфіденційної інформації);

б) необхідністю розробки теоретичних та практичних рекомендацій щодо виявлення та розслідування порушення недоторканості приватного життя, у випадках, коли місцем вчинення кримінального правопорушення є кіберпростір;

в) низьким рівнем загальної профілактики, спрямованої на запобігання порушенням законодавства у сфері захисту персональних даних, серед населення та володільців персональних даних .

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що в кіберпросторі міститься значна кількість персональних даних, які внесені туди як з дозволу, або за ініціативи або з мовчазної згоди їх володільців, так і без їх відому (іншими особами чи технічними пристроями без участі людини). Використання цих даних сторонніми особами може здійснюватися як з протиправною метою, так і з соціально-корисною ціллю (наприклад, під час профілактики, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень). На даний час існує низка проблем захисту персональних даних в кіберпросторі, які потребують законодавчого та практичного вирішення.

Список використаних джерел та літератури:

1. В Telegram продают 900 ГБ персональных данных украинцев. Откуда данные и что делать? *Ліга. Tech* : веб-сайт. URL: <https://tech.liga.net/technology/article/v-telegram-prodayut-900-gb-personalnyh-dannyh-ukraintsev-otkuda-dannye-i-chto-delat> (дата звернення 30.11.2020).
2. Єсімов С. С. Захист персональних даних у контексті розвитку динамічних систем. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх*

справ. 2013. № 3. С. 198–207. 3. Зависимость от социальных сетей. *Википедия. Свободная энциклопедия* : веб-сайт. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Зависимость_от_социальных_сетей (дата звернення: 29.11.2020). 4. Козак В. Захист персональних даних та правила приватності при дослідженнях в Інтернет. URL: <http://uam.in.ua/upload/medialibrary/de7/de7199d7eeaf41d8582cbff76d2f4368.pdf> (дата звернення: 30.11.2020). 5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 лист. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 30.11.2020). 6. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254>. (дата звернення 26.11.2020). 7. Поляков М. П., Смолин А. Ю. Концептологический анализ феномена электронных доказательств. *Вестник Нижегородской академии МВД России*, 2019, № 2 (46). С. 135–145. DOI: 10.24411/2078-5356-2019-10222. 8. Про захист персональних даних : Закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 27.11.2020). 9. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 21.11.2020). 10. Judgment in Case C-101/01 criminal proceedings against Bodil Lindqvist. Court of Justice of the European Union. *InfoCuria - Case-law of the Court of Justice*: веб-сайт. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-101/01> (дата звернення 25.11.2020).

В.В. Кравченко,

*здобувач освітнього ступеня магістра права
(м. Хмельницький)*

О.В. Охман,

*кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)*

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ ДІЯНЬ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ

Воля, честь та гідність є одними з основних понять Основного Закону нашої держави. Так, у ст. 3 Конституції України вказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; у ст. 21 Конституції України зазначено, що усі люди вільні і рівні у своїй гідності та правах; у ст. 28 Конституції України підкреслюється, що кожен має право на повагу до його гідності; у ст. 68 Конституції

України наголошується, що кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, волю, честь і гідність інших людей [1]. Охороняти волю, честь та гідність особи повинен кримінальний закон України.

Так, Народний депутат Євгеній Мураєв 19 серпня 2016 року вніс до Верховної Ради законопроект №5034 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (щодо уточнення відповідальності за вчинення злочинів проти волі, честі та гідності особи)». Цей документ пропонував доповнити Кримінальний кодекс України новими статтями 151-1 та 151-2, що встановлять кримінальну відповідальність за наклеп та образу відповідно [2]. Наклепом, за законопроектом передбачалося умисне або через несумлінне ставлення до перевірки інформації поширення завідомо неправдивих відомостей, що принижують честь і гідність іншої фізичної особи або ділову репутацію фізичної чи юридичної особи, або наклеп на публічну особу, тобто умисне поширення завідомо неправдивих відомостей, що принижують честь і гідність або ділову репутацію публічної особи, а образою – приниження честі та гідності іншої особи, виражене в непристойній формі. За обидва «злочини» пропонується карати винних штрафами, виправними та громадськими роботами, арештом та, навіть, обмеженням волі на строк до трьох і двох років відповідно. Це вже не перша спроба повернути владі механізм тиску на свободу слова. З моменту прийняття нового Кримінального кодексу на розгляд Верховної Ради неодноразово вносилися законопроекти, спрямовані на криміналізацію клевети. Свого часу відповідні законопроекти реєстрували Леонід Черновецький (2004 рік), Володимир Аніщук (2005 рік), Василь Кисельов (2006 рік та 2010 рік), Антон Яценко (2008 рік), Віталій Журавський (2012 рік). Останньою найгучнішою спробою, яка мало не увінчалася успіхом, стало ухвалення «диктаторських законів» 16 січня 2014 року.

Враховуючи викладене, Комітет дійшов висновку, що проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (щодо уточнення відповідальності за вчинення злочинів проти волі, честі та гідності особи)» (реєстр. № 5034 від 19 серпня 2016 року), поданий народним депутатом України Мураєвим Є.В., не суперечить положенням Конституції України, але пропоновані зміни, так і не були прийняті [3].

Наклепом, за законопроектом вважатиметься умисне або через несумлінне ставлення до перевірки інформації поширення завідомо неправдивих відомостей, що принижують честь і гідність іншої фізичної особи або ділову репутацію фізичної чи юридичної особи, або наклеп на публічну особу, тобто умисне поширення завідомо неправдивих відомостей, що принижують честь і гідність або ділову репутацію публічної особи, а образою – приниження честі та гідності іншої особи, виражене в непристойній формі. За обидва «злочини» пропонується карати винних штрафами, виправними та громадськими роботами, арештом та, навіть, обмеженням волі на строк до трьох і двох років відповідно.

Питання криміналізації захисту волі, честі та гідності у вигляді запровадження кримінальної відповідальності за «наклеп» і «образу» є дискусійним. Серед противників криміналізації наклепу та образи поширеною є думка щодо того, що існування відповідного складу кримінального правопорушення є шкідливим для демократії, оскільки криміналізація наклепу «душить» «інакомислення і дебати» [4, с. 128]. Іншими вченими запровадження кримінальної відповідальності за наклеп та образу сприймається як протидія та перешкоджання діяльності журналістів або ототожнюється з обмеженням права на свободу слова [5, с. 245]. Б. Боєв зазначає, що: «криміналізація наклепу та образи буде використовуватися: для обмеження дискусії, для захисту почуттів замість репутації, для захисту громадського порядку замість захисту репутації, для створення перешкод у дотриманні та захисті стандартів свободи висловлювань» [6, с. 11].

Протилежну думку має О.М. Храмцов, а саме: «криміналізація наклепу відповідає всім необхідним принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь і може бути визнана злочином згідно з законодавством про кримінальну відповідальність України. Думки окремих політиків, представників громадськості про те, що криміналізація наклепу є інструментом боротьби з журналістами, громадськими активістами лежать за межами наукового підходу і стосуються лише практики застосування цієї чи інших кримінально-правових норм» [7, с. 161].

Інші вчені стверджують, що цивільно-правовий захист, у порівнянні із кримінально-правовим захистом не тільки юридично, але й фактично поширюється на всіх осіб незалежно від будь-яких ознак (посада, становище тощо) і тому є достатнім правовим засобом [8, с. 466-471]. В. А. Бортник також зазначає, що: «цивільно-правова

охорона честі та гідності особи у цьому аспекті, є достатньою, оскільки самі суди йдуть шляхом зменшення суми відшкодування. У зв'язку із цим, говорити про існування реальної необхідності криміналізації образи чи наклепу досить складно» [9, с. 74]. Разом із цим, навряд чи можна спростити проблему кримінально-правової охорони волі, честі та гідності лише до тверджень щодо того, що норми Кримінального кодексу України [10], якими передбачено кримінальну відповідальність за наклеп та образу, є просто застарілими і достатньо буде цивільної відповідальності за такі діяння. У ч. 1 ст. Кримінального кодексу України зазначено, що основними завданнями цього законодавчого акта є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, до яких належать і право на повагу честі та гідності. Зустрічається точка зору щодо того, що в декриміналізації наклепу та образи у діючому Кримінальному кодексі України знаходить свій прояв такий принцип кримінального права, як «економія кримінальної репресії».

Системно-правові принципи криміналізації можуть бути розділені на загально-правові та кримінально-правові. Під кримінально-правовими системними принципами криміналізації слід визнавати сукупність правил, які обумовлюються внутрішніми закономірностями системи кримінального законодавства. Першим таким принципом є принцип повноти складу, під яким розуміється конкретність та визначеність кримінально-правової норми. Для криміналізації того чи іншого суспільно небезпечного діяння необхідно повно описати в законі ті ознаки, які безпосередньо характеризують склад кримінального правопорушення та відрізняють його від інших кримінальних правопорушень. На думку В. М. Кудрявцева: склад злочину є інформаційною моделлю злочину певного виду, яка закріплена у кримінальному законі. Ця модель створюється в результаті узагальнення ознак усіх злочинів цього виду. В результаті отримуємо...чіткий опис їх основних якостей» [11, с. 73]. На нашу думку, склад такого кримінального правопорушення, як наклеп був досить повно сформульований наукою кримінального права.

Отже, криміналізація – це виявлення законодавчим органом держави суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки шляхом визначення допустимості, можливості й доцільності кримінально-правової протидії таким діям, а також фіксації їх у законі як злочинних і кримінально караних. Криміналізацію необхідно розглядати як процес (у динаміці) так, як результат

діяльності правотворчих органів (у статичі), що має здійснюватися за наявності підстав для криміналізації того або іншого діяння.

Основним з принципів криміналізації є принцип відсутності прогалин у законі й не надмірності кримінально-правової заборони. Цей принцип криміналізації тісно пов'язаний з принципами визначеності і єдності термінології та повноти складу. Застосування цього принципу передбачає досить серйозне теоретичне обґрунтування. Наслідками його не виконання є істотні зміни у кримінальному законі: може виникнути або зникнути основний склад злочину, з'являться або зникнуть кваліфіковані чи привілейовані склади тощо. На нашу думку, негативних змін від введення цих норм у кримінальний закон не буде і бути не може. А навпаки, кримінальний закон буде мати не тільки в собі Розділ 3 Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи», а і реально виконувати функцію кримінально-правової охорони честі та гідності особи як найвищої соціальної цінності в нашої державі разом з життям та здоров'ям особи. Таким чином, можна зробити висновок, що криміналізація наклепу в цілому відповідає усім кримінально-правовим системним принципам криміналізації.

За результатами дослідження законодавчого визначення наклепу та образи, проектів законодавчих актів, в яких пропонувалось криміналізувати ці діяння, найбільш раціональним законодавчим визначенням зазначених діянь є таке:

«Наклеп, тобто умисне поширення завідомо недостовірних відомостей, вчинення інших дій, що принижують особу, якщо таке діяння вчинено у публічному виступі, публічно демонстрованому творі, засобах масової інформації, інформаційних ресурсах Інтернет або шляхом масового розповсюдження, або спричинило позбавлення права займатись певним видом діяльності, обіймати певні посади, звільнення особи, інші тяжкі наслідки, або створило загрозу їх заподіяння»;

«Образа, тобто умисне приниження особи, виражене в непристойній формі, якщо таке діяння вчинене у публічному виступі, публічно демонстрованому творі, засобах масової інформації, інформаційних ресурсах Інтернет або шляхом масового розповсюдження».

Іншим принципом, який відноситься до юридико-кримінологічних принципів є принцип відносної поширеності діяння. Він означає, що діяння, яке криміналізується повинно бути достатньо

поширеним. «Будь яка спроба криміналізувати дуже поширені форми поведінки була б, безперечно, дисфункціональною, оскільки результат вийшов би за межі практичних можливостей кримінальної юстиції і тим самим була б зведена у норму безкарність діянь, які оголошені злочинними» [12, с. 217-218]. Дійсно, слід погодитись, що наклеп є досить поширеним. Але урахування цього принципу криміналізації обумовлюється тим, що він буде віднесений до справ приватного обвинувачення. Саме потерпілий буде вирішувати звернутись чи ні йому до кримінально-правових заходів захисту своїх честі та гідності. Окрім цього, безкарність наклепу і є причиною його поширеності.

Отже, одним із шляхів удосконалення системи кримінально-правової охорони волі, честі та гідності особи є криміналізація кримінально протиправних діянь, зокрема, наклепу та образи, з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду. Дослідження правового та кримінально-правового впливу за наклеп свідчить про те, що повага честі та гідності людини є конституційним обов'язком кожного, проте в правовій системі України відсутній механізм забезпечення реалізації та дотримання вказаного конституційного обов'язку. Діяннями, які порушують вказаний обов'язок є наклеп, образа, а правовими засобами впливу за вчинення наклепу та образи передбачені положеннями цивільного законодавства та трудового законодавства. Загальні засоби впливу за наклеп та образу (відшкодування майнової шкоди та компенсація моральної шкоди) в цивільному праві є малозастосовними, а спеціальні засоби впливу (спростування та визнання інформації такою, що не відповідає дійсності) не забезпечують охорону та відновлення особистих немайнових прав потерпілих осіб. Передбачення в кримінальному законодавстві відповідальності за наклеп та образу, дасть можливість притягнути до відповідальності за такі кримінально протиправні діяння, як наклеп і образа, та надасть можливість в повному обсязі виконувати основні положення Конституції України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (щодо уточнення відповідальності за вчинення злочинів проти волі, честі та гідності особи): №5034 від 19.08.2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59889.
- 3.

Висновок Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (щодо уточнення відповідальності за вчинення злочинів проти волі, честі та гідності особи)» (реєстр. № 5034 від 19 серпня 2016 року). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XH3VU00Q?an=26>. 4. Підгородинський В. М. Наклеп в законопроектній діяльності з кримінального законодавства (проект А. В. Яценко). *Проблеми реалізації та забезпечення ефективності правових реформ*: збір. матер. міжнар. юрид. наук.-практ. конфер. «Актуальна юриспруденція». м. Київ, 16 чер. 2016 р. Київ: Видав. дім «АртЕк», 2016. С. 128–132. 5. Павликівський В. І. Кримінальна відповідальність за дифамацію (Європейський досвід). *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 243–249. 6. Боев Б. Понятие и определение диффамации. *Международная практика рассмотрения дел, связанных с клеветой и оскорблением. Декриминализация клеветы и оскорбления* : материалы «круглого стола» и семинара (г. Алматы, 23-24 октября 2010 г.). Алматы : ТОО «Издательство LEM», 2010. С. 9–12. 7. Храмцов О. М. Наклеп у кримінальному праві: за та проти (соціальний та правовий аспект). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1106. Серія «ПРАВО». Випуск № 17, 2014. С. 158–161. 8. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с. 9. Бортник В. А. Кримінально-правова охорона честі та гідності особи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08., Київ. 2004. 202 с. 10. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений : монография. Москва: Юридическая литература, 1972. 352 с. 11. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 14.11.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. 12. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация : монография / В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев, Г. А. Злобин. Москва: Наука, 1982. 303 с.

С. Й. Кравчук,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

На сьогодні в Україні досить актуальною є проблема ефективного використання потенціалу Конституції для державотворчого процесу, втілення її приписів у реальне життя,

визначення її чинників, які негативно впливають на реалізацію конституційних норм. Конституційні норми втілюються в Основному Законі здебільшого у вигляді норм-засад і є нормами узагальненого порядку. Вони деталізуються в поточному галузевому законодавстві, саме це дає можливість створити ефективний механізм реалізації функцій держави, захисту відповідних прав людини і громадянина [2., с. 32].

Теоретичному обґрунтуванню зазначеної проблематики присвячені наукові праці А.Я. Азарова, З.С. Гладуна, Л.І. Глухарєвої, В.Ф. Годованця, Л.А. Касинюка, А.М. Колодія, В.В. Кравченка, О.Г. Кушніренка, Д.І. Луковської, В.В. Молдована, А.Ю. Олійника, В.Ф. Погорілка, Ж.М. Пустовіт, О.В. Пушкіної, П.М. Рабіновича, Т.М. Слінька, Ю.М. Тодики, В.Л. Федоренка, М.Г. Федчишина, О.О. Фрицького, Н.Г. Шукліної та ін.

Разом з тим, права і свободи людини, громадянина мають бути не тільки обумовлені соціальними потребами і юридично закріплені, визнаватися і охоронятися державою в особі її органів та посадових осіб, а головне – відповідати можливостям їх реалізації. Тому ця проблема є на сьогодні досить актуальною і потребує не лише теоретичного вивчення, але й практичного втілення. Звідси, ефективне забезпечення принципу пріоритету прав і свобод людини прямо залежить від економічних, політичних, соціокультурних чинників, від домінуючої в суспільстві правової культури (і субкультур), яка впливає на здатність особи розуміти її правові можливості, усвідомити свої свободи не лише як загальні цінності, а й як індивідуальні ціннісні орієнтації, навчитися вмілому їх використанню [2, с. 24].

Однак в Україні права людини виступали та продовжують виступати свого роду заручниками складних процесів державотворення, об'єктом системних політичних спекуляцій з боку практично усіх політичних сил, що значною мірою у суспільній свідомості нівелювало й саму цінність прав людини.

Такий знеособлений підхід формує соціальну відчуженість особи й громадянина, унеможливорює вироблення реальної дієвої державної політики, і тим паче її реалізацію, створює несприятливі умови для розвитку потенціалу особистості й соціуму загалом. Адже в такому разі людина виступає засобом, а не ціллю діяльності держави [6, с. 16].

В Україні немає практично жодного права, яке б не порушувалося. З року в рік зростає кількість порушень прав людини

та вчинених злочинів. На жаль, громадяни України не звикли до можливості судового захисту своїх прав і свобод та не використовують цей засіб в повній мірі. Це обумовлено тим, що: по-перше, строк розгляду справ законодавчо чітко не встановлений, тому громадяни роками не можуть захистити свої права, а це породжує недовіру, неповагу громадян до суддів та судової системи загалом; по-друге, через неспроможність більшості громадян сплатити державне мито та скористатися послугами адвоката; по-третє, існує велика кількість колізій в українському законодавстві, нестабільність, часто змінюване законодавство. Судова система все ще має прояви корумпованості[8, с. 29].

Можна виділити також проблеми в сфері реалізації прав людини і громадянина: низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості членів нашого суспільства; незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності; низький рівень дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної особи без винятку перед собою й оточенням за процес і результати своєї діяльності; нерівноправність гілок та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самоврядування територіальних громад у реальному житті; низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих і групових (кланових) інтересів; відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадянського контролю за діяльністю всіх органів державної влади; високий рівень корупції на всіх рівнях і щаблях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні; відсутність прямої обопільної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством без відповідальності посадових осіб та самих громадян [8, с. 29].

До проблем реалізації прав людини також відносять: бездіяльність органів державного управління (правоохоронних органів); роз'єднаність різних соціально-культурних груп у суспільстві; відсутність ефективної взаємодії державних органів та правозахисників; відсутність належної експертизи законотворення і нормотворення щодо дотримання прав і свобод людини і громадянина; бідність українців, яка робить їх зручним об'єктом для маніпулювання з боку власників капіталів [7, с. 14].

Традиційно болючим є питання забезпечення політичних прав. Важливою умовою реалізації громадянами своїх прав і свобод є наявність ефективного законодавства в цій сфері. В Україні прийняті і діють багато законодавчих актів, які по суті визначають механізм реалізації політичних прав і свобод. Проте на сьогодні залишається фактом відсутність законодавства у сфері реалізації права на проведення мирних зібрань, правові позиції, висловлені Конституційним Судом України при розгляді справи щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання, орієнтують законодавця на врегулювання правовідносин у повному обсязі. Зокрема, Суд зазначив: «Право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, закріплене в статті 39 Конституції України, є ... однією з конституційних гарантій права громадянина на свободу свого світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, права на вільний розвиток своєї особистості тощо...» [5, с. 31].

Актуальним досі залишається питання щодо механізму реалізації та захисту соціальних прав і свобод людини. Україна, як і раніше, досить далека від умов, за яких кожен може реалізувати свої соціальні права в повному обсязі. Європейські стандарти в галузі соціального забезпечення права залишаються недоступними для України до цих пір. Показник «гарантованого рівня прожиткового мінімуму», що використовується в Україні, суперечить українському законодавству та незаконно обмежує рівень соціальних виплат. Використання цих «сурогатних» показників відображає нездатність держави гарантувати базові соціальні стандарти і забезпечити підвищення рівня життя для населення. Система соціального забезпечення є неефективною в Україні через відсутність повного бюджетного фінансування. Саме тому основні соціальні стандарти не відповідають європейським, більшість з конституційних соціальних стандартів залишаються лише деклараціями [5, с. 31].

Підсумовуючи, можемо зазначити, що українська влада постійно намагається експериментувати з питаннями соціального забезпечення. І це цілком природно для країни з нестійкою економікою та незначними фінансовими ресурсами. Вочевидь, що після 20 років незалежності буде вкрай складно не тільки перебудувати економіко-правову складову систему соціального захисту (що слід було робити на початку незалежного поступу), а й

змінити стереотипне мислення щодо названого питання з боку громадян.

Моніторинг стану дотримання культурних прав свідчить, що багато проблем у цій сфері залишаються нерозв'язаними. Так, в освітній галузі досі не подолано негативних тенденцій минулих років, зокрема нівелюється виховна роль освіти, залишається незадовільною ситуація з підготовки робітничих кадрів, неналежно забезпечується та контролюється якість наданих освітніх послуг (свідченням є порівняно низькі показники ЗНО), вища освіта залишається недоступною для багатьох громадян із соціально незахищених категорій населення. Як наслідок, не всі громадяни нашої держави нині мають можливість повноцінно реалізувати конституційне право на освіту та свій освітній потенціал.

Так, згідно зі ст. 53 Конституції України громадяни мають право безоплатно здобути й вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конституційній основі [4]. Проте реальну можливість здобути таку освіту конкретному громадянину дуже важко. По-перше, через наявність корупції під час прийняття до вищих навчальних закладів, а по-друге, і це головне, – через матеріальну малозабезпеченість.

Необхідно зазначити, що забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина в повному обсязі є доволі непростим процесом. Зокрема, існує істотна невідповідність між сучасними правовими регуляторами, юридичними засобами та справжнім станом реалізації культурних прав і свобод людини в Україні.

Ситуація з дотриманням прав людини невпинно погіршується в регіонах України, які не контролюються українською владою. У Донецькій та Луганській областях грубі порушення прав людини, такі, як викрадення та тортури, вже не лише стосуються активістів, журналістів та політиків, а застосовуються озброєними людьми щодо населення краю в цілому. Як зазначено у доповіді Верховного комісара ООН, що у результаті бойових дій в Донецькій і Луганській областях більше п'яти мільйонів жителів районів, що безпосередньо постраждали від конфлікту, не можуть реалізувати свої основні права протягом 6 місяців, позбавлені своїх основних прав на освіту, охорону здоров'я, житло і можливості заробляти на життя. Під час збройного конфлікту багаторазово відбувалося незаконне затримання та кримінальне переслідування українських військових, які потрапили в полон до сепаратистів [3, с. 28].

Порушення прав людини, які викликала анексія Криму,

здійснена всупереч резолюції Генасамблеї ООН 68/262, нараховують цілий список: від питань реєстрації недержавних організацій, свободи слова, свободи зібрань, свободи релігійних організацій до переслідувань священиків Української православної церкви Київського патріархату, мусульманських громад та організацій, перешкоджання в роботі Меджлісу кримськотатарського народу [1].

Сучасне українське суспільство переживає етап глибокого усвідомлення прав і свобод людини, який можна розглядати як початок духовного відродження України. Сама ідеологія прав стає більш загальновизнаною та затребуваною у державному і суспільному житті. Під кутом зору даної ідеології відбувається переоцінка поглядів на радянське і пострадянське минуле та формується проєкція на ближнє й віддалене майбутнє України.

Підводячи підсумки про шляхи вдосконалення механізму безпосередньої реалізації прав і свобод потрібно зазначити, що існує необхідність вдосконалення процесуально-процедурної регламентації прав, реалізованих безпосередньо. Зокрема, необхідно прийняти закон, що регламентує порядок реалізації таких конституційних прав громадян, як право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. Для забезпечення дотримання в державі прав і свобод людини та громадянина необхідно, щоб кожний громадянин високо усвідомлював важливість дотримання прав і свобод людини. Важливо, щоб проєкти нормативно-правових актів, які вносяться до парламенту, а також зміни, які пропонуються внести до чинного законодавства, у жодному разі не звужували змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Для реалізації Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом щодо охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина необхідні не тільки відповідні заходи щодо поліпшення якості законодавства в цій сфері, вдосконалення діяльності виконавчої та судової влади, органів місцевого самоврядування, але й підвищенню активності громадян у контексті реалізації права захищати свої права та свободи всіма способами, не забороненими законами.

Отже, реалізація на практиці охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина – тривалий і поступовий процес перетворень всього суспільства. Однак, цей процес має певні часові межі визначені Угодою про асоціацію між Україною і Європейським Союзом. Якщо зобов'язання в економічній, управлінській і інших сферах країна успішно виконає, без забезпечення належного захисту прав і свобод

людини та громадянина Україна не стане членом Європейського Союзу.

Водночас, поступовість цього процесу не применшує потребу створення комплексного організаційно-правового механізму забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина, що поєднає в собі економічні, політичні, юридичні, адміністративні і інші засоби та дозволяє виключити або мінімізувати випадки порушення прав і свобод людини та громадянина, або застосувати процедури відновлення, якщо вони порушені. У цьому суть розуміння конституційного обов'язку держави визнавати, дотримуватися і захищати права і свободи людини та громадянина.

Реформування організаційно-правового механізму носить складний характер, але ґрунтується на досвіді країн-членів Європейського Союзу. Комплексний підхід до реформування організаційно-правового механізму є найбільш обґрунтованим і ефективним в умовах періоду адаптації національного законодавства та реформування державного управління. Але важливими залишаються дотримання головного напрямку – асоціація Україна-ЄС та визначення пріоритетів у системі розв'язуваних проблем. Тільки в таких умовах проявляються фактори стійкості та динамічного саморозвитку соціальної системи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Інформаційні матеріали ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvityi/un-in-ukraine-publications>.
2. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу / С. Головатий // Право України. – 2011. – №5. – С. 159–174.
3. Козюбра М.І. Права людини і верховенство права / М.І. Козюбра // Право України. – 2010. – № 2. – С. 24–35.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Пильгун Н.В., Рошук М.В. Реалізація принципу верховенства права як необхідна умова побудови правової держави / Н.В. Пильгун, М.В. Рошук // Юридичний вісник: Повітряне і космічне право. – 2012. – № 4. – С. 30–35.
6. Погорілко В.Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В.Ф. Погорілко, В.В. Головченко, М.І. Сірий. – К.: Ін Юре, 2009. – 52 с.
7. Пушкіна О.В. Питання класифікації прав людини та способів закріплення у сучасній конституційній практиці / О.В. Пушкіна // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2017. – №12. – С. 9–18.
8. Сущенко В.М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні / В.М. Сущенко // Наукові записки НаУКМА. Том 129. Юридичні науки. – 2012. – № 2. – С. 28–31.

Р.Ю. Кришталь,
здобувач освітнього ступеня магістра права
(м. Вінниця)

ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Кожний суб'єкт господарської діяльності має право на захист своїх прав і законних інтересів (ст. 20 Господарського кодексу України) [1]. Відповідно до ч. 1 ст. 15 Цивільного кодексу України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорування [2]. Зазначеному праву кореспондує конституційний обов'язок держави забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання (ст. 13 Конституції України) [3].

Наявність ефективної, внутрішньо узгодженої системи форм, способів та процесуальних засобів захисту порушених суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, створення та підтримання якої слід розглядати як складову обов'язку держави по захисту прав суб'єктів господарювання, є важливою юридичною гарантією розвитку підприємництва і забезпечення правового порядку в сфері суспільного виробництва.

Одним із найбільш поширених є визначення форми захисту суб'єктивного права як способу вирішення спору між учасниками конкретного правовідношення та спонукання зобов'язаної сторони до виконання покладених на неї законом або договором обов'язків за допомогою використання відповідних способів захисту. Проте поза межами такого визначення залишається неюрисдикційна форма захисту права, оскільки вона в принципі виключає можливість застосування владного примусу однієї сторони стосовно іншої. Тому більш вдалим уявляється визначення форми захисту цивільних прав як механізму реалізації охоронних норм цивільного права за допомогою використання певних засобів та способів захисту цивільних прав [4, с. 17], оскільки ним можуть бути охоплені і юрисдикційна, і неюрисдикційні форми.

Главою 3 ЦК визначені форми захисту цивільних прав та інтересів залежно від суб'єкта, що його здійснює: захист судом (ч. 1 ст. 16 ЦК), захист, що здійснюється Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування (ст. 17 ЦК), захист цивільних

прав нотаріусом (ст. 18 ЦК), самозахист (ст. 19 ЦК). Цей перелік не є повним, оскільки відповідно до ст. 3 Закону України від 11 травня 2004 року «Про третейські суди» одним із завдань третейського суду є захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів сторін третейського розгляду шляхом всебічного розгляду та вирішення спорів відповідно до закону.

У ГК немає норм, які б встановлювали форми захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання способами, передбаченими ст. 20 ГК. Частина 3 зазначеної статті містить відсилочну норму про те, що порядок захисту прав суб'єктів господарювання визначається цим Кодексом, іншими законами. Досить часто в господарському законодавстві для позначення форми захисту вживаються словосполучення «у судовому порядку» та «у встановленому законом порядку».

У загальній теорії права під захистом права, як правило, розуміється державно примусова діяльність, спрямована на відновлення порушеного права суб'єкта правовідносин та забезпечення виконання юридичного обов'язку зобов'язаною стороною. До такої діяльності може бути прирівняний і третейський розгляд спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, з огляду на завдання третейських судів та можливість примусового виконання рішення третейського суду, яке не виконано добровільно, в порядку, встановленому Законом України від 21 квітня 1999 року «Про виконавче провадження» [5, с. 64].

Діяльність уповноважених органів по захисту прав суб'єктів господарювання є, по суті, діяльністю по застосуванню норм права як форми його реалізації. Причому в механізмі правового регулювання стадія застосування заходів державного примусу судовими та адміністративними органами, третейськими судами (арбітражами) у випадку порушення суб'єктивних прав та законних інтересів учасників договору є факультативною і ініціюється, за загальним правилом, за ініціативою уповноваженої особи.

Застосування права містить декілька логічно взаємопов'язаних стадій, в рамках яких вирішуються конкретні організаційні та дослідницькі задачі по реалізації права: встановлення фактичної основи справи, встановлення юридичної основи справи, прийняття рішення по справі [5, с. 64]. Офіційною формою та підсумком правозастосовчої діяльності уповноважених органів є акти правозастосування, які:

1) є рішенням по конкретній справі, що має відповідати за змістом та формою встановленим законом вимогам;

2) містять в собі владне веління, обов'язкове до виконання та забезпечене силою державного примусу;

3) спрямовані на індивідуальне регулювання суспільних відносин.

Таким чином, юрисдикційна форма захисту є зовнішнім виразом спрямованої на вирішення правового спору у встановленому законом порядку діяльності уповноважених органів (загальних судів, третейського суду (арбітражу), адміністративних органів), наділених правом винесення обов'язкового для сторін рішення. В законодавстві України термін «юрисдикція» вживається (зокрема, в статтях 3, 17 КАСУ), але не розкривається. В правових дослідженнях найчастіше визначення цього терміна пов'язується із поняттям «повноваження» як складовою компетенції та статусу владного суб'єкта.

Загальним принципом юрисдикційної діяльності державних органів є норма ст. 19 Конституції України про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. В деяких випадках права та інтереси суб'єктів господарювання можуть захищатися як в судовому, так і в адміністративному порядку, зокрема у випадку вчинення анти конкурентного правопорушення.

У випадках, коли суб'єкт підприємницької діяльності самостійно використовує надані йому законом або передбачені договором засоби правового захисту, має місце неюрисдикційна форма захисту, одним із різновидів якої є самозахист права.

Здійснення уповноваженою особою самозахисту прав (зокрема, реалізація передбаченого ст. 594 ЦК притримання) та вжиття інших заходів (зокрема, оперативного впливу на боржника, застосування процедур примирення, спрямованих на врегулювання правового конфлікту тощо) не пов'язуються із застосуванням норм права. Такі дії відбуваються на іншій стадії механізму правового регулювання суспільних відносин – стадії реалізації норм права, суб'єктивних прав та обов'язків, основним елементом якої є правовідношення. На цій стадії програми поведінки, закладені в юридичних нормах та опосередковані волею конкретних суб'єктів у вигляді суб'єктивних прав та обов'язків, здійснюються у фактичній поведінці учасників суспільних відносин.

Законний самозахист є реалізацією суб'єктивного права «власними засобами» без звернення до публічної влади. Як відомо, самозахист (самодопомога) та третейські суди були первісними «суспільними» формами захисту суб'єктивних прав.

Як зазначав Є.В. Васьковський, найпростішою формою начебто є самодопомога, але її головним недоліком, притаманним втім будь якому застосуванню фізичної сили для вирішення будь яких спорів, є те, що переможцем може виявитися не той, хто правий, а сильніший. Третейський суд може мати місце не завжди, оскільки, насамперед, передбачає наявність взаємної згоди осіб, що сперечаються, та готовність підкоритися рішенням обраного судді. Оскільки звернення до державної влади є найбільш зручним для особи, яка захищає своє право, поступово ці форми поступаються чільним місцем державно правовим формам захисту, не втрачаючи при цьому своєї значущості [6, с. 2].

Змінюючись із часом, самозахист тим не менше залишається самостійною – неюрисдикційною – формою захисту права, альтернативною юрисдикційним (державно правовим) формам [5, с. 66]. У Цивільному кодексі УРСР 1963 р. термін «самозахист прав» не використовувався, самозахист допускався у стані не обхідної оборони (ст. 444) та при настанні обставин, які іменувались станом крайньої необхідності (ст. 445). Ставлення сучасного законодавця до самозахисту особою свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань дістало вираз у ст. 19 ЦК, якою самозахист визначається як застосування особою засобів протидії, що не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Межі правомірності способів самозахисту окреслені ч. 2 ст. 19 ЦК. Дії особи по самозахисту мають бути не заборонені законом і не суперечити моральним засадам суспільства, відповідати змісту права, що порушене, відповідати характеру дій, якими право порушене, бути сумірними із наслідком, що спричинені порушенням. За змістом ч. 3 ст. 19 ЦК особа має право самостійно обрати спосіб самозахисту чи скористатися способом захисту, передбаченому договором або актами цивільного законодавства.

Як зазначалося вище, неюрисдикційна форма захисту не вичерпується самозахистом права, але це питання на доктринальному та законодавчому рівні залишається не вирішеним. Зокрема, звертається увага на те, що самозахист цивільних прав може розглядатися:

- у вузькому значенні – як вчинення уповноваженою (управленою) особою не заборонених законом фактичних дій, спрямованих на ненастання або зменшення негативних наслідків порушення (встановлення власником перешкод або застосування фактичних дій для запобігання безпідставному проникненню інших осіб у виробничу будівлю);

- у широкому значенні – як вчинення фактичних дій, так і дій юридичного характеру (застосування стороною в договірних відносинах оперативних санкцій на протидію невиконанню іншою стороною договірних обов'язків) [7, с. 66].

Вочевидь, за такого широкого підходу розмежувати самозахист та оперативні санкції (заходи оперативного впливу на боржника) практично неможливо. Разом з тим у цивілістиці традиційно проводилася межа між цими способами впливу на поведінку інших суб'єктів. У дореволюційній цивілістиці самодопомога розглядалася як правомірне використання власної фізичної сили (на протидію самоуправству як насиллю, що вчиняється з метою здійснення права) [6, с. 190]. Пізніше під самозахистом цивільних прав визнавалося здійснення правомочною особою дозволених законом дій фактичного порядку (превентивних або таких, що застосовуються з метою активної оборони), спрямованих на захист її особистих або речових прав та інтересів.

На відміну від цього заходи (міри) оперативного впливу визначалися як юридичні засоби правоохоронного характеру, які застосовуються до порушника цивільних прав та обов'язків безпосередньо уповноваженою особою як стороною у зобов'язальному правовідношенні без звернення за захистом права до компетентного органу. Іншими словами, такі заходи виступають правовими гарантіями, спрямованими на забезпечення належного виконання зобов'язання через надання правомочній стороні права безпосереднього впливу на несправного контрагента [5, с. 67].

Частиною 5 ст. 55 Конституції України передбачено, що кожен має право будь якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Цьому праву на самозахист, тобто праву захищатися самому, без сприяння спеціальних органів, тим не менше властивий державний примус: закон делегує право застосування цього примусу самій особі, право якої порушене. Юридична природа оперативно господарських санкцій як заходів впливу на несправного контрагента у зобов'язанні є досить своєрідною. Оперативно господарські санкції

характеризуються суттєвими особливостями порівняно з іншими видами господарських санкцій, які застосовуються за невиконання або неналежне виконання господарських договорів: відшкодування збитків, стягнення майнових (штрафних) санкцій – неустойки (штрафу, пені). Зокрема, застосування штрафних санкцій, як і відшкодування збитків, завжди тягне за собою настання безпосередніх та несприятливих майнових наслідків для правопорушника. Оперативні ж заходи впливу загалом мають організаційний характер та безпосередньо спрямовані на перетворення структури правовідношення (зміну послідовності виконання зобов'язання, припинення або зупинення виконання тощо). При цьому майнові наслідки можуть бути лише супутнім, побічним результатом застосування таких заходів.

Те, що оперативно господарські санкції застосовуються управненою стороною в односторонньому порядку, не дає, на наш погляд, однозначних підстав говорити про те, що вони виступають різновидом самозахисту прав суб'єктів господарювання.

Уявляється, що в цьому випадку має місце скоріше термінологічний збіг, адже і самозахист і застосування в односторонньому порядку оперативних санкції здійснюється правомочною стороною одноособово. Водночас слід враховувати, що, на відміну від самозахисту, в господарських договірних відносинах можуть застосовуватися лише узгоджені сторонами в договорі або передбачені законодавством оперативно господарські санкції і лише за конкретні, визначені сторонами в договорі порушення. Поза цими межами правомочною стороною такого роду санкції довільно обиратися не можуть.

Відповідно до ст. 237 ГК оперативно господарські санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку. Частиною 2 ст. 237 ГК передбачено, що у разі незгоди з застосуванням оперативно господарської санкції заінтересована сторона може звертатися до суду із заявою про скасування такої санкції. Проте предмет позову навряд чи може бути сформульований як «скасування оперативно господарської санкції», Цей припис видається некоректним, оскільки суд не може «скасувати» зміну або припинення правовідношення [5, с. 69].

Суд може лише встановити відсутність правопорушення з боку сторони, щодо якої застосовано такі заходи, але не в межах самостійного позовного провадження. У випадку, коли сторона, щодо якої контрагентом було вжито заходів оперативного впливу, вважає їх

безпідставними через відсутність правопорушення з її боку, вона в судовому порядку може вимагати від іншої сторони належного виконання договору, стягнення неустойки, відшкодування збитків тощо.

Нарешті, слід сказати про проблему співвідношення двох форм захисту права.

На цей час домінує значення судової форми захисту зумовлене нормою ч. 2 ст. 124 Конституції України, якою передбачено поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі.

Можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту, який держава надає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом. Виходячи з необхідності підвищення рівня правового захисту держава може стимулювати вирішення правових спорів у межах досудових процедур, однак їх використання є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту.

Способом захисту називається концентрований вираз (суті) міри державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату [8, с. 494].

Судовий захист є нічим іншим, ніж юрисдикційною формою, в якій відбувається захист порушеного права, що включає в себе судовий та адміністративний порядок реалізації передбачених законом заходів захисту. Говорити про те, що неюрисдикційна форма захисту порівняно із юрисдикційною є «другорядною», «неповноцінною» і може нехтуватися правозастосувачем, або про пріоритетність юрисдикційної форми тощо немає жодних підстав. Тим більше, що відповідно до закону (ст. 20 ЦК) право на захист особа здійснює на свій розсуд.

Свого часу була висловлена думка про те, що принципово ніхто не має права своїми засобами відновлювати власні порушені права, оскільки тим самим він втручається в монопольне право держави по відновленню порушеного права, на протилежність додержавному стану, коли потерпілий безпосередньо захищав свої блага. Крім того, зазначалося, що межі застосування самопомоги при здійсненні права тим ширші, чим менш розвинені юридичне життя та державний порядок [6, с. 190]. Як уявляється, на цей час, з огляду на рівень розвитку відносин у сфері господарювання та

принципи їх законодавчого регулювання, такі погляди видатних науковців минулого являють інтерес в суто історичному контексті і вже не можуть слугувати орієнтиром як для законодавця, судової влади, так і учасників господарських відносин, з огляду, принаймні, на таке: реалізація принципу свободи підприємницької діяльності, в межах визначених законом, як одного із загальних принципів господарювання (ст. 6 ГК) та свободи підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, як загальної засади цивільного законодавства (ст. 3 ЦК), охоплює і право особи на власний розсуд здійснювати самозахист своїх прав (ст. 19 ЦК), і її право звертатися за захистом до уповноважених органів (останнє нерозривно пов'язане із дією принципу диспозитивності як одного з фундаментальних принципів здійснення судочинства у господарських спорах); держава має не лише підтримувати, а й визнавати саморегуляцію відносин у сфері господарювання самими її учасниками, що впливає, зокрема, із принципу свободи договору (ст. 3 ГК), винятки з якого встановлюються лише у передбачених законом випадках.

Крім того, слід визнати, що внаслідок проведення концептуально необґрунтованої судової реформи, здійснюваної протягом останніх років, в Україні створено громіздку систему судоустрою. Відсутність чітких критеріїв розмежування різних судових юрисдикцій, зокрема господарської та адміністративної, наявність такої системи апеляційного та касаційного перегляду судових рішень, яка, з одного боку, виключає можливість оперативного розгляду спорів між суб'єктами господарювання, з іншого, створює можливості неодноразового перегляду судових актів, підтримуючи тим самим правову невизначеність у спірних правовідносинах, витратність судового процесу роблять неефективним судовий захист прав суб'єктів господарювання. З огляду на це державою повинні не лише визнаватися, а й заохочуватися неюрисдикційна форма розв'язання і врегулювання спорів між суб'єктами господарювання, яка є адекватнішою динамічним ринковим умовам.

Список використаних джерел та літератури:

1. Господарський кодекс України: від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
2. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. – 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Рожкова М.А. Средства и способы правовой защиты

сторон коммерческого спора. М.: Волтерс Клувер, 2006. 175 с. 5. Беяневич О.А. Про форми захисту прав суб'єктів господарювання. *Українське комерційне право*. 2007. № 8. 80 с. 6. Васьковский Е.В. Курс гражданского процесса. – М.: Зерцало, 2010. 321 с. 7. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. – 3-є вид., перероб. і доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2008. Т. II. 1088 с. 8. Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс: Підручник. К.: Атіка, 2005. 594 с.

О.А. Лушевська,

здобувач освітнього ступеня магістра права

(м. Хмельницький)

О.В. Охман,

кандидат юридичних наук

(м. Хмельницький)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Міжнародна спільнота досить давно почала прагнути скоординувати зусилля держав, різних громадських організацій, благодійних фондів на протидію тероризму, при цьому особливе значення надається правовій сфері у вирішенні цієї глобальної та міжнародної проблеми, насамперед її кримінально-правовому складнику. Це знаходить свій прояв, зокрема, у тенденції до розширення заходів, спрямованих на криміналізацію переслідувань за терористичні діяння у численних міжнародно-правових документах, чимало визначальних положень яких імплементується і в національних законодавствах.

Міжнародно-правовий аспект боротьби з тероризмом засобами кримінального права став предметом наукового інтересу багатьох дослідників, таких як В.Ф. Антипенко, С.У. Дікаєва, О.В. Нардіна, В.П. Ємельянова, В.В. Устинова та ін. За такої уваги до загальних проблем світової спільноти у справі боротьби з тероризмом залишаються недостатньо вивченими питання, що стосуються міжнародних рекомендацій і стандартів щодо законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за тероризм у площині сутності й істотних властивостей цього явища, зокрема, їх переліку, розмежування з іншими видами терористичної діяльності. Отже,

розгляд цих питань вважаємо актуальним для пізнання обраного предмета дослідження.

Світова спільнота за допомогою міжнародних інституцій (ООН, Ради Європи, ПАРЄ, протокольних зустрічей керівників держав, міністрів іноземних справ та інших) протягом ХХ–ХХІ століть продовжує шукати ефективні заходи боротьби з терористичними актами й будь-якою іншою терористичною діяльністю. При цьому із цього питання приймаються різні міжнародно-правові акти (конвенції, протоколи, резолюції, тощо), які дослідники поділяють на дві групи – загального значення і спеціальні.

Загальними міжнародно-правовими документами з питань боротьби з терористичними актами є: Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. [1]; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р.) [2]; Керівні принципи в галузі прав людини та боротьби з тероризмом від 11 липня 2002 р., прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи та ін. Так, ч. 2 ст. 29 вказана Декларація проголошує, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина може зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання прав і свобод інших, поваги до них, і гарантування справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві. А в зазначених Керівних принципах підкреслюється, що тероризм є тяжким посяганням на права людей, загрозою демократії, що він спрямований також на підлив плюралістичного громадянського суспільства [3]. Як бачимо, в цих актах відмічено особливість цього злочинного явища – ультимативність і безкомпромісність незаконного посягання на права інших осіб.

До спеціальних міжнародно-правових актів також належать:

- Конвенція про правопорушення та деякі інші дії, що вчиняються на борту повітряного судна (м. Токіо, 14 вересня 1963 р.) [4]. Вона містить перелік заходів щодо кримінальних правопорушень і дій, які визнавались або не визнавались правопорушенням і які можуть поставити під загрозу або загрожують безпеці повітряного судна або особам чи майну, що знаходиться на його борту, або такі, що загрожують підтриманню порядку й дисципліни на борту (пункти а) і б) ст. 1);

- Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (м. Гаага, 16 грудня 1970 р.) [5]. Цей документ у ст. 1 більш чітко конкретизує діяння, вчинення яких вважається

злочином. Злочинцем визнається будь-яка особа на борту повітряного судна, що знаходиться в польоті, яка: а) захоплює це повітряне судно незаконно, шляхом насильства, погрози його застосування, шляхом будь-якої форми залякування, здійснює над ним контроль чи намагається вчинити будь-яку таку дію; б) є співучасником особи, яка вчиняє чи намагається вчинити будь-яку з перелічених дій. У цій Конвенції (порівняно з Конвенцією від 14 вересня 1963 р.) уточнюється час скоєння цього злочину: повітряне судно знаходиться в польоті в будь-який час з моменту закриття всіх його зовнішніх дверей після погрузки до моменту відкриття будь-якої з дверей для його розвантаження. У випадку вимушеної посадки вважається, що польот проходить доти, поки компетентні органи не приймуть на себе відповідальність за повітряне судно, за осіб і майно, що знаходяться на борту (ч. 1 ст. 3);

- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (м. Монреаль, 23 вересня 1971 р.) [6];

Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETSN 90) (м. Страсбург, 27 січня 1977 р.; ратифікована Законом від 17 січня 2002 р.; набула чинності з 14 червня 2002 р.) [7]. У Преамбулі цього міжнародно- правового документа йдеться про терористичні акти з висловлюванням стурбованості держав – членів РЄ, які його підписали, збільшенням їх кількості. Метою Конвенції визнано вжиття ефективних заходів для забезпечення того, щоб злочинці, які вчинили такі акти, не unikнули переслідування й були покарані.

Спеціальними міжнародними документами з питань боротьби з терористичними актами також є:

а) Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників (м. Нью Йорк, 17 грудня 1979 р.) [8], де захоплення заручників визнається проявом міжнародного тероризму;

б) Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок від 26 жовтня 1979 р. [9] та ін.

Комітетом Міністрів РЄ теж прийнято низку важливих правових документів з питань боротьби з терористичними актами, а саме: Декларацію про тероризм (1978 р.), Тристоронню декларацію про терористичні акти (1986 р.), Резолюцію про міжнародний тероризм; Рекомендації про основні принципи боротьби з організованою злочинністю (2001 р.) та ін. [10]. Важливо, що в п. 2 Рекомендацій ПАРЕ 1706 (2005 р.) «Засоби масової інформації і тероризм» цієї Асамблеї наведено формулювання терористичних

актів: «це акти, які здійснюються з метою посіяти жах, страх і хаос серед громадськості». Також у п. 3 нагадується про Резолюцію ПАРС 1271 (2002 р.) й Рекомендації 1550 (2002 р.) стосовно боротьби з тероризмом і поваги до прав людини і знову підтверджується, що боротьба з тероризмом не може використовуватися як привід для обмеження основних прав і свобод людини, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини й відповідними правовими документами РЄ. У зв'язку із цим Асамблея підтримує Керівні принципи в галузі прав людини та боротьби з тероризмом, затверджені Комітетом міністрів 11 липня 2002 р. [11, с. 13].

На засіданні Ради Безпеки ООН 12 грудня 2016 р. було прийнято Резолюцію № 2322 (одним з авторів якої є Україна), якою держави закликаються до посилення й розширення міждержавної взаємодії та взаємодопомоги у сфері боротьби з тероризмом, до обміну інформацією що стосується терористичних організацій і бойовиків-терористів, включаючи їхні біометричні й біографічні дані. У документі також зазначається важливість співпраці між судовими і правоохоронними органами різних держав щодо розслідування злочинів, пов'язаних з тероризмом [12, с. 12].

У Висновках № 8 (2006) КРЄС Комітету міністрів РЄ з питання «Роль суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму» наголошено, що в процесі ідентифікації вчинків, які потрапляють під визначення «тероризм», слід послатися, наприклад, на Рамкове рішення Ради № 2002/475/ЈНА, яким ЄС вимагає від держав – членів ЄС ставитися до таких вчинків як до «терористичних правопорушень» і брати до уваги їх природу і те, що ці діяння можуть істотно (а) зашкодити країні чи міжнародній організації, якщо скоєні з метою залякування населення або незаконного примушування уряду чи міжнародної організації виконати будь-яку дію, утриматися від її виконання, або (б) дестабілізувати чи знищити фундаментальні конституційні, політичні, економічні або соціальні інституції в країні або в міжнародній організації. Від держав – членів ЄС також вимагається встановити відповідальність (а) за керування терористичною групою або участь в її діяльності, знаючи, що їх участь є внеском у кримінальну діяльність групи, а також (в) за підбурювання, сприяння, допомогу, або взагалі за замах учинення будь-яких з вищезазначених правопорушень (п. 76 Висновків) [13].

Показово, що у Рамковому рішенні Ради ЄС по боротьбі з тероризмом від 13 червня 2002 р. наводиться мінімальний перелік

цілей терористичних діянь, до яких віднесено: (а) серйозне залякування населення; (б) незаконне примушування уряду або міжнародної організації здійснити будь-які дії або утриматися від їх учинення; (в) серйозну дестабілізацію або знищення основних структур держави чи міжнародної організації [14, с. 28].

Крім того, у п. в) Резюме до Рекомендацій КРЄС пропонує державам пильно стежити за тим, щоб основоположні принципи кримінального права щодо актів тероризму застосовувалися як і до будь-яких інших правопорушень, забезпечували чітке й точне визначення складів цих правопорушень.

Погоджуємося з твердженням В. Костенецького, який зазначає: «темпи вироблення власних дефініцій терміна «тероризм» та їх закріплення в національному законодавстві багато в чому залежать від того, як давно окремі держави зіткнулися з цією проблемою і як далеко зайшло протистояння між власними владними структурами та суспільством, з одного боку, і терористичними організаціями – з іншого» [15, с. 297].

Отже, підсумуємо результати дослідження, що стосується міжнародного досвіду боротьби з тероризмом:

- у розглянутих правових документах засвідчено бажання міжнародних інституцій об'єднати зусилля країн для посилення боротьби з такими злочинними проявами з акцентуванням уваги на необхідності дотримання основоположних прав і свобод громадян. Міжнародні організації так і не запропонували точних дефініцій понять «тероризм» і «терористичний акт», а це значно ускладнює виконання державами, що підписали ці міжнародно-правові акти, взятих на себе зобов'язань щодо боротьби з терористичними актами і знижує ефективність вжиття заходів міжнародної спільноти й конкретних країн у цій площині;

- визначальні риси тероризму та терористичного акту окреслені й у Рамковому рішенні Ради ЄС по боротьбі з тероризмом від 13 червня 2002 р., де наведено мінімальний перелік цілей терористичних діянь, до яких віднесено: а) серйозне залякування населення; б) незаконне примушування уряду або міжнародної організації здійснити будь-які дії або утриматися від їх учинення; в) серйозна дестабілізація або знищення основних структур держави чи міжнародної організації;

- важливою для продовжування накопичення знань про тероризм також визнаємо пропозицію КРЄС, передбачену в Резюме до Рекомендацій цієї інституції, відповідно до якої держави повинні

забезпечувати, щоб склади цих правопорушень (актів тероризму, терористичних актів) були чітко й точно сформульовані й означені в національному законодавстві;

- у досліджених документах також відмічено особливості тероризму як явища – його ультимативність і безкомпромісність у незаконних посяганнях на права інших;

- поглиблене вивчення міжнародно-правових актів показує, що в них визнаються суттєвими окремі властивості терористичного злочину, а саме: а) його мета полягає в посіяні жаху, страху й хаосу серед населення; б) якщо такий акт розглядати як вид терористичного правопорушення, то діяння може істотно зашкодити країні або міжнародній організації. Воно вчиняється з метою: а) сильного залякування населення або незаконного примушування уряду держави чи міжнародної організації виконати чи втриматися від виконання будь-якої дії; б) серйозної дестабілізації чи знищення фундаментальних конституційних, політичних, економічних або соціальних інституцій (структур) у країні чи в міжнародній організації. Із цього виходить, що терористичні злочини відрізняє від інших правопорушень наявність заподіяння шкоди державі або міжнародній організації з метою залякування населення, дезорганізації діяльності найважливіших національних чи міжнародних інституцій; в) спостерігається непослідовність різних міжнародних інституцій у визначенні цілей терористичних актів стосовно залякування населення: в одних документах така мета є обов'язковою безальтернативною ознакою тероризму, в інших – обов'язковою альтернативною.

Список використаних джерел та літератури:

1. Загальна декларація прав людини: ООН; Міжнар. документ від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 22.11.2020).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція від 14.11.1950 р.; міжнар. документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.11.2020).
3. Руководящие принципы в области прав человека и борьбы с терроризмом: утвержд. на 804-м заседании Комитета Министров 11.07.2002 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_533#Text (дата звернення: 11.10.2020).
4. Конвенция о правонарушениях и некоторых других действиях, совершенных на борту воздушного судна: Конвенция ООН от 14.09.1963 г.; Міжнар. документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_244#Text (дата звернення: 22.11.2020).
5. Конвенция о борьбе с незаконным захватом воздушных судов:

Конвенція ООН от 16.12.1970 г.; Міжнар. документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_167#Text (дата звернення: 22.11.2020).

6. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації: ООН; Міжнар. документ, підписаний в Монреалі 23.09.1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_165#Text (дата звернення: 21.11.2020).

7. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS N 90): Конвенція Ради Європи від 27.01.1977 г.; Міжнар. документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text (дата звернення: 21.11.2020).

8. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників: Конвенція ООН; Міжнар. документ, м. Нью Йорк, 17.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text (дата звернення: 23.11.2020).

9. Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок: Конвенція ООН; Міжнародний документ від 26.10.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_024#Text (дата звернення: 26.11.2020).

10. Борьба с терроризмом. Деятельность Совета Европы. URL: <http://www.antiterunity.org/ru/incolab/booklet.php> (дата звернення: 24.11.2020).

11. Збірник документів Ради Європи. Захист журналістів. Стразбург: ТОВ ЛІНТ ПРИНТ, 2016. 52 с. URL: <https://rm.coe.int/16806b5970> (дата звернення: 19.11.2020).

12. Резнікова О.О., Місюра А.О., Дрьомов С.В., Войтовський К.Є. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / за заг. ред. О.О. Резнікової. Київ : НІСД, 2017. 60 с.

13. Роль суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму : Висновок № 8 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_8_2006.pdf (дата звернення: 29.11.2020).

14. Рамочное решение Совета Европейского Союза от 13 июня 2002 г. о борьбе с терроризмом (2002/475/JHA). Борьба с терроризмом и защита прав человека. Руководство / БДИПЧ ОБСЕ, 2009. 312 с. URL: www.osce.org/odihr (дата звернення: 23.11.2020).

15. Костенецький В. Міжнародний досвід кримінально-правової протидії тероризму. Підприємництво, господарство і право. № 4. 2020. С. 296-301.

А.О. Мельник,

*здобувач освітнього ступеня магістра права
(м. Вінниця)*

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

02.06.2016 року Верховною Радою України прийнято Закон України № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України

(щодо правосуддя)» [1] та Закон України № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів», які набрали чинності 30.09.2016 року. [2].

Основною зміною, що торкнулась адміністративного судочинства є перетворення чотирирівневої судової системи на трирівневу (місцеві/окружні суди - апеляційні суди - новий Верховний Суд, у складі якого діють Велика Палата, Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд, Касаційний цивільний суд). ВГСУ, ВАСУ, ВСС ліквідуються, але спеціалізація судочинства залишається.

Враховуючи наведені вище зміни, що відбулись в 2016 році, найвищим судом у системі судоустрою України є Верховний Суд (ст. 125 Конституції, ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»)[2].

Оновлений Верховний Суд почав діяти 15 грудня 2017 року, у 100-річчя заснування Генерального суду УНР.

До складу Верховного Суду входять судді у кількості не більше двохсот. У складі Верховного Суду діють:

- Велика Палата Верховного Суду;
- Касаційний адміністративний суд;
- Касаційний господарський суд;
- Касаційний кримінальний суд;
- Касаційний цивільний суд.

У Верховному Суді діє Пленум Верховного Суду для вирішення питань, визначених Конституцією України та Законом. Пленум є колегіальним органом, до складу якого входять усі судді Верховного Суду (ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [2].

Верховний Суд:

1) здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом;

2) здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики;

3) надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою;

4) надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або

іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

5) звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України;

6) забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

У складі Верховного Суду діє Касаційний господарський суд, до складу якого входять судді відповідної спеціалізації. У Касаційному господарському суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо (про):

1) банкрутство;

2) захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством;

3) корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів.

О. Пономарьова зауважує, що з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 № 1401-VIII [1]. повноваження суду касаційної інстанції звужені, враховуючи, що право касаційного оскарження обмежено, оскільки гарантується лише у визначених законом випадках. Наведеними положеннями Конституції фактично надано право законодавцю встановлювати певні «фільтри» для оскарження і перегляду судових рішень касаційним судом. У частині третій статті 287 ГПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 передбачено, що не підлягають касаційному оскарженню: 1) рішення, ухвали суду першої інстанції та постанови, ухвали суду апеляційної інстанції у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом; 2) судові рішення у малозначних справах, крім випадків визначених вказаною статтею. [3, с. 176].

Господарський процесуальний кодекс України визначає перелік справ, які підлягають розгляду виключно у порядку загального позовного провадження, через призму справ, які не можуть бути розглянуті в порядку спрощеного позовного провадження (ст. 247), а саме:

1) про банкрутство;

2) за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство;

3) у спорах, які виникають з корпоративних відносин та спорів з правочинів щодо корпоративних прав (акцій);

4) у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності, крім справ про стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує сто розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

5) у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції;

6) у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, завданих такою посадовою особою юридичній особі її діями (бездіяльністю);

7) у спорах щодо приватизації державного чи комунального майна;

8) в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

9) інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 3–8 частини четвертої статті 247 ГПК України [4].

У системі судів загальної юрисдикції діють апеляційні суди як суди апеляційної інстанції з розгляду господарських справ.

Утворення апеляційних господарських судів в апеляційних округах відбувалось відповідно до Указу Президента України «Про ліквідацію апеляційних господарських судів та утворення апеляційних господарських судів в апеляційних округах» від 29.12.2017 року [5].

На сьогоднішній день в Україні існує 7 апеляційних господарських судів

1) Східний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Донецьку, Луганську, Полтавську та Харківську області, з місцезнаходженням у місті Харкові;

2) Центральний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Дніпропетровську, Запорізьку та Кіровоградську області, з місцезнаходженням у місті Дніпрі;

3) Південний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, з місцезнаходженням у місті Севастополі;

4) Південно-західний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Миколаївську, Одеську та Херсонську області, з місцезнаходженням у місті Одесі;

5) Північний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Київську, Сумську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ, з місцезнаходженням у місті Києві;

6) Північно-західний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Вінницьку, Волинську, Житомирську, Рівненську та Хмельницьку області, з місцезнаходженням у місті Рівному;

7) Західний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Тернопільську та Чернівецьку області, з місцезнаходженням у місті Львові.

У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ. Судову палату очолює секретар судової палати, який обирається з числа суддів цього суду строком на три роки. Рішення про утворення судової палати, її склад, а також про обрання секретаря судової палати приймаються зборами суддів апеляційного суду за пропозицією голови суду.

Апеляційні господарські суди здійснює свої повноваження відповідно до ст. 27 Закону України "Про судоустрій і статус суддів":

1) здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом;

2) аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, інформує про результати узагальнення судової практики відповідні місцеві суди, Верховний Суд;

3) надає місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства;

4) здійснює інші повноваження, визначені законом [2].

Відповідно до ч. 2 ст. 21 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів», місцевими господарськими судами є окружні господарські суди [2]. Юрисдикція поширюється у межах свого регіону. Загальна кількість на момент утворення - 27.

Місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції.

Напрямами вдосконалення організації господарського судочинства в Україні є такі: приведення нормативно-правового законодавства відповідно до Європейських міжнародно-правових

стандартів, чітке розмежування юрисдикції між цивільним і господарським судочинством тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 28. ст.532. 2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. ст.545. 3. Пономарева О.О. Повноваження Касаційного господарського суду у складі Верховного суду відповідно до Господарського процесуального кодексу в редакції Закону України № 2147-VIII від 03.10.2017 *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 175-181. 4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 6. Ст. 56. 5. Про ліквідацію апеляційних господарських судів та утворення апеляційних господарських судів в апеляційних округах / Указ Президента України від 29.12.2017 р. № 454/2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/454/2017#Text>

В.Г. Михайличенко,

студент 2 курсу

(м. Київ)

Г.Л. Шведова,

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Київ)

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами [1]. Однак визначення інституту призначення покарання відсутнє.

Даній проблематиці свої праці присвячували А. С. Хильченко, Р. Ш. Бабанли, А. С. Макаренко, В. О. Туляков, М. І. Хавронюк, А. О. Нікітін та інші вчені. Кожен із них наводить свої погляди на дану

тематику і кожен надає свої шляхи вирішення тих проблем, які вони згадують. В даній роботі ми будемо розглядати лише декілька прикладів.

Головним обов'язком суду є вирішення проблем, які виникли між сторонами. Рішення має бути справедливим, тобто має враховувати права та інтереси всіх сторін, об'єктивним і виправданим. Якщо суд призначає покарання, то воно має відповідати вимогам і завданням, зазначеним в ст. 50 ч. 2 ККУ. Також покарання має відповідати нормам законодавства і моралі, враховуючи всі важливі для справи обставини. Однак, в чинній редакції Кодексу, багато санкцій статей мають занадто широкі межі покарань, що може бути пояснене занадто великою кількістю можливих обставин, що можуть як пом'якшити, так і обтяжити покарання. Тому дане питання було віддане на розгляд сддям. Тим самим, виконується принцип індивідуалізації покарань, який є чи не найважливішим принципом призначення покарань.

Наприклад, крадіжка, вчинена особою, на утриманні якої знаходиться сім'я, і "здобич" від цієї крадіжки, була спрямована на утримання даної сім'ї, можна розглядати як відчайдушний крок особи і даний факт можна розглядати як обставину, що пом'якшує покарання (ст. 66 ч. 1 п. 5). Однак навмисне вбивство, вищезазначеною особою, на нашу думку, не може виправдовуватись цією ж обставиною.

Проте, якщо проглянути статистичні дані, можна побачити закономірність в тому, що ця особливість є прогалиною чинного ККУ. М. І. Хавронюк зазначає, що майже будь-яке правопорушення карається позбавленням волі, без передбачених в статті альтернатив, що призводить до суддівського свавілля. Також санкції статей нетипові. Усе це підриває дію принципів рівності перед законом та справедливості, оскільки суб'єкти правопорушень віддаються на милість суддям [2, ст. 336].

Слід зазначити, що часті зміни, які вносяться Верховною Радою, і хаотичні рішення Конституційного і Верховного Судів не допомагають у вирішенні прогалин. Зміни санкцій статей і суддівські рішення, які неможливо передбачити, лише створюють ще більше плутанини і суперечок, що в свою чергу ускладнює можливість адекватного захисту прав людини в Україні.

Як зазначав адвокат М. С. Таганцев, що жив і працював наприкінці 19 і початку 20 століть «...якщо участь судді у виборі для кожного окремого злочинного діяння міри відповідного покарання є

загальним правилом, то, звичайно, виникає запитання: чим же керується суддя в цій його діяльності, бо така не може бути сповна довільною, залежною від його особистого розсуду» [3, с. 210]. На жаль, така дилема досі присутня в суддівській практиці, що може бути підтверджено статистичними даними, особливо в справах, якими зацікавлене суспільство.

А. С. Хильченко пропонує застосовувати систему покарань США, яка передбачає створення окремого органу – комісії з призначень покарань, яка буде зводити до мінімуму суддівський суб'єктивізм, шляхом надання чітких інструкцій, в яких буде вказано ряд аспектів з питання призначення покарання, наприклад, обставини, що обтяжують покарання. Також створення шкали кримінальних покарань, в якій покарання залежить від ступені тяжкості діяння, буде змушувати суддів виносити об'єктивні рішення за правилами, які відомі усім [4, ст. 284].

Пенологічна концепція Р. Ш. Бабанли передбачає цілісне, комплексне дослідження всіх проблем, пов'язаних із інститутом покарання, що охоплюється теорією права, наукою кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, і створення окремої піднауки – пенології [5, ст. 125-130, 416]. Формування такої концепції дозволило б забезпечити ефективну та узгоджену систему щодо належного стану призначення покарання, забезпечити всеохоплюючу реалізацію засад гуманізму, справедливості, невідворотності відповідальності, верховенства права і рівності перед законом [6, ст. 107]. Вчений в своїй монографії зазначав, що призначення різних видів покарання за злочини, вчинені за однакових обставин суперечить законам соціальної природи [5, ст. 417].

В. О. Туляков і А. С. Макаренко пропонують звужити межі покарань із їхньою прив'язкою до певних категорій правопорушень; закріплення чітких критеріїв призначення покарань. Також наголошується на тому, що в чинному ККУ відсутнє чітке визначення терміну призначення покарань і його засад [3].

На нашу думку, ефективним інструментом корекції інституту призначення покарання є суд присяжних. Даний інститут може обмежити суд у можливості виправдання явно винних осіб і тим самим уникнення ними справедливого покарання. Також він може підвищити довіру суспільства до судів, оскільки наше суспільство зможе напряду впливати на хід вирішення судових справ. Однак для правильної роботи цієї новації знадобиться обов'язкове залучення

іноземного досвіду, особливо США і Великобританії і можливо навіть залучення іноземних суддів для праці в наших судах.

Дане залучення може не обмежуватися лише інститутом присяжних. Створення експертних груп за участі іноземних юристів для модифікації і модернізації нашого законодавства, їхнє залучення до практичної діяльності в нашій країні можуть призвести до кращої адаптації наших законів до законів ЄС.

У підсумку, треба зазначити, що інститут призначення покарання в кримінальному праві України вимагає серйозної уваги. Оскільки нормативні прогалини, науково-теоретична неопрацьованість даної проблеми і неслідкування базовим принципам права суддями призводить до неефективності даного інституту, що призводить до порушення базових прав і свобод людини, що в свою чергу призводить до ще більшої недовіри до судів з боку суспільства. Занадто гуманні вироки, особливо в справах, що мають суспільний резонанс, дискредитують не лише судову систему, а і державу в цілому. Тому, доволі важливими є: залучення зарубіжного досвіду, створення окремої піднауки – пенології, нормативна конкретизація термінів і критеріїв призначення покарань, створення самостійного інституту – суду присяжних, для розв'язання даної проблеми в кримінальному праві.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний кодекс України. 2001. С. 16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Хавронюк. М. І., Дудоров О. О. Кримінальне право. Навчальний посібник за загальною редакцією М.І. Хавронюка. Баїте. 2014. С. 337. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/9/358166.pdf>.
3. Туляков В. О., Макаренко А. С. Призначення покарання. Вісник Асоціації кримінального права України. 2013, № 1(1), с. 208-227. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_13.pdf.
4. Хильченко А. С. Формалізація призначення покарання в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду. Підприємництво, господарство і право. 2019, №3, с. 283-288. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/55.pdf>.
5. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Монографія. Авторське редагування. Технічний редактор: Єрмоленко О.М. 2019, Чернігів, Видавництво «Десна Поліграф». URL: http://idpnan.org.ua/files/2019/babanli-r.sh.-priznachennya-pokarannya-v-ukrayini-_teoretiko-prikladni-zasadi_-_d_.pdf.
6. Бабанли Р. Ш. Перспективи наукового вирішення проблем призначення покарання в Україні. Університетські наукові записки. 2017, № 62, с. 102-109. URL: <http://library.univer.km.ua/visnyk/1719.pdf>

А.І. Мосьяк,
здобувач освітнього ступеня магістра
(м. Київ)

АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ НАДАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Професійна правнича допомога є найважливішим елементом гуманної, справедливої і ефективної системи правосуддя, заснованої на принципах верховенства права. Вона є необхідним елементом механізму забезпечення прав і свобод. Труднощі звичайного громадянина, який не має спеціальних юридичних знань та навичок, щоб ефективно використовувати усі правові засоби для реалізації і захисту своїх інтересів, породжують потребу в допомозі з боку юриста, що є фахівцем своєї справи.

Особлива значимість професійної правничої чинниками об'єктивного і суб'єктивного характеру, зокрема як позитивного, так і негативного. Серед них:

- об'єктивна неможливість більшості громадян в силу відсутності спеціальних знань у сфері юриспруденції відстояти свої права, свободи і законні інтереси, захиститися від свавілля з боку правоохоронних органів.
- недостатній рівень розвитку правової свідомості та правової культури громадян, який не дозволяє їм використовувати в тій або іншій життєвій ситуації навіть елементарні правові засоби для реалізації своїх прав.
- зростання ролі права в суспільних відносинах, юридичних механізмів задоволення суб'єктами різноманітних економічних, політичних, духовних та інших інтересів та потреб
- гіпертрофоване розуміння поняття права та його основних елементів громадянами, які не здатні визначити умови його правильного використання, а відповідно це породжує конфліктні ситуації під час реалізації таких прав.
- проблеми і в самій системі юридичної допомоги, яка далека від необхідного для правової держави рівня.

Окрім того є чимало інших проблемних питань надання професійної правничої допомоги, які пов'язані як із суб'єктами її реалізації, так і з адвокатурою як інститутом громадянського суспільства на яку Конституцією України покладений обов'язок її надання.

Зокрема щодо поняття «професійної правничої допомоги». Вважаємо, що професійна правнича допомога – це здійснюване за допомогою юридичних засобів адресне професійне і організоване сприяння реалізації прав, свобод, законних інтересів суб'єкта права суб'єктом, який має відповідну кваліфікацію у сфері права, з метою вирішення проблемної правової ситуації і максимально сприятливого задоволення його індивідуальних інтересів.

Для визначення правової допомоги як професійної необхідно законодавчо визначити такі її ознаки, як:

а) вища юридична освіта суб'єкта надання юридичної допомоги, отримана в закладі вищої освіти, що має державну акредитацію за напрямом 081 «Право»;

б) дотримання норм професійної етики та діючого законодавства;

в) здійснення державою і професійним співтовариством правників контролю за якістю допомоги через введення спеціальних іспитів і механізму стажувань;

г) мета здійснюваної правничої допомоги – сприяння в охороні і захисті порушених чи оскаржених прав, свобод і (або) законних інтересів громадян, а також в доступі до правосуддя;

д) постійне підвищення кваліфікації особи, яка надає таку професійну правничу допомогу.

Система суб'єктів надання професійної правничої допомоги включає органи публічної влади, адвокатуру, нотаріат, комерційні і некомерційні (благодійні) організації різних форм, ФОП, що надають юридичну допомогу. А провідне місце в системі суб'єктів надання юридичної допомоги займає адвокатура –спільнота адвокатів, які надають професійну правничу допомогу з метою захисту прав, свобод та інтересів осіб.

Основні напрямки діяльності адвоката під час надання професійної правничої допомоги такі: консультування, інформування, складання правових документів, представництво в уповноважених органах та організаціях, а також процесуальна діяльність. Останній напрям, в свою чергу, поділяється на: представництво (у всіх видах судочинства), захист (в кримінальному судочинстві та провадженні у справах про притягнення до адміністративної відповідальності, та у справах про порушення митних правил) і надання юридичної допомоги (свідку в кримінальному провадженні).

Адвокати, які беруть участь у державній системі безоплатної правової допомоги, часто зустрічаються з складнощами в оформленні

документів, необхідних для отримання компенсації за надання безоплатної правової допомоги.

У громадян також часто відсутні документи, що підтверджують їх приналежність до категорій, які мають право на отримання безоплатної правової допомоги, а збір необхідних документів скрутний і тривалий, так як, наприклад, процедура визнання громадян незаможними має на увазі отримання переліку документів, які свідчать про наявність у нього цього права, на збір яких потрібен час. Адвокати також часто вказують на проблему, пов'язану з великою кількістю документів, необхідних для формування звітності, проблемою тривалих термінів, встановлених законодавством для відшкодування витрат.

Таким чином, адвокати, які беруть участь у державній системі БПД часто стикаються з труднощами, що вимагає подальшого поліпшення як законодавчого регулювання, так і організаційної діяльності щодо забезпечення конституційного права громадян на безоплатну правову допомогу.

Необхідно надавати безоплатну правову допомогу особам, не лише тим, що визначені у Законі України «Про безоплатну правову допомогу», але й тим, які знаходяться у складній життєвій ситуації. До таких ситуацій варто віднести такі:

1) часткова або повна втрата здатності до самообслуговування і (або) пересування, що порушує або здатна порушити умови самостійного задоволення основних життєвих потреб громадянина;

2) соціально небезпечне становище, що представляє небезпеку для життя і (або) здоров'я, в тому числі психологічного стану (наявність в сім'ї осіб з наркотичною або алкогольною залежністю, сімейне насильство, жорстоке поводження з дітьми та ін.);

3) відсутність піклування батьків або опікунів, або піклувальників неповнолітніх;

4) відсутність місця проживання, визначених занять і засобів до існування;

5) інші обставини, які об'єктивно порушили або здатні порушити життєдіяльність особи, привести її до стану, що представляє небезпеку для життя і (або) здоров'я, перелік яких встановлюється нормативними правовими актами.

А монополізація адвокатської діяльності може підвищити якість професійної правничої допомоги, так як мова йде не про тотальну монополію, а лише про обмеження в деякій її формі. Необхідно більш ретельно опрацювати програму, що

впроваджується, в укладанні якої мають брати участь практикуючі адвокати, члени суддівської спільноти, а також має бути залучення закордонного досвіду, що призведе до досягнення консенсусу в дискусії про введення адвокатської монополії і посприє в ухваленні раціонального, ефективного, добре опрацьованого підсумкового рішення з цієї проблеми.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Т. Б. Вільчик ; наук. конс. І. Є. Марочкін ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2016. – 490 с. 2. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> 3. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> 4. Ларинбаева И.И., Тулупова Е.О. О праве на квалифицированную юридическую помощь в правовом государстве // Правовое государство: теория и практика. – 2018. – № 3 (53). – С. 58–64.

В.В. Мотовилиць,
аспірант
(м. Хмельницький)

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НАПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Протягом багатьох років у юридичній літературі предметом дискусій є питання основних категорій, що характеризують вину як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення та необхідну умову кримінальної відповідальності. Відповідно до загальноприйнятої вітчизняної кримінально-правової доктрини відсутність вини свідчить про відсутність складу кримінального правопорушення взагалі.

Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди із суб'єктивної сторони характеризується прямим умислом: особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння і бажає його вчинити (винна особа усвідомлює, що вона одержує

неправомірну вигоду з порушенням публічно-правового характеру оплати своєї праці за вчинення дій (бездіяльності) в інтересах того, хто дає, з використанням свого службового становища і бажає прийняти предмет неправомірної вигоди, переслідуючи при цьому мету нетрудового збагачення). Мотиви злочинної поведінки завжди є корисливі, а мета — одержання матеріальних та або нематеріальних благ для себе чи третіх осіб. Однак для того, щоб констатувати наявність вини особи власне в одержанні хабара, розуміння цих факторів ще недостатньо. Предметний зміст умислу винної особи в даному кримінальному правопорушенні носить більш складний характер. Одержання неправомірної вигоди неможливо об'єктивно відірвати від його давання і розглядати ізольовано поза їх органічним зв'язком один з одним. Предметний зміст умислу винного повинен охоплювати і усвідомлення того факту, що особа, яка вручає винагороду, сприймає даний факт власне як давання неправомірної вигоди. Якщо таке усвідомлення з боку громадянина, що передає предмет неправомірної вигоди службовій особі, відсутнє, то відсутня й об'єктивна сторона одержання неправомірної вигоди, хоча не виключається вчинення іншого службового кримінального правопорушення.

При цьому умисел одержувача неправомірної вигоди також повинен містити усвідомлення того, що і особа, яка пропонує або надає неправомірну вигоду, усвідомлює зазначені обставини, а також незаконний характер своїх діянь. З іншого боку, якщо до компетенції особи, яка одержала неправомірну вигоду, не входить повноваження на виконання дій чи утримання від них, тобто шляхом обману, то вони повинні кваліфікуватися не як прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, а як зловживання службовим становищем і шахрайство.

Давання неправомірної вигоди відбувається також тільки з прямим умислом. Винна особа усвідомлює, що вона вручає будь-які матеріальні цінності службовій особі і бажає вчинити ці дії. По суті справи ця особа за власною ініціативою, чи з ініціативи, а, можливо, і за вимогою самої службової особи чи пособника в прийнятті пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, здійснює «підкуп» цієї службової особи, бажаючи саме цього. Мета злочинного поведіння може бути будь-яка, але найчастіше — це одержання якихось вигод для себе чи для близьких хабародавцю осіб.

Розглядаючи детальніше проблеми кримінально-правової оцінки прийнятті пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної

вигоди до відповідних змін у ст. 368 КК України, можна виділити такі варіанти. Перший стосується випадку, коли службовій особі зробили пропозицію неправомірної вигоди, а вона відмовилася від його отримання. Діяння такого потенційного надавача неправомірної вигоди необхідно кваліфікувати як готування до давання неправомірної вигоди, а також як невдале підбурювання службової особи до отримання неправомірної вигоди (замах на підбурювання).

Другий варіант пов'язаний з пропозицією неправомірної вигоди, коли службова особа ясно виразила свою згоду на його отримання, проте внаслідок причин, незалежних від волі винних, на цьому їх злочинна діяльність була перервана. Діяння потенційного надавача неправомірної вигоди у цьому випадку мають таку саму кримінально-правову оцінку, які і в першому варіанті. У цьому випадку доцільно звернути увагу на кримінально-правове значення згоди службової особи, яка, на нашу думку, також має всі ознаки готування до кримінального правопорушення отримання неправомірної вигоди. Відповідно до ст.ст. 14, 368 КК України, готування до отримання неправомірної вигоди є караним діянням і тягне за собою кримінальну відповідальність.

Третій випадок пов'язаний з пропозицією неправомірної вигоди, коли службова особа спершу погодилася його прийняти, а потім відмовилася від пропозиції, і на цьому злочинна діяльність була припинена. Кваліфікація діяння потенційного надавача неправомірної вигоди та службової особи і в цьому випадку залишається незмінною, а відмова службової особи може розглядатися як добровільна відмова за правилами, передбаченими в ст. 17 КК України [58].

При розслідуванні кримінальних правопорушень цієї категорії особистість службової особи, яка приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду (раніше - хабарника), становить більший інтерес, тому що вона у своїй злочинній діяльності використовує службове становище, завдаючи значної шкоди престижу держави, виконання певних функцій якої їй належить. Ця свого роду соціальна сторона кримінального правопорушення підриває авторитет не тільки певного державного чи адміністративного органу, а й створює враження загальної продажності і взагалі відсутності заходів для боротьби з нею.

Психологічним моментом, який сприяє вчиненню хабарництва, є деформація особи, відступ від прийнятих у суспільстві моральних принципів, адаптація до середовища, яке ігнорує існуючі

уявлення про законність і мораль заради здійснення своїх корисливих намірів.

Моральна сторона особи, яка надає неправомірну вигоду або пропонує чи обіцяє її (як і службової особи, яка приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду), нині зазнає певних змін, пов'язаних з можливістю одержання вигоди, що становить матеріальний інтерес.

Особа переконується в тому, що прийняті нею незаконні рішення дають їй матеріальні блага, в окремих випадках дуже значні — у вигляді автомашин, сімейних путівок для відпочинку за кордоном, у престижних комфортабельних готелях тощо. Поступово рівень її моральних підвалин знижується, перевагу беруть життєві блага, які мають не примарний, уявний характер, а несуть справжній, відчутний добробут. Психологічно рівень можливостей, які приносять бажане без особливих турбот, захоплює і починає превалювати над моральними цінностями, які людину більше не приваблюють.

Одержання неправомірної вигоди стає звичним, майже нормою її поведінки й переходить у вищу стадію, коли в основі отримання неправомірної вигоди лежить вимагання. При цьому моральні принципи вже не мають жодного значення, а головним є нажива, якій підлегла і супроводжується вся діяльність особи.

Примітним у цьому плані є те, що не тільки цілком ігнорується існування законних соціальних і моральних заборон, а й зовсім зникає страх перед відповідальністю чи можливими негативними наслідками. Домінує вседозволеність, безвідповідальність, яка нівечить не тільки хабарника, а й його оточуючих, підлеглих осіб. І нерідко цілі структури грузнуть у цих кримінальних правопорушеннях, виконуючи оплачувані ролі пособників, посередників, осіб, які поширюють відомості про великі можливості того чи іншого чиновника та його готовність за винагороду виконати певні прохання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/961>. 2. Кримінальний кодекс України: Закони України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>

В.В. Мушенко,
доктор юридичних наук, доцент
(м. Київ)

АДАПТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ВІТЧИЗНЯНОГО ОПОДАТКУВАННЯ ДО ПОДАТКОВИХ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Необхідність удосконалення правового регулювання суспільних відносин в Україні поки є важливою перешкодою на шляху нашої держави до приєднання до європейського соціально-економічного простору. Подолання кризового стану, у якому перебуває економіка України, неможливе без врахування вітчизняними органами державної влади при формуванні системи законодавства зарубіжних принципів побудови суспільно-економічних відносин. Для України, удосконалення принципів формування системи оподаткування наразі залишається важливою проблемою у царині правового регулювання таких відносин та сприятиме забезпеченню подальшого існування та розвитку держави в сучасних світових соціально-політичних трендах. Належне нормативно-правове забезпечення основних інструментів реалізації державної податкової політики, у ряді зарубіжних країн є запорукою стабільного розвитку економіки держави та соціального буття її населення. Тобто, методи, способи та прийоми фінансової діяльності держави щодо формування публічних фондів грошових коштів повинні використовуватись у відповідності до законодавчо визначеної системи принципів оподаткування, яка наразі в Україні, є досить фіскального спрямування та не відповідає зарубіжним сценаріям побудови системи оподаткування.

Дослідження питань формування та законодавчого закріплення принципів побудови та призначення системи оподаткування присвячені окремі таких вітчизняних та зарубіжних науковців як М. Грієц, Є. Дуліба, А. Лазовські, К. Лещенко, А. Лукарз, М. Кучерявенко, В. Курило, В. Мерцлер, М. Сельдахер, А. Соколовська, Б. Тропіна, В. Чернадчук, І. Ясько та інших. Проте, проглядається недостатня увага з боку сучасних науковців-правників до теоретико-правового аналізу зазначеної проблематики, що викликає багаторічний інтерес автора до проблематики даного дослідження. Формуванню сукупності загальних правил (стандартів) оподаткування присвячені авторські статті щодо: формування

принципів вітчизняного податкового законодавства [1] та державної податкової політики [2], принципів податкового регулювання окремих галузей економіки України [3] тощо.

Позитивно оцінюючи доктринальні напрацювання зазначених вище та інших учених, можна констатувати, що поза їхньою увагою залишилися питання можливостей використання сучасних загальних та спеціальних європейських принципів при формуванні правових механізмів вітчизняної системи оподаткування. Адже, в сучасних суспільно-економічних умовах розвитку нашої держави, актуальними для вітчизняних науковців залишається питання дослідження правової системи Європейського Союзу (надалі – ЄС) та імплементації його передового досвіду у національне законодавство. Виходячи з цього, *метою* даного дослідження є спроба здійснення аналізу основних засад законодавства України щодо принципів побудови системи оподаткування та, використовуючи досвід ЄС, надати пропозиції щодо удосконалення таких принципів.

Отже на початку побудови податкової системи України законодавець оперував 11 принципами її побудови, які були закріплені у Законі України «Про систему оподаткування» (стаття 3) [4]. У 1998 році зазначену групу принципів доповнено дванадцятим принципом [5]. З прийнятому у 2010 році ПК України, у статті 4 («Основні засади податкового законодавства України») було визначено 11 змінених та доповнених принципів [6] (у порівнянні до принципів Закону України «Про систему оподаткування»), згідно яких трансформована та функціонує сучасна система вітчизняного оподаткування.

На нашу думку, в оновленому податковому законодавстві України не в повній мірі було досягнуто закріплення всіх необхідних основних принципів оподаткування, які дійсно могли б наблизити вітчизняну систему оподаткування до стандартів ЄС. Обґрунтовуючи авторську наукову позицію щодо доцільності запозичення європейських принципів нормативно-правового забезпечення вітчизняної системи оподаткування, здійснимо порівняльно-правовий аналіз принципів побудови та функціонування вітчизняної системи оподаткування зразка 1991–1998 років (Закон України «Про систему оподаткування») та 2010 року (ПК України), визначимо переваги та недоліки та ступінь достатності трансформації таких принципів.

До позитивних наслідків оновленої парадигми вітчизняної системи оподаткування, запропонованої ПК України, слід віднести:

а) скасування законодавчого закріплення (Закон України «Про систему оподаткування») досить конкретизованих принципів оподаткування щодо підтримки окремих конкретних суб'єктів, суспільно-економічних явищ та процесів (наприклад, стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, виходу вітчизняного товаровиробника на світовий ринок високотехнологічної продукції). Адже, дефініція «принципи оподаткування» визначається як вироблені наукою найбільш загальні правила чи стандарти оподаткування [2, с. 33];

б) конкретизацію, смислову доступність та удосконалення основоположних принципів побудови та функціонування системи оподаткування (наприклад, рівність, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання при визначенні обов'язків щодо сплати податків);

в) доповнено систему принципів оподаткування важливими принципами щодо захисту платника податків (наприклад, презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних актів припускають неоднозначне трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу) та бюджету (економічність оподаткування – установлення податків, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування).

Слід узагальнити, що визначені у ПК Україні основні принципи побудови та функціонування податкової системи нашої держави поділяються на дві групи. Переважна більшість принципів направлена на побудову в країні фіскальної системи оподаткування, а лише частина принципів визначає оподаткування як певний (інколи – цілком умовний) спосіб стимулювання та підтримки вітчизняних платників податків.

З метою обґрунтування необхідності розширення стимулюючої функції вітчизняної системи оподаткування та обмеження фіскального встановлення видів та розмірів податків, зборів, податкових плат, які забезпечують лише необхідні надходження до бюджетів, пропонуємо аналіз загальних принципів побудови правової системи та принципів побудови системи оподаткування ЄС.

Отже, право ЄС характеризується наявністю системи принципів, що являють собою основоположні норми, які визначають зміст всієї правової системи. Такі принципи поділяють залежно від їх змісту та сутності, а також сфери дії на відповідні групи: 1) принципи верховенства і прямої дії права ЄС; 2) загальні принципи права; 3) спеціальні принципи права ЄС; 4) принципи діяльності ЄС, які визначають порядок реалізації союзом наявної у нього компетенції [7, с. 20].

Загальні принципи права ЄС формують основи для правотворчості і правозастосування в рамках ЄС. Велику роль у формуванні системи цих принципів зіграв Суд ЄС. Зокрема, цим судом було закріплено перелік прав особи та проголошено принципи обов'язковості їх дотримання, а також встановлений принцип правової визначеності, який містить правовий припис про те, щоб законодавство було чітким та зрозумілим для учасників правовідносин [8]. З цього приводу, білоруська дослідниця С.К. Лещенко слушно зазначає про те, що останній принцип встановив заборону на надання зворотної сили актам, що погіршує правове становище осіб [7, с. 23]. Нами зазначається, що подібний до європейського принципу правової визначеності, принцип доступності (забезпечення дохідливості норм податкового законодавства для платників податків) містився в абз. 12 ст. 3 Закону України «Про систему оподаткування» [1], чим підкреслюється правильність вектору формування принципів побудови та призначення системи оподаткування в перший рік існування держави Україна.

Загальні принципи права ЄС знайшли закріплення в установчих договорах. Зокрема у статті 6 Договору про Європейський Союз зазначається, що «1. Союз заснований на принципах свободи, демократії, поваги прав людини та основних свобод, а також принципи правової держави – принципах, які є загальними для держав-членів. 2. Союз в якості загальних принципів права Співтовариства поважає основні права, які гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року, та які впливають із загальних для держав-членів конституційних традицій» [8].

Здійснений аналіз загальних принципів побудови правової системи ЄС, дає підстави погодитися з позицією польського дослідника Адамчика Лукарза про те, що загальні принципи права відіграють важливу роль у правозастосовній діяльності. Адже, у разі відсутності норм права, що регулюють конкретні суспільні відносини,

суд може засновувати своє рішення на принципах, що виражають найбільш важливі суттєві риси правової системи [9, с. 67].

Зазначимо, що зміст загальних принципів права ЄС стосовно податкових правовідносин набуває наступного значення: 1) принцип демократизму означає прийняття рішення з податкових питань в певній формі та відповідно до правової процедури, що може забезпечити оптимальне співвідношення економічних інтересів ЄС та держав-членів; 2) принцип правового плюралізму полягає в максимальному врахуванні правових традицій і правової культури держав-членів у податковій сфері, що пов'язано з можливістю забезпечення добровільного виконання податкового обов'язку; 3) принцип пріоритету прав і свобод людини, покладений в основу податкової політики, обумовлений сутністю податку, який являє собою відчуження належних платнику податків на праві власності або іншому речовому праві фінансових та матеріальних ресурсів [7, с. 22–23].

Слід звернути особливу увагу на той факт, що установчі договори закріплюють спеціальні принципи права, дія яких поширюється на галузі суспільних відносин, що входять в сферу правового регулювання ЄС. В якості спеціальних принципів виступають «основні свободи, що визначають правовий режим внутрішнього ринку та згідно ст. 14 Договору про Співтовариство, вони включають вільний рух товарів, осіб, послуг і капіталів (ст. 26 Договору про функціонування Європейського Союзу (надалі – ДФЕС). Спеціальні принципи діють в більш вузьких секторах правовідносин, зокрема, ст. 58 Договору про Співтовариство (ст. 65 ДФЕС) закріплено особливості регламентації податкових відносин [10].

Тобто, держави-члени ЄС можуть застосовувати положення національного податкового законодавства, які встановлюють різний режим оподаткування резидентів і нерезидентів, тобто осіб, які перебувають в різних умовах щодо місця вкладення їх капіталу. На нашу думку, така відмінність у оподаткуванні не буде порушенням гарантованої статтею 56 Договору про Співтовариство (ст. 63 ДФЕС) свободи руху капіталу між державами-членами та державами-членами та третіми країнами.

Досвідом удосконалення принципів системи оподаткування в Україні може стати існування ще однієї групи принципів права ЄС – принципи діяльності ЄС. Ці принципи визначають порядок реалізації ЄС наявної у нього компетенції і покладені в основу розподілу

компетенції між ЄС та державами-членами, поширюючи свою дію на всі правові відносини, регульовані правом ЄС, в тому числі і податкові. Відповідно до ст. 5 Договору про Співтовариство (ст. 5ДФЕК) до них відносять принципи передачі повноважень, субсидіарності та пропорційності.

Принцип передачі повноважень означає, що ЄС володіє тільки тією компетенцією, яка передана йому у відповідності з установчими актами. Всі інші повноваження входять в сферу спільної компетенції або належать державам-членам. Принципи субсидіарності і пропорційності застосовують до відносин, що не входять в сферу виключної компетенції ЄС. Субсидіарність означає, що якщо держави-члени не можуть врегулювати належним чином відносини, що входять до їх компетенції, на національному рівні ці повноваження можуть бути передані на рівень ЄС. При цьому ЄС повинен діяти з дотриманням принципу пропорційності, тобто за межами виключної компетенції не виходити за рамки цілей ЄС, діяти в межах, необхідних для здійснення даних цілей. Детально зміст принципів субсидіарності та пропорційності відображено в спеціальному протоколі до Договору про ЄС [7, с 23].

На нашу думку, імплементація таких принципів при удосконаленні вітчизняної системи оподаткування забезпечить на законодавчому рівні більш чітку деталізацію відносин, визначених у ст. 10 ПК України щодо розмежування повноважень Верховної Ради України та місцевих рад у частині визначення та розподілу компетенції щодо встановлення та зарахування місцевих податків і зборів.

Отже, як підсумок зазначимо, що за своєю функціональною сутністю переважна більшість вітчизняних принципів оподаткування, визначених у ПК України, мають виключно фіскальну спрямованість та не враховують будь-яких інших сторін системи оподаткування як комплексного елементу суспільно-економічних відносин. Однак, слід відмітити, що, досить умовно, незначну частину принципів можна визнати частково орієнтованими на європейські традиції оподаткування (принципи: соціальної справедливості, стабільності, нейтральності оподаткування та рівності усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації), хоча вони фактично не забезпечують стимулюючого ефекту від оподаткування для платників податків. До принципів, які гарантуються законодавством ЄС та реально діють в Україні, можна віднести принцип: презумпції правомірності рішень платника, який частково

подібний до європейських податкових принципів демократизму та пріоритету прав і свобод людини. Першочерговим та основоположним принципом побудови та призначення системи оподаткування в Україні повинен стати, покладений в основу законодавства ЄС, принцип, сутність якого полягає у тому, що стягнення податків проводиться тільки в суворій відповідності з законами, а розв'язання податкових спорів має здійснюватися компетентними органами, публічно, з урахуванням пріоритетності прав і свобод людини. Дану дефініцію необхідно включити як п.4.1.1 до ст. 4. «Основні засади податкового законодавства України» ПК України [6], змістивши усі чинні пункти на одну позицію. На нашу думку, зазначені зміни активізують процес подальшої трансформації вітчизняної системи оподаткування за європейськими принципами. У контексті проведення в Україні реформи децентралізації, як комплексної зміни законодавства щодо передачі органами державної влади повноважень та бюджетів органам місцевого самоврядування, перспективою подальших наукових досліджень повинно стати формування принципів передачі таких повноважень щодо встановлення та зарахування місцевих податків і зборів шляхом внесення відповідних змін до ПК України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мушенко В.В., Березюк А.Ю. Щодо принципів формування податкового законодавства України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право»*, 2012. Вип. 173, ч. 3. С. 184–189.
2. Мушенко В. В. Формування основних принципів державної податкової політики України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Юридичні науки»*. 2017. № 5 (5). С. 30–34.
3. Мушенко В.В. Принципи діяльності держави щодо фінансової підтримки сільського господарства. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. №7. С. 91–98.
4. Про систему оподаткування: Закон України від 25.06.1991 № 1251-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 39. Ст. 510.
5. Про внесення змін до деяких законів України з метою підтримки наукової і науково-технічної діяльності: Закон України від 01.12.1998 № 285-ХІV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-14>.
6. Податковий кодекс України: від 02.12. 2010 № 2755-VI. (Редакція станом на 01.03.2020). URL. : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
7. Лещенко К.С. Европейское налоговое право. Часть 1: учеб. пособие; под ред. Х. Хермана, С.А. Балашенко, Т. Борича. Минск : Зорны Верасок, 2010. 144 с.
8. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2019 року). Конституційні акти Європейського Союзу. Частина I. Упорядник Г. Друзенко, за заг. ред. Т. Качки. К.: «Юстініан», 2019. 512 с.
9. Adamczyk

Lukarz. The Sources of EC Law Relevant for Direct Taxation. *Introduction to European Tax Law on Direct Taxation*. Wien: Lind, 2018. №4. P. 86–94. 10. Лазовські Адам. Огляд прецедентного права Суду Європейського Союзу у сферах, що регулюються Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. URL : https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/review-of-the-case-law-of-the-eu-court-of-justice-fields-covered-by-the-association-agreement-2018.1.1.ukr_1.pdf

О. В. Охман,

*кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)*

ПРАВОВА ПРИРОДА ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [1] від 06 грудня 2017 року № 2227-VIII Загальна частина Кримінального кодексу України була доповнена новим видом кримінально-правових заходів – обмежувальні заходи, які законодавець виокремив у Загальній частини Кримінального кодексу України у самостійний розділ XIII-1 [2], ці положення набули чинності 11 січня 2019 року. Такі положення у кримінальному законодавстві регламентовано вперше. У зв'язку з нововведеннями в закон про кримінальну відповідальність з'явилась обґрунтована потреба у проведенні дослідження та визначення правової природи обмежувальних заходів, яка стане підґрунтям для майбутніх наукових досліджень.

Дослідженням правової природи заходів кримінально-правового характеру та кримінальної відповідальності за домашнє насильство здійснювали наступні вчені: В.К. Гришук, О.О. Дудоров, О.В. Козаченко, В.М. Куц, С.Я. Лихова, Н.А. Мирошніченко, І.І. Митрофанов, Н.А. Орловська, Т.О. Павлова, О.Ф. Пасєка, Ю.В. Пліш, В.С. Сотніченко, М.І. Хавронюк, П.Л. Фріс, А.М. Ященко та інші вчені.

Законодавство України тривалий час не містило всеохоплюючого визначення насильства щодо жінок і гендерно

зумовленого насильства (водночас останнє має багато проявів: домашнє насильство, зґвалтування, фізичні напади, переслідування, сексуальні домагання тощо), не передбачало ефективного цивільно-правового захисту потерпілих, гендерної складової у проведенні превентивних заходів. Стамбульська конвенція ж впроваджує комплексний підхід до боротьби з насильством щодо жінок і домашнім насильством, посилює захист від дискримінації за гендерною ознакою, чим суттєво доповнює існуючі інструменти [3, с. 20]. Задля наближення до цих стандартів, як важлива складова єдиного комплексного процесу, 7 грудня 2017 року був прийнятий Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4], яким також внесені значні зміни до Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року (зокрема в частині системної регламентації запобігання насильства за ознакою статі) [5]. Тобто, для імплементації положень Стамбульської конвенції вітчизняний законодавець прийняв низку законів, з метою протидії та боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством.

Ст. 53 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами ставить за умови, що досліджувані обмежувальні заходи мають бути доступними для жертв усіх форм домашнього насильства, водночас повинні бути: а) доступними для невідкладного захисту та без покладення неналежного фінансового або адміністративного тягаря на жертву; б) виданими на певний період або до їх зміни чи зняття; в) у разі необхідності виданими на основі *ex parte*, що має негативну дію; г) доступними незалежно від іншого правового провадження або на додаток до нього; д) дозволеними бути представленими в подальшому правовому провадженні [6, с. 269].

Отже, внесені зміни до кримінального законодавства України, а саме ст. 91-1 Кримінального кодексу України передбачає такі види обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- 3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи

тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.

Вказані обмежувальні заходи суд має право застосовувати, як показує судова практика, не завжди вони зазначені у вирокі про призначення покарання за домашнє насильство. Оскільки ці заходи застосовуються, як визначає закон, в «інтересах потерпілого», як визначено у ст. 52 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, «у ситуаціях безпосередньої небезпеки», то суд не може застосовувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, обмежувальні заходи, проігнорувавши позицію потерпілого і не пояснивши у вирокі чи ухвалі, чому саме він не застосував жодного із зазначених заходів [7].

У контексті розгляду та дослідження правової природи обмежувальних заходів необхідно виявити сутність заходів забезпечення безпеки як різновиду заходів кримінально-правового характеру. У своєму дослідженні С.С. Яценко зазначив, що: «заходи безпеки – це різновид реакції держави на діяння, яке є суспільно небезпечним. В українському кримінальному праві заходи безпеки розглядають як дії «обмежувального характеру, що застосовуються від імені держави за мотивованим рішенням суду до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом, і становить небезпеку для суспільства, спрямовані на попередження і припинення порушення права або на припинення дій, що порушують (або здатні порушити) інтереси інших осіб, суспільства, держави, усунення передумов криміногенної ситуації, попередження вчинення такою особою нових суспільно небезпечних діянь, а також на захист прав та інтересів суспільства та держави від суспільно небезпечних посягань з боку такої особи» [8, с. 31]. Тобто, застосування заходів безпеки є дієвим засобом у запобіганні та боротьбі з домашнім насильством. Вони є переважно превентивними, попереджувальними, а підставою їх застосування є вчинене суспільно небезпечне діяння.

Розглянемо докладніше правові підстави та умови застосування обмежувальних заходів.

Перший обмежувальним заходом, який може застосувати суд, – це заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства, тобто, передбачається обов'язок винної особи залишити житло. У ситуаціях безпосередньої небезпеки найефективніший спосіб гарантувати безпеку жертві домашнього насильства – забезпечення фізичної дистанції між жертвою та її кривдником. У багатьох випадках це вимагає виїзду одного з двох на певний час з місця спільного проживання або виїзду правопорушника з житла жертви. Замість того, щоб покладати тягар поспішного пошуку безпеки в притулку або деінде на жертву, яку часто супроводжують залежні від неї діти і яка має виїхати лише з деякими пожитками і на невизначений час, потрібно забезпечити виїзд кривдника, а жертву залишити вдома. Отже, це положення покладає зобов'язання наділити компетентні органи повноваженнями, які дозволять їм наказувати винному в домашньому насильстві залишити житло і забороняти йому чи їй повертатися або спілкуватися з жертвою. Відповідні органи повинні оцінити міру безпосередньої загрози. Цілком погоджуємось з думкою О. Ющик, що: «у разі застосуванні такого обмежувального заходу постає питання щодо необхідності наділити відповідні органи повноваженнями, які дозволять їм наказувати винному в домашньому насильстві залишити житло і забороняти йому повертатися і спілкуватися із жертвою. Уважаємо, що таким органом повинен бути центр пробації, який виконую належні функції з роботи із пробаційними програмами кривдників» [9, с. 302].

Наступним обмежувальним заходом є обмеження спілкування з дитиною в разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або в її присутності. Такий захід може означати накладення як повної заборони будь-якого спілкування з дитиною, так і заборону спілкування з дитиною за певних обставин (зокрема, абсолютна заборона спілкування з дитиною під час перебування кривдника в стані алкогольного чи іншого сп'яніння, заборона спілкування з дитиною в нічний чи інший час, за відсутності інших осіб, за межами певної визначеної території тощо). Цей захід є прямим засобом обмеження батьківських прав, який запроваджено в результаті реформи законодавства України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству з метою забезпечення «найбезпечніших інтересів дитини».

Третім заходом є – заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин, передбачає заборону правопорушнику заходити до місця проживання жертви та до інших відповідних місць, які мають бути з подачі потерпілого визначені у вирокі чи ухвалі суду. Зазначимо, що визначена відстань повинна забезпечувати «фізичну дистанцію між жертвою та її кривдником». Це обов'язково має бути дистанція, яка не дозволяє доторкнутися до потерпілого або докинути до нього будь-який предмет, чи докритися до нього.

Подібним до попереднього заходу є обмеження особи, яка вчинила домашнє насильство, щодо листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб. Цей захід по факту означає заборону будь-якого небажаного для потерпілого віддаленого спілкування. Тобто, переслідування потерпілого може здійснюватися і за допомогою інтернет стеження за ним (в соціальних мережах чи чатах), спілкуванні за допомогою сучасних засобів зв'язку та інформаційно-комунікаційних технологій. Крім того, досвід свідчить про те, що багато хто з переслідувачів не зупиняється лише на своїй жертві й нерідко переслідує близьких до неї осіб, що поглиблює відчуття страху та втрати контролю над ситуацією.

І останній обмежувальний захід, який може бути застосований до особи, яка вчинила домашнє насильство, – це направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми. Направлення для проходження пробаційної програми означає направлення для проходження програми, передбаченої п. 4 ч. 2 ст. 76 Кримінального кодексу України, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можна об'єктивно перевірити згідно із ст. 2 Закону «Про пробацію» [10]. Кривдник направляється судом на проходження відповідної програми для кривдників на строк від трьох місяців до одного року. Суб'єктами, відповідальними за виконання програм для кривдників, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. За неявки кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми без

поважних причин суб'єкти, відповідальні за виконання цих програм, надають протягом трьох робочих днів письмове повідомлення про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції України для вжиття відповідних заходів.

Т.О. Павлова у своєму дослідженні визначає наступні ознаки, що притаманні обмежувальним заходам, та визначають їх правову природу: «1) захід державного примусу, оскільки застосовується від імені держави судом; 2) мають додатковий характер, відносяться до категорії інших заходів кримінально-правового характеру, оскільки застосовуються поряд із покаранням (окрім покарань, пов'язаних з позбавленням волі); 3) обмежувальні заходи передбачені ст. 91-1 КК України та є інститутом Загальної частини Кримінального кодексу України; 4) їх застосування є правом, а не обов'язком суду, в інтересах потерпілої особи у випадку безпосередньої небезпеки з боку кривдника. У цьому випадку суд повинен врахувати думку потерпілої особи та застосувати вказані заходи або навести причини з яких не вважає за необхідне застосовування обмежувальних заходів; 5) застосовуються до особи, яка є особливим суб'єктом кримінальної відповідальності (оскільки її ознаки не впливають на кваліфікацію та враховуються при призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності або від покарання), яка під час вчинення злочину, пов'язаного з домашнім насильством, досягла 18-ти років; 6) вказані заходи мають строковий характер та застосовуються від 1-го до 3-х місяців та за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше 12 місяців (ч. 3 ст. 91-1 КК України); 7) оскільки обмежувальні заходи позбавлені кари, їх застосування не тягне за собою судимість» [11, с. 92].

Підсумовуючи дослідження визначимо, що обмежувальні заходи є примусовими кримінально-правовими заходами, що мають додатковий характер і застосовуються судом у разі вчинення повнолітньою особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Внесення змін до кримінального законодавства і передбачення застосування обмежувальних заходів до особи, яка вчинила домашнє насильство, є позитивним кроком кримінального законодавства України. Законодавче визначення та відокремлення таких заходів дасть більше можливостей захистити права й інтереси особи, яка зазнала фізичного, психічного або економічного насильства. Також обмежувальні заходи, які передбачені у ст. 91-1 Кримінального кодексу України, спрямовані на виправлення та ресоціалізацію особи, яка вчинила таке насильство, шляхом переосмислення нею та зміни

своїєї поведінки до потерпілої особи, а також із метою запобігання вчиненню нових злочинів пов'язаних з домашнім насильством. Для кращого розуміння та застосування обмежувальних заходів, необхідне подальше теоретичне та практичне розроблення позицій щодо застосування обмежувальних заходів у кримінально-правовій площині.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. Набрання чинності: 11.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>. 2. Кримінальний кодекс України: прийнятий від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 27.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. 3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Баїте, 2019. 288 с. 4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>. 5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. Дата оновлення: 07.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>. 6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с. 7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Конвенція від 11.05.2011 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU11251?an=2>. 8. Яценко С.С. Заходи безпеки у кримінальному праві: порівняльно-правовий огляд. *Юридична Україна* : щомісячний науковий журнал. Київ. регіон. центр Нац. акад. правових наук України; Н.-д. ін-т приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака Нац. акад. правових наук; ТОВ «Юрінком Інтер»; редкол. : О.Д. Крупчан, В.В. Коваленко, В.С. Ковальський [та ін.]. Київ, 2016. № 9/10 (165/166). С. 28–35. 9. Ющик О. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. *Підприємництво, Господарство і Право*. № 2. 2020. С. 300-304. 10. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>. 11. Павлова Т.О. Правова природа обмежувальних заходів за чинним Кримінальним кодексом України. *Правова держава*. № 34. 2019. С. 89-94. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/169542/171286>

О.З. Панкевич,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Львів)

О.О. Кравченко,
здобувач вищої освіти освітнього ступеня магістр
(м. Львів)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ МІСЦЕВОЇ АВТОНОМІЇ: ДОСВІД ІСПАНІЇ

Нещодавні вибори до органів місцевого самоврядування пожвавили інтерес до проблем розвитку інститутів місцевого самоврядування, передачі значного обсягу повноважень від центральних органів державної влади до самоврядних органів на місцях. Важливо наголосити, що інститут місцевого самоврядування у повному обсязі та у строгому розуміння цього терміно-поняття може існувати лише в умовах демократичного режиму. Гадаємо, що корисним для України є досвід розвинутих демократичних держав, зокрема Іспанії.

Взаємодія органів місцевого самоврядування з центральними і регіональними органами публічної влади, як правило, ґрунтується на певних принципах, більш конкретний зміст та основні характеристики яких розкриваються з розвитком правозастосовної практики. Не випадково саме така форма регулювання основних положень про місцеве самоврядування, як встановлення ключових принципів, була застосована в Європейській хартії місцевого самоврядування. Такий підхід знаходить свою підтримку і в практиці Іспанської держави.

У цьому зв'язку видається необхідним проаналізувати зміст принципу автономії щодо діяльності органів місцевого самоврядування та визначити допустимі можливості обмеження місцевої автономії. Принцип автономії місцевих територіальних утворень закріплений у статті 137 Конституції Іспанії, згідно з якою організаційно-територіальна структура держави включає муніципії, провінції та автономні співтовариства. Всі зазначені територіальні утворення користуються автономією при вирішенні питань, що складають відповідний інтерес. Таким чином, на підставі статті 137 Конституції Іспанії випливає, що всі територіальні утворення, котрі входять до складу Іспанії, володіють автономією [1].

Слід відзначити наявність різних підходів при характеристиці автономії. Так, Ф. Кабальєро вказує на те, що під автономією

муніципій розуміється певний результат, а саме влада, яку мають муніципії в межах, встановлених законом [2, с. 18]. Рівень влади, якою володіють муніципії, можна визначити, виходячи із спільного тлумачення норм Конституції Іспанії, статутів автономії, державних і регіональних законів, міжнародних нормативних правових актів (в першу чергу – Європейської хартії місцевого самоврядування [3]).

Конституція Іспанії займає, ясна річ, ключове положення серед нормативних правових актів, що визначають зміст місцевої автономії, будучи актом вищої юридичної сили.

Конституційне регулювання місцевої автономії кваліфікується як інституційна гарантія в підходах іспанської правової доктрини і правових позиціях Конституційного суду Іспанії. В даний час ця термінологія використовується і в нормативних правових актах.

Як видається, інституційна гарантія – це засіб захисту, що інкорпорований іспанською доктриною адміністративного права та досить швидко прийнятий і застосований Конституційним судом Іспанії, який у своїй постанові 32/1981 використовував цей інструмент для захисту місцевої автономії [4, с. 44].

У цьому контексті слід відзначити, що юридично-політичний порядок, встановлений Конституцією Іспанії, забезпечує існування певних інститутів, які Конституція вважає невід'ємними компонентами і збереження яких визнається необхідним для забезпечення конституційних принципів. Ці інститути є обов'язковим елементом конституційного ладу, які повинні захищатися іспанським законодавством. Однак, на відміну від вищих державних інститутів, чиє правове становище регулюється безпосередньо Конституцією Іспанії, у випадку із місцевими інститутами їхнє правове становище регулюється звичайним законодавством, для якого в цьому випадку не існує інших обмежень, крім основних принципів, встановлених Конституцією Іспанії. По суті, інституційна гарантія не забезпечує конкретний зміст або сфери компетенцій, встановлені раз і назавжди; вона захищає інститути у встановлених Конституцією межах і в рамках соціального уявлення про місцеві інститути в конкретний період часу й в конкретному місці. Підтвердженням такого значення постанов Конституційного суду Іспанії у визначенні сутності і змісту місцевої автономії як інституційної гарантії є постанова 27/1987, яка містить низку правових позицій, що визначають значення даного принципу: місцева автономія характеризується територіальним розподілом влади держави в широкому значенні цього слова. Її слід розуміти як право місцевих громад на участь, через власні органи, у

вирішенні питань, які їх стосуються. Влада, якою володіють органи місцевого самоврядування, у будь-якому випадку є обмеженою владою, яка не може бути протиставлена принципом єдності держави; зміст автономії визначається законодавцем, включаючи сфери, в яких органи місцевого самоврядування можуть здійснювати свої повноваження, порядок взаємодії з іншими органами публічної влади, систему контролю; наділяючи місцеві територіальні утворення повноваженнями, законодавець повинен обмежувати їх здійснення не більше, ніж це дозволяє Конституція Іспанії, яка гарантує місцеву автономію; місцеві освіти, реалізуючи своє право на автономію, діють не тільки як незалежні територіальні утворення, але як складові частини єдиної держави; держава має встановити форми взаємодії органів місцевого самоврядування із державними та регіональними органами публічної влади для забезпечення узгодженого вирішення питань, що мають публічне значення; автономія органів місцевого самоврядування сумісна з наявністю контролю за законністю їх дій при здійсненні ними своїх повноважень, здійснюється у випадках і в порядку, встановленому законодавством, контроль не може бути необмеженим, ставить органи місцевого самоврядування в підпорядкування або ієрархічну залежність від державних або регіональних органів публічної влади, він може бути конкретним, належать, як правило, до ситуацій, коли органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження в тій сфері, в якій у державних або регіональних органів є власний конкретний інтерес.

У постанові 109/1998 Конституційний суд Іспанії узагальнив підхід до визначення інституційної гарантії, сформований ним раніше.

Конституційний суд Іспанії зазначив, що інституційна гарантія не передбачає конкретний зміст компетенції органів місцевого самоврядування, проте гарантує реальне існування органів місцевого самоврядування, а не їх існування виключно на папері».

Один з найбільш авторитетних вчених Іспанії в галузі місцевого самоврядування Л. Альфонсо, характеризуючи автономію як інституціональну гарантію, також зазначає, що в тексті Конституції Іспанії ми не знайдемо деталізованої конструкції місцевого режиму, й за конституційним вирішенням саме законодавець повинен конкретизувати цей режим [5]. Таким чином, інституційна гарантія не може визначити, які будуть місцеві інтереси та місцеві повноваження. Це може визначити лише законодавець.

Слід відзначити свого роду «потрійний ефект» автономії як інституційної гарантії: неконституційність будь-яких нормативних актів й законопроектів, які передбачають територіальну організацію держави без муніципій та провінцій; прийняття статутів місцевих утворень тільки відповідним законом; можливість скасування або зміни будь-якого муніципії, провінції або острова у виняткових випадках й лише в тому випадку, коли таке скасування не є інституційним скасуванням загального характеру.

Аналіз правових позицій Конституційного суду Іспанії та іспанської правової доктрини дозволяє зробити однозначний висновок: конкретний зміст принципу місцевої автономії визначається спільно Конституцією Іспанії, державним і регіональним законодавством. У той же час місцеве самоврядування є формою реалізації місцевого самоврядування як демократичної основи організації публічної влади та не може бути обмежена організаційно принципом автономності в якості гарантії його здійснення.

Слід зазначити, що конституційна гарантія місцевої автономії, на нашу думку, виходить за рамки інституційної гарантії, але і поза рамок інституційної гарантії утримання місцевої автономії також не може бути обмежено державною або регіональною законодавцем довільно. Існують певні умови, за яких принцип місцевої автономії може бути обмежений. Якщо розглядати місцеву автономію як очевидний елемент децентралізації публічного управління, то критерії, що обмежують місцеву автономію, є, безсумнівно, елементами централізації публічного управління на місцевому рівні.

Відповідно в рамках пошуку балансу централізованих і децентралізованих елементів в системі публічного управління законодавець може розширювати або скорочувати утримання місцевої автономії.

Оскільки принцип місцевої автономії закріплений Конституцією Іспанії, яка гарантує його захист, очевидно, що і підстави обмеження цього принципу повинні бути закріплені в Конституції Іспанії. У зв'язку з цим інтерес представляє співвідношення принципу автономії, як принципу територіального устрою, принципу суверенності держави і принципів централізації й децентралізації як принципів організації та функціонування публічної влади в Іспанії

У зв'язку з цим у своїй постанові 4/1981 Конституційний суд Іспанії прямо вказав на те, що автономія є обмеженою владою,

зазначивши, що поняття «автономія» не тотожне поняттю «суверенітет». Кожне територіальне утворення, що володіє автономією, є складовою частиною єдиного цілого, і принцип автономії в жодному разі не може бути протиставлений єдності, на що вказує стаття 2 Конституції Іспанії.

Оскільки Конституція Іспанії, встановлюючи принцип автономії щодо діяльності органів місцевого самоврядування, вказує, що органи місцевого самоврядування користуються автономією для вирішення питань, що становлять їх відповідний інтерес, очевидно, що місцева автономія в тій чи іншій формі буде обмежена там, де місцевий інтерес перетинається з регіональними або загальнодержавними інтересами, оскільки суверенність передбачає самостійність і незалежність державної влади у вирішенні внутрішньодержавних питань і реалізації форм державної діяльності та функцій держави.

Закон 7/1985 вказує на необхідність взаємодії органів місцевого самоврядування з державними і регіональними органами публічної влади. Законом 7/1985 передбачені дві основні форми такої взаємодії – співробітництво і координація. При цьому координація обмежує місцеву автономію, оскільки вимагає обліку думки і інтересів органів держави і автономних співтовариств, у зв'язку з чим її застосування також обмежена. Координація, як вказує стаття 10 Закону 7/1985, застосовується у тому числі тоді, коли повноваження, здійснюються місцевими органами влади, виходять за рамки місцевого інтересу і зачіпають інтереси органів публічної влади інших рівнів.

Таке обмеження можливе, оскільки Конституція Іспанії гарантує автономію не тільки місцевим територіальним утворенням, але і автономних спільнот. Діє правило самообмеження автономії в системі публічної влади – автономія органів місцевого самоврядування в чистому вигляді закінчується там, де починається автономія інших органів публічної влади.

Слід відзначити той факт, що реформа 2013 року, в ході якої зміст принципу місцевої автономії було скорочено, була здійснена тільки після внесення змін до статті 135 Конституції Іспанії, яка закріпила принцип бюджетної стабільності та фінансової стійкості стосовно діяльності органів публічної влади, у тому числі органів місцевого самоврядування. Закріпивши принцип бюджетної стабільності та фінансової стійкості на конституційному рівні, законодавець встановив конституційно-правову природу цього

принципу і принципу місцевої автономії, в зв'язку з чим обмеження місцевої автономії в рамках реформи 2013 року стало можливим.

При цьому правове становище автономних співтовариств врегульовано Конституцією Іспанії значно докладніше, ніж правове становище місцевих територіальних утворень, за якими регламентовані основні принципи їхнього створення та функціонування органів місцевого самоврядування та основні предмети відання [1].

Характерно, що стаття 148 Конституції Іспанії закріплює предмети правомочностей автономних співтовариств, вказуючи при цьому, що перелік сфер, в якому автономні співтовариства можуть здійснювати повноваження, може бути розширений. Автономні співтовариства мають право здійснювати правове регулювання в рамках встановлених предметів ведення. Крім того, автономні співтовариства відповідно до своїх статутів автономій має право здійснювати повноваження в тих сферах, де повноваження прямо не закріплені за державою.

Крім цього, стаття 2 Конституції Іспанії встановила, що Конституція гарантує право на автономію для національностей та регіонів. Таким чином, в основі тексту Конституції Іспанії лежить, в тому числі, право на автономію для національностей й регіонів, але не для місцевих утворень.

Очевидні відмінності у конституційному регулюванні принципу автономії для муніципій та провінцій з одного боку, й автономних спільнот з іншого, дало Конституційного суду Іспанії підстави вказати на різну правову природу місцевої та регіональної автономій.

У постанові 19/1992 Конституційний суд Іспанії вказав на те, що автономні співтовариства за своєю природою є виразниками права національностей і регіонів на автономію, встановлену статтею 2 Конституції Іспанії.

Слід зазначити, що представники правової доктрини також виходять з того, що автономні співтовариства мають саме політичну автономію. Так, В. Чиркін вказує на те, що «автономна недержавна публічна влада існує у двох різновидах: законодавча автономна влада і адміністративна автономна влада (першу називають також політичної, але видається, що така назва є менш точною, хоча і застосування терміна «законодавча» має свої винятки). Законодавча автономія має право власного законодавства. Більшість автономних утворень є законодавчими. До них належать двадцять автономних

областей в Італії, сімнадцять автономій в Іспанії, Гренландія в Данії, Шотландія у Великобританії, Республіка Каракалпакія в Узбекистані, Автономна Республіка Нахичевань в Азербайджані» [6, с. 112].

В іспанській правовій доктрині політична автономія автономних спільнот не викликає сумнівів, у той час як позиція про те, що місцева автономія є адміністративною, доктриною досі не прийнята.

Слід зазначити, що розгляд місцевої автономії як автономії адміністративної, а не політичної, пояснюється в тому числі тим, що правова доктрина і Конституційний суд Іспанії, кажучи про зміст місцевої автономії безпосередньо після прийняття Конституції Іспанії 1978 року, виходили не з «позитивного» змісту місцевої автономії, а з «негативного», вказуючи насамперед на те, чого не можна робити щодо місцевої автономії, що не фокусується безпосередньо на її змісті та правовій сутності. В результаті ми приходимо до такої суперечливої ситуації, коли в умовах демократії виявляється, що органи самоврядування, які мають найтісніший контакт із громадянином, виявляються просто публічними адміністраціями корпоративного характеру.

Конституція Іспанії гарантує певний мінімальний зміст принципу місцевої автономії, проте за межами інституційної гарантії (зміст, який вона гарантує, все ж є досить незначним) й конституційні гарантії принципу місцевої автономії сформульовані досить схематично. Дана обставина в сукупності із визнанням, принаймні на рівні рішень Конституційного суду Іспанії, переважно адміністративного характеру принципу місцевої автономії, встановлює певні межі для розвитку децентралізованого публічного управління на місцевому рівні та визнання самостійності місцевого самоврядування в механізмі здійснення публічної влади.

Законодавча практика свідчить, що Конституція Іспанії дозволяє законодавцю як істотно розширити зміст принципу місцевої автономії (а, відповідно, забезпечити децентралізацію публічного управління щодо діяльності органів місцевого самоврядування), як це було здійснено в рамках реформи 1999 і 2003 років, так й значно скоротити такий зміст (тим самим збільшивши централізовані елементи в системі публічного управління щодо діяльності органів місцевого самоврядування).

Конституційні гарантії принципу місцевої автономії не представляються достатніми або, принаймні, відповідними

очікуванням як самих місцевих утворень, так і більшості представників іспанської правової доктрини.

У зв'язку з цим вимоги про необхідність проведення конституційної реформи, спрямованої на посилення конституційної захисту місцевої автономії, сформульовані в іспанській доктрині, заслуговують на увагу та підтримку.

Прогнозуючи подальші тенденції розвитку публічної влади на основі принципів централізації й децентралізації, слід виходити з яскраво вираженого запиту на наявність децентралізованого публічного управління з боку місцевих територіальних утворень. У цьому зв'язку видається недоцільним подальше посилення централізації влади. Гармонійне поєднання і відновлення правових основ децентралізації публічного управління, забезпечення демократичних основ місцевого самоврядування повинні стати основним вектором його реформування в Іспанії.

Конституція Іспанії гарантує певний мінімальний зміст принципу місцевої автономії, проте за межами інституційної гарантії (зміст, який вона гарантує, все ж досить незначно) і конституційні гарантії принципу місцевої автономії сформульовані досить схематично. Дана обставина в сукупності із визнанням, принаймні на рівні рішень Конституційного суду Іспанії, переважно адміністративного характеру принципу місцевої автономії, встановлює певні межі для розвитку децентралізованого публічного управління на місцевому рівні та визнання самостійності місцевого самоврядування в механізмі здійснення публічної влади.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція Іспанії 27.12.1978 р. URL: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM>.
2. Кеня И.А. Институт местного самоуправления с позиции оптимального соотношения федерального и регионального правового регулирования. *Государственная власть и местное самоуправление*. 2013. № 7. С. 13–25.
3. Європейська хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Офіційний переклад. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
4. Испания. Конституция и законодательные акты / под ред. Н.Н. Разумовича. М.: Прогресс, 1982. 438 с.
5. Juan Luis de la Vallina Velarde. La administración local en el Principado de Asturias: relaciones con la Comunidad Autónoma. *Revista de estudios de la administración local*. 2003. № 291.
6. Чиркин В.Е. Публичная власть в современном обществе. *Конституционное и муниципальное право*. 2013. № 4. С. 188–201.
7. Евдокимов В.Б., Старцев Я.Ю. Органы местного самоуправления зарубежных стран: правовые аспекты. М.: Спарк, 2001. 348 с.

Петлюк Ю. С.,
кандидат юридичних наук, доцент
(м.Хмельницький)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ФАУНИ Й ФЛОРИ

Міжнародне природоохоронне законодавство пройшло тривалий шлях свого становлення. Потрібно відзначити, що до розуміння необхідності спільного вирішення проблем раціонального використання та охорони тваринного світу світове співтовариство підійшло ще на початку XX ст. Так, у 1902 році в Парижі вперше було укладено міжнародну угоду – Міжнародну конвенцію з охорони птахів, в якій розглядалося, в тому числі, й збереження рідкісних видів.

Низкою держав у 1933 році була підписана Лондонська конвенція про охорону фауни й флори та їх природних місць перебування, що включала положення про контроль експортно-імпорتنих операцій. На жаль, вона не діяла, оскільки не містила процедур прийняття рішень, визначення (призначення) обслуговуючого Секретаріату. Реального механізму координації з контролю і регулювання транскордонного переміщення запропоновано не було [1, с. 43].

У 1940 році у Вашингтоні була підписана Конвенція щодо захисту природи та збереження фауни та флори Західної півкулі. Проте більша частина її постанов носила формальний, декларативний характер. Ця Конвенція, наприклад, не зобов'язувала, а лише закликала держави прийняти закони з охорони тварин і рослин, перелітних птахів, рідкісних видів фауни та флори, що знаходяться під загрозою зникнення.

Метою так званої Китобійну конвенції, яку представники сімнадцяти держав підписали у 1946 р. була нормалізація промислу китів і вжиття заходів щодо недопущення зниження їх чисельності. Однак, як зазначав академік В. Соколов, підписання цих угод в зазначений період не досягало своєї мети та не сприяло вирішенню проблем збереження об'єктів тваринного світу [1, с. 44].

Велике значення у сфері забезпечення охорони рідкісних видів тварин відіграв створений в 1948 р. Міжнародний союз захисту природи, перетворений згодом у Франції на міжнародній конференції в м. Фонтенбло (1956 р.), в Міжнародний союз охорони природи

та природних ресурсів – МСОП (IUCN). Одним із перших його рішень було заснування і видання Червоної книги МСОП – світового анотованого списку тварин і рослин, яким з різних причин загрожує зникнення. Паралельно з розробкою Червоної книги проводилася робота з підготовки міжнародних юридично обов'язкових заходів охорони фауни й флори, одним з яких передбачався контроль за транскордонним переміщенням. У 1960 р. VII Генеральна асамблея МСОП вперше закликала уряди здійснювати імпорту тварин відповідно до правил експорту країн, де ці тварини були добуті.

На початку 50-их років XX століття більше 50 держав підписали міжнародну Конвенцію із захисту рослин. Відомо, що проблеми виникнення та поширення шкідників і хвороб рослин носять, як правило, регіональний характер, і їх поширення залежить від узгоджених дій країн певного географічного району. Тому держави при укладанні Конвенції 1951 р. передбачили можливість прийняття додаткових регіональних угод з розвитку її цілей і принципів, установ міжнародних організацій із захисту рослин. Такі угоди в подальшому були укладені між державами Європи, Америки, Африки, Південно-Східної Азії та Тихоокеанського басейну [2, с. 92].

У 1970-ті роки минулого століття керівництвом Союзу РСР проголошується курс на активну участь в міжнародних заходах з охорони природи. Цей крок був прийнятий як в результаті внутрішніх факторів (наприклад, в 1957-1963 рр. у всіх союзних республіках були прийняті Закони про охорону природи, а в кінці 1960-х років в СРСР були розроблені Основи загальносоюзного законодавства в галузі охорони і використання ресурсів), так й під впливом природоохоронних процесів, що відбувалися у світі [2, с. 94].

Протягом 1970–1990 рр. Союзом РСР було підписано багато угод, договорів і конвенцій природоохоронної спрямованості, що крім іншого передбачали питання регулювання транскордонного переміщення й боротьби з контрабандою видів дикої фауни та флори.

Державами-членами ООН була заснована міждержавна програма ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАБ). Одним з основних напрямів діяльності МАБ стало збереження і моніторинг стану біологічного різноманіття та екосистем.

У 1972 р. в Стокгольмі відбулася Конференція Організації Об'єднаних Націй з проблем охорони навколишнього середовища. На цьому всесвітньому форумі було вперше визнано, що збереження та поліпшення навколишнього середовища є принципово важливим обов'язком всіх урядів, адже людство досягло моменту, коли

необхідні негайні дії для охорони та збереження навколишнього середовища.

За підсумками обговорення були визначені основні напрями міжнародного співробітництва: охорона здоров'я та добробуту людини; охорона ґрунтів, вод і боротьба з поширенням пустель; освіта, професійна підготовка та інформація в галузі охорони природи; торговельні, економічні та технологічні аспекти; захист Світового океану; охорона рослинності, диких тварин і генетичних ресурсів; проблеми використання енергетичних ресурсів.

У Парижі 16 листопада 1972 р. на 16-й сесії ЮНЕСКО була підписана Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини. СРСР цю Конвенцію ратифікував тільки в 1988 р. Конвенція визначила, що під терміном «природна спадщина» розуміється, у тому числі, ареал тих видів тварин і рослин, що перебувають під загрозою та мають значну універсальну цінність. У Конвенції підкреслено важливість забезпечення ефективнішої охорони та збереження природної спадщини, насамперед шляхом прийому відповідних юридичних, наукових, технічних, адміністративних і фінансових заходів [3, с. 458].

Водночас низкою держав була підписана міжнародна Конвенція про збереження тюленів Антарктики. У Вашингтоні, виконуючи рекомендацію 99.3 Стокгольмської конференції ООН і з огляду на укладення Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), Організації з питань сільського господарства і продовольства (ФАО), держави обговорили і підписали Конвенцію про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, які знаходяться під загрозою зникнення – CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of Rare Wild Fauna and Flora).

15 листопада 1973 р. в. Осло уряди Данії, Канади, Норвегії, СРСР і США підписали Угоду про збереження білих ведмедів. Основна мета угоди – охорона та захист білого ведмеда як важливого виду ресурсів арктичного району, шляхом здійснення координованих національних заходів.

Серед основних заходів визначено, що кожна Сторона – учасниця угоди забороняє експорт, імпорт і доставку на свою територію, а також торгівлю в межах своєї території білих ведмедів або будь-якої їх частини, або отриманої з них продукції, здобутих з порушенням умов даної Угоди.

Радянський Союз у 1975 р. вступив до Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як

середовища існування водоплавних птахів (Рамсарська конвенція), яку підписали декілька держав 2 лютого 1971 р. м. Рамсарі (Іран). Незважаючи на те, що ця конвенція є спеціалізованою, так як її предмет обмежується лише водно-болотними угіддями, реалізація її положень вплинула на проведення заходів з виявлення й припинення контрабанди об'єктів фауни та флори в прикордонній зоні.

Особлива увага в міжнародних угодах приділялася питанням контролю за транскордонним переміщенням диких тварин і рослин. Однак, відсутність відповідних функцій і завдань у митних органів, а також нормативних документів, що визначали повноваження митних органів у зазначеній сфері, нечисленність підрозділів митних органів та інші чинники не дозволили ефективно виконувати положення, закріплені в указаних договорах і угодах.

З 1992 р., заявивши про продовження виконання зобов'язань колишнього СРСР в галузі охорони природи, Україна бере активну участь у реалізації Програми ООН з довкілля (ЮНЕП). Із числа найбільш значимих глобальних проєктів, що здійснювалися під егідою ЮНЕП, слід зазначити підготовку та проведення в 1992 року в Ріо-де-Жанейро Конференції Організації Об'єднаних Націй з охорони навколишнього середовища розвитку (ЮНСЕД), на якій 13 червня 1992 року, українською стороною була підписана Конвенція про біологічне різноманіття (КБР). Станом на 2003 рік Конвенцію ратифікували 63 держави, в тому числі й Україна [4, с. 411].

На сьогодні Конвенція із біологічного розмаїття слугує основним правовим документом для реалізації проєктів ЮНЕП в галузі збереження біологічного різноманіття.

Таким чином, з метою вирішення нагальних проблемних питань охорони, використання й відтворення фауни та флори представниками світової спільноти було прийнято чимало міжнародно-правових актів, до яких приєдналася й Україна внаслідок їх ратифікації. Однак продовжує залишатися особливою загрозою для біологічного різноманіття руйнування природного середовища існування флори та фауни. Спостерігається катастрофічне зменшення водно-болотних угідь, природних лісів, степових екосистем. Знищення навколишнього середовища відбувається внаслідок розорювання земель, забруднення та засмічення водних об'єктів, незаконного вирубування лісів тощо [5, с. 216].

Усе це, як вважає В. В. Шеховцов, негативно позначається на стані тваринного та рослинного світу, призводить до зникнення багатьох видів фауни та флори. Незважаючи на те що наявність

нормативних (у тому числі – міжнародних) актів, які стосуються охорони тваринного й рослинного світу, має тенденцію до збільшення, кількість тварин і рослин, яким загрожує небезпека, теж продовжує зростати [6, с. 117].

Список використаних джерел та літератури:

1. Луц Д. М. Проблемні аспекти правового регулювання права власності на об'єкти тваринного світу. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17–18 травня 2013 р.). Хмельницький, 2013. С. 58–60. 2. Книш В.І. Адміністративно-правова охорона тваринного світу та роль міліції у її здійсненні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2007. 187 с. 3. Чумаченко І. Є. Правове забезпечення використання й охорони тваринного світу та його ресурсів. *Екологічне право України* : підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. І. І. Каракаша. Одеса : Фенікс, 2012. С. 458–487. 4. Краснова М. В. Правові засади охорони і використання тваринного світу. *Екологічне право України. Академічний курс* : підруч. – 2-ге вид. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 410–439. 5. Зуєв В. А., Книш В. І., Шеховцов В. В. Правове регулювання використання і охорони тваринного світу. *Екологічне право. Особлива частина*: навч. посіб. / О. М. Шуміло (кер. авт. кол.). Київ : Центр учб. літ., 2013. С. 212–267. 6. Шеховцов В. В. Міжнародно-правова охорона тваринного світу: регіональний контекст // *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 113–121.

В.В. Процюк,

*здобувач освітнього ступеня магістра права
(м. Вінниця)*

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Суб'єкти господарювання можуть бути різних видів та форм. Поділ суб'єктів господарювання на види здійснюється за певними ознаками, а на форми за сукупністю ознак. Класифікація суб'єктів господарювання має практичне значення: законодавство передбачає застосування різних критеріїв.

Організаційно-правова форма є найважливішим критерієм класифікації суб'єктів господарювання. Зміна одного елемента форми призводить до створення зовсім іншого його виду. Підприємництво

може набувати різноманітних форм залежно від того, чи діє підприємець самостійно, особисто або в партнерстві з іншими підприємцями, користується лише своїм майном або водночас і майном інших осіб, використовує свою працю або наймає працівників.

Організаційно-правова форма, як поняття, застосовується переважно для характеристики юридичних осіб-суб'єктів господарської діяльності. Проте, ця ознака притаманна всім без винятку соціальним утворенням, які називаються юридичними особами. Так, наприклад, за кількістю осіб, які беруть участь у заснуванні, підприємства поділяються на:

- створені одним суб'єктом (приватні, державне підприємство);
- створені декількома суб'єктами (господарське товариство, кооператив, колективне підприємство);
- об'єднання підприємств (асоціація, концерн, корпорація тощо).

Як зазначає В. С. Щербина, законодавство України про підприємства оперує такими поняттями, як вид, організаційна форма і категорія підприємств.

При цьому кожне з них вживається для класифікації підприємств за певними ознаками. Юридичне значення цієї класифікації полягає в урахуванні в законодавстві (в першу чергу, в ГК України і в спеціальних законах) особливостей правового становища підприємств окремих видів. Загалом вид і організаційна форма визначають суб'єкта, який має право привласнювати результати діяльності підприємств [1, с. 108].

Розглянемо, які організаційно-правові форми може мати господарська діяльність.

Залежно від форм власності ч. 1 ст. 63 ГК України виділяє такі види підприємств:

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);
- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- державне підприємство, що діє на основі державної власності;

- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

При цьому зазначається, що можуть існувати і інші форми, передбачені законодавством, тобто цей перелік не обов'язково є вичерпним. Виглядає так, що у ГК України види і організаційно-правові форми не надто відрізняються між собою [2].

Крім цього, у ч. 2 ст. 63 ГК України вказано, що у разі, якщо в статутному фонді підприємства іноземна інвестиція становить не менш як десять відсотків, воно визнається підприємством з іноземними інвестиціями. Підприємство, в статутному фонді якого іноземна інвестиція становить сто відсотків, вважається іноземним підприємством (ця назва є умовною, оскільки таке підприємство створюється і діє на території України відповідно до її законодавства) [2]. Чи можна в даному випадку ці два окремі види підприємств і назвати власне класифікацією організаційно-правових норм, поданою у ГК України – це питання через очевидність негативної відповіді автор пропонує залишити риторичним.

Щодо способу утворення (заснування) та формування статутного фонду ч. 3 ст. 63 ГК України поділяє підприємства на унітарні і корпоративні [2].

Унітарне підприємство згідно ч. 4 ст. 63 ГК України створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства [2].

О. В. Старцев вказує, що унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності одного засновника [3, с. 77-78].

Корпоративне підприємство згідно ч. 5 ст. 63 ГК України утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або господарської чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші

підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб [2].

В. Л. Ортинський, вказує, що названі у ст. 68 ГК України види підприємств можуть діяти в різних організаційно-правових формах. До них, зокрема, належать:

- державні та комунальні унітарні підприємства;
- господарські товариства;
- виробничі кооперативи;
- підприємства споживчої кооперації, підприємства об'єднань громадян чи релігійних організацій;
- приватні підприємства;
- фермерські господарства [4, с. 48].

Підприємницькою діяльністю в Україні мають право займатися як фізичні особи, що є ідивідуальними підприємцями, так і юридичні особи – це, в основному, комерційні юридичні особи, основною метою діяльності яких є одержання прибутку.

На думку В. О. Щербини, до першої групи суб'єктів відносяться фізичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність без утворення юридичної особи. Це найбільш проста форма підприємництва, що здійснюється від свого імені, на свій ризик громадянами, які відповідають усім майном, що належить їм на праві приватної власності, за своїми обов'язками у сфері підприємництва (за винятком майна, на яке відповідно до закону не може бути звернене стягнення). Вимоги кредиторів фізичної особи – суб'єкта підприємництва задовольняються за рахунок належного йому майна, на яке може бути звернене стягнення. Другу групу суб'єктів підприємницької діяльності складають юридичні особи [1, с. 23].

Згідно зі ст. 80 ЦК України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Юридична особа може бути створена шляхом об'єднання осіб та (або) майна [5].

Ст. 83 ЦК України визначає організаційно-правові форми юридичних осіб. Юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. Товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві. Товариство може бути створено однією особою, якщо інше не встановлено законом. Товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі. Згідно зі ст. 85 ЦК України непідприємницькими

товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Але непідприємницькі товариства (споживчі кооперативи, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені [5].

Установою є організація, створена одним або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи – так зазначено у ст. 84 ЦК України [5].

Виробничі кооперативи подібним чином визначені в ст. 95 ГК України і ст. 163 ЦК України. Згідно зі ст. 95 ГК України виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднання майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності [2].

Відповідає положенням ГК України класифікація, яку подає О. М. Вінник комерційних юридичних осіб за організаційно-правовою формою на: господарські товариства (повні і командитні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю і додатковою відповідальністю, акціонерні товариства), приватні, державні і комунальні підприємства, а також виробничі кооперативи [6, с. 102].

Як вважає З. С. Варналій, в Україні поширено здебільшого три основні організаційно-правові форми підприємницької діяльності: одноосібне володіння, партнерство (товариство), корпорація (або акціонерне товариство) [7, с. 214].

На думку В. В. Кузьміна, підприємництво як форма переважно ініціативної діяльності може започатковуватися й функціонувати у вигляді будь-яких її видів (виробничої та торговельної діяльності, посередництва, надання послуг тощо). Поряд з цим завжди

виокремлюються індивідуальна й колективна форми підприємницької діяльності. Достатньо зручною видається і класифікація форм підприємництва В. В.Кузьміна. Він виділяє загальновідомі три основні організаційно-правові форми підприємницької діяльності:

- одноосібні володіння: самостійне ведення справ, засноване на власності підприємця;
- партнерства (товариства): декілька окремих осіб домовляються про володіння підприємством та його управління (спільна власність);
- корпорації: незалежна юридична особа, підприємство, засноване на акціонерній власності [8, с. 43].

В ГК України в ст. 63 в переліку першим названо приватне підприємство. Згідно зі ст. 113 ГК України приватним визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи [2].

На думку В. В. Кузьміна, до приватного підприємництва близькими є селянські (колективні або орендні) господарства та сімейні підприємства, які формально належать до колективних форм підприємництва, але в дійсності є різновидом приватного підприємництва. Також колективне підприємство має властивість поєднуватися із приватною власністю на всі фактори виробництва. У товаристві, кооперативі кожен учасник (засновник) може об'єднувати з іншими власні засоби виробництва, кошти, майно, нарешті, свою інтелектуальну власність. Також, як зазначає В.В. Кузьмін, подальше об'єднання коштів, капіталів, зусиль, управління веде до великих інтегративних форм колективного підприємництва у вигляді корпорацій тощо. І нарешті, якщо ж до підприємництва приєднуються державні структури, то в ньому беруть участь підприємства і організації, засновані на державній формі власності, тоді існують всі підстави говорити про державне підприємство. Державне і особливо комунальне підприємство (як різновид державного підприємства) може здійснюватися у формі оренди власності відповідної територіальної громади (адміністративно-територіальної одиниці) та державної власності підприємцями [8, с. 45].

Вищевказане гарно ілюструє той факт, що зміна будь-якого з елементів організаційно-правової форми призводить до переходу до іншої форми. І будь-яка форма через одну або декілька трансформацій

стає іншою – одноосібна – груповою, а групова – корпоративною. Отже, за способом організації ведення підприємницької діяльності може мати індивідуальну, групову і корпоративну форми.

На думку Г. О. Швиданенко, за ознакою суб'єкта-учасника відповідних правовідносин підприємницька діяльність за формою поділяється на:

1) підприємництво без створення юридичної особи (просте). Воно здійснюється фізичними особами, що набули в установленому порядку статусу суб'єкта підприємницької діяльності.

2) підприємництво зі створенням юридичної особи (складне). Залежно від наявності обмежень у занятті підприємницькою діяльністю останню можна поділити на:

а) вільну підприємницьку діяльність. Для провадження такої діяльності не потрібна згода (дозвіл) держави в особі уповноважених нею органів. Така діяльність провадиться за принципом «дозволено все, що не заборонено законом». При цьому, наприклад, державна реєстрація суб'єкта підприємницької діяльності не є дозволом на зайняття підприємницькою діяльністю, оскільки здійснюється за заявочним принципом;

б) дозвільну підприємницьку діяльність, провадження якої потребує певної згоди державних органів. Дозвільною є також діяльність, що провадиться з обмеженнями, встановленими законодавством, які, в свою чергу, можна поділити на:

- обмеження, пов'язані з організаційно-правовою формою підприємств (наприклад, проведення ломбардних операцій може здійснюватися повними товариствами);

- обмеження, пов'язані з формою власності суб'єкта господарювання (наприклад, діяльність, пов'язана з виготовленням і реалізацією військової зброї та боєприпасів до неї, видобуванням бурштину, охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, може здійснюватися тільки державними підприємствами та організаціями);

- обмеження, пов'язані з необхідністю придбання ліцензії. Перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, міститься у Законі України від 02.03.2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності»;

- на даний час зняті обмеження діяльності, пов'язані із необхідністю придбання патенту (види діяльності, що підлягають патентуванню, порядок патентування визначались Законом України

від 23.03.1996 р. «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності», який 01.01.2011 року втратив чинність) [9, с. 22].

Також Господарський кодекс (ч. 2 ст. 55 ГК України) містить загальний перелік суб'єктів господарювання, який можна застосувати і для класифікації суб'єктів господарювання. Ними вважаються:

- господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ЦК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

- громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці;

- філії, представництва, інші відокремлені підрозділи господарських організацій (структурні одиниці), утворені ними для здійснення господарської діяльності [2].

Зокрема, подібним чином деталізує свою класифікацію В.В. Кузьмін: право підприємництва реалізується окремою категорією суб'єктів права, а саме підприємцями, які наділені специфічними правами та обов'язками в сфері підприємницької діяльності. На думку В.В. Кузьміна, безпосередньо до такої категорії осіб належать:

- 1) громадяни України, інших держав та особи без громадянства (фізична особа);

- 2) юридичні особи всіх форм власності;

- 3) об'єднання юридичних осіб, що здійснюють діяльність в Україні на умовах угоди про розподіл продукції [8, с.12].

На думку Н. О. Саніахметовою, подібно до О. М. Віннік, найпоширенішою є класифікація комерційних юридичних осіб за організаційно-правовою формою на:

- господарські товариства (акціонерні, товариства з обмеженою та доданою відповідальністю, повні і командитні товариства);

- державні підприємства;

- комунальні підприємства;

- виробничі кооперативи.

І тут же Н. О. Саніахметова зазначає, що вичерпного переліку організаційно-правових форм комерційних юридичних форм в законодавстві України немає [10, с. 239].

При цьому ч. 3. ст. 128 ГК України, що і фізична особа може здійснювати підприємницьку діяльність, причому у будь-якій із форм:

- без використання найманої праці;
- з використанням найманої праці;
- без утворення юридичної особи;
- з утворенням юридичної особи [2].

Варто зазначити, що приватне підприємництво не обмежується діяльністю фізичних осіб (громадян-підприємців). Будь-який дієздатний громадянин, котрий бажає створити власну господарську організацію, має право набути статусу офіційної юридичної особи, зареєструвавши суб'єкт підприємницької діяльності як приватне підприємство (приватну фірму).

Крім того, згідно ст. 45 ГК України підприємництво може здійснюватися в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця [2].

На подібний до наявного у ГК України перелік видів і форм підприємств посилається О.В. Старцев. Його класифікація суб'єктів господарювання є детальною і логічною:

- 1) фізичні особи – громадяни-підприємці;
- 2) юридичні особи, які, в свою чергу поділяються на підприємства:
 - унітарні (державні, комунальні, приватні тощо);
 - корпоративні (приватні з кількома засновниками, кооперативні, колективні та господарські товариства);
 - а також об'єднання підприємств (асоціації, корпорації, консорціуми та концерни) [3, с. 54].

У багатьох науковців є власні класифікації суб'єктів господарювання за різними критеріями. Основні критерії – за способом створення, за формами власності, за суб'єктами-засновниками. Такими є класифікації З. С. Варналій, В. В. Кузьміна, Г. О. Швиданенко, В. С. Щербини. Інші спроби класифікації, наприклад, О. М. Вінник, Н. О. Саніахметової та О. В. Старцева, є похідними від класифікацій, поданих у ГК України. При цьому автор дипломної роботи наголошує, що ГК України на даний час не містить ні самого поняття, ні офіційної класифікації суб'єктів господарювання, що, з одного боку, не дає однозначної та вичерпної відповіді на питання щодо класифікації, а з іншого боку, пропонує можливість використання класифікацій вчених.

Розмежування суб'єктів господарювання за видами має здебільшого теоретичний, до того ж неофіційний, характер. Тому допускається застосування різних ознак і, відповідно, критеріїв та видів підприємницької діяльності.

Отже, поняття суб'єкта господарювання обґрунтоване теорією господарювання, яка виходить з того, що суб'єктами господарювання є учасники господарських відносин, тобто організації та їхні структурні підрозділи. Окремі громадяни, і якщо вони здійснюють підприємництво без створення підприємства, також мають визнаватися суб'єктами господарювання, а не суб'єктами цивільного права, як вважалося раніше, хоч їхній правовий статус потребує детального дослідження.

Правове становище суб'єктів господарювання в Україні визначається цілою системою нормативно-правових актів: ГК, ЦК, законами України підзаконними актами.

Основними критеріями для визначення суб'єктів господарювання є форма власності суб'єкта підприємницької діяльності та кількість учасників. Відповідно до ГК України склалась наступна класифікація суб'єктів господарювання в Україні: фізична особа, яка провадить підприємницьку діяльність; підприємства приватні; підприємства державні та комунальні; підприємства колективної власності; господарські товариства; об'єднання підприємств.

Список використаних джерел та літератури:

1. Щербина В.С. Господарське право. Підручник К. : Юрінком Інтер, 2005. 592 с.
2. Господарський кодекс України: від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
3. Старцев О.В. Підприємницьке право. Навч. Посібник. К. : Істина, 2006. 208 с.
4. Ортинський В. Л. Основи держави і права України. К. : Знання, 2008. 583 с.
5. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. – 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
6. Вінник О.М. Господарське право. К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. 766 с.
7. Варналій З.С. Основи підприємництва. Навчальний посібник. К.: Знання-Прес, 2006. 350 с.
8. Кузьмін В.В. Фінансові основи підприємництва. Навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 192 с.
9. Швиданенко Г.О. Економіка підприємства. К. : КНЕУ, 2009. 598 с.
10. Саніахметова Н. Поняття суб'єктів підприємницької діяльності. *Право України*. 2001. № 9. С. 27-33.

І.В. Рижук,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ЗАХІДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Із прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» було закріплено абсолютно новий для нашої держави захід, який з'явився в переліку превентивних поліцейських заходів - поліцейське піклування (п. 11 ч. 1 ст. 31).

Згідно з чинним законодавством до переліку поліцейських превентивних заходів належать наступні:

- перевірка документів особи;
- опитування особи;
- поверхнева перевірка й огляд;
- зупинення транспортного засобу;
- вимога залишити місце й обмеження доступу до визначеної території;
- обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю;
- проникнення до житла чи іншого володіння особи;
- перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ;
- застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кіно- зйомки, відеозапису;
- перевірка дотримання обмежень, установлених законом, стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; поліцейське піклування (ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію»).

Проаналізувавши норми ст. 2, 23, 29 і 31 зазначеного Закону, можна відзначити, що поліцейське піклування належать до превентивних поліцейських заходів, які «застосовуються поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень». Головне призначення якого полягає у сприянні особі, яка перебуває у небезпеці щодо оточуючих або навіть самої себе, прибути до місця, де їй можуть надати допомогу.

Науковець Кубрак Ю.М., досліджуючи поліцейське піклування, визначає його як «тимчасовий превентивний захід за допомогою якого поліцейський, в межах закону, надає допомогу особам, які в силу особистих, економічних чи соціальних причин потребують такої допомоги» [1, с. 80] та окреслює наступні ознаки:

1. превентивний характер, тобто здійснюється дія (сукупність дій) спрямована на попередження порушення публічного порядку, публічної безпеки чи недопущення завдання шкоди особою самої собі;

2. має тимчасовий характер, переважно короткостроковий;

3. реалізується визначеними в законодавстві суб'єктами та щодо визначених законодавством суб'єктів (здійснюється виключно поліцейськими щодо окремих чітко визначених категорій осіб і у випадках, що закріплені в національному законодавстві);

4. процесуальна форма яка знаходить свій вираз у вигляді протоколу, форма якого затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 12 жовтня 2020 року «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про застосування поліцейського піклування»;

5. не передбачає застосування до особи будь яких санкцій.

У ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію» закріплено категорії суб'єктів щодо яких може здійснюватись поліцейське піклування. До них відносяться:

1) неповнолітня особа віком до 16 років, яка залишилася без догляду;

2) особа, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалася на підставі судового рішення;

3) особа, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі;

4) особа, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самостійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі [2].

Щодо суб'єктного складу, варто зауважити, що в усіх випадках мова йде не про осіб, які вчиняють або можуть вчинити правопорушення (як у випадку застосування інших поліцейських заходів), а про осіб, які перебувають у стані, що створює потенційну загрозу для них, а, в окремих випадках, і для оточуючих. Отже, цілями поліцейського піклування є:

1. усунення обставин, що створюють вищенаведені ризики;

2. надання вищезазначеним суб'єктам допомоги (медичної, побутової, правової), направленої на захист та реалізацію їх прав та законних інтересів.

Не зважаючи на вищезазначені особливості, поліцейське піклування відноситься до поліцейських заходів, що обумовлює застосування до нього всіх вимог, які висуваються до інших поліцейських заходів в національному законодавстві: законність, необхідність, пропорційність та ефективність.

Законність передбачає що поліцейське піклування має бути визначено законом, тобто має застосовуватися за підстав, визначених законодавством, у межах покладених на поліцію повноважень та відповідно до вимог, порядку та процедури застосування та оформлення, встановлених законом.

Нами вище наводився перелік суб'єктів та обставин щодо застосування поліцейського піклування (ст.41 Закону України «Про Національну поліцію України») [2]. Тобто, просте надання працівниками поліції допомоги громадянам не вважається поліцейським піклуванням.

В законодавстві не визначено які конкретні дії, вчиняються працівниками поліції в межах застосування поліцейського піклування, але законодавчо чітко визначено результат, якого має досягти його здійснення щодо особи.

Так, ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію» закріплюється, що поліцейське піклування має наслідком:

- щодо неповнолітніх осіб віком до 16 років, які залишилися без догляду, – передання батькам або усиновителям, опікунам, піклувальникам, органам опіки та піклування;

- щодо осіб, які підозрюються у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вони утримувалася на підставі судового рішення, та осіб, які мають ознаки вираженого психічного розладу і створюють реальну небезпеку оточуючим або собі, – передання відповідному закладу;

- щодо осіб, які перебувають у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратили здатність самостійно пересуватися чи створюють реальну небезпеку оточуючим або собі, – передання у спеціальний лікувальний заклад чи до місця проживання [2].

Отже, щодо кожного виду застосування поліцейського піклування закріплено відповідний наслідок, що є важливим елементом законності.

Наступна вимога – *необхідність*, яка полягає у тому, що для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування буде неефективним, а також якщо такий захід заподіє найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам. До прикладу, не є необхідним застосування поліцейського піклування щодо підлітків 14-15 років, які самостійно повертаються додому зі школи, або щодо особи, яка має ознаки сп'яніння, але самостійно пересувається та не створює загрози для оточуючих.

Вимога *пропорційності*, означає, що шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не повинна перевищувати блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди.

На дану вимогу слід звертати особливу увагу при застосуванні заходів примусу, в яких може виникнути потреба при здійсненні поліцейського піклування (наприклад, у випадку здійснення поліцейського піклування щодо осіб у стані алкогольного сп'яніння або особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу). Заподіяна за таких умов шкода повинна бути мінімальною.

Вимога *ефективності* означає, що застосування будь якого заходу забезпечує виконання передбачених законодавством повноважень поліції. У випадку поліцейського піклування це означає передання особи передбаченим законом особам або організаціям (батькам, лікувальному закладу тощо) або припинення обставин, що обумовили необхідність здійснення піклування (виявлення відсутності у особи психічного розладу, прибуття батьків неповнолітньої особи тощо) [3].

Окрім зазначених положень чинного законодавства, статтею 41 Закону України «Про Національну поліцію» визначено ряд обов'язків поліцейського під час застосування поліцейського піклування, до яких відносяться наступні:

- поліцейський зобов'язаний негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підставу застосування поліцейського заходу, а також роз'яснити право отримувати медичну допомогу, давати пояснення, оскаржувати дії поліцейського, негайно повідомити інших осіб про її місце перебування.

Повідомлення про права і їх роз'яснення поліцейським може не проводитися у випадку, коли є достатні підстави вважати, що особа не може усвідомлювати свої дії і керувати ними;

- поліцейський уповноважений вилучити в особи зброю чи інші предмети, якими особа може завдати шкоди оточуючим чи собі, незалежно від того, чи заборонені вони в обігу;

- поліцейському заборонено здійснювати обшук особи, щодо якої здійснюється поліцейське піклування;

- про кожне застосування поліцейського заходу поліцейський одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідального поліцейського в підрозділі поліції;

- поліцейський зобов'язаний надати особі можливість негайно повідомити про своє місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи [2].

Підсумовуючи, зазначимо, що майже за п'ять років дії Закону України «Про Національну поліцію» досі не існує офіційної статистики застосування поліцейського піклування, а вимоги щодо форми протоколу, який відповідно до вимог закону необхідно скласти поліцейському було затверджено лише 2 місяці тому. Дані обставини унеможливають здійснення ґрунтовного аналізу практичного застосування даного превентивного заходу. Проаналізувавши наведені положення та норми закону, можемо зазначити, що поліцейським піклуванням є сукупність превентивних поліцейських заходів, які застосовуються до визначеного законом кола осіб з метою запобігання вчинення правопорушення як самою особою, до якої воно застосовується, так і щодо інших осіб.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кубрак, Ю. М. Поліцейське піклування: поняття та ознаки // *Національна поліція України: проблеми становлення та стратегія розвитку* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. курсантів та студентів (м. Харків, 10 груд. 2015 р.) / оргком. конф. : В.В. Сокурєнко С. 77-81. 2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // Відом. Верхов. Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379. 3. Святокум І. О. Особливості здійснення поліцейського піклування в Україні: наук.-метод. рек. Харків : Харк. нац. ун-т. внутр. справ, 2018. 31 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

В умовах сьогодення Україна знаходиться на шляху імплементації норм європейської спільноти до українського законодавства і норми кримінально-процесуального права не є тому виключенням. Статтею 2 КПК України визначено, що завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Дослідження правового статусу учасників кримінального провадження є дуже актуальним, оскільки чітка регламентація прав та обов'язків останніх може звести до мінімуму порушення прав та законних інтересів особи, суспільства та держави в цілому.

Учасники кримінального провадження є тими особами, з процесуальних дій та рішень яких фактично складається все кримінальне провадження, а тому актуальність даного дослідження має важливе значення для науки кримінального процесуального права.

Учасників кримінального провадження можна розглядати з різних, так би мовити «точок зору», а саме відповідно до їх процесуального статусу, правового змісту та функціонального призначення того чи іншого учасника кримінального провадження.

Чинний КПК України визначає теоретичне поняття сторін кримінального процесу, зокрема сторона обвинувачення та захисту. Однак, процесуальний статус учасників до кінця не визначений, він має розбіжності між ст. 3 КПК України та іншими статтями КПК України, що призводить до невизначеного тлумачення окремих теоретичних положень законодавства.

Позитивні зміни до правої регламентації механізму реалізації кримінальних процесуальних функцій були внесені з прийняттям нового КПК у 2012 році, яким зламано стару обвинувальну систему кримінального судочинства і спрямовано його у бік змагальності. Зміни торкнулися практично всіх стадій та інститутів кримінального процесу, ті, що гальмували його розвиток і сприяли порушенню прав учасників кримінального провадження були виключені, а взамін них введено нові демократичні норми.

Ми підтримуємо правову позицію авторів, що класифікують учасників кримінального провадження в залежності від процесуального становища останніх і поділяють на:

- органи та посадові особи, які безпосередньо здійснюють кримінальне провадження: орган досудового розслідування (керівник органу досудового розслідування, слідчий, дізнавач, керівник органу дізнання), прокуратура (прокурор), суд (суддя, слідчий суддя). Спільним для них є охорона державних інтересів та виконання функцій, спрямованих на досягнення завдань кримінального судочинства, вони наділені владно-розпорядчими повноваженнями і не повинні бути зацікавленими у результатах провадження;

- особи, які відстоюють власні інтереси: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, а також особи, які захищають або представляють інтереси інших осіб: захисник, законний представник;

- інші учасники кримінального провадження, які не мають власного інтересу у справі (свідок, понятий, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст тощо).

Законодавчо поняття учасників кримінального провадження регламентовано п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України де визначено, що учасники кримінального провадження - сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Окрім того, гл. 3 КПК України, зокрема параграфом 2 визначено правовий статус та учасників сторони обвинувачення, параграфом 3, регламентовано основні положення сторони захисту і параграфом 5 визначено поняття та правовий статус інших учасників кримінального провадження.

Разом з тим, на нашу думку наведений у п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України перелік учасників кримінального провадження не є вичерпним і до нього варто було б додати представника адміністрації дитячої установи, якій передано під нагляд неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого як запобіжний захід (ст. 493 КПК України), а також представників служби у справах дітей, які беруть участь у судовому розгляді кримінальних справ про обвинувачення неповнолітніх (ст. 496 КПК), особистого поручителя, який бере участь у кримінальному провадженні у випадку застосування до підозрюваного чи обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді особистої поруки (ст. 180 КПК). Перелічені особи наділяються відповідним процесуальним статусом і є учасниками кримінального провадження і загальним для них є те, що всі вони в тій чи іншій формі беруть участь у справі, вступають між собою в процесуальні правовідносини і тому є учасниками кримінального провадження. Також не врегульовано взагалі, або потребує деталізації у нормах кримінального процесуального законодавства процесуальний статус таких осіб як статист, понятій, адвокат свідка, родичі померлого засудженого, заставодавець, поручитель.

На нашу думку п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України варто було б доповнити до сторони обвинувачення – «оперативні підрозділи» так як фактично вони віднесені до суб'єктів сторони обвинувачення, проте в нормі статті, яка визначає поняття учасника кримінального провадження, їх не прописано.

Окрім того, в законодавстві чітко визначено, перелік оперативних підрозділів, що здійснюють слідчі дії, проте законодавством не визначено перелік або кількість слідчих (розшукових) дій, виконання яких можна доручати оперативному підрозділу.

Нормативно-правове регулювання правового статусу учасників кримінального провадження регламентується не тільки КПК України, який звісно є основним законодавчим актом, але і рядом інших, так би мовити «спеціальних» нормативних актів.

Так, зокрема, Наказом Генеральної прокуратури України від 28.03.2019 №51 затверджено порядок організації діяльності

прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні, який визначає процедуру організації діяльності слідчих прокуратури, керівників органів досудового розслідування органів прокуратури та прокурорів усіх рівнів у кримінальному провадженні, а саме організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів досудового розслідування, підтримання публічного (державного) обвинувачення в суді, оскарження судових рішень, здійснення інших повноважень в межах компетенції органів прокуратури.

Положенням про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, яке затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 20.05.2020 № 405 визначено завдання підрозділів дізнання, основні їхні функції, повноваження, права та обов'язки.

Сторону обвинувачення регламентовано параграфом 2 гл. 3 КПК України. До неї входять: прокурор (ст. 36), керівник органу досудового розслідування (ст. 39), керівник органу дізнання (ст. 39-1), слідчий органу досудового розслідування (ст. 40), дізнавач (ст. 40-1), оперативні підрозділи (ст. 41).

Суб'єктами кримінальних процесуальних відносин з боку захисту є підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники (п. 19 ст. 3 КПК України).

Водночас, правовий статус потерпілого та його представника (ст.ст. 55-59 КПК України) визначений таким чином, що вони не є стороною кримінального провадження, водночас мають власний інтерес у справі. Обґрунтувати можна наступним чином: потерпілий, залежно від обраної позиції у провадженні може бути як на стороні захисту (наприклад, зазначаючи, що він просить не притягувати до відповідальності підозрюваного) так і обвинувачення (наприклад, коли підтримує обвинувачення у судді).

Окрім сторони захисту та сторони обвинувачення законодавець визначив ще й інших учасників кримінального провадження врегульовані параграфом 5 гл. 3 КПК України, де зокрема містяться положення що регулюють статус заявника (ст. 60), цивільного позивача (ст. 61), цивільного відповідача (ст. 62),

представника цивільного позивача, цивільного відповідача (ст. 63), законного представника цивільного позивача (ст. 64), представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 64-1), третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт (ст. 64-2), свідка (ст. 65), перекладача (ст. 68), експерта (ст. 69), спеціаліста (ст. 71), представника персоналу органу пробації (ст. 72-1), секретар судового засідання (ст. 73), судовий розпорядник (ст. 74) у кримінальному провадженні.

Досить позитивним є те, що КПК України 2012 року є більш демократичним в порівнянні з КПК 1960 року, проте має все ж таки ряд недоопрацьованих недоліків, що в свою чергу позначаються на досягненні виконання завдань передбачених ст. 2 КПК України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5565> (дата звернення: 15.11.2020).
2. Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 20.05.2020 № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (дата звернення: 25.11.2020).
3. Порядок організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні, затверджений Наказом Генеральної прокуратури України від 28.03.2019 №51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0363-19#Text> (дата звернення: 20.11.2020).

Г.К. Рудюк,
старший викладач
(м. Хмельницький)
А.М. Горбатюк,
магістрант
(м. Київ)

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ЗАПАСІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ОБЛІКУ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Згідно з П(С)БО 9 „Запаси” оцінку запасів за їх окремими видами слід розглядати на наступних етапах їх руху: при

надходженні запасів; при вибутті запасів; на дату складання звітності [1].

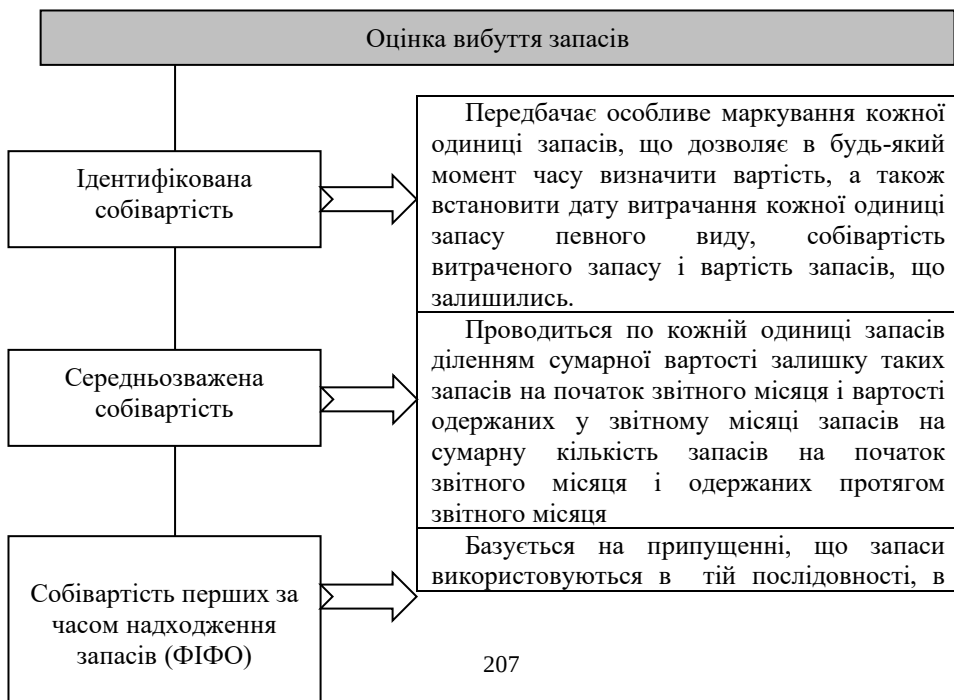
Порядок оцінки запасів залежить від багатьох факторів, основними з яких є обрана підприємством система обліку запасів. Для відображення запасів та одержання інформації про їх наявність та рух на підприємствах можуть застосовувати систему постійного чи періодичного обліку, обумовивши своє рішення в наказі про облікову політику.

Оцінка запасів при їх надходженні.

Основою достовірності визначення вартості запасів є вартість їх придбання або їх собівартість. Запаси можуть надходити на підприємство в результаті: купівлі за грошові кошти та їх еквіваленти; - виготовлення; внеску (передачі) до статутного капіталу засновниками (учасниками) підприємства; безкоштовної передачі; обміну на інші запаси.

Отримані або виготовлені запаси зараховуються на баланс підприємства за первісною вартістю, яка складається із суми фактичних витрат на їх придбання або виготовлення.

Первісна вартість запасів при купівлі складається з таких фактичних витрат : суми, що вказана в рахунку-фактурі постачальника; суми, що сплачують за послуги у зв'язку з пошуком і придбанням запасів; суми ввізного мита;

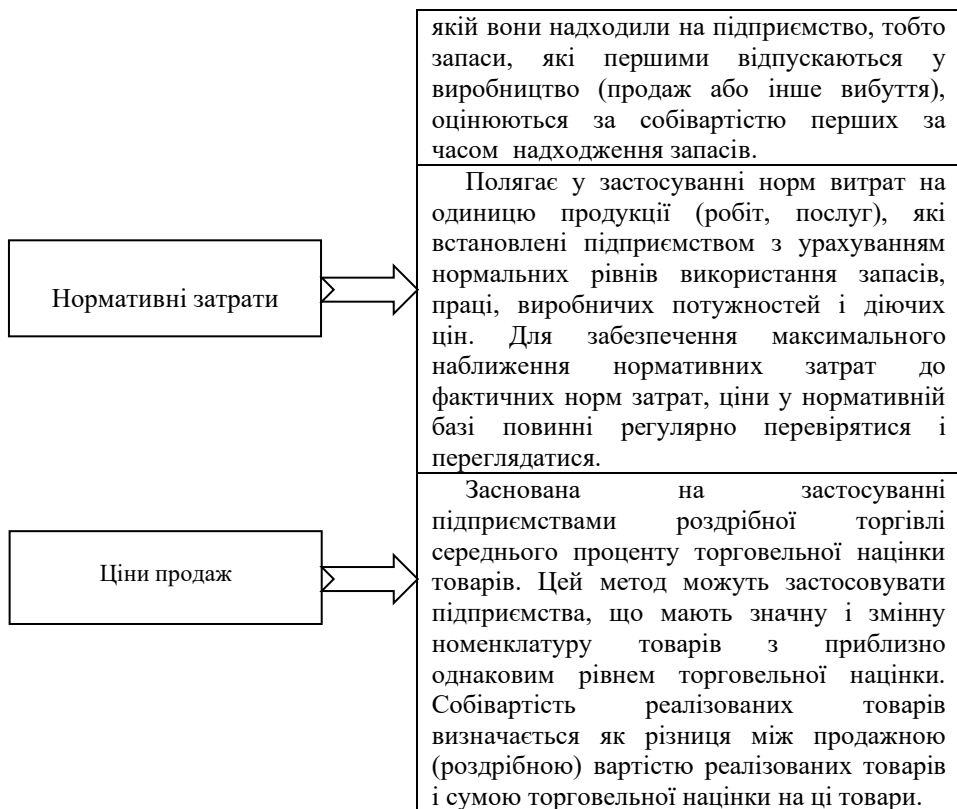

Рис. 1 Методи оцінки запасів при вибутті

- суми непрямих податків, які не відшкодовуються підприємству;
- витрати на заготівлю, вантажно-розвантажувальні роботи, транспортування запасів до місця їх використання, включаючи витрати зі страхування та відсотки за комерційний кредит постачальнику;
- інші витрати, які безпосередньо пов'язані з придбанням запасів.

Первісною вартістю запасів, що внесені до статутного капіталу підприємства, визнається погоджена засновниками підприємства їх справедлива вартість.

При одержанні запасів безкоштовно первісною вартістю буде їх справедлива вартість. П(С)БО 9 передбачає калькулювання собівартості придбання запасів. До первісної вартості не включаються :

- понаднормові втрати і нестачі запасів,
- проценти за користування позики,

- витрати на збут,
- загальногосподарські та інші подібні витрати та ін.

Оцінка запасів при їх вибутті.

В умовах ринкової економіки ціни на матеріальні ресурси часто змінюються під впливом чинників попиту і пропозиції. Підприємство одержує цінності впродовж звітного періоду багато разів за різними договірними цінами. Постає питання оцінки витрачених запасів та їх залишку на кінець звітного періоду. П(С)БО 9 дає декілька методів оцінки запасів при їх вибутті, підприємство обирає один із них.

Методи оцінки запасів при їх вибутті :

- метод ідентифікованої собівартості;
- метод FIFO;
- метод середньозваженої собівартості;
- метод нормативних затрат;
- ціни продажу.

Метод ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів може застосовуватись у випадках виконання спецзамовлень і проєктів, а також при невеликій номенклатурі запасів (на торгових підприємствах).

Даний метод доцільно застосовувати до дорогих запасів. Він базується на використанні комп'ютерних технологій обліку запасів, пристроїв зчитування штрихових кодів (при маркуванні товарів), коли кожна одиниця має специфічні, властиві тільки їй характеристики, тобто запаси не є однорідними за своїми споживчими якостями. Проте можливість застосування цього методу на практиці обмежена з причини різноманітності номенклатури і великої кількості однакових запасів.

Метод FIFO – означає списання запасів в тій послідовності, в якій вони надходили на підприємство. Даний метод ще називають „first in first out” (перший прийшов – перший пішов) або перший в запас – перший в виробництво. Таким чином при вибутті запасів спочатку будуть списуватись запаси, що надійшли раніше.

Для прикладу візьмемо придбання та списання запасних частин за методом FIFO і подивимось, який з методів краще обрати ТОВ «Лотівка Еліт» (Таблиця 1.)

Таблиця 1.

Придбання та списання запасних частин за методом FIFO

Дата	Куплено			Використано			Залишок		
	К-ть	Ціна	Сума	К-ть	Ціна	Сума	К-ть	Ціна	Сума

01							5	1000	5000	
11	10	1000	10000	-	-	-	15	1000	15000	
12	-	-	-	12	1000	12000	3	1000	3000	
14	10	1300	13000	-			3	1000	3000	
							10	1300	13000	
17				8	3	1000	3000	5	1300	6500
					5	1300	6500			
20	2	1400	2800	-	-	-	7	5	1300	6500
								2	1400	2800
Разом	22		25800	20	-	21500	7	5	1300	9300
								2	1400	

Отже при списанні запасних частин за методом FIFO сума використаних двигунів складає 21500 грн, а залишок 9300 грн. Метод середньозваженої собівартості передбачає розрахунок вартості одиниці товару, виходячи із середніх цін. Розрахунок середньої ціни проводиться одразу в момент надходження нової партії запасів. Такий розрахунок проводять за кожною одиницею запасів. Визначення середньої ціни проводиться шляхом ділення сумарної вартості залишку таких запасів на початок звітної періоду та вартості отриманих у звітному місяці запасів на сумарну кількість запасів на початок звітної місяця і отриманих у звітному місяці запасів. Це найбільш простий метод, яким найчастіше користуються на підприємствах. Використовуючи приведений приклад, спишемо запасні частини за методом середньозваженої собівартості.

Таблиця 2

Списання запасних частин за методом середньозваженої собівартості

Дата	Куплено			Використано			Залишок		
	К-ть	Ціна	Сума	К-ть	Ціна	Сума	К-ть	Ціна	Сума
01	-	-	-	-			5	1000	5000
11	10	1000	10000	-			15	1000	15000
12	-	-	-	12	1000	12000	3	1000	3000
14	10	1300	13000	8	1230,7 69	9846,1 52	13	1230, 769	16000
17	-	-	-				5	1230, 769	6153,8 5
20	2	1400	2800	-			7	1279 ,12	8953, 85
Разом	22		25800	20		21846 ,15	7	1279 ,12	8953, 85

Отже, при списанні запасних частин за методом середньозваженої собівартості на витрати виробництва буде списано

їх на суму 21846,15 грн., тобто дана сума є середньою між тією, яка визначена за методами FIFO. В ТОВ «Лотівка Еліт» застосовують саме цей метод оцінки запасів. Даний метод найбільш зручний в використанні.

Метод нормативних затрат.

Оцінка запасів за нормативними витратами полягає у застосуванні норм витрат на одиницю продукції (робіт, послуг), що встановлені підприємством з урахуванням нормальних рівнів використання запасів, праці, виробничих потужностей та діючих цін. Для забезпечення максимального наближення нормативних витрат до фактичної норми витрат і ціни повинні регулярно перевірятися і переглядатися. Зазначений метод на практиці застосовується досить рідко.

Метод оцінки за цінами продажу використовується підприємствами роздрібною торгівлі при застосуванні середнього проценту торгової націнки товарів. Цей метод застосовують підприємства, які мають значну номенклатуру товарів, що змінюється з приблизно однаковим рівнем націнки.

Оцінка запасів на дату складання балансу.

Ринкова вартість товарно-матеріальних запасів може зменшуватись під впливом фактору морального старіння, що передбачає різницю між вартістю придбання запасів і їх вартістю на даний момент. З метою збереження об'єктивності оцінки запасів в умовах цінової нестабільності згідно П(С)БО 9 вони відображаються в бухгалтерському обліку і звітності за найменшою із двох оцінок: первісною вартістю або чистою вартістю реалізації [1].

Чиста вартість реалізації запасів – це сума, яку очікується отримати при реалізації запасів в умовах звичайної діяльності за вирахуванням ймовірних витрат на реалізацію. Національні стандарти з обліку були розроблені на основі міжнародних з врахуванням національних особливостей економіки України.

Тому П(С)БО 9 „Запаси” має ряд спільних моментів з Міжнародними стандартами фінансової звітності 2 „Запаси” МСФЗ 2 „Запаси”, зокрема, щодо умов визнання запасів і основних понять, пов'язаних з ними; рекомендації щодо використання методів оцінки запасів; розкриття інформації про запаси у формах фінансової звітності. Однак, поряд з цим можна виокремити наступні відмінності у положеннях, які зазначено у (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння міжнародних та національних стандартів з обліку запасів

Ознака	П(С)БО 9 „Запаси”	МСФЗ 2 „Запаси”
Оцінка запасів		
При надходженні	Собівартість формується з таких витрат: 1. При придбанні у постачальника. Суми, що сплачуються згідно з договором постачальнику (продавцю) за вирахуванням непрямих податків; суми ввізного мита; суми непрямих податків у зв'язку з придбанням запасів, які не відшкодовуються підприємству; транспортно заготівельні витрати; інші витрати. 2. При виготовленні власними силами. Витрат, що утворюють виробничу собівартість, визначену за П(С)БО 16 „Витрати”. 3. При внесенні до статутного капіталу. Справедливої вартості, погоджена із засновниками підприємства з урахуванням витрат, що включаються до первісної вартості запасів, придбаних у постачальника. 4. При безоплатному отриманні. Справедливої вартості. 5. При отриманні у результаті обміну на подібні активи. Балансової вартості	Собівартість формується з таких витрат: 1. Витрати на придбання. Ціни придбання; мита, та інших податків; витрати на транспортування; вартості робіт з навантаження та розвантаження й інших витрат. 2. Витрати на переробку. Витрати, безпосередньо пов'язанні з одиницею виробництва. 3. Інші витрати. Інші витрати, якщо вони відбулися при доставці до їх теперішнього місця розпакування та приведення до теперішнього стану. До собівартості не включаються : понаднормативні суми відходів матеріалів, оплата праці або інші виробничі витрати; витрати на зберігання, крім тих витрат, які зумовлені виробничим процесом і є необхідними для наступного етапу

	переданих запасів. 6.При отриманні в результаті обміну на неподібні активи. Справедливої вартості отриманих запасів. До собівартості не включаються витрати: понаднормові витрати і нестачі запасів; проценти за користування позиками; витрати на збут; загальногосп. Та ін.	виробництва; адміністративні накладні витрати, не пов'язані з доставкою запасів до їх теперішнього місця розташування та приведення у теперішній стан; витрати на продаж
При використанні	Собівартість перших за часом надходження запасів (ФІФО), ідентифікована собівартість, середньозважена собівартість.	

	Нормативні затрати; ціни продаж	
На дату балансу	Найменша з двох оцінок: первісна вартість або чиста вартість реалізації.	Чиста вартість реалізації
<i>Розкриття інформації про запаси у фінансовій звітності</i>		
Методи оцінки запасів; балансова (облікова) вартість запасів у розрізі окремих класифікаційних груп; балансова (облікова) вартість запасів, відображених за чистою вартістю реалізації.		
Балансова (облікова) вартість запасів, переданих у переробку, на комісію, в заставу; сума збільшення чистої вартості реалізації, за якою проведена оцінка запасів.		Сума будь-якого сторнування будь-якого часткового списання, яка визначається як дохід певного періоду; обставини або події, що спричинили сторнування списання запасів, переданих як застава для гарантії зобов'язань.

Список використаних джерел та літератури:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 „Запаси”, затверджене наказом МФУ №246 від 20.10.99р. із змінами та доповненнями // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://kodeksy.com.ua>
2. Фінансова звітність ТОВ «Лютівка Еліт».

ЛІЦЕНЗУВАННЯ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Підприємництво як одне з фундаментальних засад державницької політики полягає в реалізації конституційного права громадян на підприємницьку діяльність. Відповідно до ст. 42 Конституції України громадянин має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Насамперед, право базується на свободі підприємницької діяльності, яка полягає в здійсненні на власний розсуд і ризик особою господарської діяльності, не забороненої законом, з метою одержання прибутку. Водночас конституційне право громадян на підприємницьку діяльність породжує і відповідні обов'язки щодо інших учасників господарських відносин. За Конституцією України використання будь-ким своєї власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (ст. 41) [1].

Тобто такі взаємовідносини передбачають дотримання певних правил поведінки як суб'єктів господарювання, так і державних органів, уповноважених здійснювати функції, які регулюють та контролюють, забезпечувати прозорість та конкурентоспроможність у сфері ринкових відносин.

Суттєвим важелем державного впливу на процес здійснення господарської діяльності є її ліцензування, що на законодавчому рівні врегульовує гарантоване Конституцією право на здійснення підприємницької діяльності, проте за умови отримання відповідної ліцензії.

Законодавчим фундаментом ліцензування раніше був Закон України від 1 червня 2000 р. № 1775-III «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [2], який визначив види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, порядок їх ліцензування, встановив державний контроль у цій сфері та передбачив відповідальність суб'єктів господарювання та органів ліцензування за порушення законодавства у сфері ліцензування.

30 березня 2015 р. було офіційно опублікований у парламентській газеті «Голос України» закон України № 222-VIII «Про ліцензування видів господарської діяльності» [3], який діє зараз.

Закон регулює суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності, визначає виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у сфері ліцензування, відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності.

Зокрема, згідно із законом, формування та реалізацію державної політики у сфері ліцензування у встановленому цим законом порядку здійснюють: Кабінет Міністрів України – шляхом прийняття нормативно-правових актів у сфері ліцензування; спеціально уповноважений орган з питань ліцензування; органи ліцензування.

Так, згідно з законом, ліцензуванню підлягають такі види господарської діяльності:

1) банківська діяльність, яка ліцензується відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність»;

2) надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів);

3) професійна діяльність на ринку цінних паперів, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»;

4) діяльність у галузі телебачення і радіомовлення, яка ліцензується відповідно до Закону України «Про телебачення і радіомовлення»;

5) діяльність у сфері електроенергетики, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про електроенергетику», крім діяльності з постачання електричної енергії за нерегульованим тарифом (постачання незалежним електропостачальником), і у сфері використання ядерної енергії, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії»;

6) освітня діяльність закладів освіти;

7) виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами, яка ліцензується відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів»;

8) діяльність у сфері телекомунікацій з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про телекомунікації», надання послуг у галузі криптографічного захисту інформації (крім послуг електронного цифрового підпису) та технічного захисту інформації, за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;

9) будівництво об'єктів IV і V категорій складності – з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про архітектурну діяльність»;

10) виробництво лікарських засобів, оптова та роздрібна торгівля лікарськими засобами, імпорт лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) – з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про лікарські засоби»;

11) виробництво та ремонт вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівля вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; виробництво спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продаж;

12) виробництво вибухових матеріалів промислового призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;

13) надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;

14) поводження з особливо небезпечними речовинами та небезпечними відходами за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України. Не підлягає ліцензуванню зберігання (накопичення) суб'єктом господарювання утворених ним небезпечних відходів, якщо протягом року з дня утворення небезпечні відходи передаються суб'єктам господарювання, що мають ліцензію на здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами;

15) медична практика;

16) діяльність банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я України;

17) ветеринарна практика;

18) випуск та проведення лотерей;
19) туруператорська діяльність;
20) посередництво у працевлаштуванні за кордоном;
21) промисловий вилов риби, крім внутрішніх водойм та річок;

22) культивування рослин, включених до таблиці І Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку, - з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»;

23) діяльність, пов'язана з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації (критерії належності та перелік технічних засобів негласного отримання інформації визначаються Кабінетом Міністрів України за поданням Служби безпеки України);

24) перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів річковим, морським, автомобільним, залізничним та повітряним транспортом, міжнародні перевезення пасажирів та вантажів автомобільним транспортом;

25) зовнішньоекономічна діяльність відповідно до статті 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;

26) транспортування нафти, нафтопродуктів магістральним трубопроводом;

27) транспортування та розподіл природного газу, газу (метану) вугільних родовищ, його зберігання в обсягах, що перевищують рівень, встановлений ліцензійними умовами, та постачання, крім постачання природного газу, газу (метану) вугільних родовищ за нерегульованим тарифом;

28) централізоване водопостачання та водовідведення, крім централізованого водопостачання та водовідведення за нерегульованим тарифом;

29) виробництво теплової енергії, транспортування теплової енергії магістральними і місцевими (розподільчими) тепловими мережами та постачання теплової енергії, крім виробництва,

транспортування та постачання теплової енергії за нерегульованим тарифом;

30) охоронна діяльність.

Крім того, на сьогоднішній день є чимало спірних питань з приводу необхідності застосування визначеного Законом порядку ліцензування в окремих сферах господарської діяльності, зокрема таких, як комунальна, соціальна, енергетична, сфера природних монополій, оскільки, враховуючи специфіку провадження цих видів діяльності, їх важко підігнати під чіткі рамки зазначеного Закону. До того ж слушною є думка про те, що специфіка ліцензування таких видів господарської діяльності має бути встановлена спеціальними законами, але порядок ліцензування має бути єдиним. Саме такий підхід може запобігти постійному коригуванню встановленого Законом переліку видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, та забезпечить переважання норм базового закону про ліцензування у законах, що регулюють відносини у відповідних сферах.

На шляху удосконалення системи ліцензування слід звернути увагу на невиправдано високий ступінь централізації функцій. Зосередження функцій ліцензування в центральних органах виконавчої влади створює труднощі як для суб'єктів господарювання, пов'язані із збільшенням часу та коштів для отримання ліцензії, так і для самих органів ліцензування в частині здійснення контролю за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов.

Вирішити ці проблеми вбачається можливим за допомогою введення більшої децентралізації системи ліцензування шляхом передачі як окремих, так і всіх функцій з ліцензування окремих видів господарської діяльності на місцевий рівень влади.

Таким чином, реформування системи ліцензування є завданням часу. Держава має йти назустріч підприємцям та не використовувати ліцензування для задоволення інтересів певних осіб. Ліцензування має стати для підприємця не тягарем, а керівним механізмом для реалізації ним свого конституційного права, який би забезпечив втілення в життя основних принципів державної політики у сфері ліцензування, визначених Законом, та спрямував підприємництво, насамперед, для підвищення добробуту громадян та держави загалом.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 р. № 1775-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 36. Ст. 299.
3. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 р. № 222. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.

К. А. Скворцова,

*здобувач освітнього ступеня магістра права
(м. Хмельницький)*

СУЧАСНІ СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Беручи до уваги сучасний досвід зарубіжних країн можна виділити такий ефективний спосіб вирішення спорів як медіація. Цей спосіб є доволі заощадливим та дієвим у досягненні примирення і можливим навіть для трудових конфліктів як індивідуальних, так і колективних. Він передбачає собою залучення посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту прийти до примирення проаналізувавши ситуацію та обрати оптимальне вирішення для обох сторін.

Дана процедура ефективності медіації визнана Європейським Співтовариством, яке рекомендує її для визнання доцільного способу вирішення конфліктів. Так, згідно статті 1 «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» Україна повинна посилювати свої зв'язки з ЄС у сфері правосуддя [6].

Верховна Рада України прийняла за основу проект Закону України про медіацію (реєстр. № 3504), ініціатором якого був Прем'єр-міністр України Шмигаль Денис Анатолійович. Медіація все більше стає не просто альтернативним способом, а ще й ефективним. Тому, що є можливість застосовувати її на ранніх стадіях спору, а також як досудового розгляду, так і під час судового провадження [5].

Зважаючи на досвід зарубіжних країн, які використовують медіаційні процедури можна зробити висновок, що медіація збільшує вірогідність на збереження нормальних стосунків у подальшому між сторонами. Адже коли сторони досягають консенсусу у справі, то вони на це йдуть добровільно і саме це на думку науковця Дараганова Н. В., сприяють ефективності та й розвантаженню суддів [1, с. 79].

Головна причинна виникнення спору – це розбіжність у правових думках між працівником та роботодавцем, відповідним наслідком є утворення спору. Відповідно до положень ст. 55 і 124 Конституції України працівник має право вибору: звернутися із заявою про вирішення трудового спору до комісії по трудових спорах або безпосередньо до суду.

Якщо розглядати медіацію у індивідуальних трудових спорах, то ця процедура буде більш вигідніша для роботодавця, оскільки для роботодавця цей метод менший в втратах, а ось працівник у цьому буде менш зацікавлений адже участь його у судді безкоштовна і навряд чи він буде зацікавлений у інших платних процедурах. Саме в індивідуальних трудових спорах процедура медіації буде не особо ефективна, адже для працівника це буде матеріальна залежність від роботодавця і він не має ніякого доступу до документів які стосуються спору.

На думку науковця Ясиновського І. Г., немає чіткого визначення процесуального статусу медіатора у процесі трудового спору, цим самим це суперечить принципу добровільності медіації. Доцільним з точки зору науковця буде на законодавчих підставах закріпити процедуру медіації як самостійну форму врегулювання колективного трудового договору, а також визначити правовий статус незалежного професійного медіатора [7, с.159].

Розглядаючи думку Омелінської М. О варто погодитись з тим що, залучення професійного медіатора у вирішення трудових конфліктів буде гуманним, справедливим і безпечним, а саме головне це буде сприяти мирному та адекватному вирішенню конфліктів і збереже трудові відносини [4].

Особливістю врегулювання спору із застосуванням процедури медіації є можливість проведення переговорів сторонами, врахування їх інтересів, збереження партнерських відносин між ними, а також добровільність виконання медіативної угоди. Варто погодитися з думкою В. М. Корякіна, який чітко визначає переваги медіації:

- можливість заощадити час, гроші, емоційні сили учасників спору;

- виробити взаємну домовленість сторін;
- взаємний конструктивний пошук рішень за сприяння медіаторів;
- захистити інтереси учасників процедури, оскільки процес медіації – це конфіденційний процес;
- досягти таких домовленостей, які будуть більш тривалими і відповідатимуть реальному стану речей [2, с. 53].

Також можна відмітити, що створення при Національній асоціації адвокатів України Комітету з питань медіації говорить про зацікавленість з боку адвокатського товариства процедурою медіації. Під час медіації адвокат, сприятиме досягненню медіаційної угоди, які будуть задовольняти обох сторін. Основним завдання адвоката у цьому процесі буде не доказування, не переконання, а саме узгодження інтересів обох сторін для взаємовигідного вирішення спору. Спираючись на позитивні наслідки медіації можна визначити, що ця процедура може значно підвищити авторитет адвоката та самий інститут адвокатури, адже в скоріш за все ця процедура у майбутньому може бути єдиним способом вирішення спорів у суспільстві [3].

Список використаних джерел та літератури:

1. Дараганова Н. В. Медіація як один із альтернативних способів вирішення індивідуальних трудових спорів. *Юридична наука*. 2011. № 6 С. 77-83.
2. Корякин В. М. Медиация как способ урегулирования споров и возможность ее применения к воинским правоотношениям. *Право в Вооруженных силах*. 2010. № 10. С. 43.
3. Національна Асоціація Адвокатів України. URL: <https://radako.com.ua/news/mediaciya-ta-pravovi-perspektivi-yuiy-rozvitku-v-ukrayini>.
4. Омелінська М. Медіація при вирішенні колективних трудових спорів. URL: <https://ukrmediation.com.ua/files/B2.pdf>.
5. Проект Закону про медіацію №3504 від 19.05.2020 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877.
6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони № 1678-VII від 16.09.2014 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
7. Ясиновський І. Г. Імплементация процедуры медиации в украинское законодательство: теоретико-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2016. 295 с.

Л.Т. Спесивцева,
головний консультант
(м. Київ)

**ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА ВИНЯТКОВИМИ
ОБСТАВИНАМИ НА ПІДСТАВІ РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ, УХВАЛЕНОГО У
ВІДПОВІДНОСТІ ДО ЧАСТИНИ ТРЕТЬОЇ СТАТТІ 89 ЗАКОНУ
УКРАЇНИ „ПРО КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ“**

Відповідно до частини третьої статті 89 Закону України „Про Конституційний Суд“ від 13 липня 2017 року № 2136-VIII (далі – Закон № 2136) якщо Конституційний Суд України, розглядаючи справу за конституційною скаргою, визнав закон України (його положення) таким, що відповідає Конституції України, але одночасно виявив, що суд застосував закон України (його положення), витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції України, то Конституційний Суд вказує на це у резолютивній частині рішення.

Впровадження вказаного положення в законодавство відбулося в складі інституту конституційної скарги з прийняттям Закону України №2136, який набрав чинності 03 серпня 2017 року.

Зазначений припис отримав різні оцінки фахівців, зокрема, такі.

На думку судді Конституційного Суду України Городовенка В.В. положення частини третьої статті 89 Закону № 2136 є спеціальним повноваженням Конституційного Суду України, „<...> яке надане йому саме у справах за конституційними скаргами, що обумовлено насамперед необхідністю посилення ефективності інституту конституційної скарги у випадках, коли порушено конституційні права і свободи не законом (його окремими положеннями), а внаслідок ухвалення судових рішень, в яких застосовано цей закон (його окремі положення)“ [1, с.2].

Європейська Комісія „За демократію через право“ (Венеційська Комісія), в цілому позитивно характеризуючи вказане положення, вказувала на те, що на практиці може трапитися, що індивід оскаржує положення закону, повністю усвідомлюючи, що воно є конституційним, лише з метою дозволити Конституційному Суду України встановити неконституційне застосування закону. Однак в такому випадку, Конституційний Суд України під час

розгляду питання про прийнятність конституційної скарги, з'ясувавши, що вона стосується тільки застосування закону, а не його конституційності, може відмовити у її прийнятті через явну необґрунтованість [2, с.11].

Центр політико-правових реформ зазначав, що у випадку застосування частини третьої статті 89 Закону №2136 може відбутися лише реалізація приватної мети особи, що подала конституційну скаргу, без визнання неконституційним закону, тобто без реалізації публічної мети. На думку авторів дослідження, на даному етапі розвитку та становлення інституту конституційної скарги, Конституційний Суд України має дискрецію щодо визнання неконституційним тлумачення закону судами, що розширює можливості органу конституційної юрисдикції захистити конституційні права осіб в межах реалізації ними інституту конституційної скарги [3, с.12].

Терлецький Д.С. вважає, що „це надзвичайно важливе повноваження, що потенційно може сприяти формуванню за допомогою Конституційного Суду України правозастосовної практики відповідно до букви та духу Конституції України. Водночас це виклик для Конституційного Суду України, який має бути готовий застосовувати таке повноваження на практиці, при цьому не перетворюючись на „суд четвертої інстанції“. Очевидно, що самої лише констатації буде недостатньо, необхідно змістовне пояснення, чому тлумачення, до якого вдався суд, застосовуючи закон України, не відповідає Конституції України. Щоправда, тут постає інша дилема, адже після набуття чинності змінами до Конституції України щодо правосуддя 2016 року Конституційний Суд України не надає офіційного тлумачення законів України. Чи зможе він відшукати оптимальне вирішення цієї дилеми – засвідчить лише час. У будь-якому випадку, положення частини 3 статті 89 Закону наразі достатньо важко інтерпретувати в контексті захисту конституційних прав особи-заявника. Відповідні положення процесуальних кодексів, якими врегульовується порядок та підстави перегляду судових рішень за виключними обставинами, зазнали кількох непослідовних змін, які здійснило вплив на повноваження Конституційного Суду України без зрозумілого механізму його реалізації судами України. Зважаючи на закріплену процесуальним законодавством загальну формулу, практична значущість висновку Конституційного Суду України щодо тлумачення закону України у спосіб, що не відповідає Конституції України, в контексті перегляду судових рішень за виключними

обставинами, на жаль, виглядає дещо неоднозначно. Буквально розуміючи приписи статей 361 КАС України, 320 ГПК України, 423 ЦПК України, суди можуть стверджувати про відсутність підстав для перегляду, оскільки там прямо не згадується неконституційне тлумачення закону України“ [4, с.1].

Тобто, в цілому положення частини третьої статті 89 Закону № 2136 оцінюється фахівцями як позитивний крок у захисті прав осіб, у посиленні ефективності інституту конституційної скарги у випадках, коли порушено конституційні права і свободи не законом, а внаслідок ухвалення судових рішень, в яких його застосовано, що може сприяти формуванню за допомогою Конституційного Суду України правозастосовної практики відповідно до букви та духу Конституції України.

2. Проблеми застосування положення частини третьої статті 89 Закону № 2136

Аналіз положень та принципів Конституції України, Закону № 2136, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Кримінального процесуального кодексу України (далі відповідно – ГПК, ЦПК, КАСУ, КПК), юридичних позицій Конституційного Суду України свідчить про ймовірність виникнення певних проблем у разі реалізації Конституційним Судом України положення частини третьої статті 89 Закону № 2136 з огляду на таке.

По-перше, положення міститься у статті, яка має назву „Вимоги до рішення Суду“ та розташована у Главі 13 „АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ“ Розділу II „КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ“, отже воно запроваджено законодавцем не як самостійне повноваження Конституційного Суду України, а як спеціальна вимога до резолютивної частини його рішення, ухваленого за результатами розгляду справи за конституційною скаргою.

За загальноприйнятим розумінням резолютивна частина рішення – це заключна за структурою частина рішення, в якій викладається головний висновок, якого дійшов орган або особа, уповноважена у встановленому порядку на розв’язання певної проблеми або питання. Резолютивна частина рішення за обсягом та змістом має відповідати визначеним повноваженням органу або особи та не виходити за їх межі.

Аналіз встановлених статтею 150 Конституції України та статтею 7 Закону № 2136 повноважень Конституційного Суду України дозволяє стверджувати, що:

- надання оцінки застосуванню, зокрема, тлумаченню судами системи судоустрою законів при прийнятті рішення не входить до повноважень Конституційного Суду України;
- орган конституційної юрисдикції не наділений повноваженнями офіційного тлумачення законів України.

Таким чином, встановлена законодавцем спеціальна вимога, відповідно до якої орган конституційної юрисдикції за наявності певних умов має вказувати в резолютивній частині рішення на тлумачення судом системи судоустрою України закону у спосіб, що не відповідає Конституції України, вступає у логічну суперечність з колом повноважень Конституційного Суду України.

По-друге, Конституційний Суд України зазначає, що:

„згідно з Конституцією України до основних засад судочинства віднесено, зокрема, обов’язковість судового рішення (пункт 9 частини другої статті 129); судові рішення є обов’язковим до виконання (частина перша статті 129-1).

<...>

Отже, для перегляду судового рішення в законі встановлюються відповідні процедури судочинства, які передбачають оскарження судового рішення та надання йому юридичної оцінки компетентним судом. Конституція України не наділяє інші органи державної влади повноваженнями щодо перевірки судового рішення в позасудовому порядку та оцінки його як „неправосудного“. Конституційний Суд України вважає, що остаточне судові рішення не може бути переглянуто, крім встановлених процесуальними законами випадків його перегляду відповідним судом, що виключає можливість оцінювати таке рішення слідчим, прокурором при вчиненні ними дій, які мають наслідком притягнення судді до кримінальної відповідальності.“ [5, с.7]

Зазначений підхід відповідає також принципу *res judicata*, відповідно до якого остаточні рішення судів національної системи не повинні бути предметом оскарження. Тлумачення *res judicata* міститься у низці рішень ЄСПЛ, зокрема, в рішенні у справі „Христов проти України“ від 19 лютого 2009 року, в якому зазначено, що „< .. > Одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, згідно з яким у разі остаточного вирішення спору судами їхнє рішення, що набрало законної сили, не може

ставитися під сумнів (див. справу „Брумареську проти Румунії“ (Brumarescu v. Romania) < .. > Принцип юридичної визначеності вимагає поваги до принципу *res judicata*, тобто поваги до остаточного рішення суду. Згідно з цим принципом жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового до виконання рішення суду лише з однією метою - домогтися повторного розгляду та винесення нового рішення у справі.“ [6, с.137]

Виходячи з наведеного, будь-які органи державної влади, в тому числі Конституційний Суд України не наділені повноваженнями щодо перевірки або іншої оцінки рішень судів системи судуоустрою України.

Отже, зазначення Конституційним Судом України в резолютивній частині свого рішення вказівки на те, що суд системи судуоустрою України застосував у своєму рішенні закон, витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції України, хоча і відповідатиме вимогам положення частини третьої статті 89 Закону № 2136, фактично, однак, означатиме надання оцінки остаточному судовому рішення поза межами судових процедур, поставлення його під сумнів, перетворення Конституційного Суду України в “четверту інстанцію“, порушення принципу *res judicata*, і разом з тим принципу юридичної визначеності, який є складовою верховенства права.

Станом на 30 червня 2020 року Конституційний Суд України жодного разу не застосував положення частини третьої статті 89 Закону № 2136 при ухваленні за результатами розгляду конституційних скарг рішень, якими визнав закон конституційним.

3. Правові наслідки для судів системи судуоустрою України рішення Конституційного Суду України, ухваленого відповідно до частини третьої статті 89 Закону №2136

3.1. Статтею 151⁻² Основного Закону України передбачено, що рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені. Обов'язковість рішень, ухвалених Конституційним Судом України, є засадою його діяльності (частина друга статті 147 Конституції України, стаття 2 Закону № 2136).

Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України, яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів [7, с.4].

Рішення Конституційного Суду України мають таку саму сферу дії в часі, просторі, за колом осіб, як і рішення нормотворчого

органу, і таке саме, як і нормативні акти, загальне значення, що не притаманне правозастосовним за своєю природою актам; вони мало відрізняються за наслідками і механізмом реалізації від законів, указів Президента, інших нормативно-правових актів, якими анулюються ті чи інші правові норми, а тому забезпечення їх виконання має бути таким самим, яким воно є стосовно законів [8, с.16].

Формулювання припису положення частини третьої статті 89 Закону № 2136 дає підстави стверджувати, що ухвалення Конституційним Судом України рішення відповідно до вимог частини третьої статті 89 Закону № 2136 можливе за обов'язкової наявності таких двох умов одночасно:

1) визнання закону таким, що відповідає Конституції України, за рішенням Конституційного Суду України;

2) застосування судом системи судоустрою закону при вирішенні справи, однак з витлумаченням його у спосіб, що не відповідає Конституції України.

Наведене означає, що ухвалене відповідно до вимог частини третьої статті 89 Закону № 2136 рішення Конституційного Суду України, яким встановлено конституційність закону та вказано на тлумачення його судом системи судоустрою у спосіб, що не відповідає Конституції України, є обов'язковим для подальшого застосування всіма судами системи судоустрою. Тобто, визнаний конституційним закон підлягатиме застосуванню судами системи судоустрою шляхом тлумачення у спосіб, фактично визначений Конституційним Судом України, на всій території України з моменту набрання таким рішенням чинності.

3.2. Встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане, є підставою для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами (пункт 1 частини третьої статті 320 ГПК, пункт 1 частини третьої статті 423 ЦПК, пункт 1 частини 5 статті 361 КАСУ). Відповідно до пункту 1 частини третьої статті 459 КПК встановлена Конституційним Судом України неконституційність, конституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи є підставою для такого перегляду судового рішення безвідносно до стану його виконання.

Рішення Конституційного Суду України може бути ухваленим відповідно до частини третьої статті 89 Закону № 2136 лише у випадку, якщо застосований у справі закон визнаний таким, що відповідає Конституції України. Відповідно до наведених процесуальних приписів встановлена таким рішенням конституційність застосованого закону може бути підставою для перегляду остаточного судового рішення судами системи судоустрою, якщо воно ще не виконане (окрім КПК).

Заяву про перегляд судового рішення за виключними обставинами може бути подано учасниками справи протягом тридцяти днів з дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України. З урахуванням вказаного припису заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами може бути подана не пізніше десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили. Строки, визначені в частині другій цієї статті, не можуть бути поновлені (пункт 4 частини першої, пункт 2 частини другої, частина третя статті 321 ГПК, пункт 4 частини першої, пункт 2 частини другої, частина третя статті 424 ЦПК, пункт 4 частини першої, пункт 2 частини другої, частина третя статті 363 КАСУ). Останні два речення не стосуються екстраординарного перегляду за правилами КПК.

Справа розглядається судом за правилами, встановленими цим Кодексом для провадження у суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд (частина 2 статті 325 ГПК, частина друга статті 429 ЦПК, частина друга статті 368 КАСУ).

Відповідно до правил уніфікованих процесуальних законів, якими є ГПК, ЦПК, КАСУ, неправильне тлумачення закону є неправильним застосуванням норм матеріального права, що є підставою для скасування або зміни судового рішення. Відповідно до пункту 3 частини першої статті 413 КПК неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення, є, зокрема, неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту.

Отже, на підставі належно оформленої заяви учасника справи, поданої в межах наведених строків, суд системи судоустрою розглядає справу за правилами, встановленими відповідним процесуальним законом для провадження, у суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд. На наслідки такого перегляду, враховуючи обов'язковість рішень Конституційного Суду України, суд системи судоустрою України застосовує визнаний конституційним закон з

тлумаченням його у спосіб, визначений у рішенні КСУ, ухваленому відповідно до положення частини третьої статті 89 Закону № 2136.

При тому слід звернути увагу на те, що відсутність ретроспективної дії рішень Конституційного Суду України в такому випадку не є перешкодою для екстраординарного перегляду, оскільки закон, який визнаний конституційним, був таким з дня його прийняття.

Враховуючи наведені процесуальні, рішення Конституційного Суду України, ухвалене відповідно до положення частини третьої статті 89 Закону № 2136, фактично має для судів системи судоустрою такі ж правові наслідки, як і рішення апеляційної чи касаційної інстанції, які містять вказівки щодо тлумачення норми матеріального права, та є обов'язковими для застосування: у разі відкриття провадження за виключними обставинами суд переглядатиме рішення з урахуванням вказівки Конституційного Суду України про належне тлумачення норми матеріального права.

Ухвалене відповідно до вимог частини третьої статті 89 Закону № 2136 рішення Конституційного Суду України, яким встановлено конституційність закону та вказано на тлумачення його судом системи судоустрою у спосіб, що не відповідає Конституції України, є обов'язковим для застосування всіма судами системи судоустрою на всій території України з моменту набрання таким рішенням чинності. Рішення Конституційного Суду України, ухвалене відповідно до положення частини третьої статті 89 Закону № 2136, у випадку перегляду остаточного судового рішення за виключними обставинами фактично має для судів системи судоустрою такі ж правові наслідки, як і рішення апеляційної чи касаційної інстанції, які містять вказівки щодо тлумачення норми матеріального права, та є обов'язковими для застосування.

Однак такий підхід законодавця фактично означатиме надання оцінки остаточному судовому рішення поза межами судових процедур, поставлення його під сумнів, перетворення Конституційного Суду України в “четверту інстанцію”, порушення принципу *res judicata*, і разом з тим принципу юридичної визначеності, який є складовою верховенства права.

Встановлена законодавцем спеціальна вимога, відповідно до якої орган конституційної юрисдикції за наявності певних умов має вказувати в резолютивній частині рішення на тлумачення судом системи судоустрою України закону у спосіб, що не відповідає

Конституції України, вступає у логічну суперечність з колом повноважень Конституційного Суду України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Окрема думка судді Конституційного Суду України Городовенка В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Жабо Тетяни Максимівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 40 Кодексу законів про працю України (речення друге абзацу 4 розділу 1), режим доступу: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6_p2_2019_1.pdf . 2. Висновок щодо Проекту закону Про Конституційний Суд України від 12 грудня 2016 року № 879/2016 (пункт 45) https://supreme.court.gov.ua/userfiles/870_2016_2016_12_12.pdf 3. Аналітичний звіт щодо запровадження інституту конституційної скарги/Ю. Кириченко, Б.Бондаренко – К.: ФОП Москаленко О.М., 2018. 4. Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/navishcho-nam-konstituciynna-skarga.html> 5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України № 7-р від 11 червня 2020 (пункт 2.5 частини 2 мотивувальної частини), режим доступу http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/7_p_2020.pdf 6. Офіційний переклад Рішення ЄСПЛ у справі „Христов проти України“ (Заява № 24465/04) від 19 лютого 2009 року, пункти 33, 34. Офіційний вісник України від 14 вересня 2009 року, № 68, режим доступу https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_443. 7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 58 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 3, 4, 5, 6 статті 9, пунктів 3, 4, 5 статті 10, підпункту „г“ пункту 1 статті 24, пункту 3 статті 26 Закону України „Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю“, пункту 10 статті 14, статті 33-1 Закону України „Про комітети Верховної Ради України“ від 10 червня 2010 року № 16-рп/2010 (абзац другий пункту 3.3. пункту 3 мотивувальної частини), режим доступу <http://web.ccu.gov.ua/docs/612>. 8. Івановська А. Актуальні питання забезпечення виконання рішень Конституційного Суду України // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XIII регіонально-науково-практичної конференції. 8–9 лютого 2007 р. – Л.: Юрид. Ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка.

Л.В. Тимошенко,
старший викладач
(м. Хмельницький)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У МІЖНАРОДНИХ ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Історія становлення та розвитку міжнародного трудового права нерозривно пов'язана з процесом формування класу найманих працівників. Прагнення до поліпшення умов праці, побуту, життєвого рівня, загального добробуту як самих працівників, так і членів їхніх сімей, міжнародна інтеграція та деякі інші чинники сприяли появі міжнародних інституцій, що основними завданнями ставили вироблення єдиних міжнародних стандартів у сфері найманої праці та трудових відносин.

Процеси інтернаціоналізації життя, глобалізації економіки вже давно мають наслідком не лише міжнародне переміщення товарів, послуг, капіталів, але й робочої сили. При цьому виникають різні ситуації міжнародної праці або, іншими словами, трудові правовідносини з іноземним елементом (міжнародні трудові правовідносини).

Міжнародні приватні трудові правовідносини – це правовідносини, ускладнені з "іноземним елементом", які пов'язані із діяльністю щодо надання, прийняття, виконання, звільнення з роботи та гарантій, пов'язаних з цим.

"Іноземний елемент" може виявитися у:

- 1) суб'єкті правовідносин (суб'єктом може бути іноземний роботодавець або ж іноземний працівник);
- 2) об'єкті правовідносин (робота за кордоном);
- 3) юридичному факті (тривала робота за кордоном та обчислення трудового стажу, пов'язаного з такою роботою).

Міжнародні приватні трудові відносини регулюються як за допомогою уніфікованого матеріально-правового методу, так і колізійно-правового.

Джерелами регулювання трудових відносин з «іноземним елементом» є:

- національне законодавство;
- міжнародні акти;
- звичаєве право, судова практика, правова наука;
- трудові договори (контракти);

- інші угоди;

Трудові кодекси включають як матеріально-правові норми, спрямовані на врегулювання трудових відносин (Кодекс праці Франції), так і колізійні (Трудовий кодекс Болгарії). У трудових кодексах може міститися вказівка на застосування їх положень до трудових відносин саме з «іноземним елементом»(польський Кодекс праці, Трудовий кодекс Угорщини).

Цивільні кодекси окремих держав можуть містити норми трудового права або ж у трудовому законодавстві можуть бути вказівки про поширення на трудові відносини норм цивільного права (ФРН, Бельгія, Італія, Франція).

Закони з міжнародного приватного права

Інші нормативно-правові акти міжнародного приватного права також можуть мати норми для регулювання трудових відносин.

Безперечно, основними джерелами міжнародно-правового регулювання праці та трудових відносин є акти ООН, МОП, правові акти регіональних об'єднань держав та міжнародні договори з питань праці, які укладаються між суверенними державами. Одні з цих документів за своїм характером та змістом є міжнародними договорами, а це означає, що норми таких документів щодо сторін, які є учасниками домовленостей, породжують відповідні юридичні зобов'язання і передбачають контроль та нагляд за їх застосуванням. Інші документи у цій сфері можуть і не мати договірних ознак, а тому положення їх не містять міжнародних зобов'язань для держав, а носять лише програмний характер.

Звичайне право , судова практика , правова наука є формами встановлення матеріально-правових та колізійних норм у державах їх застосування.[9, с.184]

Трудові договори (контракти), колективні договори можуть містити вказівку на законодавство, яке слід застосовувати до трудових відносин. Це стосується й інших угод, наприклад, зовнішньо економічних контрактів. [9, с.184]

Регіональні європейські стандарти у сфері праці сформульовані, головним чином, на базі Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод (1950 р.) та Європейської соціальної хартії (1961 р.).

Цілісність та єдність системи джерел сучасного міжнародного трудового права забезпечуються тим, що норми правових документів врегульовують відносини між суб'єктами міжнародного права, що складають інтерес, окреслений сферою правового регулювання праці

та трудових відносин, а також, сприяючи поліпшенню умов праці, побуту, життєвого рівня працівників та членів їх сімей, вони спрямовані на досягнення соціально-правового ефекту.

Одним із важливих регуляторів трудових правовідносин з іноземним елементом є колізійні норми, завданням яких є визначення питання про те, правом якої країни повинно регулюватись міжнародне трудове відношення.

У системі колізійних норм, які використовуються для регулювання трудових відносин з «іноземним елементом», перевозним є ті що призначені саме для цих відносин: закон держави місця роботи (lex loci laboris); закон держави, з якої відряджено працівника (lex loci delegationis) та ін. Але оскільки трудові відносини у деяких трудових системах регулюють ще й норми цивільного права, то застосовуються прив'язки, притаманні регулюванню цивільно-правових угод, зокрема закон автономної волі. Колізійні прив'язки можуть вказувати на право, яке підлягає застосуванню до певних трудових відносин; форми контракту; суб'єктів трудового правовідношення.[9, с.185]

Основні колізійні прив'язки (принципи) :

1. За відсутності угоди між сторонами трудового договору про вибір права, міжнародні трудові правовідносини найчастіше "прив'язуються" до права країни, в якій виконується робота (lex loci laboris). Теоретичною підставою для застосування такої прив'язки, як головного колізійного правила у цій сфері, є такі аргументи[6, с.558]:

1) ця прив'язка стосується більшості відносин, що регулюються трудовим правом, зокрема, індивідуальних і колективних відносин; 2) праця виконує свої економічні та інші функції головним чином в країні, у якій вона здійснюється; 3) звичайно, саме у місці роботи працівник інтегрується у трудовий колектив, і звернення до закону цього місця дає змогу, з одного боку, створити рівні умови праці для всіх працівників одного підприємства, а з іншого - забезпечити цілісну та послідовну систему правового регулювання, беручи до уваги дію імперативних правил праці в даному місці; 4) місце роботи часто є також і місцем судового розгляду конфліктів; 5) сторони трудового договору краще ознайомлені з чинним правом місця роботи; 6) для застосування цієї прив'язки має значення також і те, що в цьому місці відбувається виконання трудового договору: роботодавець видає накази, а працівник здійснює свої права. [7, с.558]

Як основне правило *lex loci laboris* міститься в законодавстві більшості країн світу. Воно записано також в Римській конвенції про право, яке застосовується до договірних зобов'язань 1980р., в Регламенті "Рим /" та в ряді міжнародних документів, наведених вище.[7, с.558]

2. Вільний вибір права (автономія волі – *lex voluntatis*). Законодавство країн дозволяє сторонам трудової угоди обирати закон для її врегулювання . [7, с.222]

3. Закон місця знаходження працедавця. Цей колізійний принцип застосовується у тих випадках, коли виконання трудових функцій проводиться на території декількох держав і тоді застосовується закон місця знаходження, місця проживання або місця комерційної діяльності працедавця. [7, с.222]

4. Закон прапора судна (*lex flagi*). Трудові відносини працівника, який виконує службові обов'язки на водному чи повітряному транспорті, регламентуються законом країни, де зареєстрований транспортний засіб. [7, с.222]

5. Особистий закон роботодавця – фізичної або юридичної особи (*lex personalis / lex societatis*). Застосовується принцип тоді, коли відряджений працівник виконує свої трудові функції за кордоном або коли місце роботи практично неможливо встановити. Іноді при відрядженні працівника в іншу країну для виконання тих або інших трудових завдань застосовується принцип закону країни установи, яка відрядила працівника (*lex loci delegationis*). [7, с.222-223]

6. Закон країни укладення угоди про найм (*lex loci contractus*) . Деякі країни у своєму законодавстві визначають, що до трудових відносин, укладених у цих країнах застосовується місцеве право (Велика Британія, США). [7, с.223]

Відповідно до Конституції України, кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43). Для реалізації цього принципу громадяни України мають право, зокрема, укладати трудові договори з іноземними наймачами як на території України, так і за кордоном, а також з українськими наймачами для праці за кордоном, а іноземці мають право працювати на території України на українських підприємствах, установах, організаціях або займатися іншою трудовою діяльністю у відповідності із законодавством України.

Для визначення права, яке буде регулювати подібні трудові відносини у КЗпП в ст. 8 закріплена норма про те, що трудові відносини громадян України, які працюють за її межами, а також трудові відносини іноземних громадян, регулюються законодавством держави, в якій здійснюється працевлаштування (наймання) працівника, і міжнародними договорами України.

Законодавство України поширюється на спеціалістів, які працюють за кордоном на підставі угод між організаціями різних держав, які, своєю чергою, укладаються на виконання міждержавних договорів економічного, науково-технічного та іншого співробітництва. При цьому працівники залишаються у трудових відносинах з організацією, що відрядила їх за кордон. [9, с.192]

Відповідно до Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів 1977р. (ратифікованою Україною 2007 р.) кожна держава надає трудящим-мігрантам, які перебувають на її території, режим не менш сприятливий щодо умов праці та соціально-економічного забезпечення, ніж той, що надається її власним громадянам. Конвенція містить гарантії щодо возз'єднання сімей трудящих-мігрантів на території держави працевлаштування. У разі звільнення працівника з незалежних від нього причин йому надається можливість повторного працевлаштування. [6, с.562-563]

Водночас положення Конвенції поширюються лише на тих громадян держав-учасниць, які мають дозвіл на здійснення оплачуваної діяльності на їх територіях. . [6, с. 563]

Більшість проблем як для самих трудящих-мігрантів, їх сімей, так і для держав створює якраз нелегальна міграція. Згідно з дослідженнями, лише третина трудових мігрантів з України мають дозвіл на роботу та письмові трудові контракти з роботодавцями. На основі офіційно оформленого статусу українські громадяни найчастіше працюють у Чеській Республіці, Іспанії та Португалії, а найбільша частина мігрантів без офіційного статусу припадає на Польщу та Італію. [6, с. 563]

Хоча Україна є експортером робочої сили, проблемам її регулювання не приділяється належна увага на державному рівні (наприклад, повільно рухається справа з укладення відповідних двосторонніх угод, дипломатична підтримка наших співвітчизників залишається недостатньою внаслідок слабкої кадрової і фінансової бази представництв тощо). Дії держави у відповідній сфері мають бути спрямовані передусім на створення умов для скорочення виїзду на заробітки за кордон, захист прав громадян, які працюють за

кордоном, забезпечення більш сприятливих можливостей їхнього працевлаштування у зарубіжних країнах та заохочення повернення мігрантів на батьківщину. [6, с. 563]

Громадяни України, які постійно проживають на території іноземної держави, можуть працевлаштуватися там на підставі законодавства цієї держави та міжнародних договорів України (ст. 8 КЗпП) . Вони можуть працювати за кордоном за направленням до іншої держави для виконання певної роботи або укладення трудового контракту з конкретним працедавцем на виконання обумовленої роботи на певний термін. Під час виконання трудових обов'язків, перебування у службових відрядженнях, роботи в посольствах, консульствах, представництвах України на цих громадян поширюється законодавство нашої держави. Водночас окремі питання (наприклад, відпочинку) можуть регулюватися й нормами іноземного права. На підставі укладеного контракту громадяни України також мають можливість працювати у змішаних товариствах і підприємствах різних форм власності, підпорядковуючись законодавству держави, визначеному в документі.

За загальним правилом для одержання роботи особі необхідно мати дозвіл на працевлаштування, виданий компетентним органом держави трудової міграції в порядку та на умовах, установлених її законодавством. Цей документ видається на час виконання роботи у визначеного працедавця. Працівник не повинен виконувати жодної іншої оплачуваної роботи, крім тієї, на яку видано дозвіл. Якщо буде встановлено, що працівник виконував іншу оплачувану роботу або самочинно змінив працедавця, документ анулюється. Для продовження трудових відносин із працівником роботодавцеві необхідно вирішити питання про продовження дозволу на працевлаштування не пізніше одного місяця до закінчення терміну його дії.

До форми трудового контракту переважно використовують закон місця його укладення. Іноді пропонується кумулятивне застосування прив'язок. Так, Кодекс Бустаманте, який є чинним у кількох державах Латинської Америки, передбачає поєднання прив'язки місця укладення угоди та місця її виконання. Конвенція ЄС 1980 р. про право, яке застосовується до договірних зобов'язань, передбачає поєднання прив'язок до закону, якому підпорядковується контракт, та закону місця укладення контракту. Кумуляцію колізійних прив'язок передбачає й національне

законодавство держав, наприклад, Закон з міжнародного приватного права Угорщини 1979р.

Отже, міжнародна праця сьогодні виникає за багатьма несхожими обставинами як у випадках праці громадян України за кордоном (праця українських трудящих-мігрантів, робота в дипломатичних представництвах, у міжнародних організаціях, праця на основі контрактів з вітчизняними працедавцями, короткотермінові відрядження, робота на спільних підприємствах, робота моряків та інших працівників транспорту тощо), так і в непоодиноких випадках праці українців в самій Україні (праця на підставі контрактів з іноземними компаніями, міжнародними організаціями, робота на підприємствах, що входять до транснаціональних корпорацій тощо).

Проаналізувавши усі ці випадки можна дійти висновку, що поява міжнародних трудових відносин є невідомою частиною сучасного суспільства, в якому дуже важливою є співпраця країн і укладення міжнародних договорів. Слід зазначити, що запрошення робочої сили або, навпаки, пошук місця роботи за кордоном, є важливою складовою міжнародних трудових відносин, якими обумовлюється рух робітників (трудова міграція).

Міграційне явище в Україні має як позитивні (сприяння інтеграції України до світового ринку праці, послаблення потоку безробіття на національний ринок праці, зниження соціальної напруженості в суспільстві, надходження до України додаткової іноземної валюти у формі грошових переказів трудових емігрантів та інвестування коштів в економіку через створення спільних підприємств з іноземними засновниками), так і негативні (відтік молодого працездатного населення, дефіцит робочої сили в Україні, дискримінація та експлуатація наших громадян з боку місцевих роботодавців, виникнення політичних та економічних претензій до України з боку країн-реципієнтів у зв'язку зі збільшенням нелегальної трудової міграції українців, зростання злочинності та соціальної напруженості у суспільстві через міжнаціональні конфлікти) наслідки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України — Редакція від 21.02.2019, підстава - 2680-VIII. 2. Кодекс законів про працю України — Редакція від 25.09.2019, підстава - 113-IX. 3. Закон України «Про міжнародне приватне право»/ Документ 2709-IV, чинний, поточна редакція — Редакція від 22.08.2018, підстава - 2508-VIII. 4. МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ. НАКАЗ «Про затвердження Інструкції про службові відрядження в межах України та за кордон» — Редакція від 15.09.2017, підстава - z1040-17. 5. Закон України

«Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» / Документ 3773-VI, чинний, поточна редакція — Редакція від 25.08.2019, підстава - 2743-VIII. 6. Міжнародне приватне право: підручник / за ред. А.С.Довгерт та В.І.Кисіля. — 2-ге видання — К.: Алерта, 2014. — 656с. 7. Міжнародне приватне право: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл./ за ред. проф. В. П. Жушмана та доц. І. А. Шуміло. — Х.: Право, 2012.—320 с. 8. Чубарєв В. Л. Міжнародне приватне право : Навчальний посібник.— К.: Атіка, 2008.— 608 с. 9. Г.С.Фединяк. Міжнародне приватне право: Курс вибр. лекцій.— К.: Юніком Інтер, 1997. — 432 с. 10. Прокопенко В.І Трудове право України.-Х.: Консум, 1998. - 360 с. 11. Трудове право України: Підручник / За ред. Н.Б.Болотіной, Г.І.Чанищевой.-К.: «Знання», 2001 .- 564 с. 12. І.Я. Кисельов Міжнародно-правове регулювання праці (міжнародні стандарти праці). М., 1995. 13. Фединяк Г.С. Міжнародне приватне право: підручник. - 4-те вид., перероб, і доповн. / Г.С. Фединяк, Л.С. Фединяк. - К.: Атіка, 2009. - С. 325. 14. Міжнародне приватне право: навч. посіб. / за ред. С.Г. Кузьменка. - К.: Центр навч. л-ри, 2010. - С. 193. 15. Міжнародне приватне право. Міжнародні договори України. Том 2./ відпов. за ред. та упорядники А.Довгерт та В.Крохмаль.—К.: «Port Royal»,2000.—1313с. 16. Довжук О. В. Правове регулювання міжнародних приватних трудових відносин на сучасному етапі (матеріально-правовий аспект) автореф. Дис. ... канд. юрид. Наук: 12:00. 03; / О.В.Довжук; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка.—К., 2006. — 17 с. 17. Міжнародне приватне право в Київському університеті: антологія: у 2 т. Т. 1. 1992-2007/ за ред. А.С.Довгерта.— К.: Видавничо-поліграфічний центр « Київський Університет », 2009.— С.460-466. 18. Малиновська О. Україна і світ: Характер і напрямки еміграцій // Відродження. – 1999, - № 3. - С. 13-17. 19. Романюк М. Міграції населення України // Економіка України. – 1999. - № 9. – С. 38-44.

А.С. Тюгасьв,

здобувач освітнього ступеня магістра права

(м. Хмельницький)

О.В. Охман,

кандидат юридичних наук

(м. Хмельницький)

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Такі суспільно небезпечні діяння як злочини у сфері службової діяльності належать до групи злочинів, що посягають на суспільні відносини у сфері службової діяльності та професійної

діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг. Саме ця сфера відносин вимагає правильної діяльності службових осіб апарату державного управління та повинна гарантувати громадянам реалізацію їх прав та законних інтересів в усіх сферах суспільного життя. Тому діяльність службових осіб повинна підкріплюватися довірою громадян. На сьогоднішній день такий суб'єкт злочину як службова особа зустрічається часто, а отже існує реальна загроза порушення прав і законних інтересів громадян, і відповідно втрати довіри. Такі діяння як службові злочини характеризуються певним специфічним характером, а тому потребують детального дослідження його елементів. Особливість характеру службових злочинів розкривається у об'єктивній стороні даних діянь.

Специфіка кожного складу злочину полягає, головню, в його об'єктивній стороні, яка охоплює такі обов'язкові та факультативні ознаки: зовнішню сторону суспільно небезпечного діяння (дію чи бездіяльність), суспільно небезпечний наслідок, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечним наслідком, місце, час, спосіб, знаряддя та засоби, а також обстановку вчинення злочину. Об'єктивна сторона складу злочину, на відміну від інших його структурних елементів, містить найбільше інформації, необхідної для кваліфікації суспільно небезпечного діяння [1, с. 43]. Вона завжди пов'язана із зовнішнім виявом суспільно небезпечної і протиправної поведінки особи у формі дії або бездіяльності, яка супроводжується певним психічним станом такої особи [2]. Водночас не всі ознаки об'єктивної сторони охоплені кожним складом злочину. Зокрема, аналіз диспозицій статей, у яких передбачена кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, засвідчує, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони аналізованих складів злочинів є лише суспільно небезпечне діяння. З цього приводу Є. Ф. Фесенко слушно зауважує: «якщо діяння саме по собі є суспільно небезпечним, а можливі наслідки за характером, обсягом, часом їх настання значно не підвищують ступеня суспільної небезпеки злочину, то за таких умов злочинний результат не належить до ознак відповідного складу злочину» [3, с. 110].

Що стосується об'єктивної сторони складу злочину, варто зауважити, що деякі автори пояснюють об'єктивну сторону злочину як процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані законом інтереси, що розглядається з його зовнішньої сторони, з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта та закінчуються

настанням злочинного результату [4, с. 181]. З урахуванням цього, характеризуючи суб'єктивну сторону злочинів у сфері службової діяльності як елемент кримінально-правової характеристики, необхідно зазначити, що вказані злочини можуть вчинятись як у формі дії, тобто активною поведінкою суб'єкта злочину (ст.ст. 365, 365-2, 366, 366-1, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 370 КК України), так і шляхом дії та бездіяльності (ст.ст. 364, 364-1 і 367, 369-2 КК України) [5].

Крім того, необхідно підкреслити, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочинів у сфері службової діяльності, крім злочину, передбаченого ст. 369 КК України, є наявність причинного зв'язку між протиправними діями особи та її законною службовою діяльністю, що вчиняється у супереччя інтересам служби, діючого порядку державного управління та виконання функцій місцевого самоврядування.

Поряд з цим слід зауважити, що переважній більшості злочинів у сфері службової діяльності притаманний формальний склад злочину, тобто злочин вважається закінченим після вчинення діяння, зазначеного у диспозиції конкретної статті, не беручи до уваги настання суспільно-небезпечних наслідків, до таких злочинів відносяться злочини, передбачені: частиною першою ст. 366, ст.ст. 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 369-3, 370 КК України. Злочини із матеріальним складом, тобто ті, які вважаються закінченими після настання вказаних у них або бланкетних нормах наслідків, до таких злочинів відносяться: частина друга ст. 366, ст.ст. 364, 364-1, 365, 365-2, 366-1, 367 КК України. Вказані наслідки полягають у заподіянні охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб майнової шкоди, нематеріальної (фізичної, моральної тощо) шкоди. З огляду на визначення об'єктивної сторони злочинів у сфері службової діяльності слід погодитись із А. А. Задорожним у тому, що специфіка об'єктивної сторони злочинів у сфері службової діяльності виявляється в її вираженні, з одного боку, в неправомірному використанні, перевищенні, невиконанні або неналежному виконанні суб'єктом своїх службових повноважень, а з іншого – в протиправному спонуканні суб'єкта до такого неправомірного використання, перевищення, невиконання або неналежного виконання службовою особою її службових повноважень [6, с. 108].

Використання службовою особою влади чи службового становища – це використання повноважень, якими службова особа

наділена у зв'язку із зайняттям посади чи здійсненням службової діяльності. Йдеться про службову компетенцію винного, головним чином, сукупність його прав і обов'язків [7, с. 476]. Вчинення діяння всупереч інтересам служби означає, що службова особа не бажає рахуватися з покладеними на неї законом чи іншим нормативно-правовим актом обов'язками, діє всупереч їм, не звертає уваги на службові інтереси.

Злочини, що передбачені ч. 1 ст. 366, ст.ст. 366-1, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 369-3 та 370 КК України, є злочинами із формальним складом. Склади злочинів, що передбачені ст.ст. 364, 364-1, 365, 365-2, ч. 2 ст. 366, ст. 367 КК України, є матеріальними, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони яких є завдання істотної шкоди або тяжких наслідків.

Істотна шкода може бути як матеріальною, так і нематеріальною. Істотною шкодою у ст.ст. 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Якщо шкода полягає у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, то питання про її істотність вирішується з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права), підлив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки і умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів [8, с. 112].

При вирішенні питання про те, чи є заподіяна шкода істотною, потрібно також враховувати кількість потерпілих громадян, розмір моральної шкоди чи упущеної вигоди тощо. У разі заподіяння поряд із матеріальними збитками і шкоди нематеріального характеру загальна шкода від злочину може визнаватись істотною навіть у випадку, коли зазначені збитки не перевищують сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Але Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду вважає інакше у справі № 167/1547/15-к від 03 квітня 2019 року: У даній справі органом досудового розслідування два працівника поліції обвинувачувались у тому, що усно пред'явили незаконну вимогу громадянину

безвідкладно прослідувати за ними до відділу поліції для проведення слідчих дій, зазначивши при цьому, що останній начебто перебуває в розшуку, а суд надав дозвіл на його привід. Одержавши мотивовану відмову, виконати цю вимогу через її невідповідність вимогам закону, працівники поліції, явно виходячи за межі своїх повноважень, висловили погрози застосувати фізичне насильство щодо вказаного громадянина, тобто вчинили злочини передбачені ч. 2 ст. 365, ч. 1 ст. 371 КК України. Вироком суду першої інстанції винних осіб засуджено за ч. 1 ст. 371 КК України та виправдано в частині вчинення ними злочину, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України. На думку районного суду у судовому засіданні сторона обвинувачення не довела факту завдання діями обвинувачених правам потерпілого майнової шкоди у розмірі, вказаному в диспозиції інкримінованого їм злочину. З таким вироком погодився і апеляційний суд. Натомість Касаційний кримінальний суд визнав такі рішення незаконними та необґрунтованими. На думку ККС об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України, вичерпується самим фактом вчинення дій, які явно виходять за межі наданих працівником правоохоронного органу прав чи повноважень, і містять одну з ознак, визначених у вказаній нормі кримінального закону, – супроводжуються: насильством або з погрозою застосування насильства, застосування зброї або спеціальних засобів, болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування. Заподіяння наслідків у вигляді істотної шкоди в розумінні п. 3 примітки до ст. 364 КК України не є обов'язковою умовою для кваліфікації дій за ч. 2 ст. 365 КК України [9].

Тяжкими наслідками у ст.ст. 364-367 КК України вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Тяжкими наслідками, не пов'язаними з матеріальними збитками, може бути доведення підприємства до банкрутства, смерть однієї або більше осіб, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній чи декільком особам.

Слід зазначити, що об'єктивна сторона складів злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, полягає у вчиненні таких дій:

1) прийняття пропозиції надати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи (ч. 3 ст. 354, ч. 1 ст. 368, ч. 3 ст. 368-3, ч. 3 ст. 368-4, ч. 2 ст. 369-2 КК України);

2) прийняття обіцянки надати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи (ч. 3 ст. 354, ч. 1 ст. 368, ч. 3 ст. 368-3, ч. 3 ст. 368-4, ч. 2 ст. 369-2 КК України);

3) одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи (ч. 3 ст. 354, ч. 1 ст. 368, ч. 3 ст. 368-3, ч. 3 ст. 368-4, ч. 2 ст. 369-2 КК України);

4) прохання надати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи (ч. 3 ст. 354, ч. 1 ст. 368 КК України);

5) пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання неправомірної вигоди (ч. 2 ст. 369-2 КК України).

Передусім необхідно розглянути семантичний зміст поняття «пропозиція», яке у тлумачних словниках української мови трактується як те, що виноситься на обговорення, розгляд; порада, вказівка щодо того, як діяти, що робити, що пропонується комунібудь замість чогось або на вибір як угода, умова та інше [10, с. 396]. У п. 3 примітки до ст. 354 КК України передбачено, що під пропозицією слід розуміти висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди, а під обіцянкою – висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди.

У кримінально-правовій літературі простежуємо, що визначення як корупційного правопорушення діяння у вигляді прийняття пропозиції (обіцянки) неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, хоч і випливає з положень ст. 27 Конвенції ООН проти корупції, однак не враховує особливостей української правової системи порівняно з правовими системами більшості держав світу [11, с. 322-323].

О. О. Дудоров під пропозицією здійснити вплив за надання неправомірної вигоди розуміє висловлення в усній або письмовій формі недвозначного наміру (бажання, готовності) здійснити вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, за умови надання неправомірної вигоди на користь як її одержувача, так і третіх осіб [12, с. 145].

Із наведеного незрозумілим є те, що автор розуміє під поняттям «недвозначний намір». Своєю чергою, поняття «двозначний» трактується як таке, що має два значення. Отже, недвозначний намір – це намір, який має одне значення. Однак у цьому разі виникає слушне запитання: як зрозуміти особі, яка пропонує неправомірну вигоду, що особа, яка зловживає впливом, чи

інша особа має однозначний намір її прийняти, а також у яких конкретних діях чи бездіяльності це повинно проявитися. Прийняття пропозиції означає, що відповідна особа висловила згоду в будь-який спосіб та не заперечує, чи в будь-який інший спосіб не реагує (мовчазна згода) на пропозицію того, хто пропонує або обіцяє надати неправомірну вигоду в майбутньому [13, с. 377-378].

Далі необхідно розглянути об'єктивну сторону складів злочинів, які полягають у прийнятті обіцянки неправомірної вигоди. Так, семантичний зміст поняття «обіцянка» означає добровільно дане зобов'язання зробити що-небудь. Відповідно, прийняття особою обіцянки щодо надання їй неправомірної вигоди полягає у виявленні нею згоди (бажання) прийняти (одержати) таку вигоду у відповідь на висловлення особою, яка її обіцяє, наміру її надати з повідомленням про час, місце та спосіб надання такої вигоди та передбачає коригування суми, форми чи виду неправомірної вигоди. Із наведеного очевидно, що прийняття пропозиції та прийняття обіцянки неправомірної вигоди є дещо подібними поняттями, однак прийняття обіцянки має більш конкретний вияв, оскільки службова особа чи інша особа, дії якої підпадають під ознаки досліджуваних складів злочинів, не лише дає згоду прийняти пропозицію неправомірної вигоди, а й обумовлює місце, час, адресати її майбутнього одержання тощо. Тому у разі застосування оперативно-розшукових заходів, спрямованих на документування відповідних злочинних дій, показів свідків тощо, вину особи може бути доведено. Водночас видається, що коригування суми, форми чи виду неправомірної вигоди тощо постає лише як готування, яке вчиняється у формі «іншого умисного створення умов для вчинення злочину», що полягає у вчиненні будь-яких дій, що полегшують можливість виконання подальших дій, безпосередньо спрямованих на вчинення злочину. Одержання неправомірної вигоди вважається закінченим злочином з моменту, коли особа прийняла бодай частину неправомірної вигоди. Водночас така позиція не завжди узгоджується зі судовою практикою. Це пов'язано з тим, що завжди потрібно зважати на спрямованість умислу особи, яка одержує неправомірну вигоду.

Необхідно також дослідити поняття злочинних дій, які полягають у проханні особи надати їй неправомірну вигоду. Зазначена форма підкупу не передбачена у нормах Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р. У диспозиції ч. 1 ст. 368 КК України прохання надати неправомірну вигоду (активна форма підкупу) викладено через наявність пасивних форм

підкупу (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди). Натомість у диспозиціях ч. 1 ст. 368-3 та ч. 1 ст. 368-4 КК України вказана форма підкупу межує з його активними формами (пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди). На цій проблемі у кримінально-правовій літературі акцентували Ю.А. Комісарчук та С.В. Якімова, на думку яких: «така невідповідність викладу форм підкупу у диспозиціях зазначених кримінально-правових норм суперечить вимогам законодавчої техніки, а також спотворює уявлення про активні та пасивні форми підкупу як кримінально-караного правопорушення» [14, с. 235].

За таких умов незрозуміло, чому законодавець ознакою об'єктивної сторони складів корупційних злочинів в одному випадку визнає суспільно небезпечне діяння у формі прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди (ч. 3 ст. 368-4, ч. 3 ст. 368-3 КК України), в іншому – у формі прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, а також прохання надати таку вигоду (ч. 3 ст. 354, ч. 1 ст. 368 КК України), натомість ще в іншому – прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди або пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання такої вигоди (ч. 2 ст. 369-2 КК України). Видається слушною відсутність у диспозиціях ч. 3 ст. 368-4 та ч. 3 ст. 368-3 КК України такої форми вчинення корупційного злочину, як прохання чи пропозиція надати спеціальному суб'єкту неправомірну вигоду, оскільки це усуне низку проблем під час кримінально-правової кваліфікації.

Видається, що використання поняття «прохання» у диспозиції ч. 1 ст. 368 КК України є зайвим, оскільки в цьому випадку більш вдалим буде поняття «пропозиція». Це пояснюється тим, що особа, яка звертається до спеціального суб'єкта із того чи іншого питання, перебуває у скрутному становищі чи становищі, яке потребує вирішення з боку компетентних осіб. Відповідно, спеціальний суб'єкт, знаючи про це, усвідомлює, що від нього, до певної міри, може залежати доля людини, її фінансове благополуччя, кар'єрний ріст і, за певних випадків, душевний спокій. Вигодоодержувач завжди намагається приховати свою зацікавленість, переконати, що він діє не в своїх інтересах, а в інтересах особи (заради її блага), від якої має намір одержати неправомірну вигоду. Тому спеціальний суб'єкт, ймовірно, не просить надати йому неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення нею певних дій, а висловлює пропозицію, тобто розкриває шляхи вирішення певного питання. Так, наприклад,

завідувач кафедри висловлює пропозицію студентові, який не виконав дипломний проект, що може допомогти йому за винагороду у його написанні, оскільки у нього залишилось обмаль часу і він може бути відрахований із університету. Інакше студент зобов'язаний самостійно у найкоротший термін написати та здати дипломний проект на кафедру.

Відповідальність за злочини у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, також можлива лише за умови, якщо діяння особи: а) було пов'язане з використанням повноважень, якими вона наділяється для надання таких послуг; б) вчинено всупереч тим цілям і завданням заради досягнення й вирішення яких вона отримує повноваження надавати такі послуги під час здійснення певної професійної діяльності.

У ч. 1 ст. 366 КК України, ст.ст. 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369 і 370 КК України передбачена відповідальність за злочини з так званим формальним складом, які визнаються закінченими з моменту вчинення відповідного діяння, а у ст.ст. 364, 364-1, 365, 365-1, 365-2, 367 та ч. 2 ст. 366 КК України – із матеріальним, які визнаються закінченими з моменту настання зазначених у законі наслідків, що повинні перебувати у причинному зв'язку із вчиненим особою діянням.

Корупційні злочини, об'єктивна сторона яких полягає в одержанні неправомірної вигоди, у КК України описані як такі, що мають формальний склад та вважаються закінченими з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння. Злочини, які полягають у прийнятті пропозиції чи обіцянки одержати неправомірну вигоду, а також прохання надати таку вигоду чи пропозиції, чи обіцянці здійснити вплив за надання неправомірної вигоди, є злочинами з усіченим складом та визнаються закінченими вже на початок виконання суспільно небезпечного діяння [15, с. 48]. Прийняття пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди вважається закінченим злочином із моменту виявлення на це згоди спеціальним суб'єктом. Натомість аналіз судової практики України свідчить про те, що трапляються випадки, коли правоохоронні та судові органи за одержання особою частини неправомірної вигоди (що, видається, є більш суспільно небезпечним, ніж прийняття пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди), кваліфікують її дії як готування чи замах на вчинення злочину.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що об'єктивна сторона складів злочинів у сфері службової діяльності характеризується тим,

що злочини передбаченні статтями 364, 364-1, 367, 369-2 КК України можуть бути вчинені шляхом дії або бездіяльності, а склади злочинів передбачені статтями 365, 365-2, 366, 366-1, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370 КК України можуть вчинятися тільки в активній формі діяння, тобто суспільно небезпечній дії. Також, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочинів у більшості складів є наявність безпосереднього зв'язку між суспільно небезпечним діянням службової особи та використанням своєї службової діяльності при вчиненні нею злочину у сфері службової діяльності. За конструкцією складів злочини у сфері службової діяльності поділяються на злочини з матеріальним складом та злочини з формальним складом. Тільки у злочинах щодо пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди можливий усічений склад злочину.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сарнавський О. М. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 262 КК України. Вісник Академії адвокатури України. 2008. Вип. 13. С. 42–49.
2. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 320 с. URL: http://pidruchniki.com/13140120/pravo/obyektivna_storona_skladu_zlochynu#864 (дата звернення: 06.11.2020).
3. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ: Академія адвокатури України, 2004. 301 с.
4. Дудоров О. О., Ризак Я. В. Проблемні питання вимагання неправомірної вигоди при вчиненні підкупу службової особи юридичної особи приватного права. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 180–191.
5. Кримінальний кодекс України: прийнятий від 5 квітня 2001 року. № 2341-III. Дата оновлення: 27.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.11.2020).
6. Задорожний А. А. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері службової діяльності. Право і Безпека. 2012. № 2. С. 105–111.
7. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. / за ред. д.ю.н., проф. В.К. Грищука, д.ю.н., проф. О.М. Омельчука. Хмельницький: ХУУП, 2016. 642 с.
8. Ніколенко Р. О. Кримінально-правова протидія зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 224 с.
9. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 03 квітня 2019 року. Судова справа № 167/1547/15-к. Оприлюднено: 08.04.2019 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80980347> (дата звернення: 23.11.2020).
10. Новий тлумачний словник української мови. 2-ге вид., виправ.: у 3 т. / уклад.: В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. Київ: АКОНІТ, 2001. Т. 2: К-П. 1354 с.
11. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про

засади запобігання корупції». Київ: Атіка, 2011. 424 с. 12. Дудоров О. О. Зловживання впливом: у пошуках істини між «духом» і «буквою» кримінального закону. Право і громадянське суспільство. 2015. № 3. С. 136–178. 13. Калитаєв В. В. Кримінально-правова характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Держава і право. 2013. № 60. С. 375–380. 14. Комісарчук Ю. А., Якімова С. В. Підкуп за кримінальним законодавством України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2014. № 4. С. 230–240. 15. Загороднюк С. О. Неправомірна вигода як предмет корупційних злочинів. Південноукраїнський правничий часопис. 2014. № 2. С. 47–49.

І.В. Файєр,
*начальник слідчого відділення
Ржищівського ВП Обухівського ВП ГУНП
в Київській області
(м. Ржищів)*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ – ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Поняття «іноземець» використовується у юридичній літературі у широкому і вузькому розумінні. У міжнародному праві під поняттям «іноземець» розуміють осіб, які хоча й проживають на території певної країни, але не є її громадянами і мають громадянство іншої держави або не мають такого взагалі. Таким чином, термін «іноземець» в міжнародному праві використовується в широкому розумінні.

Конституція України використовує терміни «іноземці» та «особи без громадянства», але при цьому не надає їх тлумачення. Згідно ст. 26 Конституції України 1996 року [1], іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом.

Відповідно до п. 6 ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» 2011 року [2], іноземцем є особа,

яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

У ст. 2 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» 2011 року вказано, що правовий статус іноземців та осіб без громадянства визначається Конституцією України, цим та іншими законами України, а також міжнародними договорами України. У разі, якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж передбачені Законом, застосовуються правила, передбачені міжнародним договором України.

Тобто, за умови вчинення відносно іноземця на території України кримінального правопорушення, він набуває статусу потерпілого у кримінальному провадженні на загальних підставах. Однак, у ряді випадків, слід враховувати особливості правового регулювання здійснення кримінального провадження, де потерпілим від кримінального правопорушення є іноземець.

У контексті розгляду вказаного питання слід підкреслити важливість врахування положень міжнародних договорів України, адже згідно ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори» [3], чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства.

Загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України, відповідно до статті 17 Закону України «Про міжнародні договори», здійснює Міністерство закордонних справ України. На запит органів, які застосовують міжнародні договори України, МЗС України надає інформацію з питань, що виникають у зв'язку з виконанням міжнародних договорів України. У разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань України за міжнародними договорами МЗС України інформує про це відповідно Президента України або Кабінет Міністрів України і вносить пропозиції щодо вжиття необхідних заходів.

Україна є учасницею ряду міжнародних договорів. Деякі з них обов'язково повинні бути враховані, якщо потерпілим у кримінальному провадженні є іноземець.

Беззаперечно, це міжнародні документи, які закріплюють основні права та свободи людини: Загальна декларація прав людини 1948 року, Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 року, Конвенція проти катувань та інших жорстоких нелюдських чи ображаючих гідність видів поводження і покарання 1984 року, Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або

такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 року та ін.

Якщо потерпілим є іноземець, який користується міжнародним захистом, необхідно керуватися міжнародними договорами, які регламентують правовий статус іноземців, які мають дипломатичний, консульський та інший вид імунітету. Це Конвенція про привілеї та імунітети ООН 1946 року, Генеральна угода про привілеї та імунітети Ради Європи 1949 року з Протоколами до неї, Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 року, Віденська Конвенція про консульські зносини 1963 року, Віденська Конвенція про представництво держав у їх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру 1975 року та ін.

Належність іноземців до осіб, які користуються привілеями та імунітетами, водночас з документами, що засвідчують особу іноземця, посвідчується документами, що видаються МЗС України, окрім випадків, визначених в Положенні про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні [4].

Документом (дозволом), що підтверджує належність іноземців до осіб, які користуються привілеями та імунітетами, є акредитаційні картки серій «Д», «К», «С», «А». Акредитаційні картки іноземців мають такі терміни дії: дипломатичні (серія «Д») – чотири роки, консульські (серія «К») – чотири роки, службові (серія «С») – три роки, звичайні (серія «А») – два роки. Термін дії карток може бути продовженим у встановленому порядку.

Після встановлення виду імунітету слідчому необхідно знайти в чинному законодавстві нормативно-правовий акт, на підставі якого іноземець наділений імунітетом. Це може бути угода між Україною і відповідною державою, організацією або міжнародна конвенція, а так само й Указ Президента, Закон України або Постанова Уряду України про дію цих імунітетів на території України. На підставі аналізу наявної інформації відносно особи іноземця і особливостей правового статусу цих осіб відповідно до міжнародних угод і конвенцій, учасником яких є Україна, а також нормативно-правових актів, виданих державними органами України, слідчий з'ясовує особливості правового статусу іноземця і дії його імунітету [5].

З урахуванням правового статусу іноземця і заходів, що передбачені планом розслідування, слідчий здійснює підготовку до проведення конкретних слідчих (розшукових) та інших дій. Для реалізації запланованого він повинен направити запит до МЗС

України в порядку КПК України. Метою такого запиту може бути вирішення завдань щодо:

- перевірки, чи перебуває на дипломатичному, консульському обліку певний іноземець, якщо так, то на якому саме, які саме привілеї й імунітети розповсюджуються на цю особу, на підставі яких нормативно-правових актів (міжнародних угод, конвенцій та актів, виданих українськими органами влади);

- звернення з проханням до відповідної установи іноземної держави або організації в інтересах правоохоронного органу щодо підтвердження повноважень цієї особи і наявності в неї імунітету, а також отримання необхідної згоди на проведення слідчих дій (розшукових) дій за участю іноземця.

Слід зауважити, що в міжнародних документах не визначено строк надання відповіді від дипломатичних та консульських представництв на запити правоохоронних органів, тому слід в запиті вказувати строк його виконання [5].

Відповідно, комплекс заходів із перевірки правового статусу іноземця, підстав його перебування на території України, повинен включати направлення запитів до компетентних суб'єктів (МЗС, Міністерство юстиції України, Генеральна прокуратура України, Державна прикордонна служба України). Отримання відповідей на запити покликано забезпечити дотримання правового статусу особи та дозволить слідчому провести слідчі (розшукові) дії, спрямовані на встановлення обставин кримінального провадження.

Крім того, приміщення дипломатичних представництв, резиденції глав дипломатичних представництв, жилі приміщення членів дипломатичного персоналу, особисті приміщення членів спеціальних місій та їх дипломатичного персоналу, папери та кореспонденція, що їм належать, майно, яке знаходиться в них, за винятками, передбаченими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і засоби пересування є недоторканими. Доступ у ці приміщення може мати місце лише за згодою глави дипломатичного представництва або особи, яка його заміняє. Це правило поширюється на жилі приміщення, які займають співробітники адміністративно-технічного персоналу дипломатичного представництва і члени їхніх сімей, що проживають разом із ними, якщо ці співробітники і члени їхніх сімей не є громадянами України або не проживають в Україні постійно.

Приміщення представництва та спеціальної місії, предмети їх обстановки та майно, а також засоби пересування представництва і

спеціальної місії користуються імунітетом від обшуку, арешту та виконавчих дій.

Приміщення, яке займає консульська установа є недоторканим. Доступ у ці приміщення може мати місце лише за згодою глави консульської установи чи призначеної ним особи або глави дипломатичного представництва іноземної держави. Така згода може передбачатися лише у разі пожежі або іншого стихійного лиха, що потребують невідкладних заходів захисту. Згода глав дипломатичних представництв, спеціальних місій і консульських установ на доступ у вказані приміщення, обшук, виїмку і арешт у них запитується прокурором через МЗС України. При обшуку, виїмці та арешті у згаданих приміщеннях є обов'язковою присутність прокурора та представника МЗС України. Архіви, документи і офіційне листування дипломатичних представництв, спеціальних місій та консульських установ є недоторканими.

Отож, основи правового статусу людини і громадянина, в тому числі у сфері кримінального судочинства, визначені, як було зазначено, Конституцією України. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України,

Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ст. 55 КПК України). Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого [6].

Слід підкреслити, що згідно п. 9 ч. 1 ст. 56 КПК України, протягом кримінального провадження потерпілий має право давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження. Отож, слідчому необхідно забезпечити таку можливість.

При цьому у ст. 10 КПК України визначено таку zásadu кримінального провадження як «рівність перед законом і судом». У випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами

тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями (ч. 2 ст. 10 КПК України).

Список використаних джерел на літератури

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show> . 2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 верес. 2011 р. № 3773-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> . 3. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1906-1> 4. Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні : затв. указом Президента України від 10 черв. 1993 р. № 198/93. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/198/93> 5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-172>.

М. В. Харчук,

*здобувачка освітнього ступеня магістра права
(м. Хмельницький)*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Розбудова правової держави та громадянського суспільства в Україні немислима без міцних правових основ, без досконалих правових норм у всіх сферах державного та суспільного життя. Саме тому проблеми безпеки громадян, охорони їхнього життя та здоров'я займають сьогодні один з пріоритетних напрямків у загальнодержавній соціальній політиці. Адже криміногенна ситуація в суспільстві характеризується значним зростанням посягань на життя громадян та на їх майно.

Проблематика злочинів проти життя та здоров'я особи залишається як завжди актуальною, оскільки яким би демократичним і гуманним не було суспільство і держава в цілому, нажаль

кримінальні правопорушення які посягають на життя та здоров'я особи ще ні в одній країні повністю подоланими не були.

Проблематика злочинів проти життя та здоров'я особи завжди була і залишається однією з найбільш болючих та найвищих проблем суспільства. Злочини, що вчиняються проти життя особи завжди є «кричущими», резонансними та такими, що стають гострим фактором дестабілізації суспільства.

В Основному Законі України – Конституції України, зазначено, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Мабуть саме тому, завжди ступінь цивілізованості суспільства вимірювався саме в ставленні однієї особи до життя та здоров'я іншої і саме тому, у сучасному суспільстві охорона життя і здоров'я людини, як найціннішого блага набуває першочергового значення.

Дослідженню правового регулювання злочинів проти життя та здоров'я особи, їх причинам виникнення, а також кримінально-правової характеристики присвячено багато праць як науковців, так і практиків-юристів, зокрема дослідженням кримінальної відповідальності за злочини проти життя і здоров'я особи займалися Уварова Н.В., Степаненко О.В., Колодін Д.О, Сотула О. С. та ряд інших науковців.

Дослідження обраної теми, дозволило сформулювати наступні положення.

Міжнародно-правова спільнота, в тому числі і держава Україна проголошують життя та здоров'я людини найвищою соціальною цінністю держави, а захист прав і свобод від злочинних посягань є основним обов'язком кожної держави.

Міжнародно-правові та національні нормативно-правові акти, без виключення, мають на меті збереження життя людини, захист її прав та свобод від незаконних посягань.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у ст. 2 визначає, що «Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання».

Конституція України ст. 3 проголошує, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та

їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.»

Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

А позбавлення особи життя є найтяжчим злочином, суспільна небезпека якого полягає в тому, що при заподіянні смерті іншій людині грубо ігнорується її природне, право на одне з найцінніших благ – на життя. Внаслідок вбивства життя втрачається безповоротно, що унеможливує відшкодування заподіяної потерпілому шкоди або компенсування її якимось замінником.

Злочини проти життя та здоров'я особи та відповідальність за їх вчинення регламентуються Розділом II Особливої частини КК України. Згідно норм КК України, до групи злочинів проти життя належать вбивства (ст. ст 115-119 України) та доведення до самогубства (ст. 120 КК України). До злочинів проти здоров'я законодавець відніс наступні діяння: різні види тілесних ушкоджень (статті 121–125, 128 КК України), побої та мордування (ст. 126 КК України), катування (ст. 127 КК України), спеціальні види тілесних ушкоджень: зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою (ст. 130 КК України), зараження венеричною хворобою (ст. 133 КК України).

Суб'єктом злочину проти життя особи, є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 14 - річного віку – у відповідності до ст. 22 КК України.

Аналіз кримінально-правового механізму охорони життя і здоров'я людини дозволяє відзначити неоднозначні підходи до законодавчого оформлення кримінально-правових заборон і покарань, передбачених за їх порушення.

В процесі еволюції державності відзначились основоположні принципи кримінально-правової політики, що передбачають законодавчу регламентацію складів злочинів і заходів кримінально-правового характеру.

Кримінальна політика України щодо протидії посяганням на життя і здоров'я передбачала поетапну законодавчу деталізацію складів насильницьких злочинів, пов'язаних з вбивством, доведенням до самогубства або схилянням до нього, заподіянням каліцтва, залишенням людини в небезпеці і ненаданні допомоги і т.д.

Історично ефективним заходом протидії насильницької злочинності було кримінальне покарання, яке тягне за собою позбавлення станових і майнових прав, тілесні покарання і позбавлення волі реалізуючи тогочасний принцип справедливості, невідворотності і пропорційності відповідальності.

Слід зазначити, що проблеми реалізації кримінально-правової політики в сфері охорони життя і здоров'я зумовлені адекватізацією заходів кримінального покарання. Реалізація кримінального покарання передбачає сукупність факторів, в тому враховує категорію вчиненого злочину, суспільну небезпеку особи винного, сукупність інших обставин, що підлягають обліку при виборі заходів державного примусу, порядок і умови утримання засуджених. Таким чином, ефективність кримінально-правової політики в сфері забезпечення права людини на життя і здоров'я інспірує законодавчу формулу, балансуючу між правовим критерієм оцінки та кваліфікації кримінально-правових норм і такою, що диференціює покарання виходячи зі ступеня заподіяної людині, суспільству і державі цим видами злочинів шкоди.

Попередження насильницьких злочинів проти життя і здоров'я багато в чому залежить від проведених в країні соціально-економічних і політичних перетворень, пов'язаних з утвердженням загальнолюдських цінностей.

Вирішення загальних завдань створює передумови і для успішної боротьби з насильницькими злочинами. Слід підкреслити значення цілеспрямованої роботи:

- по вихованню в людині совісності, прищеплення їй культури спілкування і моральних особистісних ідеалів, поваги до людської особистості, її недоторканності, нетерпимості до будь-яких актів насильства над нею, до проявів брутальності, агресивності, цинізму;

- по відродженню втрачених традицій взаємодопомоги, милосердя, співчуття до усього живого;

- щодо поліпшення статевих виховання підлітків і молоді, підготовки їх до сімейного життя, виховання поваги до гідності жінки, відрази до розбещеності та вседозволеності.

До основних напрямів спеціальної профілактики у цій сфері необхідно віднести:

послідовну і наполегливу боротьбу з систематичним вживанням спиртних напоїв і наркотичних засобів на основі постановки чітких і реальних цілей належної комплексності та координації;

своєчасність реагування на правопорушення, що вчинені на ґрунті сімейних та інших побутових конфліктів і можуть перерости у тяжкі злочини;

забезпечення рішучої боротьби з хуліганством і ефективної охорони громадського порядку на вулицях і в інших громадських місцях;

рішуче посилення боротьби з розпалюванням расової та міжнаціональної ворожнечі;

припинення криміногенних впливів на неповнолітніх і молодь з боку рецидивістів та професійних злочинців;

поліпшення якості профілактичної роботи у маргінальному середовищі;

активізація діяльності щодо виявлення антигромадських молодіжних угруповань зі схильністю їх учасників до насильства;

активізація діяльності по ліквідації організованих злочинних груп;

своєчасність профілактичного впливу на осіб з підвищеним ступенем віктимності;

активізація боротьби з фактами незаконного виготовлення, збуту, зберігання і носіння холодної та вогнепальної зброї, її основних частин, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв, а також з їх розкраданням;

використання кримінально-правових заходів так званої подвійної превенції для своєчасного реагування на погрози вбивством і заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю, побойів, катування і наготування до вчинення тяжких насильницьких злочинів, групового хуліганства;

забезпечення справедливої відповідальності за насильницькі злочини і хуліганство на основі її диференціації та індивідуалізації;

рішучу протидію пропаганді жорстокості і насильства в засобах масової інформації.

Попередження насильницьких злочинів виходить за рамки кримінального насильства. Відповідні злочини посягають не тільки на особу, але порушують і кримінологічну безпеку суспільства. Основна

роль в системі попередження насильницьких злочинів повинна бути відведена заходам віктимологічної профілактики. Одним з основних заходів попередження насильницьких злочинів є своєчасне притягнення до відповідальності осіб, які допустили вчинення насильницьких дій, безпечних для життя і здоров'я, що дозволяє попередити з їх боку більш тяжкі злочини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997. Офіційний вісник України від 16.04.1998, № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, стор. 270. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.12.2020).
2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 15.11.2020).
3. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n58> (дата звернення: 15.11.2020).

Г.С. Цимбалюк,
кандидат економічних наук
(м. Хмельницький)

СУТНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ЙОГО ІНСТРУМЕНТАРІЙ

Однією із економічних функцій української держави є забезпечення особі державою певного комплексу економічних прав: права на приватну власність, права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; права на користування природними та іншими об'єктами суспільної власності. Тільки раціональне поєднання різних форм власності, за якого жодна з них не заперечує існування інших, спроможне виступити міцною основою незалежного існування економіки.

Створення та розвиток ринкової економіки не може відбуватись неконтрольовано, тому що такий шлях має значні руйнівні наслідки. Ринкова економіка не має обмежувати позицію людського чинника тільки межами «соціального захисту», тому що

економіка опирається на активну діяльність громадян, їх високу мотивацію до роботи і на досягнення більш високого рівня добробуту.

За своєю сутністю економіка являє собою одну із сторін матеріального виробництва в широкому розумінні цього поняття. Інша його сторона - соціальна сфера суспільства, що забезпечує існування та відтворення фізичного життя людини. Саме виробничі відносини, як невід'ємний елемент цієї системи складають об'єктивну основу права. Відтак, визначаючи місце права в суспільній системі та співвідношення системи права з іншими системними суспільними явищами, слід виходити з визнання провідної ролі політичної системи, яка задає загальні параметри і напрямок розвитку економічної і правової системи через механізми економічної і правової політики [1, с.285].

Виходячи з того, що значною кількістю науковців ринкова економіка описувалась як організм, який здатен до самореорганізації без будь-якого втручання зі сторони, на практиці не завжди спроможна за допомогою тільки власних інструментів регулювати окремі аспекти свого функціонування.

На думку Прокопенка В.І., правове забезпечення і регулювання економіки полягає:

- по-перше, у визначенні юридичного режиму економічного функціонування;
- по-друге, у визначенні статусу керівників та спеціалістів та працівників господарюючих суб'єктів;
- по-третє, у визначенні механізму взаємовідносин господарюючих суб'єктів з зовнішнім середовищем і державними органами;

по-четверте, у створенні механізму юридичного захисту їх прав і законних інтересів [1, с.286].

Серед основних функцій правового регулювання економіки виділяють наступні: цільова, яка полягає у визначенні цілей, пріоритетів та визначальних напрямів розвитку економіки; стимулююча, яка окреслює формування таких важелів і регуляторів, які спроможні ефективно впливати на діяльність суб'єктів господарювання; регламентуюча, здатну за допомогою нормативно-правової бази встановити певні правила діяльності для суб'єктів господарювання, утворити відповідний правовий простір; коригуюча, яка зводиться до внесення істинних змін у хід реалізації економічної політики з метою виключення негативних наслідків; соціальна, яка передбачає регулювання державою соціальних відносин,

перерозподіл доходів, соціальний захист і соціальні гарантії; контролююча, яка означає державний нагляд і контроль за виконанням і дотриманням нормативно-правових актів, норм і стандартів; безпосереднє управління неринковим сектором економіки [3, с. 122].

Здійснивши аналіз підходів науковців до питання правового регулювання економіки, маємо наступні результати: методами правового регулювання визнаються прийоми юридичного впливу, їх сполучення, яке характеризує використання у певній області суспільних відносин тієї чи іншої сукупності юридичних засобів впливу. До первинних методів відносять централізоване, імперативне регулювання (метод субординації) та децентралізоване, диспозитивне регулювання (метод координації). Інструментами ж правового регулювання, на думку вчених є шляхи юридичного впливу, які виражено у юридичних нормах та інших елементах правової системи. Серед основних способів виділяють дозвіл (надання учасникові відносин суб'єктивних прав), зобов'язання (обов'язок здійснювати певні дії), заборона (накладення обов'язку утримуватися від певних дій), які розрізняються за характером припису, записаного у нормі права. Залежно від співвідношення у способах правового регулювання заборон і дозволів виділяють такі типи правого регулювання: загально-дозвільний (передбачає дію принципу «дозволено все, окрім прямо забороненого законом» і має місце у процесі регулювання цивільних трудових, житлових, сімейних та інших відносин) і спеціально-дозвільний (встановлює використання заборон, у межах яких норма права передбачає конкретні дозволи, що відображається у принципі «заборонено все, крім прямо дозволеного законом»). Окремі вчені зазначають, що залежно від об'єднання дозволів і заборон, які використовуються в процесі регулювання суспільних відносин, доцільно виділяти три типи правового регулювання: загально-дозвільний, спеціально-дозвільний та дозвольно-зобов'язуючий. [4, с. 169].

Отже, можна зробити висновок, що правове регулювання є одним з найбільш важливих факторів в створенні основ для побудови в Україні сучасної ринкової економіки. При цьому варто також наголосити, що право і економіка, як соціальні категорії, перебувають в постійному взаємозв'язку, взаємодії та взаємозалежності один від одного.

Список використаних джерел та літератури:

1. Грабовецький О. Сутність і функції правового регулювання економічних відносин / О.Грабовецький, В.Шепета // Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи / зб. наук. праць / наук.ред. В.С. Лукач – Ніжин, 2019. – 294 с. 2. Шкляр С. В. Сутність державного регулювання економічної конкуренції в умовах ринкової економіки / С. В. Шкляр // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2017. – Випуск 6. – С. 178-184. 3. Кахович О. О. Особливості державного регулювання економіки / О. О. Кахович, Р. С. Южека // Актуальні проблеми держави і права. - 2015. - Вип. 75. - С. 119-126. 4. Шкляр С. В. Щодо способів державного регулювання економічної конкуренції в умовах ринкової економіки / С. В. Шкляр // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2017. – № 33. – С. 168-173.

А. А. Якименко,
старший викладач
(м. Хмельницький)

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ

Вступ. Постановка проблеми. Проблема боротьби з корупцією для України є особливо актуальною. В сучасних умовах корупція зачепила майже всі сфери суспільства – від держави до системи охорони здоров'я, житлово-комунальної сфери тощо. Вона стала основною перешкодою для розвитку та відродження в політичному, економічному, духовному плані. Рівень наявної корупції стримує також економічний розвиток, негативно позначається на інвестиційному кліматі, знижує міжнародну зацікавленість. Неабияку небезпеку для держави являє зв'язок корупції із злочинністю, що забезпечує сприятливі для неї умови існування і підвищує можливості. Без сумніву, існування корупції підриває права людини, принципи верховенства права і демократію.

Актуальність дослідження. Важливе значення для існування та повноцінного функціонування держави має антикорупційна стратегія, адже за умови інституціоналізації нових форм важливо отримати результат у короткі терміни. Це також пояснюється тим, що діяльність державних структур, метою яких є припинення

корупційних дій, зосереджена, як правило, на виявленні правопорушень серед осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Зв'язок роботи з важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні пріоритетними стають дослідження проблем запобігання та протидії корупції, враховуючи передовий досвід розвинених країн, а також в умовах інтеграції до європейського співтовариства. Це являється актуальним юридичним та науково-практичним завданнями. Поза увагою більшості дослідників залишається системний підхід до особливостей змісту антикорупційної стратегії та його регулювання; необхідністю використання в процесі з'ясування законодавства цінних досягнень широкого кола концепцій, які дають можливість сформуванню всебічного уявлення про це складне явище; необхідністю підвищення рівня науки, теорії та необхідністю сприяння подальшому вдосконаленню чинного національного законодавства. Адже більшість наукових розробок проблематики антикорупційної стратегії спираються на сталі інституційно-організовані механізми, які на сучасному етапі не відповідають суспільним потребам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз питання щодо формування та реалізації антикорупційної стратегії на основі міжнародного досвіду досліджували у своїх працях відомі українські і зарубіжні науковці, а саме: О.Д. Береза, Т.М. Брус, О.Ю. Бусол, Р.В. Гребя, О.М. Джужа, Т.В. Ільєнок, З.Д. Калініченко, С.М. Клімова, В.І. Козак, О.Г. Комісаров, О.В. Копан, О.М. Костенко, І.В. Кушнар'єв, А.В. Мовчан, А.М. Новак, В.В. Топчій, В.М. Трепак, В.Л. Федоренко. Проте, поза увагою більшості дослідників залишається системний підхід до особливостей змісту антикорупційної стратегії та його регулювання; необхідністю використання в процесі з'ясування законодавства цінних досягнень широкого кола концепцій, які дають можливість сформуванню всебічного уявлення про це складне явище; необхідністю підвищення рівня науки, теорії та необхідністю сприяння подальшому вдосконаленню чинного національного законодавства. Адже більшість наукових розробок проблематики антикорупційної стратегії спираються на сталі інституційно-організовані механізми, які на сучасному етапі не відповідають суспільним потребам.

Саме тому **метою** дослідження є аналіз міжнародного досвіду формування та реалізації антикорупційної стратегії як важливої складової запобігання та протидії корупції.

Результати дослідження. Наприкінці ХХ століття міжнародна світова спільнота констатувала, що корупція є великою проблемою майже кожної країни, і з цією проблемою необхідно боротися. Результатом цього твердження стало ухвалення низки міжнародних нормативно-правових актів (обов'язкових і рекомендованих), підготовлених й прийнятих в Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного співробітництва та розвитку, Організації американських держав, Раді Європи, Європейському Союзу, Африканському Союзу. Наголосимо, що міжнародні правові інструменти різняться за сферою застосування, проте в усіх була одна мета – встановлення загальних стандартів боротьби з корупцією, використовуючи неухильне виконання антикорупційних законів на державному рівні.

Найвагомішою подією в історії міжнародних відносин у сфері протидії корупції є ухвалення міжнародною спільнотою 9 грудня 2003 року в м. Меріда (Мексика) Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Науковці, юристи та інші фахівці вважають цей важливий міжнародний договір змістовним правовим актом, спрямованим на запобігання та боротьбу з корупцією як в цілому у світовому, так і в загальнонаціональному масштабі. Тому ООН виступила з пропозицією щорічно відзначати Міжнародний день боротьби з корупцією саме 9 грудня [1].

Також наголосимо на діяльності групи держав Ради Європи проти корупції (ГРЕКО), яка має правовий статус однієї з найбільш вагомих міжнародних організацій у напрямку вироблення антикорупційних стандартів (її учасниками є майже всі держави Європейського Союзу та США) [2].

Правила поведінки міжнародного антикорупційного законодавства знайшли продовж останніх десятиліть своє відображення в національному законодавстві більшості країн світу. Такі правила визначають перелік діянь, які належать до корупційних, коло конкретних осіб, котрі підпадають під покарання. Що встановлені антикорупційними законодавчими актами (Конвенцію ООН ратифікували 167 країн світу). Деякі країни світу ухвалили та імплементували комплекс заходів як нормотворчого, так й організаційно-правового характеру для приведення законодавства у відповідність до вимог Конвенції ООН проти корупції.

Показовим у формуванні саме власної антикорупційної стратегії є досвід такої країни як Сінгапур, де діє окремий спеціалізований структурний підрозділ – Бюро з розслідування

випадків корупції. Такий спеціальний орган має встановлені повноваження для проведення конкретних слідчих дій і зобов'язаний передбачити комплекс заходів превентивного характеру [3].

Досвід монархічної Японії у формуванні антикорупційної стратегії також досить цікавий для застосування й врахування в українських реаліях з метою запровадження досить суворих обмежень, наприклад, у фінансуванні виборчих кампаній політичних партій, інших організацій, громадських формувань. Важливо, що норми японського законодавства закріплюють регламентований порядок внесення пожертвувальних на користь партій та кандидатів на виборах, організації та діяльності політичних фондів, встановлюють виключний порядок фінансової звітності.

В Ізраїлі, наприклад, антикорупційна стратегія забезпечується системою так званого «дублювання моніторингу» за корупційними діями. Такий моніторинг здійснюється як урядовими організаціями, так і спеціальними підрозділами поліції, відомством Державного контролера, громадськими організаціями типу «Відомства за чистоту уряду». Ці організації досліджують можливі корупційні точки, а у разі їх виявлення інформують органи розслідування [3].

Існує поширена думка, що корупцію можна швидко перемогти за допомогою сильної держави, диктатури, репресій. Проте, наприклад, досвід Китаю, де показові були розстріли урядовців, які визнані корупціонерами, давно стали справою звичайною, підтверджує зворотнє. Репресивні та каральні заходи при уявній ефективності навряд чи дадуть необхідний результат – хабарників, якщо й зменшиться, то не набагато, а хабарі, як правило, автоматично злетять як платня за дуже високий ризик. В будь-якому разі, в Китаї справа наступна – всіх не перестріляєш. Крім того, жорсткі заходи можуть призвести до посилення впливу правоохоронних органів, які можуть отримати виключне право вирішувати, кого карати, а кого помилувати, зі всіма наслідками.

Фахівці проблематики вказують, що чітка й ефективна система боротьби з корупцією, яка спирається на ефективну нормативно-правову базу й підтримку суспільства, діє у Фінляндії. Міжнародна неурядова організація по боротьбі з корупцією «Трансперенсі Інтернешнл» визначає її як одну з найменш корумпованих країн світу. Згідно з положеннями Кримінального кодексу Фінляндії, за вчинення дій, що можуть кваліфікуватися як корупція, передбачено санкції від штрафу до ув'язнення строком до чотирьох років залежно від ступеня суспільної небезпеки злочину [3].

У Федеративній Республіці Німеччина в основу законодавства по боротьбі з корупцією покладено завдання усунення та знищення матеріальної, фінансової бази корупційних угруповань. Це досягається, як правило, шляхом конфіскації майна, створення правової бази для унеможливлення відмивання грошей. Основне завдання для німецького уряду у сфері реалізації антикорупційної стратегії та протидії корупції полягає в тому, щоб у результаті нормативно-правових, організаційних та інших заходів максимально унеможливити зловживання державними службовцями всіх рівнів своїм посадовим становищем.

Не зважаючи на гостроту та актуальність цього питання, в Польщі досить довгий період часу не було відповідного нормативно-правового акта у сфері запобігання корупції. Тривалий час юристи-практики вважали достатніми норми права, закріплені в Кримінальному кодексі країни. Проте наприкінці 2002 року уряд Польщі затвердив Державну програму боротьби з корупцією під назвою «Антикорупційна стратегія». На виконання цієї програми створена й працює Надзвичайна кодифікаційна комісія сейму, яка підготувала зміни до Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів [4, с. 341].

У США, де антикорупційне законодавство характеризується досить надзвичайною жорсткістю, фактично не існує імунітетів для посадових осіб. Нормативно-правовим контролем за дотриманням вимог антикорупційного законодавства займаються виключно спеціально призначені в державному управлінні або департаменті особи, комісії, які за необхідністю можуть отримувати додаткову інформацію, викликати чиновників, проводити службове розслідування.

У Франції систему протидії корупції утворюють спеціальні підрозділи при прокуратурі, митній службі, податковій інспекції, кримінальній поліції та в ін. державних структурах. Окремо діє служба «ТРАКФІН», що займається комплексом проблем, пов'язаних з відмиванням грошей. Координацію антикорупційної політики здійснює Центральна міжвідомча служба з протидії корупції при Міністерстві Юстиції [5, с. 238].

У Великобританії створено незалежний консультативний Комітет зі стандартів поведінки громадського (державного) життя під головуванням лорда Нолана. До складу Комітету увійшли 10 авторитетних громадських діячів, в тому числі два члена парламенту, завдання яких полягає у вивченні та оцінці норм поведінки всіх

керівників громадських і державних установ, включаючи всі дії, пов'язані з їх фінансовою та комерційною діяльністю; вироблення рекомендацій щодо поліпшення моральних критеріїв учасників «публічного життя». Під наглядом перебувають міністри, державні службовці, члени національного і Європейського парламентів, вищі чиновники всіх неурядових громадських установ, представники місцевої влади [6, с. 13].

Зазначимо, що переважна більшість антикорупційних стратегій розвинутих країн у секторі безпеки ґрунтуються на загальноприйнятих міжнародно-правових документах, які визначають основні підходи щодо боротьби з корупцією.

За умов наявності масштабної корупції пріоритетними є заходи щодо усунення її причин, а вже потім – боротьба з конкретними виявами. Причому, для правових систем деяких розвинених країн не є характерним використання в законодавстві терміна «боротьба», численними є закріплення в нормативно-правовому акті (часто – кодифікованому) принципів запобігання правопорушенням.

Проведений аналіз міжнародних правових актів з питань антикорупційної стратегії та передових світових практик дозволяє виокремити найважливіший комплекс принципів протидії корупції в секторі безпеки, який має усі підстави бути застосованим в Україні:

1) високий патріотизм і професіоналізм керівників сектору безпеки усіх ланок, які виявляються, зокрема, в їхній діяльності виключно в інтересах суспільства, а не окремих олігархічних кланів і в умовах максимально допустимої відкритості;

2) прозорість та підзвітність структур сектору безпеки суспільству через вільний доступ громадських організацій до процесу прийняття і виконання управлінських рішень у сфері оборонного (силового) бюджету;

3) реальне забезпечення прав та захисту приватної власності (яка отримана легальним шляхом) як запорука від рейдерських захоплень, незаконних платежів, хабарів тощо;

4) невідворотність відповідальності за скоєння корупційних дій, незважаючи на час, що минув та персоналії;

5) посилений контроль держави і суспільства за діяльністю осіб, що працюють в секторі безпеки і оборони, одним з механізмів якого є публічне оприлюднення декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру державними

службовцями, народними депутатами України та іншими суб'єктами владних повноважень;

6) необхідність захисту свідків у кримінальних та цивільних справах проти корупціонерів;

7) необхідність профілактики скоєння корупційних діянь, що передбачає цілеспрямовану зміну свідомості керівників сектору безпеки, формування у громадян, які взаємодіють із представниками «силового блоку», загального негативного ставлення і особистого неприйняття корупції.

Отже, вкажемо, що для покращення комплексної боротьби з корупцією та реалізації антикорупційної стратегії, необхідно, як й у більшості країн вживати заходи передусім організаційного характеру – створювати спеціалізовані установи, організації, з метою вироблення відповідної антикорупційної стратегії й тактики, розроблювати і впроваджувати превентивні заходи нормотворчого й функціонального змістового наповнення. Проте необхідно, з огляду на актуальність проблеми, переглянути комплекс організаційно-правових та інших заходів на національному рівні з метою їхнього вдосконалення та інтенсифікувати діяльність у міжнародних організаціях.

Висновки. Основні пріоритетні напрямки державної антикорупційної політики в Україні повинні закріплюватися в спеціальному нормативному акті – антикорупційній стратегії. Це – важливий документ у сфері боротьби з корупцією в Україні, адже він законодавчо визначає основні пріоритетні питання державної антикорупційної політики на визначений період і є основною підставою для розробки важливого загальнодержавного плану дій – державної програми з реалізації антикорупційної стратегії.

Для боротьби з корупцією більшість зарубіжних країн вживають переважно заходи організаційного характеру – створюють спеціальні державні органи, організації, метою діяльності яких є створення відповідної стратегії й тактики, розроблення попереджувальних заходів нормотворчого й функціонального наповнення. На нашу думку, однією з головних складових формування й реалізації ефективної системи боротьби з корупцією є чітка взаємодія держав, насамперед, їхніх правоохоронних органів, спільна участь у заходах, ініційованих Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи, Інтерполом, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та іншими міжнародними інституціями.

Перспективні напрями подальших розвідок. Зазначене вище стверджує важливість та необхідність усунення прогалин у чинному законодавстві України, подальше впровадження процесу інтеграції із законодавством Європейського Союзу. Дослідження вище зазначених актуальних проблем запобігання та боротьби з корупцією є актуальним і має стати предметом подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел та літератури

1. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Закон України від 28.04.2006 р. № 251-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 50. ст. 496.
2. Угода про створення групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) від 05.05.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_145#Text (дата звернення: 10.09.2020).
3. Чепелюк В. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією URL: <http://uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html> (дата звернення: 10.09.2020).
4. Чубата Л. Міжнародний досвід боротьби з проявами корупції. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 341.
5. Трепак В. М. Міжнародний досвід запровадження системи заходів антикорупційної спрямованості. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2 (10). С. 233–246.
6. Миськевич Т. Стратегія антикорупційної політики України. *Громадська думка про правотворення*. 2018. № 10 (154). С. 10–14.

В.О. Ящук,

*начальник слідчого відділення
Обухівського ВП ГУНП
в Київській області (м. Обухів)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ОДОРОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Пріоритетним напрямом діяльності експертних установ є захист прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства. Призначення та проведення експертиз є засобом забезпечення об'єктивності, повноти і всебічності як досудового розслідування, так і судового розгляду, гарантією захисту від необгрунтованого обвинувачення.

Важливим у цьому розумінні є розвиток інституту судової експертизи в кримінальному процесі, адже розслідування кримінальних правопорушень і їх розгляд у суді сьогодні не можна уявити без використання досягнень різних галузей знань. Проведення судової експертизи у кримінальному провадженні надає суттєву допомогу у доказуванні обставин кримінального провадження, надає змогу більш ефективно здійснювати боротьбу із злочинністю. Але при цьому проведення судових експертиз повинно здійснюватися із неухильним дотриманням принципу законності, що буде гарантувати забезпечення прав та свобод людини.

Отож, передусім слід підкреслити, що забезпечення прав та свобод людини під час проведення будь-якої судової експертизи, у тому числі й судово-одорологічної, посягає в тому що судово-експертна діяльність спрямована на досягнення завдань кримінального провадження, якими, згідно ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України, є: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1].

Сьогодні у правових та наукових джерелах розроблені різні класифікації судових експертиз. Найпоширенішою є класифікація судових експертиз за галузями спеціальних знань. Їй серед різноманіття криміналістичних експертиз важливе значення має судово-одорологічна.

Криміналістична одорологія являє собою систему знань про запахи, носії запаху і науково обґрунтовані прийоми, технічні засоби, рекомендації з виявлення, аналізу, вилучення та зберігання запахових слідів, з метою подальшого їх використання в кримінальному судочинстві. Метою одорологічної експертизи є дослідження нових або законсервованих запахових слідів, що дозволяє здійснити встановлення: учасників злочину; індивідуальний запах однієї і тієї ж особи в запахових слідах, вилучених з різних місць злочину; приналежність людині предметів, виявлених на місці події та в інших місцях; належність предметів (вилучених у злочинця чи інших осіб)

потерпілому; походження запаху від конкретних осіб при комплексному дослідженні речових доказів (приміром, при дослідженні поту, крові, волосся, предметів одягу, взуття індивідуального користування тощо) [2, с. 370].

Важливого значення набуває дотримання законодавства, прав та свобод людини під час проведення судово-одорологічних експертиз.

За результатами вивчення законодавчих та наукових джерел, виділено такі ознаки судової експертизи:

- застосування спеціальних знань,
- процесуальна форма призначення експертизи,
- процесуальна самостійність і індивідуальна відповідальність судового експерта,
- безпосереднє дослідження об'єктів експертизи,
- об'єктивне і всебічне проведення судової експертизи,
- процесуальне оформлення результатів експертизи,
- проведення дослідження з метою встановлення обставин кримінального провадження,
- спеціальний суб'єкт експертизи,
- процесуальна форма її проведення,
- оформлення результатів у вигляді висновку експерта,
- надання висновку,
- дослідження як процес застосування спеціальних знань,
- об'єкти дослідження.

Також важливим аспектом дослідження є методологія судової експертизи. В юридичній літературі методологічні аспекти судової експертизи розглядають з точки зору аналізу арсеналу методів, якими вона володіє для вирішення поставлених перед нею завдань, різних її класифікацій, розробки понятійного апарату та інших аспектів вчення про методи судової експертизи.

Ф. Джавадов виділяє основні тенденції розвитку методів експертного дослідження: розширення кола експертних методів під впливом процесів інтеграції та диференціації наукового знання; ускладнення експертних методів, що пов'язане з розширенням використання новітніх технічних засобів дослідження об'єктів; формування методик як комплексів, однорідних по своїй природі науковим основам і джерелам формування методів, прийомів, способів, так і різнорідних, таких, що виникли і застосовуються в різноманітних областях науки; заміна застарілих або недостатньо ефективних методів новими, більш ефективними, з більшими

можливостями; пріоритетний розвиток методів, що не руйнують об'єкти дослідження, а також експрес-методів; уніфікація експертних методик; математизація методів й автоматизація процесів їх застосування [3, с. 21-22]. Тенденція ускладнення методів дослідження простежується у всіх родах та видах експертиз, а особливо у тих, які формуються або сформувалися недавно. Нові методи експертного дослідження дозволяють: досліджувати традиційно існуючі об'єкти в якісно новому форматі; вирішувати традиційні експертні завдання; залучати в сферу експертного дослідження нові об'єкти.

До таких відносно нових видів судових експертиз відноситься й судово-одорологічна.

Забезпечення прав та свобод людини під час проведення судової експертизи залежить і від принципів її здійснення, які визначені за змістом Закону України «Про судову експертизу» 1994 року [4]. Так, згідно ст. 3 вказаного Закону, судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Констатуємо, існує система джерел права, які регулюють призначення, організацію та проведення судових експертиз у кримінальному процесі. Адже, як слушно зазначає ряд авторів, крім законодавства у вузькому розумінні цього терміна (тобто законів України), правову базу судово-експертної діяльності складають міжнародні договори, а також численні міжвідомчі, відомчі та локальні нормативні акти. Виходячи з цього, можна сказати, що вивчення змісту окремо взятого джерела-елемента наведеної системи джерел права має здійснюватись у співвідношенні з іншими джерелами-елементами саме цієї системи. Такий спосіб існування величезного масиву джерел права забезпечує й значну економію часу та робить таке дослідження цілеспрямованим, а отже, ефективним.

Принцип законності в судово-експертній діяльності, на думку Н. І. Клименко, має декілька аспектів. Це забезпечення та захист прав і свобод громадян під час здійснення державної судово-експертної діяльності як з боку самих судово-експертних закладів, так і посадових осіб – судових експертів, які працюють у цих закладах. В організаційному плані режим законності означає сувору регламентацію діяльності судово-експертних закладів [5, с. 70].

З даного приводу І.В. Пиріг додає, що діяльність самих експертних закладів, у тому числі організаційна, досить різнопланова, а окремі її напрями взагалі не можуть порушувати права та свободи

людини (наприклад, складання фінансової звітності). Відповідність закону діяльності посадових осіб, які працюють у цих закладах, – твердження цілком справедливе. На думку вченого, принцип законності полягає в тому, що посадові особи, які є суб'єктами експертної діяльності, зобов'язані виконувати вимоги законодавства у точній відповідності їхньому змісту [6, с. 109].

Дотримання принципу законності, прав та свобод людини безпосередньо залежить й від проведення судово-експертного дослідження у точній відповідності з експертною методикою.

Вперше на монографічному рівні поняття «експертна методика» було досліджено у наукових публікаціях та кандидатській дисертації М.Є. Бондар «Експертна методика як одна з основних категорій загальної теорії й практики судової експертизи» [7]. У дослідженні розглянуто: поняття експертної методики, класифікація експертних методик за різних критеріями, функції експертної методики і її роль та місце в системі категорій загальної теорії судових експертиз. За визначення автора, «експертна методика — це програма вирішення експертного завдання, що складається з послідовних практичних і розумових операцій, які спрямовані на пізнання властивостей і зв'язків досліджуваних об'єктів та припускають застосування для цього системи методів і засобів дослідження» [8, с. 17].

В літературі виділяються по меншій мірі чотири рівні методик: будь-якого роду (загальне вчення про методику експертизи даного роду); певного виду (загальна методика); окремого підвиду експертизи (окрема методика); методика вирішення завдання судової експертизи (спеціальна методика).

Важливо, що згідно ст. 9 Закону України «Про судову експертизу» встановлено, що методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595 затверджено Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз [9], відповідно до якого визначені відповідні процедури. У цьому Порядку під поняттям «методика» розуміється результат наукової роботи, що містить систему методів дослідження, які застосовуються в процесі послідовних дій експерта з метою виконання певного експертного завдання. Раніше впроваджені в експертну практику методики вважаються такими, що пройшли атестацію, і підлягають державній

реєстрації. Реєстрація методик проводиться Мін'юстом, який є держателем Реєстру методик проведення судових експертиз і визначає організаційні та методологічні принципи його ведення. Методики, подані до державної реєстрації, розглядаються Координаційною радою з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, яка створена відповідно до ст. 8 Закону України «Про судову експертизу» для розгляду найважливіших питань розвитку судової експертизи, що мають міжвідомчий характер. У разі прийняття Координаційною радою рішення про те, що методика підлягає державній реєстрації, їй присвоюється відповідний реєстраційний номер і до Реєстру заносяться відповідні дані. Порядок формування та ведення Реєстру, затверджено наказом Міністерства юстиції України від 2 жовтня 2008 р. № 1666/5 [10].

Отже, щодо питання про методи та методики експертних досліджень, то одним із напрямків подальшого розвитку теорії та практики судової експертизи є удосконалення тих, що існують, і розроблення нових методів експертного дослідження. Труднощі утворення класифікацій методів судової експертизи існують очевидно, оскільки навіть за окремими родами та видами вичерпно назвати всі методи й інструментальні засоби вдається лише в загальному вигляді та з багаточисельними застереженнями. Таким чином, методика судової експертизи за своєю суттю є реалізацією інтеграції методів різних галузей науки і техніки для цілей судочинства.

Однак, як свідчить вивчення Реєстру методик судових експертиз, що ведеться Міністерством юстиції України [11], нині серед сотень зареєстрованих методик експертних досліджень, немає сформованої і виокремленої серед комплексних судових експертиз, методики проведення судово-одорологічної експертизи. Ця ситуація вимагає невідкладного доопрацювання, адже проведення судово-одорологічної експертизи у відповідність із зареєстрованою методикою, є запорукою дотримання принципу законності, забезпечення прав та свобод людини.

Список використаних джерел на літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-172>
2. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. ; за загальною редакцією О. Г. Рувіна. Київ: Ліра-К, 2019. 424 с.
3. Джавадов Фуад Муса Оглы.

Концептуальні основи розвитку судової експертизи в сучасних умовах: Дис...д-ра юрид. наук: 12.00.09. Баку, 2000. 306 с. 4. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12>. 5. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій : навч. посібник. Київ : Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. 521 с. 6. Пиріг І.В. Принципи судово-експертної діяльності та їх співвідношення з принципами судової експертології. *Проблеми правоохоронної діяльності*. №1 (16). 2016. С. 106-113. URL: <http://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2016/1/17.pdf> 7. Бондарь М.Е. Экспертная методика как одна из основных категорий общей теории и практики судебной экспертизы: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев: Украинская академия внутренних дел, 1992. 23 с. 8. Бондарь М.Е. О понятии «экспертная методика». *Криминалистика и судебная экспертиза*: сб. науч. тр. Киев., 1990. Вып. 40. С. 13–19. 9. Про затвердження порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз: постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Тех>. 10. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз : наказ Міністерства юстиції України від 2 жовтня 2008 р. № №66/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text> . 11. Реєстр методик судових експертиз. *Міністерство юстиції України*. [сайт]. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Авсієвич Алла Валеріївна – доктор філософії в галузі права, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Безбідович Катерина Миколаївна – здобувачка освітнього ступеня магістра права Вінницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Вінниця).

Берцюх Мирослава Зиновіївна – магістр права, старший викладач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький).

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент; директор Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Білоус Анна Ігорівна – здобувачка освітнього ступеня магістра права Вінницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Вінниця).

Білоус Ірина Петрівна – практичний психолог, викладач психології Відокремленого структурного підрозділу Хмельницького торговельно-економічного фахового коледжу КНТЕУ (м. Хмельницький).

Бобрик Наталія Славівна – здобувач освітнього ступеня магістра правоохоронної діяльності ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Бондаренко-Зелінська Надія Леонтіївна – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права і процесу Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький).

Вінцовська Ольга Володимирівна – здобувачка освітнього ступеня магістра права Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Воробель Уляна Богданівна – аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів).

Гандзюк Алла Степанівна – здобувачка освітнього ступеня магістра ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Гендзерський Андрій Іванович – здобувач освітнього ступеня магістра права Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Герус Ольга – студентка 2 курсу факультету міжнародної торгівлі і права Київського національного торговельно-економічного університету (м. Київ)

Гончар Юрій Вікторович – здобувач освітнього ступеня магістра правоохоронної діяльності ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Горбатюк Анастасія Михайлівна – здобувачка освітнього ступеня магістра ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Гуменюк Антоніна Федорівна – кандидат економічних наук, доцент; доцент кафедри економіки, управління та туризму Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Іваненко Микола Михайлович – здобувач Київського кооперативного інституту бізнесу і права (м. Київ).

Кирилюк Катерина Вячеславівна – здобувачка освітнього ступеня магістра правоохоронної діяльності ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Кірін Роман Станіславович – доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України» (м. Київ)

Климчук Людмила Петрівна – здобувачка освітнього ступеня магістра права Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Ковальчук Оксана Леонідівна – старший викладач циклової комісії суспільних дисциплін Хмельницького політехнічного коледжу Національного університету «Львівська політехніка» (м. Хмельницький).

Когут Ольга Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Хмельницького національного університету (м. Хмельницький).

Козицька Олена Геннадіївна – кандидат юридичних наук, заступник начальника 1 відділення слідчого відділу Хмельницького відділу поліції ГУНП в Хмельницькій області (м. Хмельницький).

Кравченко Віталія Віталіївна – здобувачка освітнього ступеня магістра права Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Кравченко Олександр Олегович – здобувач освітнього ступеня магістра Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів).

Кравчук Степан Йосипович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Хмельницького національного університету (м. Хмельницький).

Кришталь Роксолана Юрївна – здобувачка освітнього ступеня магістра права Вінницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Вінниця).

Курило Володимир Іванович – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, заслужений юрист України (м. Київ).

Лущевська Ольга Анатоліївна – здобувачка освітнього ступеня магістра права Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Мельник Андрій Олександрович – здобувач освітнього ступеня магістра права Вінницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Вінниця).

Медведєва Дар'я - студентка 2 курсу факультету міжнародної торгівлі й права Київського національного торговельно-економічного університету (м. Київ).

Михайличенко Владислав Геннадійович – студент 2 курсу факультету міжнародної торгівлі і права Київського національного торговельно-економічного університету (м. Київ).

Мосьпак Артур Іванович – здобувач освітнього ступеня магістра правоохоронної діяльності ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Мотовицький Владислав Володимирович – аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький).

Мушенко Віктор Васильович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету (м. Київ).

Охман Ольга Василівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Панкевич Олег Зіновійович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів).

Петлюк Юрій Степанович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький)

Процюк Василь Васильович – здобувач освітнього ступеня магістра права Вінницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Вінниця).

Рижук Ірина Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький).

Роздобудько Микола Васильович – здобувач освітнього ступеня магістра права Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Рудюк Галина Костянтинівна – старший викладач кафедри економіки, управління і туризму Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Сарафанюк Крістіна Олександрівна – здобувачка освітнього ступеня магістра права Вінницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Вінниця).

Сем'янчук Петро Михайлович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, управління та туризму Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Скворцова Каріна Анатоліївна – здобувачка освітнього ступеня магістра права Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Спесивцева Люція Трохимівна – головний консультант відділу юридичного супроводження розгляду конституційних скарг управління опрацювання конституційних скарг Правового департаменту Секретаріату Конституційного Суду України (м. Київ).

Тимошенко Любов Володимирівна – старший викладач кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності НАДПСУ ім. Б.Хмельницького (м. Хмельницький).

Тюгаєв Альберт Сергійович – здобувач освітнього ступеня магістра права Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Файсер Ігор Васильович – начальник слідчого відділення Ржищівського ВП Обухівського ВП ГУНП в Київській області (м. Ржищів).

Харчук Марина Вадимівна – здобувач освітнього ступеня магістра права Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Цимбалюк Ганна Сергіївна – кандидат економічних наук, завідувач кафедри економіки, управління та туризму Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Шведова Ганна Леонідівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу факультету міжнародної торгівлі і права Київського національного торговельно-економічного університету (м. Київ)

Якименко Андрій Анатолійович – старший викладач, голова циклової комісії з правознавства Хмельницького коледжу Університету «Україна» (м. Хмельницький).

Яшук Володимир Олегович – начальник слідчого відділення Обухівського ВП ГУНП в Київській області (м. Обухів).

ЗМІСТ

Авсісвич А. В. МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ: ПЕРЕВАГИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	3
Безбідович К.М. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ ТА ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ВІДПОВІДНО ДО НОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	14
Берцюх М.З. ПРАВО ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА СЛУЖБУ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	17
Білоус А.І. ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ ТА РОЗІРВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ.....	26
Білоус І.П. ЗНАЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ.....	32
Бобрик Н.С. РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....	35
Бондаренко-Зелінська Н. Л. ІНСТРУМЕНТИ ПРИМИРЕННЯ СТОРІН В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ.....	38
Вінцковська О.В., Білий Л.Г. ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЗОВОВ'ЯЗАННЯ.....	44

Воробель У.Б. «КОШТІВ НА МАРКИ НЕ МАЄ»: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧО ЗАКРІПЛЕНОГО ПРАВА УЧАСНИКІВ СПРАВИ НА ІНФОРМАЦІЮ ПРО ДАТУ, ЧАС І МІСЦЕ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ.....	52
Гандзюк А.С., Гуменюк А.Ф. ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	58
Гендзерський А.І. СУЧАСНІ ДОСЯГНЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ У СФЕРІ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ.....	61
Герус О.В., Шведова Г.Л. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ.....	64
Гончар Ю.В., Охман О.В. ЗДОРОВ'Я ОСОБИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА КОНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ....	68
Гуменюк А.Ф., Сем'янчук П.М. РОЗПОДІЛ І ОБЛІК СУДОВИХ ВИТРАТ МІЖ УЧАСНИКАМИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ.....	75
Іваненко М.М., Курило В.І. ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	79
Кирилюк К. В. МЕХАНІЗМ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ....	85

Кірін Р.С. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І БЕЗПЕКИ МЕШКАНЦІВ МІСТ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	88
Климчук Л.П., Охман О.В. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ТІЛЕСНОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ.....	98
Ковальчук О.Л. ІНФОРМАЦІЙНА РЕВОЛЮЦІЯ – СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	106
Когут О. В. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ КАРАНТИНУ.....	108
Козицька О.Г. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В КІБЕРПРОСТОРІ.....	114
Кравченко В.В., Охман О.В. КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ ДІЯНЬ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ.....	118
Кравчук С.Й. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	124
Кришталь Р.Ю. ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	131
Луцевська О.А., Охман О.В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ.....	139

Мельник А.О. ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ.....	145
Михайличенко В.Г., Шведова Г.Л. ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	150
Мосьпак А.І. АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ НАДАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ.....	154
Мотовилець В.В. СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НАПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ	157
Мушенюк В.В. АДАПТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ВІТЧИЗНЯНОГО ОПОДАТКУВАННЯ ДО ПОДАТКОВИХ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	161
Охман О. В. ПРАВОВА ПРИРОДА ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	168
Панкевич О.З., Кравченко О.О. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ МІСЦЕВОЇ АВТОНОМІЇ: ДОСВІД ІСПАНІЇ.....	175
Петлюк Ю. С. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ФАУНИ Й ФЛОРИ.....	183
Процюк В.В. КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ...	187

Рижук І.В. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ЗАХІДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	197
Роздобудько М.В. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	202
Рудюк Г.К., Горбатюк А.М. ЗАСТОСУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ЗАПАСІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ОБЛІКУ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	206
Сарафанюк К.О. ЛІЦЕНЗУВАННЯ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ...	215
Скворцова К.А. СУЧАСНІ СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ.....	220
Спесивцева Л.Т. ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА ВИНЯТКОВИМИ ОБСТАВИНАМИ НА ПІДСТАВІ РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ, УХВАЛЕНОГО У ВІДПОВІДНОСТІ ДО ЧАСТИНИ ТРЕТЬОЇ СТАТТІ 89 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ».....	223
Тимошенко Л.В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У МІЖНАРОДНИХ ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ.....	232
Тюгаєв А.С., Охман О.В. ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ...	239

Файєр І.В.	
ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ – ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	249
Харчук М. В.	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ОСОБИ.....	254
Цимбалюк Г.С.	
СУТНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ЙОГО ІНСТРУМЕНТАРІЙ.....	259
Якименко А.А.	
ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ.....	262
Ящук В.О.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ОДОРОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	269
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	276
ЗМІСТ.....	281

Наукове видання
Актуальні питання державотворення
та захисту прав людини в Україні
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 10

Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2021. Вип. 10. 288 с.

За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела відповідальність несуть автори.

Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.

Технічні редактори
Алла Авсієвич
Валентина Олійник
Художнє оформлення
Валентина Парандій

Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
Свідцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України

29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А
Тел.: +380382- 63-03-05, 78-94-36 (вн.121)
Ел. адреса: himaup@ukr.net, maupsrs2020@gmail.com;
www.maup.km.ua

Здано в набір 18 березня 2021 р. Підписано до друку 18 березня 2021 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 9,9.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 50 прим.

